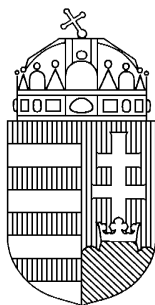

MAGYAR

KÖZLÖNY

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG HIVATALOS LAPJA

Budapest,
2002. január 31.,
csütörtök

TARTALOMJEGYZÉK

Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója

15. szám
II. kötet

Ára: 2940,- Ft

V. rész **KÖZLEMÉNYEK,
HIRDETMÉNYEK**

Az új Polgári Törvénykönyv konceptiója

A Kormány 1061/1999. (V. 28.) Korm. határozatával módosított 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozata alapján elkészült az új Polgári Törvénykönyv koncepciója, amelyet a Kodifikációs Főbizottság 2001. november 8-i ülésén elfogadott. A Kormány a 1009/2002. (I. 31.) Korm. határozattal elrendelte a koncepciónak a Magyar Közlönyben történő közzétételét.

A közzététellel együtt felhívjuk a jogásztársadalmat, hogy módosító és kiegészítő javaslataival járuljon hozzá az új Polgári Törvénykönyv megalkotásának sikeréhez. A szakmai észrevételekkel az Igazságügyi Minisztérium Polgári Jogi Kodifikációs Titkárságához (1055 Budapest, Kossuth tér 4.; fax: 441-3742, e-mail: ptk@im.hu) kérjük megküldeni.

BEVEZETÉS

A) ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK

I. Az átfogó reform indokairól és céljáról. A Konceptió jellegéről

1. Az átfogó reform indokairól és céljáról

Polgári átalakulásunk történelmi kacsringóit szemléletesen tükrözi a Polgári Törvénykönyv megalkotásának viszontagságos története.

Először az 1848. évi XV. törvénycikk rendelte el „az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján polgári törvénykönyv” elkészítését, és „ezen törvénykönyv javaslatának a legközelebbi országgyűlés elibe” terjesztését. A szabadságharc bukása megakadályozta e nemes terv megvalósítását. A kiegyezés után előbb (1871 és 1892 között) résztervezetek készültek. 1900-ban tették közzé (indokolással együtt) a résztervezetek figyelembevételével megalkotott első átfogó tervezetet, amelynek átdolgozott változatát (második szövegét) törvényjavaslatként 1913-ban az országgyűlésnek is benyújtották. A kiküldött parlamenti bizottság az általa végzett módosító munkálatok után azzal a kifejezett javaslattal terjesztette az országgyűlés elé a negyedik tervezetet (ún. bizottsági szöveget: 1915), hogy azt a parlament csak a világháború befejezése után tárgyalja. Az I. világháború és Trianon után a törvénykönyv előkészítésének munkálatai 1922-ben kezdődtek el újból, s ezek eredményeként született meg – ötödik szöveggént – az 1928. évi Magánjogi Törvény Javaslat. Noha ennek szakmai színvonalát általános elismeréssel illették, olyannyira, hogy számos megoldását a bírói gyakorlat is átvette, és szokásjogi úton alkalmazta, mégis – elsősorban politikai okokból – ebből a tervezetből sem lett törvény.

Mindezek után következhetett be az a paradox helyzet, hogy a jelenlegi Ptk. (1959. évi IV. törvény) egy olyan korban (1953 és 1959 között) fogant és született meg, amely a lehető legszűkebb határok közé szorította vissza a magánjogi vagyoni forgalom természetes társadalmi feltételét, a magántulajdont.

Nem meglepő ezért, hogy az 1990-es rendszerváltozás óta eltelt évtized mélyreható gazdasági és társadalmi változásai következtében – kiemelkedő szakmai színvonala ellenére – a Ptk.-t több mint félszázszor kellett módosítani. A polgári jognak az áruviszony elvont kategóriájára szabott és ezért absztrakt normái – közismerten – lényeges társadalmi változások túlélésére is képesek. Az elmúlt években lejátszódott folyamatok mégis olyan mértékű és horderejű módosulásokat eredményeztek a magánjogi viszonyok területén, hogy azok jogi rendezése egy átfogó reformot tesz szükségessé. Ennek a reformnak a nagysága, a szükséges változtatások mérete és – főként – minősége olyan változtatásokat hoz magával, amelyek jóval meghaladják egy novelláris módosítás kereteit, és egy új Polgári Törvénykönyv megalkotását teszik szükségessé.

Az erre vonatkozó döntés a Kormány 1998. áprilisában hozott határozatával született meg.¹ E határozat értelmében terjeszti elő a Kodifikációs Főbizottság az új Kódex Konceptióját.

2. *A Konceptió jellegéről*

A Konceptió az új Polgári Törvénykönyvben megoldandó problémákat foglalja össze. Nem foglalkozik tehát a Ptk.-nak azokkal a rendelkezéseivel, amelyek – a Főbizottság megítélése szerint – nem szorulnak változtatásra, mert jellegüknél fogva megfelelnek átalakult viszonyainknak, így a piacgazdaság követelményeinek is. A Konceptió tehát elsősorban az átfogó reform tárgyát határozza meg, állást foglal emellett az új szabályozás tartalmi hatáiról, azaz a leendő Kódex külső szabályozási kereteiről és belső szerkezetéről.

A Konceptió mindezekén túl a felvetett problémák megoldására is javaslatokat tesz. A megoldási javaslatok jellegük szerint különbözőek. A Főbizottság a szabályozásra már ma egyértelműen érett problémákra a normatív megfogalmazáshoz közel álló javaslatokat terjeszt elő. A ma (részben) még nyitott és szakmai vitát igénylő kérdéseket a Konceptió rendszerint csak felveti, s azokra legfeljebb szabályozási alternatívákat kínál, vagy a lehetséges válasz útját és mintáját jelöli meg.

A Konceptió nem választ kifejezett külföldi modellt az új Polgári Törvénykönyv megalkotásához, de bőségesen merít külföldi kodifikációs példákból. A 20. század elején készített tervezetek főleg az osztrák és a német törvénykönyv megoldásait vették figyelembe, az 1928-as Mtj.-nek elsősorban a svájci ZGB szolgált mintául. Az újabb nemzeti kódexek közül minden bizonnyal a holland törvénykönyv tekinthető a legmodernebbnek, több szempontból (így mindenekelőtt az általa szabályozott életviszonyok köre és a törvénykönyv szerkezete szempontjából) tanulságos is a magyar reform számára, de a kodifikáció egészét illetően szabályozási modellként semmiképpen sem jöhet figyelembe. A Konceptió merít a nemzetközi jogalkotás eredményeiből is. Ezek közül mindenekelőtt a Bécsi Vételi Jogi Egyezmény kínál megoldási mintákat; rajta kívül a Konceptió szerződési jogi fejezetei számos helyen támaszkodnak az UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (1994), továbbá a The Principles of European Contract Law (1997) elveire. Ez utóbbi modell-törvénytervezetek világszerte nagy szakmai elismerést vívtak ki, és széles körben hatnak a jogalkotásra és a joggyakorlatra.

A Konceptió figyelembe veszi, hogy polgári jogunk reformját több területen közvetlenül befolyásolja az Európai Unió jogalkotása. Az Európai Megállapodásból fakadó jogharmonizációs kötelezettségünk már ma is széles körben támaszt ilyen követelményeket. Európai uniós tagságunk után a brüsszeli jogalkotás még közvetlenebbül fogja érinteni törvényhozásunkat. Mindezekre tekintettel a Konceptió – például a fogyasztóvédelmi magánjog körében – szervesen integrálni kívánja az Európai Közösség irányelveit.

¹ Az 1061/1999. (V. 28.) Korm. határozatal módosított 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat.

A Koncepció az új Polgári Törvénykönyv megalkotásához a lehető legszélesebb körben integrálni kívánja a külön törvényekbe foglalt magánjogi szabályokat és a Ptk. négy évtizedes bírói gyakorlatának kodifikációra érett eredményeit. Az új Kódex megalkotásánál ennek megfelelően a polgári jog egész élő anyagát figyelembe kell venni, s a lehetőségekhez képest a Törvénykönyvbe kell beépíteni. Igen jelentős feladat ezért a bírói gyakorlat alapos kritikai elemzése, és a bírói jogfejlesztés eredményeinek hasznosítása a kodifikációnál.

Mivel egy kódex – ma is – hosszú évtizedekre kell, hogy készüljön, rendkívül fontos, hogy kellően absztrahált jogi fogalmakkal dolgozzon. A Koncepció ezért számol azzal a történelmi tanulsággal, hogy a legsikerültebb törvénykönyv is csak a bírói gyakorlat jogfejlesztő szerepének tudatos vállalásával lehet hosszú életű. A kódex-alkotó arányérzékének követelményével függ össze az az elvárás, hogy az új Polgári Törvénykönyvet a megőrizve-megújítás szellemének kell vezérelnie. A leendő Kódex nem lehet csak a hatályos jogot konzerváló törvénytű, de éppúgy nem akarhat mindenáron forradalmian újítani ott is, ahol az élő jog gyakorlata már tartósan bevált megoldásokat alakított ki. *Aurea mediocritas!* A színvonalas bírói gyakorlat tágitja a kódex adaptációs lehetőségeit, kellően képes kijavítani a törvénykönyv kopásait, felújítani avulásait. Ilyen szemléletben alkotott törvénykönyv mellett a jogalkotó elvi természetű korrekciós lépésre csak igazi társadalmi, etikai, világnézeti változások miatt kényszerül.

II. Az új Polgári Törvénykönyv társadalmi modellje: a szociális piacgazdaság társadalomképe

A Magyarországon 1990 óta követett társadalompolitikai célkitűzések és az azok megvalósítására elfogadott alkotmányos garanciák a mai fejlett Európában, mindenekelőtt az Európai Unióba tömörült államokban elfogadott társadalomképet, vagyis a szociális piacgazdaság társadalmi modelljét tekintik mintának. Ezt a célkitűzést kell szolgálnia a megalkotandó Polgári Törvénykönyvnek is. A Koncepció ezért abból indul ki, hogy az új Polgári Törvénykönyvben egy szociális elemekkel átszőtt piacgazdaság magánjogi feltételeit kell megteremteni.

A megalkotandó Kódexben elsősorban a vagyoni forgalom azon viszonyainak jogi kereteit kell lefektetni, amelyekben a jogalanyok az egyenjogúság és mellérendeltség rendszerében állnak szemben egymással. Az új Kódexnek emellett jogi védelmet kell nyújtania a személyeknek is, mindenekelőtt az emberi személyiségnek, de a szervezeti jogalanyoknak is. Központi helyet foglal el az új Kódexben a család védelme.

A piacgazdaság társadalmi modellje a magánjogi szabályozásban mindenekelőtt a magántulajdon és a magánautonómia elismerését és védelmét jelenti. Az elmúlt évtizedben Magyarország – az Alkotmányban lefektetett elveknek megfelelően – a magántulajdon és a szabad vállalkozás talajára épülő piacgazdaság társadalmi rendjét vezette be. Szociális kötöttségek a magántulajdont is terhelhetik.

A magánautonómia egyik legfontosabb következménye a szerződési szabadság elve. A magánjognak ezt a pillérét csak ott és annyiban indokolt korlátozni, ahol és amennyiben ez a szociális igazságosság követelménye érdekében elengedhetetlenül szükséges, a piaci verseny szabadságának feltételei között pedig még lehetséges. A magánautonómia határainak kijelöléséhez elsősorban a forgalmi erkölcs, azaz a jóhiszemű és tisztességes eljárás követelményének támasztása és a kölcsönös tájékoztatási kötelezettség előírása szolgálhat eszközül. Az etikai befolyástól vezetett (pl. a fogyasztó vagy az ún. gyengébb fél védelme érdekében alkalmazandó) szociális célzatú magánjogi korlátoknak is a lehető legnagyobb mértékben piackonformnak kell tehát lenniük, és nem szabad veszélyeztetniük a piaci versenyegyenlőség követelményeit.

Az új Polgári Törvénykönyvnek – diszpozitív szabályaival is – érdekkiegyenlítő szerepet kell betöltenie. A jogalanyok magánjogi cselekvési autonómiájának kivételes korlátozásánál a lehető legszűkebb körre szorítva kell meghatározni az állami beavatkozás eseteit, ideértve a bírói beavatkozást is. Ez utóbbi jogi eszközök körét magának a Kódexnek kell meghatározni. Nem folytatható tehát az a gyakorlat, hogy alacsonyabb szintű jogforrások korlátozzák a szerződő felek autonómiáját.

A szociális szempontoknak kiemelkedő szerepük van a családjogi viszonyok jogi rendezésében.

III. Az Alkotmány rendelkezéseinek, az emberi jogoknak és az alapvető szabadságoknak érvényre juttatása az új Polgári Törvénykönyvben

1. Az Alkotmány tételeinek közvetett hatályosulása a magánjogi jogviszonyokban

Az Alkotmány 2. § (1) bekezdése a Magyar Köztársaságot demokratikus jogállamként határozza meg. A jogállamiság követelményének érvényesüléséhez az Alkotmánybíróság 11/1992. (III. 5.) AB határozatában a következőket szögezi le: „A jogállam azáltal valósul meg, hogy az Alkotmány valóban és feltétlenül hatályosul. ... Nemcsak a jogszabályoknak és az állami szervek működésének kell szigorúan összhangban lenniük az Alkotmánnyal, hanem az Alkotmány fogalmi kultúrájának és értékrendjének át kell hatnia az egész társadalmat. Ez a jog uralma, ezzel lesz az Alkotmány valóságossá.” Mindezekből következik, hogy az Alkotmány elveinek és értéktartalmának maradéktalanul érvényesülnie kell a magánjog világában is. A magánjogi jogalanyok azonban közvetlenül nem címzettjei az alkotmányos tételeknek. Az Alkotmány normái az állam szerveit, mindenekelőtt a jogalkotó szerveket és a jogalkalmazó bíróságokat kötelezik közvetlenül. Ez pedig azt jelenti, hogy az Alkotmány elvei és tételes normái nem közvetlenül, hanem csak a polgári jogi normák közvetítésével fejtik ki hatásukat a magánjogi jogviszonyokra és azok alanyaira. Ebből a helyzetből fakad a törvényhozó azon alkotmányos kötelessége, hogy a magánjogi jogviszonyokat

szabályozó normákat – így mindenekelőtt a Polgári Törvénykönyv normáit – is az Alkotmány követelményeinek maradéktalan betartásával alkossa meg.²

2. *Az Alkotmány elveinek közvetett érvényesülése a polgári ítélkezési gyakorlatban*

Tekintve, hogy az Alkotmány tételes rendelkezéseinek az állami bíróságok – mint az állam szervei – szintén címzettjei, az alkotmányos követelményeknek a bírói jogalkalmazásban, így a polgári ítélkezési gyakorlatban is ugyanúgy érvényesülnie kell, mint a törvényhozásban. Minthogy azonban a magánjogi jogviszonyok alanyai az alkotmányos tételeknek nem közvetlen címzettjei, és ezek a tételek a magánjogi jogalanyokra közvetlenül nem hatnak ki, a bírói ítéletet nem lehet közvetlenül az Alkotmány normáira alapozni, és közvetlenül alkotmányos tételekkel megindokolni. A polgári jogalkalmazás alkotmányosságát a bíróságoknak az alkotmányos magánjogi normák alkalmazása által és útján kell tehát megvalósítaniuk. Az esetek döntő többségében – a polgári jogi normák alkotmányosak lévén – az alkotmányosság követelményének a bíróságok a polgári jogi normák segítségével eleget tudnak tenni. Abban az esetben, ha a magánjogi jogviszony alkotmányos elbírálásához szükséges (az alkotmányos követelményeket közvetítő) polgári jogi norma hiányzik, vagy ha az alkalmazandó szabály a bíró megítélése szerint nincs összhangban az Alkotmánnyal, a bírónak – az eljárás egyidejű felfüggesztése mellett – kezdeményeznie kell az Alkotmánybíróság eljárását mulasztásos alkotmányértés megállapítása vagy alkotmányos normakontroll-eljárás lefolytatása iránt. Az Alkotmánybíróságról szóló törvény 38. §-a a bíróságok számára csak a konkrét alkotmányos normakontroll-eljárás megindításához ad jogi lehetőséget. Ezt ki kell egészíteni a mulasztásos alkotmányellenesség megállapításának kezdeményezési jogával. S tekintettel arra, hogy a rendes bíróságok eljárásának szabályairól van szó, az említett eljárások jogi lehetőségét a Polgári Perrendtartásban (és nem az Alkotmánybíróságról szóló törvényben) kell majd biztosítani.

3. *Az emberi jogok és az alapvető szabadságok érvényesülése*

Magyarország az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdette az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezményt és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyvet. Ennek az Egyezménynek néhány vonása érinti az új Polgári Törvénykönyvet is. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az Egyezményből fakadó emberi jogok és alapvető szabadságok jelentős számban nem minősülnek polgári jogi jogviszonyból eredő jogoknak.

Gondoskodni kell viszont az Egyezményből fakadó emberi jognak, illetve alapvető szabadságnak minősülő polgári alanyi jogok teljes körű bírósági jogvédelméről. Ennek megfelelően a bírói út igénybevételenek meghatározásánál az új Kódexben erre az összefüggésre is figyelemmel kell lenni. A jogvédelem gyorsasága és hatékonysága érdekében több magánjogi jogviszony területén – a jelenlegi jogi

² Részletes indokolással lásd *Vékás Lajos*: Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései. hvgorac: Budapest 2001. 136–168. o.

helyzethez hasonlóan – szükség lehet a bírósági utat megelőző más hatósági eljárás beiktatására is. Ez az igény különösen néhány dologi jogi jogviszonyban (pl. a birtokvédelemnél) és a családjog területén merül fel.

IV. Az új Polgári Törvénykönyv kódex-jellege

Noha az Európai Unió jogegységesítési törekvései az elmúlt két évtizedben a magánjog területét is elérték, és a nemzeti jogalkotásokat ma már számottevően befolyásolják, a magánjog egészét ma még csak nemzeti szinten lehet kodifikálni. A jelentős magánjogi kodifikációk mindmáig nemzetállami keretek között jöttek létre; sőt éppen a 19. századi nagy kódexek megalkotása tetőzte be és zárta le a többé-kevésbé recipiált római jogon (és a kánonjogon) alapuló közös kontinentális európai magánjog, a „közönséges jog” (*ius commune*) dezintegrálódását, a nemzeti magánjogok „bábeli zavarának” kialakulási időszakát. A magánjogi kódexek így szimbólumaivá is váltak annak a történelmi folyamatnak, amely a „politikai nemzet” győzelmét hozta „a kulturális nemzet” felett.³

Nem utolsósorban ezért fordulhat elő, hogy – az eredeti társadalomképnek a klasszikus magánjogi kódexek megalkotása óta bekövetkezett alapvető változásai nyomán – komoly tudományos vélemények elvi éllel kérdőjelezik meg a törvénykönyv-alkotás létjogosultságát.⁴ Tény, hogy jórészt nem a 19. századi elveiket őrző kódexeknek, hanem sokkal inkább a jogirodalom által támogatott bírói gyakorlatnak és a külön törvényeknek köszönhető, hogy a legfejlettebb polgári társadalmak többségében a magánjog ma szociális funkciókkal erősen átitatott, és a szociális piacgazdaságot képes szolgálni. Joggal vetődik fel tehát a kérdés: időszerű-e még a kodifikáció, a törvénykönyv-alkotás, a jogi normák racionálisan tervezett, összefüggő rendszerbe foglalása?

A 19. századi kodifikációk sajátos társadalmi feltételei (illetve feltételezései) természetesen réges-rég elmúltak. A kodifikációt támogató érvek közül azonban egy döntő szempont mindenképpen túlélte a törvénykönyv-alkotás hőskorát: a jogalkotás rendszer iránti igénye. A kellően absztrahált, rendszerbe foglalt, azaz kodifikált normák alkalmasabbak az életviszonyok gyors változásainak követésére, mint az egymást sebesen kergető és a részletekbe vesző egyedi és eseti jogszabályok áttekinthetetlen tömege. További érv az átfogó magánjogi kodifikáció mellett, hogy a magánjog területén a bíró jogfejlesztő, az írott szabályok elkerülhetetlen hézagait kitöltő szerepének feltétlenül lehetőséget kell adni; s ehhez egy jó törvénykönyv szilárdabb kereteket biztosít, mint a részletproblémákat mindenáron megragadni akaró, idegesen reagáló napi jogszabályalkotói igyekezet. Az átfogó magánjogi kodifikáció tehát nem idejétmúlt, csak a klasszikus kódexek megalkotását mozgató egykori ideológiai, világnézeti, politikai nézetek felett haladt el a történelem kereke. Megmaradt viszont a homogén vagy hasonló jogi módszert alkalmazó normákat koherens rendszerbe foglaló, egységes terminológiára épülő, a jogi normákat racionálisan rendező, a jogalkotó számára ésszerű rövidítéseket lehetővé tevő, a

³ Wieacker, Franz: Privatrechtsgeschichte der Neuzeit.² Göttingen 1967, 458. skk. o.; Koschaker, Paul: Europa und das römische Recht.² München–Berlin 1953, 261. skk. o.

⁴ Lásd részletesen: Vékás: i.m.15–37. o.

jogkeresők és a jogalkalmazók számára egyaránt könnyebb áttekintést és eligazodást biztosító és – mindezek érdekében – tudományosan előkészített törvénykönyvek iránti igény.

A kódex ugyanis a homogén jogi módszerrel szabályozható életviszonyokra vonatkozó valamennyi norma átfogó rendszerbe foglalása, amely logikailag ellentmondásmentes, áttekinthető, ismétléseket kerülő módon, zárt egységben összegezi az adott jogterület anyagát. A kódex nem kompilatív törvényt, amelybe – mintegy bőrkötésbe – meglévő törvények szabályait egyesítik. S a kódex nem is különálló törvényekre utaló váz, amelynek csak az a szerepe, hogy iránytűként jelezze az adott jogterület formailag meg nem jelenített összefüggéseit. A kódexnek tehát nem az a fő erénye, hogy a jogkereső és a jogalkalmazó fizikailag egy helyen találhatja meg az összefüggő normákat, bár ez sem lebecsülendő erény. Kódexalkotással a törvényhozó megfelelően megválasztott, kellően absztrahált (és a bíró számára megfelelő értelmezési lehetőséget biztosító, rugalmas) fogalmakkal, az általános-különös viszonyában lévő normák rendszerének megalkotásával a lehető legnagyobb tömörítésre képes. Emellett így biztosítható a leginkább az összefüggő normarendszeren belüli szabályozási módszerbeli és terminológiai egység. A kódexbe foglalandó jogi normák összefüggését a legszemléletesebben a – hozzávetőlegesen homogén tárgyra irányuló és egynemű szabályozási módszert alkalmazó – jogági kódexek mutatják, ezek között is éppen a magánjogi (polgári jogi) törvénykönyvek. Hogy még ezeknél sem abszolút értékűek (hogy ne mondjuk: „természettudományos egzaktságúak”) a rendszerbe foglalás kritériumai, azt a létező kódexek egyszerű tartalmi összehasonlítása útján látható különbségek is ékesen bizonyítják. A kodifikáció emberi alkotás. Mégis: ezekben a törvénykönyvekben – főleg a szabályozási módszer nagyfokú azonossága révén – igen erős a normákat összetartó erő, amely mintegy mágnesként fogja egybe a kódexbe került szabályokat, sőt magához vonzza a jellegükben hasonló, de a törvénykönyvből kimaradt jogi rendelkezéseket is. A nagyobb kodifikációk történeti tapasztalatai arról vallanak, hogy hosszabb távú sikerre azok a törvénykönyvek számíthatnak, amelyek mind a szabályozási tárgy, mind pedig a szabályozási módszer viszonylagos homogenitására épülnek. Így lehet ugyanis egyértelmű rendszerezési középpontjuk, centrifugális erejük, amely képes megóvni az adott kódexet az indokolatlan „kilöködési”, „dekodifikációs” hatásoktól és biztosítani egyben új életviszonyok jogi szabályainak kódexbe épülését, „rekodifikációját” is. Az új Polgári Törvénykönyvnek ilyen kódex-jellegű törvénytűnek kell lennie.

A Konceptió ugyanakkor számol azzal, hogy a legsikerültebb kodifikáció mellett is maradnak magánjogi szabályok az új Polgári Törvénykönyvön kívül. Ezeknek a normáknak a Kódex szubszidiárius jellegű háttér-joganyagát fogja képezni. A külön magánjogi törvények tartalmi összhangját és terminológiai egységét az új Polgári Törvénykönyvvel természetesen a legnagyobb mértékben biztosítani kell majd. Ezért a leendő Kódex definícióinak a külön törvényekben is azonos tartalommal kell érvényesülniük. Különösen fontos alkotmányos követelmény, hogy az új Polgári Törvénykönyvhöz csak egészen kivételes esetben (pl. a szomszédjogi szabályok helyi megalkotásánál) kapcsolódhatnak közigazgatási végrehajtási normák.

Ami a leendő Kódex nyelvezetét illeti, azt általában a képzett jogász megértési szintjéhez kell igazítani. Ahol erre mód van, így mindenekelőtt a családjogi normák megfogalmazásánál, törekedni kell arra, hogy a szabályokat a joghoz nem értő polgárok is megérthessék.

V. Az új Polgári Törvénykönyv szabályozási határai és belső felépítése

1. A kódex-jellegű jogalkotás előnyeinek érvényre juttatása

A kódex-jellegű jogalkotás előnyeit minél szélesebb körben érvényesüléshez kell juttatni. Természetesen ez a módszer sem lehet öncélú. Ezért az új Polgári Törvénykönyv tartalmi határait elvben addig helyes tágítani, amíg a kodifikáció pozitív hatásai: az egységbefoglalt normák módszerbeli homogenitása, a terminológiai egység, a tömörítés és rövidítés lehetősége stb. megkönnyítik a jogalkalmazást. A szabályok egyazon törvénykönyvbe foglalása addig kívánatos és célszerű tehát, amíg az összefoglalandó normák módszerbeli egysége fennáll, és amíg a rendszerbe illesztés a kodifikáció előnyeit: a rendszertani racionalitást, az ökonomikus és ellentmondásmentes törvényszerkesztést, az egységes terminológia biztonságát, a világos és áttekinthető megoldásokat hozza magával. Ennek megfelelően a Törvénykönyv szabályozási kereteinek – például eljárási vagy igazgatási szabályok esetében – határt szab az érintett normák módszerbeli eltérése. A tartalmi határok megvonásánál figyelemmel kell lenni arra is, hogy a kellő átgondolás nélküli bővítés veszélyeztetheti a Törvénykönyv áttekinthetőségét. Kétségekkel kell övezni viszont a tradíciókra, a megszokásra vagy a normák nemzetközi egyezményes eredetére történő hivatkozást, mert ezek az érvek rendszerint nem képviselnek érdemi kodifikációs szempontokat. Különösen fenntartással kell viszonyulni e tekintetben a hagyományokra történő hivatkozásokra, mert a jogalkotás ún. hagyományai legtöbbször csupán történelmi esetlegességekre és nem elvi megfontolásokra vezethetők vissza. Az új Polgári Törvénykönyv szabályozási határai szempontjából például szolgálhat Európa legutóbbi sikeres átfogó kodifikációja, a holland jogalkotás. Az 1992-ben teljes egészében hatályba lépett holland kódex a személyi- és családjog szabályaitól a vagyoni jog hagyományos területein át a kereskedelmi társaságokig és a kereskedelmi jogi ügyletekig terjeszkedik, sőt – a tervek szerint – a szellemi alkotások jogát és a nemzetközi magánjogot is magába kívánja integrálni.

2. Monista elven felépülő törvénykönyv

A megalkotandó Polgári Törvénykönyv monista elven épül fel: átfogja az üzleti világ, a kereskedelem, vagyis a vagyoni forgalom professzionális szereplőinek és a magánszemélyeknek magánjogi viszonyait egyaránt. Ez a kiinduló felfogás mindenekelőtt a szerződési jog új szabályainak kidolgozásánál játszik fontos szerepet. A monista elv következményeként úgy kell megalkotni a szerződések általános szabályait, hogy azok valamennyi jogalany kapcsolatát rendezni legyenek képesek, és e körben ne legyen szükség speciális normákra. Ami pedig az egyes

szerződéstípusok külön szabályait illeti, a következők szerint kell a monista elvnek érvényesülést biztosítani. Az üzleti világ szerződéstípusait (bizomány, fuvarozás, szállítmányozás, ügynöki megbízás stb.) eleve erre az igényszintre lehet modellezni. Az üzleti forgalomban és a magánszemélyek kapcsolatiban egyaránt fontos szerepet játszó szerződéstípusoknál is a professzionális üzleti élet követelményszintje lehet a mérvadó (adásvétel, vállalkozás stb.), s csak sajátos esetekben lehet szükség eltérő szabályokra a magánszemélyek kapcsolataiban (pl. egyes megbízási jogviszonyok). S végül viszonylag kis számban fordulnak elő olyan szerződéstípusok (tartási szerződés, ajándékozás, haszonkölcsön stb.), amelyek szinte kizárólag csak magánszemélyek kapcsolataiban jutnak szerephez. Mind a szerződések általános szabályainál (pl. a tájékoztatási kötelezettséggel kapcsolatban, az általános szerződési feltételek normái között, a kellékszavatosságnál, az elállási jognál stb.), mind bizonyos szerződéstípusok (pl. utazási szerződés, hitelszerződés stb.) jogi rendezésénél esetenként eltérő normákat kell ugyanakkor beiktatni a fogyasztói szerződésekre.

A mértékadó külföldi példák azt igazolják, hogy a kereskedelmi ügyletek szerződési szabályainak – akárcsak részben – elkülönített kodifikálása már rég nem tekinthető korszerűnek. Néhány kelet-európai ország közelmúltbeli ellenkező példája nem tekinthető mérvadónak. Már a svájci Kötelmi jogi törvény (OR: 1881) megszüntette a kereskedelmi ügyletek különálló szabályozását, ugyanígy járt el a Codice civile (1940–42) és néhány éve a holland Ptk. (1992) is. A 20. század jogfejlődése egyértelműen azt mutatja, hogy nincsenek az üzleti életben alkalmazott szerződéseknek olyan sajátosságaik, amelyek – egy modernizált, a professzionális vagyoni forgalom követelményeit kielégíteni képes általános szerződési jog mellett – külön jogi rendelkezéseket kívánnának meg. Az elmúlt száz évben ugyanis az általános magánjog szabályozási mércéje szigorodott, közeledett az üzleti forgalom követelményszintjéhez, vagyis az általános szerződési jog maga „kereskedelmi jogiasodott”. Ehhez a fejlődéshez a polgárok iskolázottsági szintjének emelkedése, a vagyoni forgalomban történő eligazodó képessége, üzleti ismereteinek gyarapodása stb. adta meg a kellő társadalmi alapot.

A monista elvre épülő kodifikáció nagy előnye, hogy ily módon elkerülhetők a párhuzamos szabályozás (pl. eltérő rendelkezések a kereskedők és a magánszemélyek vételi ügyleteinél stb.), és egyben a dualista szabályozásnál szükségszerűen jelentkező elhatárolási problémák is. A fogyasztóvédelmi magánjog sajátos követelményeit dualista kiindulópont mellett is rendezni kellene. Míg azonban a külön fogyasztóvédelmi szabályok monista kodifikáció esetén csak egyirányú kivételekkel terhelik a törvénykönyvet, dualista felfogás mellett kivételes normákat kellene felállítani mind a professzionális üzleti forgalom számára, mind a fogyasztói szerződésekre.

3. *A Kódex tartalmi határai*

Az új Polgári Törvénykönyv szabályozási köre a következők szerint terjeszkedik túl a hatályos Ptk. határain:

- A *családjog* anyaga kerüljön be az új Polgári Törvénykönyvbe. Az integrálás során gondoskodni kell a családjogi viszonyok sajátosságainak megfelelő kifejezésre juttatásáról, szükség esetén sajátos, csak e viszonyokra vonatkozó alapelvek felállításáról.
- A *szellemi alkotásokra* vonatkozó, a szerzői jogról, a találmányok szabadalmi oltalmáról és a védjegyről szóló önálló törvények meghagyása mellett e szabályoknak a polgári joghoz és az új Kódexhez kötődését a jelenleginél pregnánsabban kell kifejezésre juttatni. A felhasználási szerződések szabályai viszont az új Ptk.-nak az egyes szerződéstípusokat rendező Részében kaphatnak helyet.
- A *gazdasági társaságok* – jelenleg külön törvényben adott – szabályai az egyes jogi személyekre vonatkozó speciális normák között az új Ptk.-ba építhetők. A gazdasági társaságokról szóló szabályoknak az új Kódexbe építése számos előnnyel jár: bővíthető a jogi személyekre vonatkozó általános szabályok köre, normák ismétlése válik elkerülhetővé, a Ptk. normáinak: a bevezető rendelkezéseknek, a jogi személyek általános szabályainak, a kötelek és a szerződések általános normáinak háttér-jogszabály jellege (amit most a Gt. mond ki) evidenssé válik stb. Ezek miatt és hasonló kodifikációs előnyök miatt döntött annak idején a svájci törvényhozó, legutóbb pedig a holland jogalkotó a társasági jognak a magánjogi kódexben történő elhelyezéséről. Magyarországon az integrálásról a társasági törvény soron következő felülvizsgálata során és azzal összefüggésben lehet végleges döntést hozni. Beépítés esetén a szükséges összhangot meg kell teremteni a jogi személyekre vonatkozó (és a lehetőségek szerint bővítendő) általános szabályokkal és egyes egyéb jogi személyekre (pl. a szövetkezetekre) vonatkozó speciális normákkal.
- Az *egyedi munkaszerződés* szabályozását a szociális piacgazdaság követelményeinek megfelelően közelíteni kell a polgári jogi szabályozáshoz. Az egyedi munkaszerződés speciális normáihoz az új Polgári Törvénykönyv, azon belül is elsősorban a szerződések általános szabályai képezik a jogi háttérrel. Kíváncsú az volna, hogy a Mt. átfogó reformja és az új Kódex előkészítése kölcsönösen összehangolt folyamat legyen, biztosítva azt a lehetőséget is, hogy az egyedi munkaszerződés szabályai – önálló speciális szerződéstípus szabályaiként – az új Ptk.-ba kerülhessenek.

4. A Kódex belső szerkezete

Az új Polgári Törvénykönyv Könyvekből, Részekből, Címekből és Fejezetekből épül fel. A Könyveken belül a Részek, a Részeken belül a Címek és a Címeken belül a Fejezetek számozása mindig újból kezdődik. A §-ok számozása minden Könyvben újból kezdődik. Ennek megfelelően a §-okra történő hivatkozásnál az adott Könyv számára is utalni kell majd (pl. 1–103. §, 4–513. §, 5–232. § stb.).

A Kódex élén, az egyes Könyvek előtt Bevezető rendelkezések foglalják össze a Törvénykönyv célját és alapelveit.

Az új Kódexnek nem lesz Általános része. Nem tartalmaztak Általános részt a német BGB jelentős hatása alatt született 20. század eleji tervezetek, illetve

javaslatok és az 1928-as Mtj. sem. A korabeli jogtudomány úgy ítélte meg, hogy a BGB látványos megoldása feleslegesen bonyolítja a törvénykönyv szerkezetét, túlságosan és a gyakorlati igényektől elszakadva növeli meg a jogügyleti szabályok jelentőségét, egyben nehezítve a jogalkalmazást. Hasonló megfontolásokból mondott le Általános rész kialakításáról a hatályos Ptk. is.

A Kódex Könyvei a következők:

Első Könyv: Személyek,
Második Könyv: Családjog,
Harmadik Könyv: Dologi jog,
Negyedik Könyv: Kötelmi jog,
Ötödik Könyv: Öröklési jog.

VI. Az új Polgári Törvénykönyv kiemelkedő szerepének alkotmányos kifejezésre juttatása

A Polgári Törvénykönyv nem egy a törvények közül. Kiemelkedő jelentőségét az általa közvetlenül szabályozott életviszonyok fontossága önmagában is mutatja. Szerepe azonban túlmegy a szabályozási körébe vont viszonyokon, kisugárzik valamennyi polgári jogi normával rendezett vagy rendezhető kapcsolatra, és pedig függetlenül attól, hogy az adott norma kifejezetten héttér-jogszabályaként jelöli-e meg a Polgári Törvénykönyvet vagy sem. A Kódexnek ezt a centrális jelentőségét a jogforrási forma tekintélyének lehető emelésével is kifejezésre kell juttatni. Ennek az alkotmányos elismerésnek formája az lehetne, hogy a Polgári Törvénykönyvet csak egy erre irányuló külön törvénnyel (és nem egy egyéb tárgyban hozott törvényben, mintegy mellékesen) lehessen módosítani.

B) AZ ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV BEVEZETŐ RENDELKEZÉSEIRŐL

I. Preambulum a törvény céljának meghatározása

Az új Kódex Bevezető rendelkezései között – a jelenlegihez hasonló tömör formában – meg kell határozni a törvény célját. Ennek keretében a vagyoni viszonyok kiemelése mellett kellő hangsúlyt kell adni a személyi viszonyok törvénykönyvbeli szabályozásának is. Ezt különösen fontossá teszi az a körülmény, hogy az új Kódex a családjogi viszonyok alapvető törvénykönyve is lesz.

A törvény céljának meghatározása nem normatív tartalmú. Ezért ezt a rendelkezést – szemben a hatályos Ptk.-val – a normatív tartalmú bevezető rendelkezésektől elkülönítve, preambulum formájában helyezzük el.

II. A törvény értelmezési maximája

A törvény értelmezési maximáját alapvető vonásaiban az új Polgári Törvénykönyvben is fenn kell tartani, de kerülni kell az értelmezési szempontok kimerítő felsorolását.

Fenntartandó az új Kódexben is az a követelmény, hogy a magánjogi viszonyokat szabályozó alacsonyabb szintű normákat a Polgári Törvénykönyvvel összhangban, e törvény rendelkezéseire figyelemmel kell értelmezni [Ptk. 1. § (1) bek.]. A Ptk. értelmezési alapelvét – a quebeci kódex mintája nyomán – az 1993. évi XCII. törvény fogalmazta meg jelenlegi formájában. Ez a követelmény azt is kifejezésre juttatja, hogy a Kódex a magánjogi jogviszonyok alapvető normáinak gyűjteménye, és ebben az értelemben felette áll a magánjogi viszonyokat rendező különös törvényeknek és egyéb jogszabályoknak. Az értelmezési alapelv szerepe éppen az, hogy a magánjogi viszonyokat szabályozó kódexbeli és külön normák alkalmazása ne kerülhessen szembe a Kódex egészének céljával, ne vezethessen a Törvénykönyv rendeltetésével ellentétes eredményre.

III. Az új Kódex alapelvei

A Bevezető rendelkezések között az egész törvénykönyvön átsugárzó alapelveket kell elhelyezni. Ezzel egyben módot kell adni arra, hogy abban a Könyvben, ahol erre szükség van, az illető Könyvre vonatkozó önálló elvet lehessen kimondani. Ilyen igény merülhet fel a Családjogról szóló Második Könyvben. Az 1991. évi XIV. törvény – kifejezett depolitizáló célzattal – már változtatásokat hozott a Ptk. alapelvei körében. A Konceptió a Ptk. alapelvei közötti átfedéseket meg kívánja szüntetni, és egyben az elvek koncentráltabb szabályozására tesz javaslatot.⁵

A Bevezető rendelkezésekben a következő alapelvek fenntartása indokolt:

1. A *jóhiszeműség és tisztesség követelményének* felállítása a polgári jogok gyakorlásával és a kötelezettségek teljesítésével kapcsolatban.
Ezt az elvet az – Mtj. 2. § (1) bekezdésében (a BGB 242. §-a alapján) megfogalmazott minta nyomán – 1991. évi XIV. törvény fogalmazta meg és illesztette be a Ptk.-ba [4. § (1) bek.]. Ez az alapelv etikai megalapozottságú általánosított zsinórmértéket fogalmaz meg. A polgári jogban széles körben érvényesülő magánautonómia az egyes magánjogi viszonyokban a kölcsönös bizalom elvével kiegészítve nyeri el – a piacgazdaság szociális szempontokból történő korlátozását jelentő – végleges tartalmát. Az eltelt tíz esztendő láthatólag még rövid volt ahhoz, hogy a bírói gyakorlat tartalommal töltse meg ezt az elvet, noha a Legf. B. ítéletei már – kiegészítő jelleggel – hivatkoznak rá: Pfv. II. 23 332/1997: BH 1999/409. sz.; Gfv. VI. 30 890/1998: BH 2000/114. sz. (A viszonylag szűk körű gyakorlat azt is bizonyítja, hogy a bíróságok tisztában vannak a szóban forgó alapelvi követelmény és az egyes Ptk.-beli részletnormák feltételeként megállapított „jóhiszeműség” tartalmának lényeges különbségével.)

⁵ E kérdéskörhöz lásd *Kecskés László*: Az új Polgári Törvénykönyv alapelvi rendelkezései. Polgári Jogi Kodifikáció III. (2001) 1. sz. 3–9. o.

2. Nincs szükség ugyanakkor az adott helyzetben *általában elvárható magatartás* követelményének alapvető kiemelésére. Ezt az elvet az 1977. évi IV. törvény iktatta be a Ptk. Bevezető rendelkezései közé [4. § (4) bek. 1. mondat]. Az általában elvárható magatartás követelménye azonban aligha fogalmaz meg tartalmilag más elvárást, mint az időközben beiktatott jóhiszeműség és tisztesség elve. Az adott helyzetben általában elvárható magatartás követelményének bizonytalan alkalmazását mutatta egyébként már az 1991 előtti bírói gyakorlat is: ítéleti indokolások nagyon gyakran feleslegesen hivatkoztak rá. A *nemo suam turpitudinem allegans auditur* elve [4. § (4) bek. 2. és 3. mondat] viszont fenntartandó. Ennek a tételnek széles körű és zömében helyes bírói gyakorlata alakult ki a Ptk. hatálybalépése óta.⁶

Megjegyzés: Azokban a konkrét normákban viszont, amelyekben a felróhatóság követelménye megjelenik, ezt a követelményt az új Polgári Törvénykönyv gyakorlatában is változatlanul lehet „az adott helyzetben általában elvárható” magatartás mércéjével mérni.

3. Nem javasolja a Konceptió jelenlegi formájában fenntartani a *rendeltetésszerű joggyakorlás követelményét* [Ptk. 2. § (2) bek.] a Bevezető rendelkezések között. Ez az elv ugyanis jelenlegi megfogalmazásában és elhelyezésében hasonló tartalmú, mint a jóhiszeműség és tisztesség követelménye. Megfontolandó ugyanakkor, hogy az új Polgári Törvénykönyv a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményét a joggal való visszaélés tilalmával összefüggésben mondja ki. A kirívóan rendeltetésellenes joggyakorlás nem vitásan rendszerint joggal való visszaélésnek minősül.
4. Az *együttműködési kötelezettség* elve fenntartandó. Ez az elv a magánjogi viszonyokban – eltérő tartalommal ugyan – majdnem mindenütt érvényesíthető. Ezért helyes a Bevezető rendelkezések közötti megfogalmazás. Az elvet természetesen úgy kell érteni, hogy az együttműködési kötelezettségnek határt szabnak a jogalanyok jogilag védett – üzleti és egyéb – érdekei, azaz a törvényi keretek között érvényesülő magánautonómia. Ezt egyértelműen és helyesen tükrözi már a bírói gyakorlat is: Legf. B. Pfv. X. 23 774/1997, BH 1998/8. sz. 374.; Gfv. I. 30 032/1999, BH 2000/12. sz. 535.
Az együttműködési kötelezettség alapvető megfogalmazása feleslegessé teszi ugyanakkor ennek az elvárásnak a megismétlését a Kódex részletszabályai között, mint ahogy az a hatályos Ptk. szerződési normái között többször is előfordul.
5. A *joggal való visszaélés tilalma* a Bevezető rendelkezések között elvi jelleggel kerül megfogalmazásra. Ez az elhelyezés azok után is helyesnek mutatkozik, hogy a családjogi szabályok bekerülnek a új Polgári Törvénykönyvbe. A hatályos jog alapján kialakult bírói gyakorlat is alkalmazta ugyanis a joggal való visszaélés tilalmát egyes családjogi viszonyokban, pl. házastársi vagyoni és gyermekelhelyezési perekben. A Konceptió meghaladottnak minősíti a Ptk.-nak a joggal való visszaélés fogalmi határainak megvonásáról szóló 5. § (2) bekezdését.

⁶ Lásd Gellért/Vékás: A Polgári Törvénykönyv Magyarázata. KJK KERSZÖV: Budapest 2001,⁵ 41–43. o. Ingadozó és nem meggyőző a bírói gyakorlat a szóbanforgó elv alkalmazását illetően a házastársak közötti ajándék visszakövetelésével kapcsolatos ítéletekben.

Az újabb bírói gyakorlat a jogszabály által megkívánt jognyilatkozat ítélettel történő pótlását kifejezetten megszorítóan alkalmazza: Legf. B. Pfv. I. 21 971/1997, BH 1998/1. sz. 13.; Pfv. IV. 21 538/1997, BH 1999/5. sz. 208. Csökkenő jelentősége ellenére a Konceptió fenn kívánja tartani az új Kódexnek a bíróságot a joggal való visszaélést megvalósító bizonyos jognyilatkozatok pótlására felhatalmazó szabályát [hatályos Ptk. 5. § (3) bek.]. A korábbi bírói gyakorlatban sajnálatos módon a jognyilatkozat pótlásával kapcsolatban gyakran került sor téves érdekmérlegelésre és törvényileg meg nem engedett méltányossági ítélezésre. Ez a téves gyakorlat mégsem teszi kérdéssé a negatív formában megjelenő joggal való visszaélések sajátos bírói szankcionálásának elvi szükségességét. Ezért a Konceptió fenntartani javasolja a hatályos normát. Fontos kiemelni ugyanakkor, hogy több családjogi jogviszonyban – a bírói gyakorlat tanulsága szerint is: Legf. B. P.törv. II. 20 802/1991, BH 1992/1. sz. 28.; P.törv. II. 21 017/1985, BH 1986/8. sz. 327. – joggal való visszaélés nem állapítható meg. Ez az álláspont érvényesül – helyesen – pl. az örökbefogadáshoz szükséges szülői beleegyező nyilatkozattal, a szülői felügyelet gyakorlásával (láthatással) kapcsolatban stb. Az eddigi helyes bírói gyakorlatot megerősítve a Konceptió azt javasolja, hogy a Családjogról szóló Második Könyvben ki kell mondani: családjogi jogviszonyokban a jognyilatkozat bírói pótlására nem kerülhet sor.

6. *A tulajdon védelme* olyan alkotmányos alapelv, amelynek érvényre juttatásáról az egész jogrendszer gondoskodik. A Polgári Törvénykönyvnek kiemelkedő szerepe van a tulajdon védelmében. Ennek ellenére az Alkotmány mellett külön jogágazati alapelv megfogalmazása felesleges. A Ptk. hatályos 3. § (1) bekezdése csupán megismétli az Alkotmánynak az 1989. évi XXXI. törvénnyel megállapított 9. § (1) bekezdésében leszögezett elvet. Erre az ismétlésre nincs szükség, ezért a Konceptió ilyen alapelv kimondását az új Polgári Törvénykönyv Bevezető rendelkezései között nem tartja szükségesnek. Az alkotmányos elv érvényesüléséről a magánjogi viszonyokban a Polgári Törvénykönyv konkrét normái segítségével kell gondoskodni.
7. Ugyanezt az álláspontot foglalja el a Konceptió a *személy védelmének elvével* kapcsolatban is [jelenleg: Ptk. 2. § (1) bek.]. Az Alkotmány [8. § (1) bek.] a legmagasabb szinten mondja ki az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak védelmét. A Ptk. alapvető szinten ezt csak ismételni tudná, amire nincs szükség. A – természetes és jogi személyekre egyaránt kiterjedő – személyiség védelmére vonatkozó polgári jogi eszközöket konkrét normák formájában kell az új Polgári Törvénykönyvben is biztosítani.

IV. A bírói út

A hatályos Törvénykönyvben foglalthoz (7. §) hasonlóan az új Kódexben is a Bevezető rendelkezések között kell kimondani, hogy a törvényben biztosított jogok érvényesítése elsősorban bírósági útra tartozik. A választottbírói eljárás lehetőségét biztosító szabály viszont nem a Bevezető rendelkezések között, hanem a Kódex záró rendelkezései között helyezendő el.

ELSŐ KÖNYV

A személyek

Az új Polgári Törvénykönyv „A személyek” című könyvben foglalja össze az emberre mint jogalanyra, a jogi személyekre, valamint a személyiségi jogokra vonatkozó rendelkezéseket. A könyv részletes tartalma:

Első rész: Általános szabályok

I. Cím: Az ember mint jogalany

II. Cím: Az állam mint jogalany

III. Cím: A jogi személyekre vonatkozó általános szabályok

IV. Cím: A személyek polgári jogi védelme (ideértve a sérelemdíjra vonatkozó rendelkezéseket is)

V. Cím: A szellemi alkotásokhoz fűződő jogok

Második rész: Részletes szabályok

I. Cím: A társaság (szövetkezet)

II. Cím: Az egyesület (köztestület)

III. Cím: Az alapítvány és az alapok

1. A Polgári Törvénykönyvnek a személyekről szóló rendelkezései – a törvény hatálybalépése, 1960 óta – a legkevesebbszer módosultak.

Az egyes jogi személyekre vonatkozó rendelkezések ugyan gyakran változtak, ezek tekintetében azonban a Polgári Törvénykönyv nem volt meghatározó, a törvénynek ezek a rendelkezései ún. „követő” szabályok, amelyek az ágazati törvények kódexbeli kivonatai.

Lényeges változás történt a Ptk. 1977. évi módosítása során, bővültek a személyhez fűződő jogok, megtörtént a meglévők részletezése és bevezetésre került a nem vagyoni kártérítés intézménye. A jogi személyek tekintetében a novella kimondta a jogi személy abszolút jogképességét.

Az elmúlt két évtized lényegében érintetlenül hagyta a Ptk. személyekről szóló rendelkezéseit, holott az ágazati törvények lényegesen megváltoztatták a jogi személyek jogállását. Számos külön törvény született egyes jogi személyekről, e törvények mindegyike egymástól eltérő felfogásban készült.

A jogi rendszerváltozás a középpontba állította az emberi jogokat, az emberi személyiség védelmét, az alapjogok tartalmának kibontását. Egyértelművé vált, hogy a személyhez fűződő jogok tiszteletben tartása nemcsak az állampolgár és az állam (állami szervek) viszonylatában, hanem a személyek közötti polgári jogi kapcsolatokban is mellőzhetetlen alkotmányos követelmény. Az Alkotmánybíróság ugyan meghatározta a nem vagyoni kártérítés elvi alapjait, a jogalkotás azonban az így meghatározott követelményeket nem követte egyértelműen.

2. A Polgári Törvénykönyv „A Személyek” című részének újra kodifikálása során a természetes személyekre vonatkozó rendelkezések lényeges változtatást nem igényelnek.

3. A jogi személyekre vonatkozó szabályozás tekintetében alapvető változtatás indokolt, bővíteni kell, és tartalmasabbá kell tenni a valamennyi jogi személyre vonatkozó általános rendelkezéseket. A törvény e részéből el kell hagyni az egyes jogi személyekre vonatkozó töredék-rendekezeseket.
Felmerült az a javaslat, hogy „A személyek” című könyv tartalmazza az egyesületekre és az alapítványokra vonatkozó részletes szabályokat, a gazdasági társaságokról pedig külön könyv rendelkezne. Az elsőként említett két jogi személyre vonatkozó részletes szabályozásnak az általános rendelkezések közé történő felvétele azonban megbontaná e könyv egységét, absztrakciós szintjét. Az egyesületi és alapítványi joganyag (kb. 50–60 szakasz) beékelődne az emberre és a személyiségi jogokról szóló – eltérő tárgyú – rendelkezések közé, terjedelemben is jelentősen meghaladva a személyekre vonatkozó általános jellegű rendelkezéseket. Helyesebb ezért mind a társasági jogot, mind az egyesületekre, alapítványokra vonatkozó joganyagot a Személyek könyv „különös részeként” a könyvbe iktatni.
4. A személyiségvédelemre vonatkozó rendelkezéseket új felfogásban, a jog feltétlen érvényesülését biztosítva kell szabályozni, szélesítve a védelem kereteit, hatékonyabbá téve az érvényesítés eszközeit.
5. A Kódexben terminológiai – vagy részben terminológiai – változásokra is szükség van.
Kérdésként vetődött fel, hogy az ember megjelölésére a Kódexben a magánszemély vagy a természetes személy kifejezés használata szokásos.
A személy fogalmán továbbra is a természetes személy és a jogi személy együtt értendő. Nem indokolt változtatni azon a fogalmazási technikán, hogy az „aki” szót mind a természetes személyre, mind a jogi személyre használja a törvény. A gazdálkodó szervezet fogalma ugyanakkor a Kódexből kiiktatható.

I. Az ember mint jogalany

Az emberre mint jogalanyra vonatkozó szabályozással kapcsolatban lényeges változtatásra nincs szükség.

A méhmagzat jogképességére vonatkozó szabályozás változtatást nem igényel, azonban egyértelművé kell tenni, hogy a méhmagzat jogképessége mind a személyhez fűződő, mind a vagyoni jogokra kiterjed; ezek a jogok a keletkezésükre visszaható hatállyal jönnek létre.

Az emberre mint jogalanyra vonatkozó szabályozást indokolt kiegészíteni – a polgári jog részévé vált – néhány családjogi szabállyal, azokkal, amelyek az ember cselekvőképességére vonatkoznak. Az erről szóló hatályos polgári jogi és családjogi rendelkezéseket jelenleg is együtt kell alkalmazni, külön tartásuk nem indokolt.

A gyámság és a gondnokság közötti szabályozásbeli azonosságra figyelemmel, a gondnokságra vonatkozó rendelkezéseket – a törvény legutóbbi módosításának megfelelően – a Polgári Törvénykönyvben kell megállapítani.

Az ember jogképességére vonatkozó rendelkezések közül azonban nem indokolt a Csjt.-ből e részbe átvinni az ún. családjogi jogképességre (pl. házasságkötési képességre, a szülői felügyeletre) vonatkozó szabályokat.

A Ptk.-ban az ember jogképességére vonatkozó rendelkezések tehát alapvető módosítást nem igényelnek. A méhmagzat szabályozásának ellentmondásossága – különösen az utóbbi évek jogfejlődésének tükrében – azonban nyilvánvalóvá vált. A Ptk. szerint a méhmagzat jogképessége általános, de feltételes. Jogképessége bármely jogra vagy kötelezettségre kiterjed, mind a személyhez fűződő jogokra, mind a vagyoni (öröklési, kártérítési, ajándékozási stb.) jogokra és kötelezettségekre.

Az Alkotmánybíróság 1991-ben hozott határozatai jelentősen formálták mind a jogi, mind az általános közvéleményt, azzal a megállapítással, amely szerint a magzat „a maga önálló fizikai valóságában, s egyre inkább egyéni tulajdonságai alapján részt kap a társadalomban” [64/1991. (XII. 17.) AB hat.]. A magyar jogirodalomban a magzat élethez való joga mellett több szerző határozottan kiállt.

A világnézeti, erkölcsi megfontolások mellett a jogirodalomban felmerült az az érv is, hogy a függő jogi helyzet a méhmagzatra nézve hátrányos lehet, illetőleg nehezen feloldható helyzeteket idézhet elő. A dologi váromány jogalkalmazási bizonytalanságot eredményezhet, lehetővé teszi továbbá, hogy a magzat érdekei elleni magatartást kövessenek el a terhesség ideje alatt. Nem megengedhető továbbá – ezen érvelés szerint –, hogy a jogképesség keletkezése orvostechikai szakkérdés legyen.

Többségi álláspont szerint a hatályos rendelkezéseken nem indokolt változtatni.

A méhmagzat jogképességének terjedelmét azonban a bíróság gyakorlata nem egységesen ítéli meg, ezért az erre vonatkozó rendelkezést egyértelművé kell tenni.

II. A jogi személyek

1. A jogi személyekre vonatkozó általános rendelkezések

A Kódex állapítsa meg a valamennyi jogi személyre vonatkozó általános szabályokat.

Az egyes jogi személyekre vonatkozó – a külön törvényekből átvett – töredékes szabályozást a Kódexből el kell hagyni. A Kódexben meghatározott jogi személyeken kívül más jogi személy létesítéséről csak törvény és a Ptk. szerinti tartalommal rendelkezhet.

Az államra mint jogi személyre vonatkozó rendelkezések módosítást nem igényelnek, azzal azonban, hogy képviselőre az Államkincstár legyen jogosult. A társaságokra (ideértve a szövetkezetet is), valamint az alapítványokra és egyesületekre (ideértve a köztestületeket) vonatkozó rendelkezéseket a Személyekről szóló könyvben kell megállapítani.

A Kódex ismerje el a törvényben meghatározott vagyontömeg (alap) jogi személyiségét, feltéve, ha működtetéséről és képviselőtéről kezelő szerv gondoskodik. A kezelő lehet más magánszemély vagy jogi személy, de erre a célra létrehozott szervezet is, amelynek a képviselői és ügyvitelt ellátó szerve megfelel a jogi személy tekintetében előírt feltételeknek.

1. A Ptk. a jogi személyek jogképességére, létrejöttére és megszűnésére vonatkozó szabályokat mindössze hat szakaszban tartalmazza. Külön törvények tartalmazzák részletesen az állami vállalatra, a gazdasági társaságokra, a szövetkezetekre, az egyesületekre stb. vonatkozó – kifejtő – szabályokat.

A költségvetési szerv fogalmát, típusait és – részben – felsorolását is az államháztartásról szóló törvény tartalmazza. A közjogi személyek jogi személyiségéről több törvény is rendelkezik. A nem gazdálkodó (non-profit) jogi személyekre vonatkozó szabályozás hasonlóképpen megoszlik a Ptk. és a külön törvények között, kivéve az alapítványokra vonatkozó rendelkezéseket, amelyek a Ptk.-ban találhatók.

Számos törvény tartalmaz a különféle jogi személy típusokról szabályozást, anélkül, hogy a Ptk.-hoz bármiféle kifejezett kapcsolódásuk lenne (pl. az értékpapír tőzsdéről, az egyetemekről, az egyházakról, egyházi jogi személyekről, a Magyar Tudományos Akadémiáról, az akadémiai kutatóintézet önálló jogi személyiségéről).

Következetelen tehát a jogalkotói gyakorlat abban, hogy a konkrét jogi személyre vonatkozó rendezés megjelenik-e a Ptk.-ban, vagy csupán önálló jogszabályban. A Ptk.-nak a jogi személyekre vonatkozó rendelkezései egyébként is annyira szűkszavúak és általánosak, hogy attól a külön törvények szabadon eltérhetnek, ugyanakkor a külön jogszabályokban az azonos kérdésekre vonatkozó rendelkezések indokolatlanul eltérők. Megállapítható, hogy a jogi személyekre vonatkozó alapvető rendező elvek a magyar jogrendszerben – a tárgyi jogban – nincsenek.

2. A jogi személyre vonatkozó - mai megoldás szerinti - párhuzamos szabályozásnak semmi értelme nincs, felesleges néhány jelzésszerű rendelkezést a Kódexben elhelyezni, amúgy a részletes szabályokat külön törvényben szerepeltetni. Ehelyett azt javasoljuk, hogy a Kódex „A személyek” című könyve a jogi személyekre vonatkozó általános szabályokat, valamint a polgári jog legjelentősebb három jogi személy típusának (társaság, egyesület, alapítvány) teljes szabályozási anyagát tartalmazza. A jogi személyre vonatkozó általános rész hiányt pótolna, ugyanis ma még indokolatlan eltérések vannak egyes jogi személyek között, akár a nyilvántartásba vételre, a megalakulásra, akár a jogi személy megszűnésére vonatkozó szabályozás tekintetében. Ez különösen akkor szembetűnő, amikor két különböző jogi személy azonos jellegű gazdasági vagy más tevékenységet folytat. Számos olyan rendelkezés található a külön törvényekben, amelyek megfelelő absztrahálásával minden jogi személyre vonatkozó általános szabályozást lehet kialakítani, természetesen megengedve az indokolt eltéréseket a jogi személyek egyes fajtáinál.

1. Megvizsgáltuk, hogy a közjogi személyek tekintetében indokolt-e külön szabályok megállapítása. A közjogi személy közhatalmat gyakorló szerv (szervezet), a közjog alanya, amely a közjog körébe tartozó kötelező erejű aktusok kibocsátására jogosult.

Jogszabály (törvény) hozza létre a közjogi személyeket (Országgyűlés, Minisztertanács, bíróságok, országos hatáskörű szervek, hatósági szervek), gyakran elmarad azonban annak kimondása, hogy a létesített szerv jogi személy-e. Így pl. az Országgyűlés létrehozásáról jogszabály (az Alkotmány) rendelkezik, meghatározva, hogy mikor, milyen jogi tények megvalósulása esetén jön létre. Az Országgyűlés léte azonban nem jelenti egyben azt is, hogy jogi személy jött létre. (A bírósági gyakorlatban is egymásnak ellentmondó döntések születtek e tárgykörben.) A jogszabály által létrehozott közjogi személyek jogi személyisége attól függően alakul, hogy az államháztartási törvény költségvetési szervnek minősíti-e őket.

Közjogi személyt akkor indokolt jogi személyiséggel felruházni, ha feladatai szükségessé teszik, hogy a polgári jogi forgalomban részt vegyen. Ebben az esetben tehát a közjogi személy a költségvetési szerv jogi formájában jelenik meg. A költségvetési szerv az állami költségvetésből gazdálkodik, emiatt gazdálkodását, tulajdonszerzési képességét a pénzügyi jogszabályok korlátozzák. Nem minősül közjogi személynek a közfeladatot ellátó szervezet. Köztudott, hogy a modern állam feladatainak ellátásában egyre inkább támaszkodik az öntevékeny, demokratikusan működő társadalmi jellegű szervezetekre. (Ezeket az egyesületeket, alapítványokat külön eljárás keretében közhasznú, illetőleg kiemelten közhasznú szervezetté lehet minősíteni, ami különféle pénzügyi kedvezményekkel jár.) Az állami és önkormányzati szervek emellett feladataik ellátásával – díjazás ellenében – gazdálkodó szervezetet is megbízhatnak. E körbe sorolható a köztestület is, amely ugyancsak közfeladat ellátására jön létre, közjogi személynek viszont csak abban a körben minősül, amelyben közhatalmat (hatósági jogkört) gyakorol.

Ezek a szervezetek – ideértve a köztestületet is – szükségszerűen jogi személyek, a polgári jogviszonyokban önálló jogalanyok, és fő szabályként önállóan szerezhetnek tulajdont.

E szervezetek tekintetében tehát sajátos szabályozásra nincs szükség. Ha azonban a jogszabályok a közfeladatot ellátó jogi személyt költségvetési szervként minősítik, úgy jogállásuk ennek megfelelően alakul. Így az államháztartásról szóló törvény köztestületi költségvetési szervet is ismer, tehát köztestület is működhet költségvetési szervként.

4. Az egyes jogi személyekre vonatkozó szabályok egységesítését és általánosítását a gazdasági forgalom biztonsága, a hitelezők érdekvédelme feltétlenül indokolja. Az egységesítés technikai alapjául egy jól működő nyilvántartás szolgálhatna, amely garantálná, hogy az üzleti forgalomban, illetve a társadalmi életben csak törvényesen létrehozott jogi személyek vesznek részt.

5. Megoldandó kérdés a jogi személyiséggel rendelkező, viszont *szervezet nélküli* vagyontömeg beillesztése a polgári jog rendszerébe.

A *kockázati tőkealap* az 1998. évi XXXIV. törvény által létrehozott olyan jogi személy, amelyben a vagyontömeg jogképes (így társasági adó alanya is lehet), de amely csak a kockázati tőkealap-kezelő részvénytársaság által működtethető. Ez a helyzet azonban csak a törvény különböző rendelkezéseinek összevetéséből, értelmezés eredményeként állapítható meg.

Több más – alapokról rendelkező – törvényi szabályozás is felveti a *jogképesseggel rendelkező vagyontömeg* jogi személyisége elismerésének kérdését, ennek esetleges megoldását az új Kódexben (pl. a társadalombiztosítás pénzügyi alapjairól szóló 1993. évi XCV. tv., a befektetővédelmi alapról szóló 1996. évi CXI. tv., az Országos Betétbiztosítási Alapról szóló 1996. évi XCII. tv.). A megoldás annál is inkább indokolt, mert nem egyedi esetről van szó, az alapokon kívül alapítványrendelet esetén is sor kerülhet ilyen helyzetre.

2. A jogi személy jogképesége

A törvény mondja ki, hogy a jogi személy jogképesége kiterjed mindazon jogokra és kötelezettségekre, amelyek jellegüknél fogva nem csupán az emberhez fűződhetnek. A jogi személy tevékenységi körének (céljának) az

alapító jogi aktusban történő meghatározása a jogi személy jogképességének terjedelmét nem érinti. (Az Európai Közösségek 1. számú társasági jogi irányelve az *ultra vires* tilalmát a hatálya alá tartozó társaságokra kifejezetten is előírja.)

A jogi személyek jogképességére vonatkozó rendelkezés továbbra is a jogi személy abszolút jogképességét fejezze ki. Elsősorban az állam mint jogi személy és az állami jogi személyek szerződéskötéseinél gyakran merül föl az a probléma, hogy az illető jogi személy szerződéskötési lehetőségei jogszabály által korlátozottak. Ezeket a problémákat a Koncepció a szerződések érvénytelenségére vonatkozó normák megújítására tett javaslatok között veszi figyelembe.

A szervezeti jogalanyok a legtöbb esetben jogi személyek. Ez a tény nem jelenti viszont azt, hogy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet (közösség, szerv) nem válhat polgári jogviszony alanyává. Erre a Polgári Törvénykönyvben jelenleg is találunk példát (pl. a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok).

A jogi személyiség az ezzel a minőséggel rendelkező szervezeteknek általános – külön erre vonatkozó rendelkezést nem igénylő – elismertsége polgári jogi jogok szerzésére kötelezettségek vállalására. A nem jogi személy szervezetek jogokkal való felruházása (kötelezettségek előírása) azonban mindig külön, kifejezett rendelkezéssel történhet meg. (A III. pont tartalmazza erre vonatkozó javaslatainkat.)

3. *Jogi személy alapítása*

Jogi személyt szerződéssel, alapító okirattal vagy alapszabállyal (a továbbiakban: alapító okirat) lehet alapítani. Jogi személyt jogszabály is létrehozhat.

Az alapító okiratban kötelezően meg kell határozni:

- a) az alapító vagy alapítók megjelölését,**
- b) a jogi személy nevét és székhelyét,**
- c) azt a célt, amely végett a jogi személyt alapították,**
- d) a jogi személy céljára rendelt vagyon mértékét,**
- e) a gazdasági tevékenységet végző jogi személy tevékenységi körét, továbbá – ha jogszabály erről nem rendelkezik –**
- f) a jogi személy legfőbb, ügydöntő, valamint ügyvezető szervét, továbbá törvényes képviselőjét,**
- g) a jogi személy kötelezettségeiért való felelősség módját és mértékét.**

Általánossá kell tenni a jogi személy keletkezésének azt a rendszerét, amely szerint a jogi személy jogképességét nem az alapítással, hanem a konstitutív hatályú aktussal, a nyilvántartásba vétellel szerzi meg. (E rendelkezés alól kivétel a jogszabály által létesített jogi személy.) A jogi személy megszűnése a nyilvántartásból való törléssel következik be.

A törvény tartalmazza a nyilvántartás legfontosabb alapelveit (a közhitelesség, nyilvánosság elve).

Meg kell vizsgálni: lehetséges-e különböző nyilvántartást vezető szervek, valamint az eljárásukra vonatkozó szabályozás egységesítése. Egyszerűsítést jelentene, ha a bejegyzési eljárást a bíróság mellett szervezendő bírósági hivatal végezné. (A Legfőbb Ügyész véleménye szerint az egységes nyilvántartás esetleges

létrehozásánál fokozott figyelmet kell fordítani „a jogbiztonsággal, jogorvoslattal kapcsolatos garanciális követelményekre”.)

4. **A társasági jogban ismert előtársaság jogintézménye – a konstitutív hatályú nyilvántartás általánossá tételével – előjogi személy konstrukció bevezetését teszi lehetővé. Az előjogi személy az előtársasághoz hasonlóan alapítása napjától a jogi személy létrejöttéig, vagyis a bejegyzés napjáig működhet. A forgalom biztonsága érdekében szükséges a bejegyzés nélküli megszűnés esetére az alapítói, illetve vezető tisztségviselői felelősség szabályozása. A jogi személy csak a törvényben elismert célra, a nyilvántartásba vétellel jön létre; nyilvántartott adatai harmadik személlyel szemben a nyilvántartásba vételtől hatályosak (konstitutív hatályú nyilvántartás).**

1. A jogi személy keletkezésének két alapvető rendszere közül a Kódexben az ún. „normatív meghatározás” rendszerének követelményeit kell következetesen megvalósítani. Ennek megfelelően valamennyi jogi személy jogképességét nem közvetlenül az alapítással, hanem az ezt követő konstitutív hatályú aktussal, a nyilvántartásba vétellel szerzi meg. Az ún. „szabad alapítási rendszer” a modern gazdasági forgalomban veszélyeket rejthet magában, jogbizonytalanságot eredményezhet a jogi személy keletkezésének időpontját, felelősségének terjedelmét illetően.

Minden jogi személyre kiterjedő hatályú általános szabállyá kellene tenni azt, hogy a jogi személy a nyilvántartásba való bejegyzéssel jön létre. Ez feltételezi egy minden jogi személyre kiterjedő nyilvántartás életre hívását is.

2. A bejegyzést megelőzi egy közjogi aktus – jogszabály vagy hatósági határozat – vagy az alapító személyek kötetmi jellegű megállapodása, amely a jogi személy létrehozására irányul. A létrehozatal és a nyilvántartásba vétel közötti időszakra az előtársaság mintájára ki kell alakítani az előjogi személy intézményét.
3. A modern jogrendszerekben a nyilvántartásba vételre vonatkozó eljárásnak bizonyos garanciális elveknek meg kell felelnie. Ilyen követelmény:
- a nyilvánosság elve, tehát, hogy a nyilvántartást bárki megtekinthesse, a bejegyzett tényekről másolatot (kivonatot, esetleg hatósági bizonyítványt) kérhessen,
 - a közhitelesség elve, amely szerint a nyilvántartás hitelesen tanúsítja a benne feltüntetett adatokat, továbbá a bejegyzett jogok és tények fennállását és változását. A bejegyzést kérő a jóhiszemű személyekkel szemben nem hivatkozhat arra, hogy a bejegyzés nem felel meg a valóságnak. Másrészt senki nem hivatkozhat arra, hogy a nyilvántartásban feltüntetett adat, tény, jog fennállásáról nem tudott.
4. A gazdasági forgalom biztonságát szolgálná, ha az önálló jogi személyiséggel rendelkező szervezeti egység is konstitutív módon, a nyilvántartásba való bejegyzéssel jönne létre. Új felelősségi szabály kimondása is szükséges, amely szerint az önálló jogi személyiségű szervezeti egység kötelezettségeiért az alapító jogi személy készfizető kezesként tartozik helytállni.

5. Az új Polgári Törvénykönyvben kifejezetten is meg kell nyitni azt a lehetőséget, hogy ún. „másodlagos jogi személy”-ként egyesületek helyi szerve is jogi személy lehessen.

5. *A jogi személy neve*

A jogi személy nevével kapcsolatban ki kell mondani a névvalódiság, a névszabatosság és névkizárólagosság követelményét.

A névkizárólagosság, a névvalódiság és a névszabatosság követelményét a jogi személy névviselésével kapcsolatban ki kell mondani.

A névkizárólagosság követelménye azt jelenti, hogy a jogi személy elnevezésének az ország területén hasonló működési körben tevékenykedő, korábban bejegyzett jogi személyek elnevezésétől különböznie kell. A névkizárólagosság tehát a nyilvántartásba történő bejegyzési kérelem elsőbbségéhez kapcsolódik. A Polgári Törvénykönyv általános szabálya szerint a jogi személy névhasználatának a kizárólagossága a működési körre és a működési területre korlátozódik [Ptk. 77. § (3) bekezdés]. Indokolt, hogy a névkizárólagosság a működési területtől függetlenül érvényesüljön mindazokkal a jogi személyekkel szemben, amelyek az ország területén bárhol, azonos működési körben tevékenykednek. (Ez a szabályozás megfelel az egyesületekre és az alapítványokra, illetve a cégekre vonatkozó rendelkezéseknek.)

A névkizárólagosság követelményének az elnevezés akkor felel meg, ha a név az egyediesítésre alkalmas, ha a megjelölés a jogi személynek sajátos, más jogi személytől eltérő jelleget ad, kizárja az összetévesztés lehetőségét.

A jogi személy elnevezésében nem szerepelhet olyan kifejezés, amely a jogi személy jelentőségét vagy működését illetően megtévesztésre alkalmas (névvalódiság). Így elnevezése és célja nem keltheti azt a látszatot, hogy a jogi személy tevékenységét más jogi személy tevékenységéhez kapcsolódóan fejti ki.

A névszabatosság követelménye azt jelenti, hogy a név megfelel a névalkotás nyelvi és társadalmi követelményeinek, kiejthető, megjegyezhető, azonosítható. Fontosnak tartjuk annak kimondását, hogy nem használhatók névként vagy annak egyes elemeiként hazánkban meg nem honosodott idegen szavak; idegen nyelvű szavak, kifejezések, elnevezések használatát a jogi személy nemzetközi, nemzetiségi jellege, a történelmi hagyományok folytatása indokolhatja. Egyéb esetekben csak akkor elfogadható, ha közismert, a köznyelv által elfogadott idegen nyelvű kifejezésről van szó.

6. *A jogi személy megszűnése*

Egységes elvi alapon szükséges rendezni az egyes jogi személyek megszűnések módjait. A jogi személy megszűnik, ha

- a) a jogszabályban, létesítő határozatban vagy okiratban meghatározott időtartam eltelt, vagy más feltétel megvalósult,**
- b) a legfelsőbb szerve kimondja megszűnését (feloszlás),**
- c) más jogi személlyel egyesül (beolvadás, összeolvadás),**
- d) több jogi személlyé válik szét (különválás),**
- e) más jogi személyiségi formává átalakul,**
- f) az arra jogosult szerv megszünteti (feloszlátás),**
- g) a bíróság a megszűnést megállapítja (megszűntté nyilvánítja),**
- h) törvény más okból elrendeli megszűnését.**

Ha a jogi személy egyesüléssel, szétválással vagy átalakulással szűnik meg, a létrejövő jogi személy (jogi személyek) a megszűnő jogi személy jogutódja(i). Nem alakulhat át, egyesülhet, válhat szét a végelszámolás vagy a felszámolás alatt álló jogi személy.

Jogutódlással történő megszűnés esetén ki kell mondani a jogutód helytállási kötelezettségét, illetve, ha annak nem tud eleget tenni, a megszűnő jogi személy tagjainak felelősségét. Ha a törvény vagy a megszűnésről rendelkező szerv másként nem rendelkezik, szétválás esetén a jogutódokat a jogelőd követelése a vagyonmegosztás arányában illetik meg, tartozásaiért egyetemlegesen kötelesek helytállni. Ha a törvény másként nem rendelkezik a jogutódlással létrejövő jogi személy hirdetményben köteles felhívni a megszűnő jogi személy hitelezőit követeléseik bejelentésére. A jogelőd hatósági engedélyei vonatkozásában – ha az engedély feltételeinek a jogutód is megfelel – a jogutód jogi személy jogutódlását el kell ismerni. A megszűnő jogi személy hitelezői megkárosításának megelőzése érdekében a jogutódlás tényének megfelelő (pl. hirdetményi) nyilvánosságot kell adni.

A jogutód nélküli megszűnés esetén általános szabályként végelszámolási vagy felszámolási eljárás biztosítsa a hitelezők kielégítését. A jogi személy megszűnését követően ismertté vált, a megszűnt jogi személyt megillető követeléseiről vagy vagyontárgyról a nyilvántartást végző bíróság kirendelése alapján eljáró „vagyongondnok” intézkedjen.

A jogi személy megszűnéséhez nem elegendő az erre feljogosított szerv döntése. A megszűnés hatálya a nyilvántartást vezető bíróság törlést elrendelő határozatának jogerőssé válásával áll be. Ha a megszűnésről (megszüntetésről) a bíróság dönt, a bíróság a megszűnés megállapításával (megszüntetéssel) együtt a törlésről is rendelkezzen.

A jogi személy megszűnésével kapcsolatos rendelkezések a leginkább szűkszavúak a Ptk.-ban. A jogalkotó ebben az esetben a jogi személyek megszűnéséről szóló szabályoknak arra az absztrakciójára sem vállalkozott, mint pl. a létesítéssel kapcsolatosan megtett. A minden jogi személyre vonatkozó megszűnési eseteket a Kódexben kell szabályozni.

A leggyakoribb eset, amikor a jogi személy saját elhatározásából szűnik meg. Ebben az esetben legfelső (ügydöntő) szerve kimondja megszűnését. Önkéntes megszűnésnek minősül, ha a jogi személy létesítő irata eleve meghatározza azt az időt, amíg a jogi személy fennáll, vagy azt a célt (feltételt), amelynek megvalósulásával a jogi személy megszűnik. Az önkéntes megszűnés jogutód nélküli megszűnés.

A más jogi személlyel való egyesülés (beolvadás, összeolvadás) esetén a jogi személy egy vagy több jogi személybe olvad be, feladva önállóságát, megtartva azonban a beolvadáskor meglévő jogait és kötelességeit.

Az előző eset ellenkezője a több jogi személlyé történő szétválás, amikor a jogi személy két vagy több jogi személyre osztódik. A szétválás jogutódlással való megszűnés. A szétválással létrejött jogi személyek a szétválás előtti kötelezettségeikért egymás közötti viszonyukban az erre vonatkozó megállapodás, ennek hiányában az egymás közötti vagyonmegosztás arányában felelnek. Részletes szabályozással nem találkozunk e megszűnési mód tekintetében (így a társadalmi szervezetek e megszűnéséről a törvény hallgat, a bírói gyakorlat azonban elfogadja

ezt a megszûnési módot). Eltérő törvényi szabályozás hiányában meg kell kívánni a jogokról és kötelezettségekről szóló megállapodáshoz a hitelezők hozzájárulását.

A megszüntetés az állam beavatkozása a jogi személy működésébe. Általában akkor kerül erre sor, ha a jogi személy működése súlyosan sérti a törvényességet, s a jogszabályszerű működés másként nem állítható helyre. A megszüntetés (felosztatás) általában a bíróság feladata, amelyet törvényben meghatározott esetekben mondhat ki.

A megszüntetnek nyilvánítás annak bírósági (hatósági) kinyilvánítása, hogy a jogi személy jogképessége elenyészett. Ebben az esetben a jogi személy ügydöntő szerve általában nem mondta ki formálisan a jogi személy megszûnését, hanem – működését megszüntetve – a jogi személy működésképtelenné vált, vagy működésével felhagyott. Az egyes jogi személyiségi formák változatos módon szabályozzák azt, hogy a megszûnés megállapítására hatáskörrel rendelkező bíróság milyen módon szerez tudomást a jogi személy „haláláról”.

Jelenleg megoldatlan a megszünt jogi személy (így felszámolási eljárás eredményeként törölt cég) később előkerült vagyontárgyainak sorsa. A bíróságok jogi szabályozás nélküli joggyakorlatot folytatnak, amikor elrendelik, hogy az ilyen vagyontárgyak értékesítéséről és a hitelezők közötti felosztásáról a korábbi felszámoló gondoskodjon. A bíróságok a póthagyatéki eljárás mintájára az eljárás befejezéséről szóló végzés kiegészítésével döntenek a vagyon felosztásáról, a felszámolási költségek és a felszámolói díj megállapításáról. Ez az alaphelyzet más jogutód nélküli megszûnési mód esetében (pl. végelszámolás után) is előállhat, illetve nemcsak vagyontárgy, de követelés is ismerté válhat. Ilyen esetben indokolt, hogy a nyilvántartást végző bíróság vagyongondnok kirendelése iránt intézkedjen.

III. A jogi személyiség nélküli szervezetek

A jogi személyiséggel jelenleg nem rendelkező gazdasági társaságokat (a közkereseti társaságot, betéti társaságot) a törvény jogi személyiséggel ruházza fel.

A társaságra vonatkozó rendelkezéseket ki kell egészíteni a közös név alatt működő társaság szabályozásával, lehetővé téve, hogy ez a társaság a gazdasági forgalomban korlátozás nélkül részt vegyen. A közös név alatt működő társaságok cégjegyzékbe való bejegyzését kötelezővé kell tenni.

A jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet (szerv) jogalanyiséggel csak akkor ruházható fel, ha – törvényes minimumként – a jogszabály

- a) megjelöli a szerv (szervezet) képviselőjét és ügyviteli szervét,**
- b) meghatározza a szerv (szervezet) anyagi kötelezettségvállalásának feltételeit,**
- c) kellő pontossággal meghatározza a kötelezettet, jogosultat és a szolgáltatást.**

Ha a jogok megszerzésére vagy kötelezettségek vállalására e feltételek hiányában került sor a szervezet tagjai a többalanyú kötelelem (Ptk. 334–338. §) szerint szereznek jogokat, illetőleg válnak kötelezetté.

1. A jogi személyiség nélküli jogalanyok jelenlegi megjelenési formái a magyar jogban a polgári jog szabályai szerint létesülő gazdasági társaságok.

A jogi személyiség nélküli társaságot nem csupán a vagyoni viszonyok és különösen a gazdasági kapcsolatok igényei hívják életre, hanem a tulajdon szerkezetének fejlődése teszi kikerülhetetlenné megjelenését a jogrendszerben.

Formailag ma is van jogi személyiség nélküli gazdasági társaság: a közkereseti és betéti társaság. Ezek azonban jogi lényegük szerint: jogi személyek, jogképességük megegyezik a többi társaság jogképességével. A társasági törvénynek a társaság jogképességére vonatkozó szabályozása szerint ugyanis a társaságok „saját cégnevük alatt jogokat szerezhetnek, és kötelezettségeket vállalhatnak, így különösen tulajdont szerezhetnek, szerződést köthetnek, pert indíthatnak és perelhetők”. Ez a rendelkezés önálló tulajdonosi léttel ruházza fel a közkereseti és a betéti társaságot is.

Az uniformizált jogképesség következménye, hogy *ma a gazdasági tevékenységet végző társaságok közül hiányzik a jogi személyiség nélküli társasági forma*. Nincs lehetőség olyan társaság alapítására, amely üzletszerűen végezhet gazdasági tevékenységet, továbbá olyan társaság alapítására, amely közös név alatt szerezhet jogokat és vállalhat kötelezettséget.

Szükség van olyan társasági formára, amely erre a célra is alakítható, ugyanakkor a jogi személyiség nélküli társaság kötetlenebb szerkezetének előnyeit is kínálja. Mindezekon túl biztosítja a feleknek a tulajdon tárgyai feletti közvetlenebb rendelkezés jogát (a közös tulajdonba adott tárgyak tekintetében a közös tulajdonra vonatkozó rendelkezések szerint dönthetnek), a közös tulajdon megszüntetéséhez való jogot a tag rendes felmondása esetére, továbbá a hitelezőknek azt a jogát, hogy a tag tulajdoni hányadából kielégítést követeljenek. A közös név szerinti működés pedig lehetővé tenné, hogy a tagok a társaság cége alatt szerezzenek jogokat és vállaljanak kötelezettségeket. (A „neve alatt” vagy „cége alatt” kifejezésnek csak ebben az összefüggésben és csak jogi személyiség nélküli társaság esetében van értelme, a jogi személy – természetesen, ha van neve, neve alatt –, de mint jogi személy szerez jogokat.)

1. A törvényekben az utóbbi években általánossá vált az a gyakorlat, hogy a jogszabály hatályát a magánszemélyeken és jogi személyeken kívül a „jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek”-re is kiterjesztik.

A törvények közül néhány e szervezetekre – a jogi személyekkel azonos – közigazgatási kötelezettséget ró, amely elmulasztása esetén bírság kiszabását teszi lehetővé. A szervezet hatósági határozat alapján pl. köteles polgári védelmi tervet készíteni (1996. évi XXXVII. tv. 13. §); műemlékvédelmi bírság szabható ki arra a szervezetre, amely tevékenységével a törvényben előírt kötelezettségeket megszegi. Találkozhatunk azonban polgári jogi jellegű feljogosítással is. Így a vad védelméről szóló törvény (1996. évi LV. tv.) szerint a vadászterület határán belüli földtulajdonosok „vadászati közösséget” alkotnak (tv. 6. §), amely a vadászati közösség ügyeiben eljárva a közösség részére jogokat szerezhet és kötelezettségeket vállalhat. A vadászati közösséget kell vadászatra jogosultnak tekinteni; ez jelentős polgári jogi kötelezettséget is jelent (pl. kártérítési felelősséggel is a közösség tartozik). Hasonló rendelkezést tartalmaz a halászatról szóló 1997. évi XLI. törvény is a halászati közösségről,

amelyben a tulajdonosok egyszerű szótöbbséggel választanak képviselőt, aki a tulajdonosok nevében jogokat szerezhet és kötelezettségeket vállalhat.

A pontosabban fogalmazó törvények már csak a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságokat (vagy: gazdasági szervezeteket) vonják a szabályozás hatálya alá.

A kvázi jogi személyiséggel rendelkező szervezetek polgári jogi jogalanyiséga – ha ez nem megfelelően szabályozott – nagyfokú zavart okozhat a jogalkalmazásban. Ugyanis, ha e „szervezetekre” vagyoni hátrányt jelentő szankciót alkalmaznak, vagy más vagyoni kötelezettséget kell megállapítani, ennek végrehajtása kilátástalan, mert a polgári jog szabályai szerint vagyonuk nem lehet (bankszámlájuk nincs). Jogképesség hiányában perben nem állhatnak, nem perelhetők. A jogalanyiség elismerése csak akkor helyeselhető, ha ennek a törvényben meghatározott, szigorú szabályai vannak. Más a helyzet az igazgatási jogszabályokkal. Az, hogy a közigazgatási jog kit terhel közigazgatási kötelezettségekkel, kit ruház fel jogokkal, nem a polgári jog dolga (a végrehajthatóság feltételeit a törvényben ekkor is szabályoznia kell).

IV. A személyiségi jogok

1. Személyiségi jogok a Kódexben

A személyek polgári jogi védelmének szabályait tartalmazó hatályos szabályozás sem szerkezetileg, sem tartalmilag nem megfelelő. A jelenlegi szabályozás helyett helyesebb lenne az egyes személyhez fűződő jogokat a jog tartalmára is kiterjedően meghatározni, s ehhez kapcsolni a sérelem eseteit.

El kell kerülni, hogy az alkotmányos szabadságjogok közül azokat is a Polgári Törvénykönyv tartalmazza, amelyek megvalósulására a polgári jog eszközei nem alkalmasak.

Az általános személyiségi jog fogalmának meghatározása során felmerülhet az Alkotmánybíróság gyakorlatából ismert emberi méltósághoz való jog mint az általános személyiségi jog egyik meghatározási módja. Ebben az esetben azonban a védelem nem vonatkozna a jogi személyekre. Az általános személyiségi jogot a jelenlegi tartalommal, vagy a személyiségi jog legáltalánosabb jegyeivel kibővítve kell meghatározni.

A törvényben meg kell határozni a jogellenesség kizárásának eseteit.

Mondja ki a törvény, hogy semmis a beleegyezésre vonatkozó jognyilatkozat, ha az a jogvédelemről való lemondást tartalmazza, tehát a sértett hozzájárulását egy jövőbeli – nem meghatározott – személyiségi jogot sértő magatartáshoz.

1. Napjainkban a személyhez fűződő jogok védelme egyre inkább előtérbe kerül. A polgárok és a közélet szereplői érzékenyen reagálnak a személyiségüket ért támadásra. Az emberi méltóság, a becsület jogilag is felértékelődik. A kommunikációs eszközök sokszínűségével a személyiség elleni támadások súlya, elterjedtsége megnőtt.

A Ptk. 1977. évi novellája lényegesen kibővítette a személyiségi jogvédelem kereteit, számos új személyiségi jog szabályozására, mások részletesebb kifejtésére került sor. Ma már azonban a szabályozást nem tekinthetjük kielégítőnek.

A személyiség védelmére vonatkozó rendelkezések módosításával hatékonyabb személyiségvédelmet kell biztosítani, a törvényben ki kell szélesíteni a védelem kereteit. A személyiségvédelem néhány kulcsterülete hiányzik, vagy csak deklaratív jelzéssel van jelen.

A kodifikáció során ugyanakkor el kell kerülni, hogy az alkotmányos szabadságjogok, a nemzetközi egyezményekbe foglalt emberi jogok közül azokat is a Polgári Törvénykönyvbe foglaljuk, amelyek megvalósulását az államnak közjogi eszközökkel kell biztosítani, s amelyek védelmében a polgári jogi eszközök alkalmatlanok vagy kevésbé alkalmasak. Ha e jogokkal kapcsolatban mégis a személyiségi jogi sérelem valósul meg, úgy az általános személyiségjogi védelem eszközeit lehet alkalmazni.

Nem megfelelő a személyiségi jogi fejezet szerkezete. A törvény ugyanis az általános személyiségi jog megfogalmazását követően az egyes személyhez fűződő jogokat – a személyiségi jog *sérelmének* különös eseteiként – felsorolásszerűen, példálódzva határozza meg. Helyesebb lenne ehelyett az egyes személyhez fűződő jogokat önállóan meghatározni, mégpedig nem negatív megközelítéssel, hanem a személyhez fűződő jog pozitív meghatározásával.

2. Az Alkotmánybíróság az általános személyiségi jogot az emberi méltósághoz való jogként fogalmazta meg, e jog tartalmát pedig „a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogban”, az „általános cselekvési szabadságban”, a „magánszférához való jogban”, valamint az „önrendelkezés szabadságában” jelölte meg. Álláspontunk szerint az Alkotmánybíróságnak ez a gyakorlata a polgári jogban nehezen követhető.

Az emberi méltóság a kodifikációban azért nem alkalmas kifejezés, mert e jognak a bírói gyakorlatban bevett, kialakult értelme van (a személyiség egy szeletének lealacsonyító megsértését jelzi). Nem megfelelő általános személyiségi jogként ez a kifejezés amiatt sem, mert a jogi személyekkel kapcsolatban az emberi méltóság nem értelmezhető.

Az Alkotmánybíróság által használt néhány személyiségi jog (cselekvési szabadság, magánszférához való jog stb.) ugyancsak alkalmatlanok az általános személyiségi jog kifejezésére, ugyanis a személyiségi jog egy-egy nevesített jogosítványát jelölik, amelyről a fejezetben részletesen rendelkezni kell. Az általános személyiségi jog tartalmának meghatározásához leginkább felhasználható a „személyiség szabad kibontakoztatásához való jog” fogalma.

Az a megoldás tűnik helyesnek, hogy a Ptk. 75. §-ában foglalt rendelkezés változatlanul megmarad, azzal, hogy a személyiség fogalmát a bírói gyakorlatban kell tartalommal megtölteni.

Változatlanul vonatkozik a személyiség jogi védelme a jogi személyekre olyankor, amikor a jogosultság – jellegéből adódóan – nemcsak a magánszemélyeket illetheti meg.

3. Nem tisztázott a Ptk. hatályos szövegében a személyhez fűződő jogok jogellenességének kérdése sem. Zavaró, hogy a Ptk. 76. §-a a személyes

szabadság jogellenes korlátozásáról rendelkezik, holott a jogellenesség valamennyi, a Ptk.-ban szabályozott személyhez fűződő jog esetében törvényi feltétel és a személyhez fűződő jogok általános védelméből következően minden személyhez fűződő jogot sértő magatartás jogellenes. A törvényben a jogellenességet kizáró körülményekről rendelkezni kell: a jogellenességet a sértett beleegyezése, a jogszabály engedése, a jogos védelem vagy a szükséghelyzet zárja ki (a Ptk. csak a sértett beleegyezéséről szól).

- a) Jogellenesség megállapítását kizárja a jog engedélye. Ennél részletesebb szabályozásra a Ptk.-ban nincs szükség. Alkotmányossági kérdés ugyanis, hogy a jogszabály mely esetekben korlátozhatja a személyhez fűződő jogokat, így ezekre a Polgári Törvénykönyvben nem kell utalni. (Emiatt szükségtelen a Ptk.-ban felsorolni, hogy a személyes szabadsághoz fűződő jog korlátozható pl. fertőző betegségek terjedésének megakadályozása céljából, vagy elmebetegek, kábítószer-élvezők gyógyítása céljából.)
- b) A hatályos törvény értelmében a személyhez fűződő jogokat nem sérti az a magatartás, amelyhez a jogosult hozzájárult, ha a hozzájárulás megadása „társadalmi érdeket nem sért vagy veszélyeztet”. Ezen az eseten kívül a személyhez fűződő jogokat korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmis.

A személyhez fűződő jogok között kiemelkedő jelentősége van a személy önrendelkezési szabadságának, amely magában foglalja az arról való lemondás lehetőségét. A személyhez fűződő jogok védelme nem olyan jogosultság, amely tartalmát az ún. társadalmi érdek figyelembe vételével kellene megítélni; emiatt a beleegyezés e feltételét el kellene hagyni. Ugyanakkor tisztázni kell a sértett beleegyezésének tartalmát. A beleegyezésre vonatkozó jognyilatkozatot a törvény abban az esetben nyilvánítsa semmisnek, ha az lemondást tartalmaz a jogvédelemről, pontosabban a lemondás olyan jövőbeli jogkorlátozások elfogadását jelenti, amely tekintetében a jogosult nem ismeri a korlátozás természetét, tartalmát.

2. *A nevesített személyiségi jogok*

A személyek hátrányos megkülönböztetésének tilalmát az általános személyiségi jogot követően kell kimondani, kiterjesztve a tilalmat a társadalmi származás, az életkor, a vagyoni helyzet szerinti megkülönböztetésre.

Az általános személyiségi jog elismerése mellett a törvényben nevesített személyiségi jogként kell meghatározni:

- a) az emberi méltósághoz, ennek keretében a jó hírnévhez és a becsülethez,
- b) az élethez, a testi épséghez és az egészséghez,
- c) a képmáshoz és a hangfelvételhez,
- d) a magánlakáshoz és a jogi személy helyiségéhez,
- e) a titok és a személyes adat megőrzéséhez, valamint
- f) a névviseléshez

való jogot.

A jogok meghatározását követően kell rendelkezni a jogsérelem legfontosabb eseteiről.

A képmáshoz és a hangfelvételhez való jog körében szabályozni kell a tömegfelvétel és a közszereplés eseteit.

Mondja ki továbbá a törvény, hogy nem minősül képmással való visszaélésnek a képfelvételnek hatósági eljárásban való felhasználása az igazság kiderítése végett.

A magánlakáshoz való személyiségi jog mellett a törvény határozza meg a jogi személy – működését szolgáló – helyiségekhez való jogát, azzal, hogy a jogsértést a jogi személy rendeltetésével, működésének sajátosságaival összefüggésben kell megállapítani.

A szabadsághoz való jog kiterjed a gondolatok, a politikai meggyőződés, a lelkiismeret, valamint a vallás megválasztásának és gyakorlásának szabadságára. E joghoz tartozik az a rendelkezés is, amely szerint nem szabad senkit mozgásában, társadalmi kapcsolatainak megválasztásában korlátozni.

Az új Kódex módosítsa a kegyeleti jogra vonatkozó rendelkezéseket a bírói gyakorlatban történt változásokra figyelemmel.

A Ptk. hatályos szövege – példálódzó felsorolással – egy rendelkezésbe foglalja össze a legjelentősebb személyiségi jogokat (76. §). Az új Kódexben a nevesített személyiségi jogok tekintetében bővíteni, pontosítani szükséges az egyes jogokra vonatkozó rendelkezéseket.

Így a Ptk. hatályos rendelkezései is tiltják a személyek bármilyen hátrányos megkülönböztetését nemük, fajuk, nemzetiségük vagy felekezetük szerint. A példálódzó jelleggel kiemelt diszkriminációs szempontok köre szűkös – az EU irányelvekre is figyelemmel –, további elemekkel kell bővíteni ezt a felsorolást (társadalmi származás, életkor, vagyoni helyzet).

Az emberi méltósághoz való jog keretében kell rendelkezni a becsület, valamint a jó hírnév védelméről (lényegében a jelenlegi tartalommal).

A titokvédelem keretében a személyes adatok védelmének eseteire is utalni kell, az adatfeldolgozással elkövetett jogsérelem eseteit minden adatfeldolgozásra ki kell terjeszteni.

Felmerült az előkészítés során a közszereplők sajátos helyzetének és védelmének problematikája. Kétféle igény összehangolása fogalmazódott meg, egyrészt a közszereplő jó hírnévhez való jogának védelme, másrészt a közösségnek a véleményalkotáshoz, a társadalmi ellenőrzéshez való joga érvényesülése. Ezeket az igényeket azonban a bírói gyakorlatban kell érvényre juttatni. Az esetek sokfélesége nem teszi lehetővé, hogy akár a jog korlátozását (a közszereplő védelmének korlátozását), akár a jogellenesség alóli felmentést (a jogsértő tekintetében) a törvény tartalmazza.

A képmáshoz való jog körében a bírói gyakorlatban kialakult normák beiktatandók a törvénybe. Így a tömegfelvételek, a közszereplés, valamint a hatósági felvétel sajátos eseteit – a jogellenességet kizáró körülményeket – a törvényben kell meghatározni.

A kegyeleti jogokkal kapcsolatban a bírói gyakorlatban jelentős jogfejlesztés ment végbe. Egyrészt a túlélők önálló személyiségi jogaként nyer elismerést a meghaltat ért sérelem, másfelől szélesebb körben ismeri el a bíróság a hozzátartozók fellépését a sérelem orvoslására.

3. A személyiségi jog megsértésének jogkövetkezményei

A személyiségi jogok megsértésének jogkövetkezményeire vonatkozó rendelkezéseket nem szükséges módosítani.

Az új Kódex a személyhez fűződő jogok megsértésének szankciói között vezesse be a sérelemdíj intézményét. Sérelemdíj fizetésére a bíróság a jogsértőt akkor kötelezheti, ha a személyiséget sértő magatartás súlyos volt, a jogsértő felróható magatartást tanúsított, de nem vagyoni kártérítés nem, vagy nem a jogsértés súlyával arányban állapítható meg. A sérelemdíj a közérdekű célra fordítható bírság intézménye helyett kerülne az új Kódexbe.

1. A hatályos törvényben a személyiségi jogok védelmére rendelt – objektív és felróhatósághoz kötött – jogkövetkezmények rendszere kielégítő. Módosítást elsősorban a nem vagyoni kár megtérítésére vonatkozó rendelkezések igényelnek.

Az előkészítés során felmerült a sajtó-helyreigazítás szabályozásának kérdése. Javasolták egyrészt a szabályozás kibővítését (a vélemény-helyreigazítással), másrészt az intézménynek más törvényben (perrendtartás, sajtótörvény) való szabályozását. Álláspontunk szerint a sajtó-helyreigazítás a polgári jogi személyiségvédelem egyik fontos intézménye, amelynek segítségével az írott és elektronikus sajtó által közzétett – személyiségi jogot sértő – valótlan vagy hamis közlemények gyorsan orvosolhatók. A polgári jogi jogkövetkezmények sorából nem iktatható ki. Fenntartandó a Kódexben a sajtó objektív felelősségére vonatkozó rendelkezés is, hangsúlyt adva viszont annak, hogy jogkövetkezmény alkalmazására csak jogellenes magatartás esetén kerülhet sor.

2. A személyiségi jogok megsértésének az új Kódexben is tipikus szankciója lesz a nem vagyoni kártérítés. A nem vagyoni kártérítés szabályait ugyanakkor egységesen a kártérítési jogban javasolja a Koncepció rendezni.
3. A személyhez fűződő jogok megsértésének szankciói között – a közérdekű bírság intézménye helyett – az új Kódex vezesse be a sérelemdíj intézményét, amely akkor járna, ha személyiséget sértő magatartás súlyos volt és a jogsértő felróható magatartást tanúsított, de nem vagyoni kártérítés nem, vagy nem a jogsértés súlyával arányosan állapítható meg. A sérelemdíj tehát felróhatóságon alapuló szankció legyen, alkalmazhatósági feltételei között szerepeljen a súlyos személyiségi jogsértés, illetőleg az, hogy a jogsértésből mégsem következett be olyan hátrány, amely megalapozná a jogsértéssel arányban álló nem vagyoni kártérítést. A sérelemdíj és a nem vagyoni kártérítés együttes alkalmazását tehát a törvény nem tenné lehetővé.

V. A szellemi alkotásokhoz fűződő jogok

A szellemi alkotásokra vonatkozó rendelkezéseket „A személyek” című Könyvbe kell felvenni, annak ellenére, hogy az érintett jogviszonyok vagyoni jogokat is tartalmaznak.

A hatályos szabályozás – rendszerbeli elhelyezését és az egyes rendelkezések tartalmát illetően – lényegi módosítást nem igényel. A szellemi alkotásokra vonatkozó külön törvények megtartják a Kódexhez való kapcsolódásukat.

MÁSODIK KÖNYV

Családjog¹

I. Bevezetés

A családjognak a Polgári Törvénykönyvbe való integrálásából eredő néhány feladat

1. A családjog anyagának a Polgári Törvénykönyvbe való integrálása minden bizonnyal több kérdést vet fel, mint amennyit pusztán a Csjt.-nek a mai viszonyokhoz való megfelelőbb alakítása felvetne. Ugyanakkor a kodifikáció előkészítő munkálatai során készített két tanulmány részletesen rámutatott a családjogi viszonyoknak számos, a polgári jog hagyományos anyagától eltérő sajátosságaira is,² amelyek nyilvánvalóan a Polgári Törvénykönyvbe integrált családjogban sem lesznek elhanyagolhatók.

Míg a családjogi viszonyok sajátosságai a készülő Polgári Törvénykönyvben sem maradhatnak figyelmen kívül, a családjognak a Polgári Törvénykönyvbe való integrálása három irányú kérdést vethet fel. Az egyik: vajon mennyiben alkalmazhatóak a családjog területén a polgári jognak azok a szabályai, amelyek a Családjogi törvény hatályos szabályaiban egyáltalán nincsenek rendezve, vagy csak hiányosan vannak rendezve, a másik, mondhatnók ennek a fordítottja: vajon melyek a polgári jognak azok a szabályai, amelyeknek éppen a családjog által védett érdekekhez kell majd a maiénál jobban alkalmazkodniuk, és végül a harmadik: felül kell majd vizsgálni, hogy hol mutatkozik a polgári jogi és a családjogi szabályok között indokolatlan ellentmondás.

A Ptk. szabályainak a családjogi viszonyok rendezésére való alkalmazhatása eddig különösen a házassági vagyoni jog körében merült fel. De felmerülhetnek és megvizsgálást érdemelhetnek a családjogban eddig nem, vagy hiányosan rendezett kérdések közül – többek között – a családjogi jognyilatkozatok akarathibáinak mikénti értékelése, az érvénytelenség joghatásai, egyes jogérvényesítési határidők elmulasztása esetén az elévülés nyugvása szabályainak megfelelő alkalmazhatása stb. A polgári jog hatályos szabályainak kell viszont a családjog által védett érdekekhez jobban alkalmazkodnia például a lakásbérlet szabályai körében. A polgári jogi és a családjogi szabályozás közötti indokolatlan ellentmondás tipikus példjaként a cselekvőképtelen és

¹ E Könyv koncepciójának kidolgozása során az Igazságügyi Minisztérium megbízásából készült következő tanulmányok (és azoknak a Családjogi Munkacsoportban lefolytatott vitája) kerültek felhasználásra:

Kőrös András: A házassági vagyoni jogi korszerűsítésének elvi kérdései,

Tóthné dr. Fábíán Eszter: Javaslat a házassági vagyoni jog újraszabályozására. A házastársak és az élettársak vagyoni jogi szerződése,

Benkő Csilla: A házastársi és az élettársi lakáshasználat családjogi és polgári jogi kérdései,

Bencze Lászlóné: A családjogi tartásra vonatkozó jogszabályok módosításának időszaki kérdései,

Csikó Ottó: A rokonság és a családi jogállás kérdései,

Filó Erika: Gondolatok a szülő-gyermek jogviszonyról és a gyermekek jogairól,

Barnáné dr. Muczer Erzsébet: A mediáció szerepe a családi és családjogi konfliktusok rendezésében,

Sebestény Tamás: A családjog anyagi jogi szabályai és a polgári perrendtartás szabályai közötti összhang kérdései – különös tekintettel a gyermekelhelyezés és a gyermekelhelyezés megváltoztatásának kérdésére,

Katonáné dr. Pehr Erika: A gyámság kérdései és a gyámhatóságok családjogi jellegű feladatai.

A tanulmányok vitájának rövid összefoglalását, lásd: Polgári jogi kodifikáció III. (2001) 1. szám 32–36. o.

² *Kőrös András:* A Ptk. és a családjog kapcsolata – a gyakorló jogász szemével, Polgári jogi kodifikáció I. évf. 1. sz. 3–9. o. és *Weiss Emilia:* Az új Ptk. és a családjogi viszonyok szabályozása, Polgári jogi kodifikáció II. évf. 2. sz. 4–13. o.

a korlátozottan cselekvőképes kiskorú törvényes képviselőjének jogkörét meghatározó szabályok említhetők.

Tudomásul kell természetesen venni, hogy vannak kérdések, amelyekben a szabályozás eltérése indokolt, és ennél fogva ennek fenn is kell maradnia.

Csak példaként: ebbe a körbe tartoznak a polgári jogi tulajdonközösség és a házassági vagyonközösség szabályai köréből a közös tulajdonnal, illetve a házastársak közös vagyonával való rendelkezés szabályai, de akár az ezek használatára, kezelésére vonatkozó szabályok is, vagy – más területről – a polgári jog hozzátartozó forgalmának és a családjogi szempontból releváns rokonságnak, rokoni körnek az e jogviszonyok sajátosságaiból eredő eltérései.

2. Fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy míg a hagyományos polgári jog anyagának újjáalkotása során az Európai Unió jogához való közeledést kell majd figyelembe venni, a családjog területén a jogalkotásnak inkább az Európai Emberi Jogi Egyezmény családjogi tárgyú rendelkezéseire, az e rendelkezések nyomán kialakult Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság családjogi tárgyú ítélezési gyakorlatára, más nemzetközi Egyezmények közül pedig különösen az 1989. évi Gyermekjogi Egyezményre kell figyelemmel lenni.

Ez utóbbira arra tekintettel is, hogy ezen Egyezmény alkalmazásáról az országot a Gyermek Jogainak Bizottsága nemzetközi fóruma előtt meghatározott rendszeres időszakokban beszámolási kötelezettség is terheli. A hatályos családjogi szabályozás egyébként, ha vannak is kifogásolható szabályai, ezeket az Egyezményeket általában megfelelően követi, sőt, noha még nem csatlakoztunk az 1993. évi Hágai Nemzetközi Örökbefogadási Egyezményhez, a nemzetközi örökbefogadás szabályai a Családjogi törvényben, a Gyermekvédelmi törvényben és ezekhez kapcsolódóan a Gyámrendeletben már az Egyezménynek a figyelembevételével kerültek megállapításra.

3. A családjog által szabályozott társadalmi viszonyok sajátosságai indokolttá teszik, hogy a polgári jogot és a családjogot uraló közös alapelvek mellett a Családjogi könyv élén néhány speciális, éppen a családjogi viszonyokra jellemző, vagy azokra a polgári jogi viszonyokétól eltérő módon jellemző alapelv megfogalmazásra kerüljön.

a) A Családjogi törvény élén álló elvek közül indokolt megőrizni a házasság és a család védelmének elvét, a házastársak egyenjogúságának elvét, mind a házasságban, mind a szülő-gyermek kapcsolatban, a gyermekek védelmének, érdekeik elsődlegességének elvét.

b) A társadalmi és az egyéni érdek összhangjának ma a jogalkalmazásra előírt elve mind a jogalkotásra, mind a jogalkalmazásra nézve a családi és az egyéni érdek összhangjának követelményével volna felváltandó.

c) A diszkrimináció tilalma családjogi vonatkozásban a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság előtt – igaz nem magyar ügyekben – különösen a házasságon kívül született gyermeknek biztosítandó egyenlő jogok tekintetében merültek fel. Magyarországon ez a diszkrimináció – legalábbis a jogalkotás szintjén – már a Csjt.-t megelőzően, az 1946. évi XXIX. törvénnyel eltörlésre került, és a házasságból és házasságon kívül született gyermekek jogi egyenjogúsága evidenciaként elfogadott. Ennek az elvnek külön, alapvető szintű kimondása ma már feleslegesnek tűnik.

d) Kíváncos volna azonban a Gyermekjogi Egyezmény néhány elsődlegesen családjogi tárgyú elvének, rendelkezésének – mint például annak, hogy a gyermek

lehetőség szerint családjában nevelkedjék – a családjogi szabályok körében való kimondása is.

Hogy erre itt, az alapelvek között, vagy inkább a rokonsággal, a szülő-gyermek kapcsolattal foglalkozó fejezetben kerüljön-e sor, vagy esetleg a szabályok egy részét illetően itt, más részét illetően a rokonsággal foglalkozó fejezetben, meggondolás tárgya lehet.

4. A Családjogi könyv rendszerét illetően a családjog anyagának három fő része – a házasság, a rokonság, a gyámság – tagolása változatlanul fenntartandó.

Az egyes részekben belül néhány szerkezeti változtatás mégis meggondolást igényelhet. Ezekről a megfelelő helyen esik majd szó.

II. Házassági jog

A házassági jog három fő kérdéscsoportot szabályoz: a) a házasság megkötésének szabályait, ideértve annak törvényes előfeltételeit és a házasság érvénytelenségét is, b) a házasság megszűnésének szabályait, ezen belül elsősorban a házasság felbontását, és c) a házasfelek jogait és kötelelességeit, amelyek közül legnagyobb jelentőséggel a házassági vagyoni jog szabályai, valamint, legalábbis a magyar jogban, a házastársi lakáshasználat kérdései bírnak.

Hogy ez a szerkezeti felépítés helyes-e, megkérdőjelezhető. Más kérdésekben, így például a szülői felügyelet vagy a gyámság kérdéseiben, de nemcsak ezekben a törvény felépítése: *a jogviszony keletkezése, tartalma, megszűnése.* A házassági jog ettől eltérő felépítését minden bizonnyal az a korábbi szemlélet alakította ki, amely a házassági jogot házassági köteléki jogra és a házassági jog egyéb kérdéseire bontotta ketté, gyökereiben azért, mert a házassági köteléki jog állt egyházi jogi szabályozás alatt, a házasság egyéb joghatásait állami jogi szabályok rendezhették. Igaz, a házassági vagyoni jogi kérdések rendezésének egy része, így a házastársi lakáshasználat és a házastársi tartás kérdései döntően a házasság megszűnésekor, a házasság felbontásakor kívánnak rendezést.

A házasságkötés szabályai és a házasság érvénytelensége

1. A házasságkötés alapvető, koncepcionális szabálya a kötelező polgári házasság. Noha az utóbbi időben felmerült a gondolat, hogy a házasulni kívánók választásuk szerint köthessenek polgári vagy egyházi házasságot, azzal, hogy a kizárólag egyházi házasságnak ugyanolyan joghatálya legyen, mint a polgári házasságnak, a Koncepció egyértelműen a kötelező polgári házasság fenntartása mellett foglalt állást. Ezt Magyarországon az 1894. évi Házassági Törvény vezette be, és 1895. októbere óta kötelező jog. Az ettől való eltérés nem indokolt.

Más kérdés, hogy olyan szabályt, amely szerint az egyházi házasságkötést, amennyiben a házasfelek akarnak ilyent kötni, a polgári házasságkötésnek meg kell előznie, a hatályos jog nem tartalmaz. Külföldi jogirodalomban olvasható jogösszehasonlító munkák arról tanúskodnak, hogy azokban a jogokban, amelyek tartalmazznak ilyen szabályt, ez a szabály *lex imperfecta* maradt, be nem tartásához szankciók nem fűződnek. A korábbi magyar jogban is csak a lelkeszt sújtó büntetőjogi

szankciók fűződtek hozzá, de társadalmi veszélyességének hiánya folytán az 50-es évek elején ez is eltörlésre került. Minthogy a csak egyházi házassághoz a magyar jog amúgy sem fűz semmiféle joghatást, ilyen szabálynak a kimondása a családjogi szabályok körében változatlanul felesleges.

2. *A házasságkötés kisebb, nem koncepcionális kérdései felülvizsgálatra szorulhatnak, és a Csjt. szabályai mellett felülvizsgálatra szorulnak etekintetben az anyakönyvi jogszabályok is.*

A Csjt. szabályai köréből:

a) **A Csjt. a házasfeleknek a házasságkötésnél való személyes jelenlétét a házasság létezési feltételeként állapítja meg, az együttes jelenlétüket azonban csak érvényességi feltételként. Azt a minimumot, hogy a házasfelek a házasságkötésnél személyesen és együttesen legyenek jelen, a házasság létezési feltételeként kellene megállapítani.**

b) A Csjt. szabályai szerint „rendkívüli körülmény esetében a házasság az anyakönyvvezető hivatalos helyiségén kívül is megkötethető”. Az élet ettől a szabálytól oly mértékben eltért, hogy elfogadja, hogy a házasulók tetszése – néha akár hóbortja – szerint a házasság minden rendkívüli körülményre tekintet nélkül is másutt is megkötethető legyen. Minthogy ma már a házasságkötés ünnepélyessége az anyakönyvi hivatalokban is csaknem mindenütt biztosított, a törvény rangját vissza kellene adni.

c) **A Csjt. szabályai módot adnak a leendő feleségnek, hogy házasságkötése után – választása szerint – különböző módon viselhesse nevét. A választott névviselési formáról a házasságkötés során kell nyilatkozni. Ezt a választási lehetőséget minden bizonnyal mégis túlzás egyben kötelezővé is tenni.**

Az anyakönyvi tvr. hatályos szabályai szerint „az anyakönyvvezető megtagadja a házasságkötésnél való közreműködést, ha a menyasszony a házasságkötés után viselni kívánt nevről nem nyilatkozott”.

d) Figyelemmel arra, hogy a Csjt. szabályai szerint a házasság alaki hiba miatt érvénytelen, ha az anyakönyvvezető nem hivatalos minőségben járt el, ennek a fogalomnak a mai anyakönyvi jogszabályokban foglaltaknál sokkal szűkebb, a házasulni szándékozók számára is követhető, felismerhető értelmét kellene meghatározni.

3. **A házasságkötés előfeltételei, illetve ezek hiánya, az ún. házassági akadályok a múlt jogához képest csaknem minden jogrendszerben csökkenő tendenciát mutatnak. Ez jellemzi a magyar jogot is.**

a) *E kérdéskörben az egyik többször vitatott, és többször is módosított kérdés a házassági korhatárok kérdése volt. Ez a kérdés a Csjt. 1986. évi Novellájában nyugvópontra jutott, és azok a szempontok, amelyek alapján a gyámhivatal a 16. életévét betöltött kiskorú házasságát engedélyezheti, a hatályos gyámrendeletben megfelelően rendezettek. Ebben a kérdéskörben ezért a hatályos szabályok fenntartandók.*

b) *A másik vitatható kérdés az a rokoni, illetve hozzátartozói kör lehet, akik között házassági akadály fenntartása indokolt lehet. Egyes jogászok körében a kör szűkítésére, különösen az egyenesági sógorság házassági akadályának eltörlésére irányuló igény él.*

A mai szabályok szerint emellett egyes e körbe tartozó házassági akadályok alól a jegyző felmentést adhat, hiányzik azonban a szabály arra nézve, hogy milyen szempontok figyelembevételével adhatja ezt meg a jegyző, és főleg, hogy milyen

szempontok figyelembevételével tagadhatja ezt meg. A korábbi szabályokban, ha nem is a Csjt.-ben, a távolabbi vérrokonai kapcsolaton alapuló házassági akadály esetén genetikai szempontok voltak irányadóak, az egyenesági sógorság esetén pedig – bár erre korábban sem volt szabály – annak lehetne a megtagadás szempontjából jelentősége, ha a mostohaszülő hosszabb időn át gyermekeként nevelte a mostohagyermekét.

A rokoni, illetve a hozzátartozói kör házassági akadályként való értékelésében a különböző külföldi jogokban igen eltérő álláspontok követettek. Több közülük a hatályos magyar jogéhoz hasonló álláspontot követ, de van, amelyik ennél szélesebb körre, például az unokatestvérekre kiterjedő hatállyal, vagy az örökbefogadás révén testvérekké válókra is kiterjeszti a házassági akadályt, és vannak, amelyek szűkítik ezt a kört, és már csak az egyenesági rokonokra és a testvérekre és féltestvérekre, valamint ugyanezen körben az örökbefogadással keletkezett rokonságra terjesztik ezt ki.

4. *Az a kérdés, hogy akarati hibák címén legyen-e mód a házasság megtámadására, érvénytelenítése iránti per indítására, 1952-ben, a Csjt. megalkotásakor nemleges irányban dönt el, és ez a megoldás azóta sem okozott problémát.* Inkább elméleti kérdésként merülhet fel, hogy a kényszer hatása alatt kötött házasság érvényes házasságként való elismerése nem mond-e ellent a házasságkötés szabadságának.

Az akarathibák mikénti értékelésében az egyes külföldi jogrendszerek különböző álláspontokat követnek. *A magyar jogban nem indokolt a meglevő jogtól való eltérés, és az akarathibáknak megtámadási okokként való elismerése.*

5. **A házasság érvénytelenné nyilvánításának és az érvénytelenített házasság ún. maradék-joghatásainak a szabályai nem kívánnak – legalábbis koncepcionális szintű – változtatást.**

A házasság érvénytelenségének kérdései – ideértve az érvénytelenségi okokat, az érvénytelenné nyilvánítás szabályait, az érvénytelenítés joghatásait – a családjognak az egyetlen olyan területe, amelyben az érvénytelenség szabályai egyértelműen kidolgozottak. Ezekre a polgári jog szabályai szerinti érvénytelenségi szabályok nyilvánvalóan nem alkalmazhatóak.

A nemüket megváltoztató személyek házasságának sorsa

A kérdés rendezésre szoruló voltát az Igazságügyi Minisztérium vetette fel, azzal, hogy ez a probléma, ha nem is nagy számú, de évenként valamelyest emelkedő számú személyeket, házastársakat érint.

Figyelemmel arra, hogy a házasság a magyar jognak a jövőben is követendő álláspontja szerint egy férfi és egy nő közötti kötelék, a felmerült eseteket a házasság megszűnése egy speciális esetként kell szabályozni, amely, amennyiben ez szükséges, a házasság megszűnésekor rendezésre szoruló járulékos kérdések rendezését is igényli.

A házassági bontójog

1. *A bontóperek számának, a felbontott házasságok számának jelentős emelkedése ma, mondhatnók, világjelenség. Adminisztratív eszközök, a házasság felbontásának megnehezítése, aligha volnának ennek megakadályozására alkalmasak.*

A bontás kezdeményezésének, vagy különösen a bontóítéletig való eljutásnak *a meggondoltabbá tételét a bontóperes eljárás szabályai valamelyest ma is szolgálják, a bontóper járulékos kérdéseinek kulturáltabb rendezését pedig a világ számos országában a bírói tevékenység mellett a bírósági eljárástól független ún. mediációs eljárás segíti.*

A bontóperes eljárás szabályai egyébként éppen az említett cél érdekében 1952. óta ismételtelen módosításra kerültek, némely módosításról mégis utóbb kiderült, hogy az nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, és így meglehetősen rövid életű maradt.

2. Az anyagi bontójog szabályai nem szorulnak koncepcionális módosításra. A közös megegyezésen alapuló bontás és a nem közös megegyezésen alapuló bontás tényállása és szabályai mégis a maiénál élesebben szétválasztandók volnának.

A jogrendszerek jelentős többsége a házassági bontójogban ma már *a feldúltsági elvet követi* a korábbi vétkességi elv helyett. Különbségek mégis mutatkoznak közöttük például abban, hogy a feldúltsági elv mellett szabályoznak-e taxatív felsorolt bontó okokat vagy csak egy, akár a magyar jogéhoz hasonló, akár attól eltérő generálklauszult határoznak meg bontó okként; hogy ha a bontás kérdésében nem is, a járulékos kérdésekben vagy azok egynémelyikében tulajdonítanak-e jelentőséget a vétkességnek vagy ezt sem teszik meg; valamint hogy megkívánnak-e törvényben meghatározott idejű különélést a házasság felbontásához vagy sem. Ez utóbbit illetően mégis említést kíván, hogy egyes, nálunk lakásokban gazdagabb országok jogában sem kizárt, hogy az egy lakásban való különélést is elfogadják különélésként. Általánossá vált emellett a jogrendszerekben, hogy *a közös megegyezésen alapuló bontást önálló bontási lehetőségként ismerik el*, feltéve mégis, hogy a megegyezés a járulékos kérdésekre, vagy legalábbis azok többségére is kiterjed és a jogrendszerek többsége emellett a bontásnak ehhez a formájához meghatározott idejű különélést is megkíván. E közös jellemzők ellenére nem állítható, hogy a házasság felbontása egyformán „könnyű” vagy éppen egyformán „megnehezített” az egyes országok jogában.

A házasság felbontása iránti eljárás egy további közös sajátossága, hogy ez az eljárás ma a nem közös megegyezésen alapuló bontóperek többségében sem az egyik fél oldaláról a bontás kimondása, a másik fél oldaláról a bontókereset elutasítása iránt folyik, hanem a bontóperben rendezésre szoruló kérdésekben a peres felek számára és a gyermek számára kedvezőbb pozíció kiharcolásáért.

A magyar anyagi bontójog szabályai lényegében a nemzetközi tendenciákat követők: a feldúltsági elvet fogadják el, taxatív bontó okokat nem sorolnak fel, de külön szabályok alá vonják a házasfelek közös megegyezésén alapuló bontást, ha az a járulékos kérdésekben való megegyezésre is kiterjed. A házasság felbontásához – egy kivétellel – hosszabb különélést vagy különélést általában nem kívánnak meg, a vétkességnek pedig egyes járulékos kérdésekben lehet, nem feltétlenül van jelentősége. Attól a nem közös megegyezésen alapuló bontóperben természetesen nem zárhatók el a házastársak, hogy a másik fél vétkességét, vagy a sajátjukénál nagyobb fokú vétkességét akkor is állítsák és bizonyítsák, ha ennek a járulékos kérdések rendezésére nincs kihatása.

A bontóperek főkérdése, és igazságosan egyre nehezebben megoldható kérdése emellett a magyar gyakorlatban is a járulékos kérdéseknek a rendezése.

3. Minthogy időnként megfogalmazódnak ezzel ellentétes vélemények is, hangsúlyozást kíván, hogy a házasság felbontásának a jövőben is bírósági

hatáskörben kell maradnia, akkor is, ha – helyesen – erős a törekvés arra, hogy a házasfelek a bontóper járulékos kérdéseit igyekezzenek egymás között akár a bontópert megelőzően, akár a bontóper folyamán, akár külső segítséggel, akár anélkül, megállapodással rendezni.

Ez a megállapodás ma, ha a bontóper járulékos kérdéseként merül fel, bírói egyezségbe foglalásra kerül. Ezt a szabályt fenn kellene tartani, azért is, mert a bírói egyezségbe foglalt megállapodás, ha azt a felek mégsem tartanák be, ítélet módjára végrehajtható.

A jelen koncepciónak nem feladata a bontóperes eljárás szabályainak, a bontóperes bíraskodásnak a módosítására irányuló javaslatok tétele. Egy észrevételünk mégis volna. A Pp. 1995. évi módosítása eltekint a házasság felbontásának két szakaszban való tárgyalásától – a törvény szóhasználata szerint: „a pert már az első tárgyaláson érdemben kell tárgyalni” – ami, bár ezt a Pp. így nem mondja ki, de azt is jelenti, hogy a házasságot már az első tárgyaláson fel lehet bontani, többek között akkor is, ha a házasfeleknek nincs közös kiskorú gyermekük [Pp. 285. § (5) bek.]. Ez a szabály *akarva-akaratlanul akár az igen hosszú ideje fennálló, például olyan házasságokat is érinti, amelyben a házasfeleknek vannak gyermekei, de azok már nagykorúak. Kérdés, indokolt lehet-e egy ilyen hosszú házasságot akár a bontópert megelőző minden különélés nélkül az első tárgyaláson felbontani?*

Ami a mediációs eljárást illeti, az ma már akár a bírósági utat pótló eljárásként is a magyar jog több területén ismert. A bírósági eljárást pótló, azt helyettesítő intézményként ugyan nem, de az azt segítő intézményként a házassági bontójogban is szerepe lehetne, különösen a házassági bontóper járulékos kérdéseinek a rendezésében, valamint a már rendezett kérdések megfelelő érvényesülésének a biztosításában.

A házastársi tartás

A házastársi tartás *jelentősége* hazai viszonyaink között jóval kisebb, mint számos nyugati országban. *A hatályos szabályok* annak figyelembevételével is *csak kisebb kérdésekben szorulnak módosításra, kiegészítésre vagy pontosításra*, hogy a társadalmi-gazdasági viszonyok egyes változásai minden bizonnyal a *házastársi tartás jelentőségének valamelyes növekedéséhez fognak vezetni.*

1. A házastársi tartásnak alapvetően *két esetkörével* kell a jogalkotónak számolnia: *a házasság felbontását követő tartás kérdéseivel* és *a házasság felbontása nélkül a házassági életközösség megszűnése* folytán bekövetkező tartás kérdéseivel. Ez utóbbi vonatkozhat az életközösség megszűnése és a házasság felbontása közötti időszakra és arra az esetre is, ha az életközösség megszűnését utóbb nem követi a házasság felbontása.

A hatályos családjog a házastársi tartás két esetét két különböző helyen, részben azonos, részben eltérő szabályokkal rendezi. Sem a különböző helyeken való rendezésnek, sem az eltérő feltételeknek nincs indokoltsága. A házastársi tartás szabályait a házasság felbontása kapcsán kell rendezni, annak kimondásával, hogy ezek a szabályok megfelelően alkalmazandók a házassági életközösség megszűnése esetén felmerülő tartási igényekre is.

2. *A Csjt. a törvényen alapuló tartási kötelezettség, illetve jogosultság szabályait rendezi, és nem tesz említést arról, hogy a házastársi tartást a házasfelek szerződéssel is rendezhetik, és ennek során az egyik házaspár akár a törvényes előfeltételek hiányában is vállalhat tartási kötelezettséget. Hogy ennek törvényben való kimondása szükséges-e, kérdéses lehet, az mégis megjegyzést kíván, hogy a közös megegyezéssel folyó bontópernek a házastársi tartás – ha erre igény van! – egy olyan járulékos kérdése, amelyben a házasfeleknek meg kell állapodniuk. Megjegyzést kívánhat emellett, hogy van olyan külföldi törvénykönyv, például a holland Ptk., amelyik a házasfelek megegyezésével rendezett tartást részletesen szabályozza.*

3. **A törvényen alapuló házastársi tartás általános előfeltételei, nevezetesen a jogosult oldalán az, hogy ő a tartásra önhibáján kívül rászorult legyen és ne legyen a tartásra érdemtelen, a kötelezett oldalán pedig az, hogy ő a tartás nyújtására saját megélhetésére és az őt mások irányában terhelő tartási kötelezettségre figyelemmel is képes legyen, nem kívánnak módosítást.**

Meggondolandó azonban, hogy az igen rövid ideig – például egy évnél rövidebb ideig – fennállt gyermektelen házasság esetén, vagy a házasság tartamától függetlenül a csak ugyanilyen rövid ideig fennálló házassági életközösség esetén a törvényes előfeltételek megléte esetén se illesse meg a házastársat házastársi tartás. Az ennél az időnél ugyan valamivel hosszabb, mégis rövid ideig fennálló házasság vagy házassági életközösség esetén pedig csak vagy mértékében vagy időben korlátozott házastársi tartás illesse meg a házastársat.

Megjegyzést kíván, hogy mind a két utóbbi esetre – mind a mértékében korlátozott, mind a rövid házasság időtartamához igazodó házastársi tartásra van példa egyes külföldi jogokban.

4. *Sem a házastársi tartásra önhibáján kívül való rászorultság, sem a házastársi tartásra való érdemtelenség nem kívánnak külön törvényi szabályozást. Ami az önhibát illeti, egy a Polgári Törvénykönyvbe inkorporált családjogi szabályozás esetén is nyilvánvaló lesz mindenki számára, hogy az alapvetően különböző két esetkörre, a polgári jogi felelősségre és a tartásra való rászorultság kérdését illetően alkalmazott önhiba fogalom nem azonosak.*

5. *A változó gazdasági viszonyok, mind a tartásra való rászorultság, mind a tartás nyújtására való képesség tekintetében számos új kérdést vethetnek fel. Ezeknek a kérdéseknek a megoldását a bírói gyakorlatra kell bízni. Törvényi szabályozást ezek a kérdések nem igényelnek, sőt valószínűleg nem is igen bírnak el.*

6. **A tartás mértékéről – szemben a rokонтartásnak e körben valamilyes útmutatást adó szabályaival – a házastársi tartás körében a törvény egyáltalán nem rendelkezik. A rokонтartás körében megállapított szabályok a házastársi tartás mértékére is megfelelően alkalmazhatóak volnának, de helyes volna ezeket a házastársi tartás körében is kimondani, arra való utalással is, hogy a házastársi tartás tartás-kiegészítés is lehet. Olyan szabályt, hogy a házastársi tartásnak a házasság fennállása alatti életvitel továbbfolytathatását kell biztosítania indokolatlan kimondani.**

Ilyen szabály ma már a külföldi jogokban is meglehetősen kivételes, és ahol ilyen megállapításra került, ott is igen hamar igény merült fel ennek a szabálynak a jelentős kivételekkel való korlátozására.

7. A házastársi tartásra utóbb bekövetkező rászorulttá válás vonatkozásában a Családjogi Törvény csak a házasság felbontása után bekövetkező rászorulttá válás esetére tartalmaz szabályt. E szerint, ha a volt házastárs a tartásra *a házasság felbontását követő öt év eltelte után válik rászorulttá*, volt házastársától általában már nem, pontosabban csak különös méltánylást érdemlő esetben követelhet tartást. A bírósági gyakorlat arról tanúskodik, hogy indokolt a szabály olyan módosítása, amely nemcsak a házasság felbontását követő öt év után bekövetkező rászorulttá válás esetén, hanem *a házassági életközösség megszűnését követő öt év után bekövetkező rászorultság esetén is csak különös méltánylást érdemlő esetben ismeri el a házastársi tartásra való jogosultságot*.

8. A Csjt.-nek a tartás nyújtására való képességet megállapító szabályából – valószínűleg pusztán nem kellő odafigyelés folytán – *kimaradt az arra való utalás, hogy a gyermek irányában fennálló tartási kötelezettség a házastárs javára megállapítható tartási kötelezettséget megelőzi*. A szabály lényege, hogy a házastársi tartás nyújtására való képességnek akadálya lehet az is, ha a tartásra kötelezettnek a tartásra igénybe vehető keresetét, jövedelmét az általa fizetendő gyermektartásdíj felemésztí. A szabály olyan kérdésben kíván pontosítást, amelyben – a gyakorlat ma is egyértelmű – egyértelműen nem a hibás szabályt követő.

9. Csak a teljesség kedvéért kívánhat említést, hogy valamennyi családjogi tartási kötelezettség, ideértve a házastársi tartási kötelezettséget is, *a tartásra kötelezettet terhelő olyan személyes kötelezettség, amely örökös minőségben az örököst nem terheli*, illetőleg kizárólag a kötelezett életében esedékessé vált, általa meg nem fizetett tartozás tekintetében terhelheti.

10. Igény merült fel *hosszabb időn át fennállt tartós élettársi kapcsolat esetén* – különösen amennyiben a regisztrálható élettársi kapcsolat elfogadásra kerül – *a volt élettárs tartásra való jogosultságának elismerésére*.

A házassági vagyonyjog

1. A házassági vagyonyjog a családjognak az a része, amelynek a megváltozott társadalmi-gazdasági viszonyokhoz való igazítása – noha ez számos vonatkozásban már eddig is indokolt lett volna – nem, vagy legfeljebb alig történt meg, és amelyben ennél fogva a legnagyobb az igény mind a tartalmi változtatásokra, mind a maiénál részletesebb szabályozásra.

Az 1952. évi Csjt. házassági vagyonyjogi szabályai a magántulajdon mielőbbi elhalását célul tűző korszakban keletkeztek, és minden bizonnyal erre tekintettel is igen szűkszavúan kerültek rendezésre. Igaz, a megmaradó személyi tulajdont illetően a törvényhozó – helyesen – olyan házassági vagyonyjogi rendszer megállapítására törekedett, amely *a házastársak egyenjogúságát, a férfiak és a nők kereseti*

lehetőségének különbözőségeit, a feleségnek a háztartásban, a gyermekek nevelésében kifejtett tevékenységét megfelelően figyelembe veszi, megfelelően értékeli.

A gyakorlat igen hamar arról tanúskodott, hogy a mindössze öt §-ban megállapított házassági vagyoni jogi szabályok még a gazdasági életben egyre kevesebb szerepet játszó, csökkenő magántulajdon, illetve személyi tulajdon mellett sem kielégítőek, hogy a törvény számos rendezésre szoruló kérdést rendezetlenül hagyott. A hiányt előbb a bírói gyakorlat igyekezett pótolni, részben házassági vagyoni jogi tárgyú irányelvekkel, részben akár az eseti bírói ítélezés során is, majd a bírói gyakorlatban kialakult jogtételek, részben legalábbis, a Csjt. 1974. évi, illetve 1986. évi Novelláiban törvényi szabályozást is kaptak. 1986-ra azonban a gazdasági viszonyokban, a tulajdoni viszonyokban már más szelek kezdtek fújni, amelyekhez a Csjt. csak kismértékben igazodott. Elsősorban mégis azzal igazodott, hogy elismerte, vagy pontosabban újból elismerte az 1952-ben eltörölt házassági vagyoni jogi szerződés kötésének lehetőségét. A házassági vagyoni jogi szerződés szabályai – a szerződés alakiságaira vonatkozó szabályok kivételével – mégis nagyon szûkszavúan és nem is egyértelműen kerültek rendezésre.

Emellett időközben hatályon kívül helyezésre került a Legfelsőbb Bíróság házassági vagyoni jogi tárgyú 10. sz. Irányelve, arra való alighanem erősen megkérdőjelezhető hivatkozással, hogy a gyakorlatban időközben az is elismertté és követetté vált, ami az Irányelvben kimondottakból nem került törvényi szabályozásra.

A tulajdoni viszonyokban, azok jelentőségében, a magántulajdon nagyságrendjében, a magánszemélyeknek a gazdasági életben való közvetlen vagy közvetett részvételében az elmúlt tíz évben jelentős változások következtek be. A házassági vagyoni jognak a hatályos Csjt.-ben mindössze öt §-ban rendezett szabályai ezekre sok vonatkozásban egyáltalán nincsenek tekintettel. Olyan módosításokra van tehát szükség, amelyek mind a házaspárok egymás közötti viszonyában, mind a házaspárok és harmadik személyek (különösen a gazdasági életviszonyokban részt vevő személyek) viszonyában sokkal rugalmasabb, ha kell differenciáltabb, és (ha nem is túlságosan kazuisztikus, de mindenképpen) kimunkáltabb szabályozást adnak. Egyidejűleg mégis változatlanul olyan szabályozásra van szükség, amely figyelemmel van a családvédelmi érdekekre, a házastársak egyenjogúságára, a feleségnek a háztartásban és a gyermekek nevelésében kifejtett tevékenységére, továbbá megfelelően értékeli a családi életvitelnek a házaspárok vagyoni viszonyaira is kiható, rendszerint a házastársak közös akaratával kialakított voltát és természetesen a gyermekek érdekeit is.

2. *A házassági vagyoni jog szabályai* tipikusan olyan szabályok, amelyekben – akár a családi viszonyok változása folytán, így különösen a házastársak egyenjogúságának elismerése folytán, a kétkeresős családok általánosabbá válása folytán, a nőknek a gazdasági életben való fokozottabb részvétele folytán, akár a vagyonok összetételében Európa nyugati felében is bekövetkezett jelentős változások folytán – *a 19. században vagy a 20. század első harmadában megalkotott törvények Európa valamennyi országában azóta jelentős tartalmi és szemléletbeli módosításra szorultak.*

Ha különböző úton, különböző házassági vagyoni jogi rendszereket követve érik is el, lényegében *Európa valamennyi jogrendszerében megtalálható az a törekvés, hogy a házasság során bekövetkezett vagyonszaporulatból, még ha az csak az egyik fél tevékenységének eredményeként következett is be, mind a két házaspárt részesítsék. Ez*

a követelmény a magyar házassági vagyonjog szabályaiban is következetesen érvényre jut.

Emellett *a vagyonnal való rendelkezés tekintetében, mégpedig részben a közös és a különvagyonnal való rendelkezés tekintetében is, megjelenik egy olyan rendezés, amely különbséget tesz a házasfelek mindennapi életvitelét szolgáló vagyon, ideértve az általuk közösen lakott akár közös- vagyoni, akár külön- vagyoni lakást is, és a házastársak egyéb vagyona, különösen a foglalkozásuk gyakorlását, az üzleti életben való részvételüket szolgáló vagyon között. Ilyen szabályt a hatályos magyar házassági vagyonjog nem ismer. E tekintetben különösen a közös vagyonnal való rendelkezési jognak a maiénál létszerűbb és differenciáltabb szabályozására szükség volna.*

3. A magyar házassági vagyonjog újraszabályozása tekintetében a következő fő kérdések merülhetnek fel:

a) törvényes házassági vagyonjogi rendszerként a ma hatályos házassági vagyonközösségi rendszer megtartása mellett választható házassági vagyonjogi rendszerként egy a korábbi közszerzeményi rendszerhez hasonló vagyonjogi rendszer szabályainak jövőbeli kidolgozása,

b) a hatályos törvényes házassági vagyonjogi rendszer szabályainak több vonatkozásban való felülvizsgálata, ennek során egyes a bírói gyakorlatban kialakult jogtételeknek a törvénybe való beiktatása,

c) a házassági vagyonjogi szerződés szabályainak a mai szabályozásnál részletesebb kidolgozása, ennek során annak vizsgálata is, hogy mennyiben alkalmazhatóak és mennyiben nem alkalmazhatóak ezekre a szerződésekre a kötelmi jogi szerződések általános szabályai,

d) annak vizsgálata, hogy szükség van-e a családjogi szabályok körében a házassági vagyonjog és általában a társasági jog szabályai, vagy a házassági vagyonjog és nem valamennyi, de egyes társasági formák vagyoni viszonyaira vonatkozó szabályozás között valamiféle összhang teremtésére,

e) annak vizsgálata, hogy szükséges-e az „üzleti célú” vagyonnak, illetve a foglalkozás gyakorlásához szükséges vagyonnak és a házastársak egyébe vagyonának házassági vagyonjogi szempontból eltérő elbírálása,

f) egyfelől a családvédelmi érdeket, a gyengébb fél érdeke védelmét szolgáló szabályok és másfelől a harmadik személyek érdekeit, különösen a hitelezők védelmét szolgáló szabályok közötti összhang meglétének felülvizsgálata, ha szükséges, korrigálása.

4. A törvényes házassági vagyonjogi rendszerként a mai vagyonközösségi rendszer fenntartása mellett indokolt más, ún. választható házassági vagyonjogi rendszer(ek) szabályait is részletesebben rendezni. Ilyen vagyonjogi rendszerekként jöhetnek szóba a korábbi magyar jogban szabályozott közszerzeményi rendszer, valamint a vagyonelkülönítés rendszere.

A jogrendszerek jelentős része akár törvényes házassági vagyonjogi rendszerként, akár választható vagyonjogi rendszerként – ha különböző elnevezésekkel is – egy *a korábbi magyar közszerzeményi rendszernek megfelelő rendszert is szabályoz.* Ennek a rendszernek a lényege az, hogy *a házasfeleknek a házasság fennállása alatti vagyonjogi önállóságát és önálló vagyoni felelősségét meghagyva kölcsönösen biztosítja számukra a házasság fennállása alatt a másik házaspár vagyonában bekövetkezett vagyonszaporulatból való részesedést. A házasfelek a*

házasság fennállása alatt – bizonyos fenntartásokkal – vagyonekülönítési rendszerben élnek ugyan, de a házasság alatti szerzemény a házasság végén – ismét bizonyos fenntartásokkal – a szerzés arányára tekintet nélkül közösen, fele-fele arányban illeti meg őket.

A teljes vagyonekülönítés rendszerében viszont, szemben ezzel a rendszerrel – ismét bizonyos fenntartásokkal – lényegében semmiféle jog nem illeti meg a házasfeleket a másik házastárs szerzeményében, vagyongyarapodásában.

Kétségtelen, hogy az ún. közszerzeményi rendszernek ugyanúgy vannak hibái, mint a vagyonközösségi rendszernek, és hogy a törvényi szabályozás eszközeivel mindkét rendszer hibái csak bizonyos mértékig küszöbölhetők ki. Mégis, *ez a közszerzeményi rendszer látszik reálisabbnak például az egyik házastárs által a gazdasági vállalkozásába, vagy mással mint a házastársával folytatott közös gazdasági vállalkozásba bevitt vagyona tekintetében, ami egyfelől a gazdálkodó tevékenységet kifejtő házastárs részéről e vállalkozása körében sokkal nagyobb rendelkezési szabadságot kíván meg, másfelől, és ez sem mellékes, lehetőséget ad arra, hogy a gazdasági vállalkozás kockázatát csak a gazdálkodó tevékenységet folytató házastárs vagyona viselje.* Ha ugyanezt ma a házasfelek csak a vagyonekülönítés rendszerének a kikötésével érhetik el, a gazdasági tevékenységben részt nem vevő házastárs sokkal hátrányosabb helyzetbe jut, sőt feltehetőleg a házasfelek többsége által nem is akartan jut ilyen helyzetbe.

E rendszer választható házassági vagyoni jogi rendszerként való elfogadása esetén – vagy akár annak elismerése esetén, hogy ezt a rendszert akár meghatározott rendeltetésű vagyoni jog tekintetében úgy is kiköthessék a házasfelek, hogy a többi vagyoni jog tekintetében a törvényes házassági vagyoni jog maradjon érvényben – mind a házasfelek egymás közötti viszonyában, mind a hitelezők védelme irányában további kérdések szorulnak, illetve szorulhatnak szabályozásra. Így csak példaként említve: *minden bizonnyal kell majd lennie a vagyoni rendeltetésétől függően a vagyoni jog egy olyan körének, mindenekelőtt a közös életvitelt szolgáló javaknak, ideértve a házastársak által közösen lakott lakásnak, amelyben a közös rendelkezési jogot fenn kell tartani, az önálló rendelkezési jog nem járhat a közös életvitel költségei, a gyermekekre fordítandó költségek viselése alól való kibújással.* Emellett nem minősülhet e rendszer mellett sem osztozás alá eső vagyongyarapodásnak az ajándékozás vagy öröklés útján szerzett vagyoni jog, vagy jobban oda kell majd figyelni a házasfelek közötti vagyoni megosztások esetleges fedezetelvonó jellegére is.

A részletek kidolgozása csak az elvi kérdésben való állásfoglalás után lesz indokolt, és ekkor lehet majd eldönteni, hogy ennek a rendszernek a Szigligeti Viktor nyomán a jogirodalomba bevonult „értéktöbbleti elven alapuló szerzeményi közösség” legyen-e a neve, vagy megmaradjon a korábbi magyar jogban elfogadott közszerzeményi rendszer, vagy a valóságot jobban kifejező más neve legyen-e.

A vagyonekülönítés rendszere kikötésétől sem lehet majd a házasfeleket eltüntetni. Erre az esetre is szükséges azonban annak a minimumnak a meghatározása, amiről a házasfelek közösen kötelesek gondoskodni, illetve amiről a vagyoni elkülönítése ellenére a másik házastárs hozzájárulása nélkül mégsem rendelkezhetnek a házasfelek. Ez mindenekelőtt a közösen lakott lakásuk és annak a közös életvitelt szolgáló berendezése.

A mindkét házastárs keresményéből, jövedelméből közösen vásárolt javak tekintetében természetesen mindkét itt írt házassági vagyoni jogi rendszer mellett is lehet a házasfeleknek a házasság fennállása alatt is közös tulajdonuk.

5. Törvényes házassági vagyoni rendszerként a házassági vagyoni közösség rendszere tartandó fenn.

A házassági vagyoni jog egyes szabályai, valamint a bírói gyakorlatban kialakult, ezeket értelmező, ezeket kiegészítő egyes jogtételek mégis felülvizsgálandók. Emellett a törvényes házassági vagyoni jog szabályai – akár a bírói gyakorlatban már kialakult jogtételekkel, akár eddig nem szabályozott kérdésekkel – kiegészítendők. A törvényes házassági vagyoni jog kérdéseinek a mai gazdasági viszonyokhoz igazodó részletesebb szabályozását az is indokolja, hogy a törvényhozás nem indulhat ki abból, hogy a törvényben nem rendezett kérdéseket, esetleges joghézagokat a házastársak majd házassági vagyoni szerződésben rendezik.

A közös vagyoni és a különvagyoni körét illetően felmerült és megvitatott néhány kérdés:

a) A Családjogi törvény szabályai szerint – a törvényben meghatározott kivételekkel – *a házassági életközösség alatt szerzett vagyoni* – tartozik a házaspár közös vagyoniába. E szabállyal kapcsolatban a bírói gyakorlatban két – korábban Irányelvvel is rendezett – kérdés merült fel. Az egyik *a házastársi életközösséget megelőző élettársi életközösség vagyoni jogi megítélése akkor, ha ez az élettársi életközösség* – ami korántsem kivételes – *házasságba fordul át*, a másik annak mikénti megítélése, *ha a házastársak az életközösségük megszakítása után azt újból helyreállítják*, akár úgy, hogy ezt megelőzően *a közös vagyoni megosztására nem került sor*.

Az első kérdést illetően a Konceptió úgy foglal állást, hogy ennek rendezésére az élettársi közösség vagyoni jogi hatásai körében kerüljön sor.

Ami az életközösség „átmeneti” megszakítását – ami valószínűleg inkább eredetileg véglegesnek szánt, de utóbb átmenetinek bizonyult – megszakítását illeti, a különélés alatt szerzett vagyoni érték minden bizonnyal nem tartozik a házaspár közös vagyoniába, és ugyanígy nem válik legalábbis automatikusan újból közös vagyoniá a már megosztott közös vagyoni sem. Talán nem ilyen egyértelmű a helyzet a jogilag még meg nem osztott közös vagyoni tekintetében. A most már nem közös, hanem külön-külön életvitel költségeit azonban az ilyen házaspár is, részben legalábbis ebből a közös vagyoniából, vagy a feltevések szerint ebből nekik jutó részből fogják fedezni. Mindenesetre figyelemmel levő, minden esetre méltányos megoldást az életviszonyok sokszínűségére tekintettel aligha lehet találni, a megdönthető vélelmekkel való operálás viszont adott esetben igazságtalanul háríthatja a bizonyítás terhet az egyik vagy a másik házaspárra. A kérdést – amennyiben a házaspár ezt házassági vagyoni szerződésben nem rendezik – a bírói gyakorlatra kell bízni.

b) A Csjt. vagyoni közösségi rendszere – a különvagyoni tartozó vagyoni felsorolása mellett – a házastársak közös vagyoniának minősíti mindazt, ami nem tartozik a házaspár egyikének vagy másikának különvagyoniába. Jogos az észrevétel, amely azért bírálja a hatályos törvényt, hogy az „közös tulajdonról” és nem „közös vagyoniáról” rendelkezik. Ami érdemben is hiányzik emellett a törvényből az az a rendelkezés, hogy ez az osztatlan közös vagyoni, ha megosztásra kerül a sor – a házaspár ellenkező megállapodása hiányában – fele-fele arányban illeti meg a házastársakat. Ez a hiány egy új törvényben kiküszöbölendő.

c) A közös vagyoni védelme, a különvagyoni tartozó vagyoni tételes felsorolása, a bírói gyakorlatban a házastársi együttélés alatti szerzés tekintetében, sőt nem egyszer azon túlmenően is, a *közös vagyoni vélelem kimondásához és nem egyszer merev*

alkalmazásához vezetett. Képviselt olyan álláspont, amely szerint ezt a vélelmet törvénynek kellene kimondania. Nem vitás, hogy egyes külföldi országok jogában ez meg is történik. Azt mégis, hogy a vélelem törvényi megerősítésének *hátrányai is lehetnek*, ha hallgatnak is róla, talán senki sem vonja kétségbe. Akár a házasságkötést megelőző, akár a házaselet során történő minden olyan szerzés, amelyről – például az ingatlan tulajdonjogának a házasságkötés előtti telekkönyvi bejegyzése folytán, vagy a házasság fennállása alatt kelt hagyatékátadó végzés segítségével – nem tűnik ki egyértelműen annak különvagyoni mivolta, e különvagyoni jellegnek jognyilatkozatban való rögzítése egy házasságnak nem éppen bizalomerősítő jegye. Ilyen, pusztán a házasságkötéskor meglévő külön-vagyoni állapotot rögzítő, házassági vagyoni jogi szerződésbe foglalt jognyilatkozatok ma sem kivételesek, nem is tilthatók, mégis valahol ki nem mondottan azt sugallják, hogy a házasfelek eleve a házasság felbontásával is számolva kötik a házasságukat.

d) Noha a Csjt. a különvagyon tételesen felsorolt körén kívül mindent a házasfelek közös vagyonába tartozónak mond ki, két vagyoni összetevő tekintetében külön is „megerősíti” azok közös vagyoni mivoltát.

Az egyik a különvagyonnak az a haszna, mely a házassági életközösség fennállása alatt keletkezett, levonva ebből a vagyonkezelés és fenntartás költségeit.

A másik a feltalálót, az újítót, a szerzőt és más szellemi alkotást létrehozó személyt a házassági életközösség fennállása alatt megillető esedékes díj.

A Konceptió mindkét szabálynak a törvényben való kimondását változatlanul indokoltnak tartja.

A különvagyon hasznára vonatkozó szabály legfeljebb annyiban szorulhatna pontosításra, hogy a mai megfogalmazás helyett a különvagyon tiszta hasznát kellene közös vagyonnak tekinteni. A különvagyonnak ma már nemcsak kezelési és fenntartási költségei vannak, hanem például adója, közüzemi költségei stb. is. A folyószámlán, takarékbetétben elhelyezett pénzek vagy más kamatozó befektetések kamata pedig ma legfeljebb a tőke értéken tartását szolgálja, és nem minősíthető a különvagyon hasznának.

A szerzői, szabadalmi díjaknak a különvagyonba sorolását illetően pedig érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy ezzel a szabállyal a törvényhozó nem bővítette, hanem szűkítette a közös vagyon körét. Ebben a szabályban ugyanis, ha ki nem mondottan is, az is benne van, hogy maga a szerzői alkotás (a találmány, az újítás stb.) a szerző, a feltalálóját saját vagyona marad, amelyen házastársának értelemszerűen nemcsak rendelkezési joga nincs, de amelyből a házastárs akkor, ha annak jövedelme, haszna nem jogdíj formájában realizálódik, házassági vagyoni igényként nem részesedik.

A hatályos jogi szabályozással szembeni azt az észrevételt, hogy az különösen olyan esetekben méltánytalan, amikor az alkotás időpontja a szerző egy korábbi házasságára esik, amikor, ha csak közvetve is, a korábbi házastársnak is része lehetett abban, hogy a szerző „nyugodtan alkothatott”, a Konceptió nem osztja. A volt házastársnak akár mennyi idővel a házasság felbontása után azoknak a műveknek a jogdíjaiból törvénytől fogva való részesítése, amelyek még a vele fennálló házasság alatt keletkeztek, több mint életszerűtlen. Más kérdés, és ennek nincs akadálya, hogy a szerző – igaz ma csak házastársával egyetértésben – úgy rendelkezessen, hogy ezek a jogdíjak ne a közös vagyonba tartozzanak, hanem akár korábbi házastársát, akár korábbi házasságából származó gyermekeit illessék.

e) A különvagyon köre többé-kevésbé a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően rendezett.

Noha a nemzetközi gyakorlatban akad ilyen szabály, a Konceptió nem ért egyet azzal a bírói gyakorlattal, amely a személyiségi jog sérelme fejében megítélt nemvagyoni kártérítést a különvagyonba sorolja. Álláspontja szerint a személyiségi jogi sérelem általában a házastársat, a házassági közösséget is sérti.

Differenciáltabb szabályozást igényel az a kérdés, hogy az egyik házastárssal kötött – akár annak házasságkötése előtt kötött – öröklési szerződéssel szerzett vagyon mennyiben minősüljön – öröklött vagyonként – különvagyonnak, illetve – a szerzés visszterhes jellegére tekintettel – közös vagyonnak. A közösen nyújtott tartás, gondozás ellenértéke, ideértve a gondozás tekintetében kifejtett munkát is, illetve annak ráeső hányada, mindenképpen meg kell hogy illesse a másik házastársat, akár tulajdoni, akár kötelmi jogcímen, bár e tekintetben a jogcím sem közömbös, az azonban, hogy a „szerencse-elemből” eredő többlet különösen rövid ideig fennálló öröklési szerződések esetén, vagy olyan korántsem kivételes öröklési szerződések esetén, amelyek mögött voltaképpen nincs vagy alig van tartás, annak jussón, akinek azt az örökhagyó szánta, vagy az örökhagyói akarat ellenére mind a két házastársnak, már nem ilyen egyértelmű.

A Családjogi törvény egyébként az öröklött vagyont a különvagyon körébe sorolja, a bírói gyakorlat alakította ki ennek a vagyonnak a nyújtott ellenszolgáltatás mértékére tekintet nélkül a közös vagyonba tartozását.

Az a kérdés, hogy a Csjt. szabályai szerint a különvagyon körébe tartozó *ajándék mikor minősül mindkét házastársnak adottnak és mikor csak az egyik házastársnak adottnak, nem igényel törvényi szabályozást.* Ezt a bírói gyakorlat hivatott megoldani. Ugyancsak a bírói gyakorlat lehet hivatott megoldani – de a mainál igazságosabb és elfogadhatóbb módon – hogy a házastársak közötti ajándék visszakövetelésére mennyiben helyes, vagy éppen mennyiben nem helyes a Ptk. mai 4. § (4) bekezdése második és harmadik mondatában foglaltakat alkalmazni.

Nem a különvagyon körét kell a foglalkozás gyakorlásához szükséges vagyontárgyak ide sorolásával gyarapítani, hanem az ezekkel a vagyontárgyakkal való rendelkezés szabályait kell a mai szabályoktól eltérően rendezni.

f) Míg a különvagyon köre a törvényben kisebb hiányosságoktól eltekintve megfelelő rendezést kapott, hiányolható, hogy nem esik szó a törvényben a külön-adósság köréről.

Pontosabban kizárólag a házastárs hozzájárulása nélkül kötött ügyletek körében esik szó arról, hogy ezért az ügyletért a hozzá nem járuló házastárs mennyiben felel, illetve mennyiben nem felel.

A kérdés pusztán annak kimondásával vagy éppen feltételezésével, hogy a házassági életközösség előtti időből datálódó adósság külön-adósság, a házasság alatt keletkező adósság pedig a házaspár közös vagyonát terhelő közös adósság nem oldható meg.

A teljesség igénye nélkül rendezést igényelnének: az akár a házasságkötést megelőző jogcímen keletkező, akár a házassági életközösség fennállása alatt keletkező, csak az egyik házastársat terhelő tartási kötelezettség – ezek általában nem lehetnének a külön-adósság körébe sorolandók. Viszont ésszerűen a külön-adósság körébe sorolandók volnának az akár a házastársi életközösség alatt az egyik házastárs által bűncselekménnyel vagy nem bűncselekménnyel ugyan, de szándékosan vagy esetleg súlyos gondatlansággal harmadik személynek okozott

károk, más károkozás viszont nem. A különvagyon fenntartásával kapcsolatos költségek tekintetében attól függő rendezés volna indokolt, hogy a különvagyon tárgya egyúttal a házaspár közös életvitelét is szolgálja-e vagy nem. Az előbbi esetben nyilván indokolatlan a külön-adósság körébe sorolásuk, az utóbbiban indokolt.

g) A közös vagyon és a külön vagyon köréhez tartozó kérdés és ezért itt, és nem a törvény mostani helyén rendezendő a különvagyon és a közös vagyon keveredéséből, egybeolvadásából származó, valamint az egyik féle vagyonból a másik féle vagyonba történő beruházásból, vagy az ezekre történő más ráfordításokból eredő igények rendezése. Mind a ma hatályos törvény, mind a néha helyesen nem ennek nyomán kialakult gyakorlat szolgál ezekben a kérdésekben is felülvizsgálandókkal.

A különböző vagyonok vegyülése esetén, az egyik vagyonból a másik vagyonba való ráfordítás esetén a gyakorlat a Ptk. tulajdonjogi szabályainál szélesebb körben ismeri el *valamilyen arányban közös tulajdon keletkezését, máskor viszont pénzbeli megtérítési igényt ismer el*. A kérdések ilyen vagy olyan rendezésének miértjére nehezen adható meg a válasz, és az mindenképpen *egyértelműbb rendezést kíván*. A tulajdoni igény vagy pénzbeli térítési igény elismerése közötti különbségtételnek különösen a házaspár által lakott lakás tekintetében van jelentősége, ahol a házasság felbontása utáni lakáshasználat rendezése kérdésében jelentősége van annak, hogy a lakás a házastársak közös tulajdona vagy egyikük különvagyona.

A Csjt. hatályos szabályai köréből az a szabály *nem állja meg a helyét* – de ezt a bíróság, igaz más okból, nem is feltétlenül alkalmazza – amely szerint a közös vagyonból a különvagyonba, vagy fordítva a különvagyonból a közös vagyonba való *beruházás tekintetében nincs helye megtérítési igénynek „ha a kiadás a lemondás szándékával történt”*. Az ilyen szándékot minden bizonnyal a házasság tartósságában, a házasság fennmaradásában való bizás motiválja, a beruházások értékének megtérítésére pedig éppen a házasság felbontásakor – feltehetően ritkábban a házasság egyik házaspár halálával való megszűnése esetén – kerül sor.

Már a Legfelsőbb Bíróság 5. sz., majd 10. sz. Irányelve ésszerű, megfelelő útmutatást adott a beruházások, a ráfordítások mikori értéken – nem a juttatáskori értéken – való elszámolásáról. Indokolt volna ennek a szabálynak a törvénybe való felvétele.

h) A közös vagyon használata, kezelése, fenntartási költségeinek viselése és a közös vagyonnal való rendelkezés kérdései a házaspár közötti kapcsolatra, a vagyonszövetség rendeltetésére, a házaspár életvitelére tekintettel értelemszerűen más szabályozást kívánnak, mint a Ptk. közös tulajdonra vonatkozó, hasonló rendeltetésű szabályai. Ezeket a különböző igényeket a Csjt. hatályos szabályai általában figyelembe veszik, egy a Polgári Törvénykönyvbe illesztett családjogi szabályozás esetén azonban ennek külön hangsúlyozása nem felesleges.

Ami a Családjogi törvény szabályai közül feltétlenül felülvizsgálatra szorul, az a közös vagyonnal való rendelkezés szabályozása.

Említést kívánhat, hogy *a közös vagyon kezelését illetően* más országok jogában nem kivételes a hatályos magyar jogtól eltérő olyan rendezés, amely *mindkét házaspár önálló vagyonkezelési jogát ismeri el*, kivéve ez alól mégis a közös életvitelt szolgáló háztartás berendezési és felszerelési tárgyait. Abban pedig teljes egyetértés van, hogy a *hivatalos gyakorlásához szükséges vagyontárgyak nem állnak közös vagyonkezelés alatt*,

hanem annak a házaspárnak a vagyonkezelésébe tartoznak, akinek a hivatása gyakorlásához ezek szükségesek.

A közös vagyonnal való rendelkezést illetően a jogalkotónak két egymással szembenálló érdeket kellett és kell a jövőben is figyelembe vennie. Egyfelől az ő vagyonáról is szóló, a rendelkezésben mégsem részt vevő házastárs érdekét és másfelől a forgalom biztonságának érdekét.

A házastársak érdeke bizonyos határokon belül a közös vagyonnal való közös rendelkezést kívánná meg, a forgalom biztonsága azonban ezt nem bírná el. Az egyik házastárssal ügyleti kapcsolatba lépő kívülálló harmadik személytől nyilvánvalóan nem várható el, hogy firtassa partnere házas vagy nem házas voltát, és az előbbi esetben azt, hogy házastársa vajon hozzájárult-e a vele kötendő ügyletnek. *A Csjt. szabályai, noha megállapítják a közös vagyonnal való közös rendelkezés szabályát, mégis visszterhes ügyletek tekintetében, legalábbis általában, a forgalom biztonságának érdekét helyezik előtérbe, úgy, hogy az ügyletkötő harmadik személyek irányában elég széles körben a házastársi hozzájárulás vélelmét állapítják meg.*

A közös vagyonnal való közös rendelkezés kérdése másként vetődik fel, és más problémákat is vet fel az ingatlan és az ingó vagyon esetében és a kérdéskör más rendezést kíván a foglalkozás gyakorlásához szükséges vagyontárgyak és az üzleti vállalkozás folytatását szolgáló vagyon tekintetében.

Ami az *ingatlanvagyon*ot illeti: Amennyiben a közös vagyonhoz tartozó ingatlan mindkét házastárs nevén van, *alakszerűséghez nem kötött hozzájárulással, vagy főleg hozzájárulási vélelmekkel azt nyilván nem lehet sem elidegeníteni, sem megterhelni, és pusztán az ügyletet kötő házastárs „ígérete”, hogy ő majd házastársa hozzájárulását megszerzi az ügyletnek, nem jogosítja fel az ügyletkötő harmadik személyt ennek a másik házastársától való kikényszerítésére. Amennyiben azonban a közös vagyont képező ingatlan – bármely okból – csak az egyik fél nevén áll, az ingatlan-nyilvántartás közhitelessége elvének minden bizonnyal meg kell előznie a közös vagyonnal való közös rendelkezhetés követelményét. Ez alól a szabály alól mégis indokolt a házastársak által közösen lakott lakás tekintetében kivételt tenni, még akkor is, ha ez az ingatlan-nyilvántartás közhitelességébe ütközik. Ez utóbbi gondolatot a Koncepció is osztja, abból a megfontolással is, hogy ez esetben a tényleges birtokhelyzetet is védeni kell.*

Ami az *ingóvagyon*ot (valamint a jogokat, jogosultságokat, követeléseket stb.) illeti, igaz, a törvény szóhasználata szerint csak a közös vagyonhoz tartozó tárgyakról rendelkezik, *a közös rendelkezés lényegében minden korlátozás nélküli követelménye minden bizonnyal túlzott.*

Figyelemmel arra, hogy a házassági életközösség megszűnése és a közös vagyon tényleges megosztása között akár évek is eltelhetnek, más, *egyfelől a még meg nem osztott közös vagyonnal való rendelkezésben részt nem vevő házaspár érdekeit is megfelelően védő, másfelől mégis a másik házaspárnak e vagyonnal vagy legalább ennek egy részével való rendelkezési jogának ésszerűtlen korlátozását valamelyest oldó szabállyal kell felváltani a Csjt.-nek azt a hatályos szabályát, amely szerint a közös vagyonnal való közös rendelkezés követelménye nemcsak a házassági életközösség alatt áll fenn, hanem a házassági életközösség megszűnésétől a közös vagyon megosztásáig terjedő időben is.*

A hatályos Csjt. csak arról tartalmaz rendelkezést, hogy hogyan alakul a házastárs felelőssége az olyan ügyletért, amelyet vélelmezett hozzájárulása alapján kötött a házastársa, *arra nézve azonban nem tartalmaz rendelkezést, hogy a vélelem sikeres megtámadása esetén az ügyletnek hozzá nem járuló házastársnak milyen igénye*

lehet: követelheti-e az ügylet hatálytalanítását, vagy követelheti-e a rosszhiszemű harmadik személytől is kárának megtérítését stb. A törvény – szemben egy korábbi ezt még tartalmazó szabályával – arról sem rendelkezik, hogy házastársától akár ilyen esetben, akár a hozzájárulása hiányában, de a harmadik személy irányában nem megdönthető vélelem alapján kötött, őt megkárosító ügyletért követelhet-e házastársától kártérítést. Ez utóbbi igényt a bírói gyakorlat is hiányolja. Ez a kártérítési igény volna az elfogadható megoldása annak az esetnek is, amikor az egyik házaspár az életközösség megszakadása után, de még a közös vagyon megosztása előtt rövidíti meg jogosulatlanul a másik házaspár a közös vagyonból.

A foglalkozás gyakorlásához szükséges vagyonnak és az üzleti célú vagyonnak a közös vagyon kezelése és az azzal való rendelkezés tekintetében a házaspár egyik közös vagyonától eltérő megítélés alá vonása esetére a Konceptió szükségesnek ítéli olyan szabály megállapítását, amely vita esetén a vagyon nem ilyen rendeltetése mellett állít fel vélelmet.

6. A házassági vagyoni szerződés szabályozása a hatályos Családjogi törvényben nagyon hiányos. Néhány szabályozást kívánó kérdés:

Hiányosak a törvénynek a házassági vagyoni szerződés lehetséges tartalmát rendező szabályai.

A házassági vagyoni szerződésnek – erről a hatályos Csjt. egyáltalán nem rendelkezik, sőt rendelkezéseiből az ellenkezője cseng ki – alapvetően *kétféle tartalma lehet*. Az egyik: a törvényes házassági vagyoni rendszertől eltérő, *más házassági vagyoni rendszer kikötése*, a külföldi jogok többsége alapvetően ezt tekinti házassági vagyoni szerződésnek, a másik: a törvényes házassági vagyoni rendszer elfogadása mellett *egyes kérdésekben*, legyenek azok a közös vagy a különvagyoni tárgyai, a különvagyoni hasznai felől való rendelkezés, a vagyonkezelés vagy a közös vagyonnal való rendelkezés szabályai, a közös vagyon kezelésének és a közös vagyonnal való rendelkezésnek például az üzleti vagyon tekintetében az általános szabályok alól való kivonása, stb. *a törvény szabályaitól való eltérés. A rész kérdésekben való eltérés természetesen a választott házassági vagyoni rendszer tekintetében is megtörténhet*. A házassági vagyoni szerződés lehetséges teljes tartalmi arculatát természetesen egy jövőbeli törvény sem szabályozhatja, ahhoz azonban, hogy a mainál bővebb szabályozásra volna szükség, nem férhet kétség.

A házassági vagyoni szerződés lehetséges tartalmát illetően mégis *a szerződéses szabadság egyfelől csak addig terjedhet, hogy az nem sérthet alapvető családvédelmi érdekeket*, így például nem eredményezheti a közös életvitel költségeinek viselése alóli kibújást, a gyermekekről való anyagi gondoskodásban való részt nem vállalást, vagy a házastársak által lakott lakás lakhatási jogáról való egyoldalú rendelkezési jogot, *másfelől csak addig, hogy az ne irányuljon a hitelezők megkárosítására*. Emellett a *jó erkölcsbe ütközés tilalmát* ezekre a szerződésekre nézve is meg kell állapítani, vagy legalábbis utalni kell arra, hogy a szerződési jog általános szabályai ebben a vonatkozásban a házassági vagyoni szerződésekre is állnak.

A házassági vagyoni szerződésben kikötöttek értelemszerűen kihathatnak arra is, hogy a házasság halállal történő megszűnése esetén mi marad az egyik, illetve a másik házaspár vagyonában. Ezt tudomásul véve is a Konceptió úgy foglal állást, hogy *a házassági vagyoni szerződés változatlanul ne tartalmazhasson végrendeleti rendelkezéseket, különösen ne lehessen egyben a házaspár közös végrendelete is*.

A szerződések akarathibákon alapuló megtámadási lehetőségét a házassági vagyoni szerződésekre is el kellene ismerni – a Ptk. 201. § (2) bekezdésén alapuló megtámadás elismerése még abban a körben is erősen kérdéses lehet, amelyben azt a Konceptió a szerződések általános szabályai körében elismeri.

Egyes jogrendszerek csak az egyszeri házassági vagyoni szerződés köthetését ismerik el, vagy legalábbis a további ilyen szerződést többlet előfeltételekhez, például bírósági jóváhagyáshoz kötik. Ilyen korlátozás a magyar jogban nem indokolt. *Azok az okok, amelyek házassági vagyoni szerződés kötéséhez vezethetnek a házasság során változhatnak, és akár a megkötött szerződés módosítását, akár helyette új szerződés kötését tehetik indokolttá.*

A házassági vagyoni szerződés a jogrendszerek többségében közokirati formához kötött. A magyar jog szabályai szerint közokiratban vagy jogi képviselő által ellenjegyzett magánokiratban is köthető. Bírók részéről, de a jogtudomány egyes elméleti művelői körében is felmerült az igény, hogy a magyar jogban is a közokirati forma előírása volna indokolt.

Ez a szigorítás értelemszerűen nem vonatkozna azokra a szerződésekre, amelyek ma sem állnak szigorúbb alaki követelmények alatt. A Konceptió által a szerződési jog általános szabályai körében is elismert az a szabály, hogy *az alaki hiba tekintetében a teljesítésnek orvosló hatálya legyen a házassági vagyoni szerződésre is megfelelően alkalmazandó.*

A hitelezők védelme tekintetében a Csjt. mai szabályai túl keveset nyújtanak, korábbi szabályai a másik végletbe menően voltak indokolatlanok. Megoldásul kínálkozik a fedezetelvonó ügylet szabályának alkalmazása, de az ennél jobb megoldás is meggondolást igényel.

7. A családjogi ítélkezésben és a kommentárirodalomban is felmerült a házassági vagyoni jog és a társasági jog, vagy legalábbis a házassági vagyoni jog és egyes társasági formák vagyoni viszonyai közötti összhang keresése.

Meg kell mégis jegyezni, hogy arra tekintet nélkül, hogy melyik házassági vagyoni rendszert követik, egyetlen külföldi jog házassági vagyoni jogában sem találkozni ennek a kérdésnek a felvetésével, és ebben a kérdésben külön szabályozással.

A kérdés a kommentár-irodalomban *több vonatkozásban merült fel.* Így:

A házastársak olyan betéti társasága tekintetében, ami a gyakorlatban egyáltalán nem kivételes, amelyben az egyik házastárs a belföldi tag, a másikuk a külföldi tag. A társasági jog szabályai szerint a társaság tartozásaiért a külföldi tag csak a bevitt vagyonával felel, a Csjt. hatályos házassági vagyoni jogi szabályai szerint viszont az egész közös vagyoni részesedésével. De *hasonló kérdés merülhet fel, ha az egyik házastárs tagja egy közkereseti társaságnak.* A társaság irányában a társaság tagja a társaságba bevitt vagyonán kívül egész vagyonával is felel, házastársa viszont egyáltalán nem felel, a családjogi szabályai szerint viszont a házastárs közös vagyoni részesedését is terheli a felelősség. *A társasági jogi – és nem a családjogi – megoldás mellett szól mindenestre, hogy az lehetőséget nyújt arra, hogy ne mind a két házastárs vagyona kerüljön kockáztatásra.*

Egy másik e körbe vágó, a gyakorlatban felvetődött kérdés *a házassági közös vagyoni megosztása olyan esetben, amikor az egyik házastárs az egész vagyont valamely társaság vagyonába vitte be.* A társasággal szemben valószínűleg nehéz a nem tag házastárs követelését elismerni, a közös vagyoni való kielégítése mégis valamiképpen rendezésre szorul.

8. Az „üzleti célú vagyon” és a házastársak egyéb vagyonának házassági vagyoni jogi megítélése közötti különbségtételnek több vonatkozásban is jelentősége lehet. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata ennek a kérdésnek a rendezését égető kérdésként ítéli meg, amit álláspontjuk szerint nem lehet kizárólag a bírói gyakorlatra bízni.

A házastársak „egyéb vagyonából” inkább a házastársi lakás, a családi otthon védelme, valamint a közös életvitelt szolgáló közösen használt vagyontárgyak védelme jut több ország házassági vagyoni jogi szabályaiban is – akár a követett házassági vagyoni jogi rendszertől függetlenül is – kiemelt szerephez, amit *családvédelmi érdekek* mindenképpen indokolnak.

Az üzleti vagyon külön szabályozás alá vonásának a vagyoni közösségi rendszert követő jogrendszerekben lehet jelentősége – mind a házassági életközösség alatt, mind a vagyoni közösség megosztása során. Az üzleti élet az ezt a tevékenységet folytató házaspár oldalán e vagyon tekintetében nem bírja el sem a közös vagyoni kezelést, sem a magyar házassági vagyoni jognak a közös vagyonnal való rendelkezésre a házaspár egymás közötti viszonyában megállapított szabályait. Sőt ezt a más, nem kifejezetten üzleti tevékenységű foglalkozás gyakorlásához szükséges eszközök sem bírják. el. A másik oldalról viszont mind a másik házaspár, mind a házaspárnak a családban nevelkedő gyermekeinek érdekei joggal kívánhatják meg, hogy legalább a másik házaspár más jellegű munkájának eredménye mentesüljön házastársi üzleti tevékenységének kockázata alól.

A házastársak vagyona e két részének házassági vagyoni szempontból eltérő megítélése – szűk kivételektől eltekintve – a hatályos magyar jogban csak házassági vagyoni jogi szerződéssel történhet. Egyes vonatkozásokban – így például a *házassági vagyoni közösség mai egyes vonatkozásokban túl merev szabályainak oldottabbá tételével*, vagy a házassági vagyoni jogi szabályoknak a társasági jogi szabályokhoz való közelítésével – a jövőben házassági vagyoni jogi szerződés nélkül is elérhetővé tehető volna.

Az élettársak vagyoni viszonyai

Figyelemmel arra, hogy a tartós élettársi viszonyok számos vonatkozásban a családi viszonyokhoz közelednek, a *Koncepció azt tartja életszerűnek, hogy az élettársi viszonyok vagyoni jogi hatásai az új Polgári Törvénykönyvben ne a társasági szerződés egyik alfajaként a szerződési jog körében, hanem a családjogi részben a házassági vagyoni jogi szabályokat követően egy önálló fejezetben kerüljenek szabályozásra. Az élettársi viszonyok egyes vagyoni jogi hatásait* emellett csak a több külföldi jogban is ismert regisztrált élettársi kapcsolathoz fűzné.

A regisztrált élettársi kapcsolat további törvényes előfeltételei ez esetben kidolgozandók volnának. A külföldi jogok közül azonban nem azokat tartja a koncepció követendőnek, amelyek a regisztrált élettársi kapcsolat intézményét, mintegy a házasság intézményét helyettesítve, kizárólag az egynemű élettársak számára ismerik el – ilyen regisztrált élettársi kapcsolat létezik 1989 óta Dániában, és legújabban Németországban is – hanem azokat, amelyek a regisztrált élettársi kapcsolatot nemcsak ilyen rendeltetéssel ismerik el – ilyen szabályozás van például Hollandiában.

Az élettársi kapcsolatok vagyoni jogi hatásainak a jövőben sem kell a házassági vagyoni jogi hatásokkal azonosnak lenniük, a vagyoni jogi hatások közötti az a megkülönböztetés, amit a Ptk. ma megtesz, a jövőben is fenntartandó. Élettársi tartás pedig csak egy később meghatározandó hosszabb élettársi viszonyhoz járuljon. Az elviekben a ma hatályos szabályokhoz igazodó szabályozás mégis valamivel részletesebb szabályokat igényel. Emellett ellentmondásosnak tűnik e körben, hogy míg a házastársak vagyoni jogi szerződései szigorú alakszerűséghez kötöttek, az élettársak ilyen szerződései tekintetében nincs ilyen alaki korlátozás.

A regisztrált élettársi kapcsolatokhoz fűződő vagyoni jogi hatások szabályozása természetesen *nem érintené a nem regisztrált élettársak számára más jogterületeken, más jogszabályokban elismert más vagyoni vagy akár nemvagyoni juttatásokat.* Ezekbe a kérdésekbe a polgári jogi szabályozás nem kíván beleavatkozni. És minthogy a regisztrált élettársi kapcsolat a családjogi viszonyok területén is csak egyes vagyoni jogi hatásokat kívánna érinteni, maradhatnának a nem regisztrált élettársi kapcsolatnál is vagyoni jogi hatásai és nem érintené a szabályozás a nem regisztrált élettársak szülői jogait, vagy egyes családjogi viszonyokban hozzátartozói minőségük elismerését.

Törvényes öröklési jogot – amint erről az öröklési jogi Könyvnél is szól lesz – a regisztrált élettársaknak sem kíván a Koncepció biztosítani.

A házastársi lakáshasználat

1. Míg számos külföldi jogban arra nézve találunk jogi szabályozást, hogy a „családi otthon”, a házastársak által lakott lakás tekintetében – legyen az bérlakás vagy tulajdoni lakás, tulajdoni lakás esetén kizárólag az egyik házastárs tulajdona, vagy közös tulajdon – milyen rendelkezési korlátok állnak fenn a házasság, illetve a házassági életközösség alatt, a magyar jogot inkább az a kérdés foglalkoztatja, hogy hogyan kerüljön rendezésre a házastársi lakáshasználat a házastársi életközösség megszűnése, illetve a házasság felbontása után – különösen azokban az esetekben, amelyekben ezt a kérdést a házastársak nem tudják egymás között megállapodással rendezni.

A házastársi lakáshasználatnak a házasság fennállása alatti rendezése akkor, ha a házastársak bérlakásban laknak, valamint a lakásbérleti jog folytatásához való jog akkor, ha a házasság valamelyik házastárs halálával szűnik meg, a hatályos magyar jogban a Lakástörvényben szabályozott. A Koncepció szerint a lakásbérleti szerződés szabályait a Ptk.-nak és nem külön lakástörvénynek kell szabályoznia, ezeknek a szabályoknak azonban – szemben a ma hatályos szabályokkal – a családvédelmi érdekeket fokozottabban figyelembe kell venniük, adott esetben akár a bérbeadó érdekek korlátozása árán is.

A házastársak által lakott tulajdoni lakás tekintetében, mégpedig akár a közös tulajdoni, akár az egyik házastárs külön tulajdonát képező lakás tekintetében a házassági életközösség fennállása alatt a közös rendelkezésnek, mégpedig nemcsak a vélelmezett közös rendelkezésnek, követelménynek kell lennie. És ez volna a jogos követelmény a házastársak által az életközösség megszűntetése után még közösen lakott lakás tekintetében is addig, amíg a házastársi lakáshasználat rendezésére a házastársak megállapodásával vagy bírósági döntéssel nem került sor.

2. A házastársak lakáshasználatának rendezése a házasság felbontása vagy az életközösség végleges megszűnése esetén a családjog egyik legneuralgikusabb

kérdése, amelyben méltányos és igazságos döntés a mai lakásviszonyok között szinte alig hozható.

A lakáshoz jutás ma rendszerint hosszú évek jelentős anyagi áldozatvállalását, fiatalabb házastársak esetén rendszerint az egyik vagy mindkét oldali szülők jelentős anyagi áldozatvállalását is feltételezi, és a házasság felbontása az esetek igen kis számában jár együtt azzal a lehetőséggel, hogy az addig közösen lakott egy lakás helyett a házastársak számára akár csere útján, akár más úton két lakás álljon rendelkezésre. Ilyen körülmények között szorul tehát – különösen a felek megállapodása hiányában – *jogszabályi rendezésre és a jogszabályi rendezés alapján bírósági döntésre az a kérdés, hogy a bíró a jelentős anyagi áldozatok árán megszerzett, és emellett rendszerint egy új lakás megszerzése anyagi feltételei adottságának teljes hiányában, sőt egy megfizethető bérlakáshoz való jutás esélyének minimális voltát is számba véve kötelezze az egyik házastársat a lakás elhagyására, vagy a házastársakat a házasság felbontása ellenére az addig közösen lakott lakás valamilyen módon megosztott használatára jogosítsa fel* – élesebben úgy is fogalmazhatnánk: *a házasság felbontása ellenére egy lakásban való maradásra ítélje.*

Ezekre a körülményekre figyelemmel is hangsúlyozást kíván, hogy a magyar jognak a házastársi lakáshasználatot a házasság felbontása vagy a házastársi életközösség végleges megszűnése esetére rendező szabályai *egy kényszerhelyzet által szült szabályok*, mégis olyan kényszerhelyzet által, amely jogi eszközökkel nem oldható fel, és minden bizonnyal még igen hosszú időn át nem is lesz feloldható. *Ennek a kérdésnek a rendezésében, legalábbis az esetek nagy többségét illetően, a jogalkotónak és a jogalkalmazónak is – sajnos – csak a rossz megoldás és a valamivel kevésbé rossz megoldás között van választási lehetősége.*

A házastársi lakáshasználatnak a házasság felbontása és a házassági életközösség megszűnése esetére rendezendő kérdései a Polgári Törvénykönyv családjogi részében szabályozandók. *Ez a kérdés a házassági bontóperek egyik igen jelentős járulékos kérdése, akkor is, ha ezt a házastársak megállapodással rendezik – a közös megegyezésen alapuló bontóperekben ez kötelező is – és akkor is, ha ebben a felek kérelmére a bíróságnak kell döntenie.*

3. A hatályos családjogi szabályok külön rendezik a házastársi lakáshasználat rendezésének kérdéseit arra az esetre, ha a rendezés a házastársak megállapodásán alapszik, megállapodás hiányában pedig a mai lakásviszonyokat helyesen mérlegelve aszerint különböztetnek, hogy a lakás az egyik házastárs különvagyonára vagy önálló bérlete, illetve közös vagyonuk vagy közös bérletük-e. A szabályozásnak ez a módja fenntartandó.

4. *Szerződéssel a házasság felbontása esetére akár már a házastársak a házasságkötés előtt, akár a házastársak a házasság fennállása alatt is rendezhetik a közös lakás további használatát. Ez a szerződés mind alaki szabályait, mind egyes érdemi szabályait illetően is eltérő attól a megállapodástól, amelyet a házastársak a házassági bontóper során kötnek a házastársi közös lakás további használatára.*

Ez a szerződés a házassági vagyoni jogi szerződéshez hasonlóan közokirati formához vagy jogi képviselő által ellenjegyzett magánokirathoz kötött. *Gyakorló bírók a házassági vagyoni jogi szerződéshez hasonlóan ennek a szerződésnek is a közokirati formához való kötését látnák indokoltnak.*

Ami *e szerződések érdemét illeti*, e tekintetben a hatályos szabályok több kérdésben szorulnak vagy legalábbis szorulhatnak kiegészítésre vagy legalábbis értelmezésre.

Az egyik és talán legfontosabb: a lakáshasználatnak ebben a szerződésben foglalt rendezési módjától a bíró a kiskorú gyermek lakáshasználati jogának biztosítása érdekében a hatályos szabályok szerint is eltérhet. Ettől a követelménytől a jövőben sem lehetne eltekinteni, de figyelemmel arra, hogy az ilyen szerződés jogi szakértő közreműködésével kötendő, indokolt volna az erre az igen lényeges körülményre vonatkozó figyelemfelhívást, az erről való tájékoztatási kötelezettséget a szerződés kötésében közreműködő szakember terhére előírni.

Egy *másik*: indokolt volna annak törvényi elismerése, hogy a házastársi lakáshasználatot rendező szerződést a házasulók illetve *a házastársak* ne csak a házasság felbontása esetére, hanem *életközösségük megszüntetése esetére is köthessenek*.

És egy *harmadik*: megfelelő értelmező szabályra volna szükség arra nézve, hogy *mi legyen a szerződés sorsa*, a jogi megoldás akkor, *ha a házaspár azt a lakást, amelyre házasságkötésükkor a házasság felbontása utáni lakáshasználatot szerződéssel előre rendezték, utóbb a házasságuk fennállása alatt akár értékében hasonlóra, akár nagyobb értékűre elcserélik. Ez a kérdés ma teljesen rendezetlen*.

A most jelzett kérdések a házaspároknak a lakáshasználatra nézve a bontóperben kötött egyezsége tekintetében nem merülnek fel. Ott a mai szabályok kielégítőek, nem kívánnak módosítást.

5. Több vonatkozásban szorulnak vagy szorulhatnak módosításra vagy kiegészítésre a házasság felbontása vagy az életközösség megszűnése esetére a lakáshasználati jog rendezésének kérdései abban a körben, amelyben az ebben a kérdésben való döntés bírósági feladat. Így:

a) A lakáshasználat rendezését rendező szabályoknak a tulajdoni és a bérlakáson kívül a más önálló jogcímű lakáshasználat eseteire (mint például haszonélvezet vagy akár családtagi minőségben való lakáshasználat) is szabályozást kell adnia.

b) Indokolt volna annak törvényben való elismerése, hogy a bíróság ne csak a házasság felbontása, hanem az életközösség megszűnése esetén is rendezhesse a lakáshasználat kérdését.

c) Ami a lakáshasználat rendezésének érdemét illeti, erős az igény a megosztott lakáshasználat elrendelhetésének bővítésére, és az egyik házastárstól a lakás elhagyására való kötelezésének kivételesebbé tételére.

Ebben az a felismerés is szerepet játszik, hogy a kiskorú gyermek érdeke – ami a lakáshasználat rendezésének első helyen figyelembe veendő szempontja – azt is megkívánhatja, hogy a gondozását, nevelését a jövőben nem közvetlenül ellátó, de vele továbbra is szülő-gyermek kapcsolatban maradó, tartására is változatlanul köteles szülője ne váljék hajléktalanná.

d) Abban az esetben, ha a közös lakás valamelyik házastól különvagyona vagy önálló bérlete, a Csjt. alapvetően helyes szabályai szerint a lakáshasználati jog ezt a házastársat illeti meg. E főszabály alóli kivételként a bíróság a másik házastársat kivételesen és csak abban az esetben jogosíthatja fel a lakás megosztott vagy kizárólagos használatára, ha a lakáshasználatra jogosult gyermek nála van elhelyezve. A főszabály alóli kivételt megállapító szabály több vonatkozásban is korrekcióra szorul.

A közös kiskorú gyermek lakáshasználati jogára tekintettel sem lehet egyenlő megítélés alá vonni, egyenlő feltételek mérlegelésével dönteni a lakás megosztott használatának elrendelése kérdésében és abban a kérdésben, hogy a bíróság az egyedüli tulajdonos vagy önálló bérlő házastársat lakásának elhagyására kötelezze. Az egyedüli tulajdonos házastársnak a lakása elhagyására kötelezése csak igen-igen kivételes esetben lehet elfogadható, még akkor is, ha a bíróság a gyermeket a másik házastársnál helyezi el.

A megosztott lakáshasználat elrendelésének viszont, hangsúlyozottan kivételesen, a kiskorú gyermek lakáshasználati jogán kívül más családvédelmi érdekből is helye lehetne. Így különösen az addig az egyik házaspár lakásában leélt hosszú házasság esetén.

e) *A közös tulajdonú vagy közös bérletű lakás használatának rendezése kérdésében* a Csjt. ma is első helyen a lakás megosztott használatának elrendelését írja elő. E kérdés vonatkozásában *a lakás megosztott használata elrendelhetőségének objektív és szubjektív feltételei kérdéseiben kívánna a gyakorlat a megoszthatóság irányába való továbblépést*. Hogy ehhez jogszabályi módosításra van-e szükség, vagy ez megfelelő bírósági jogértelmezéssel is elérhető-e, kérdéses lehet.

f) Törvényi szabályozást kaphatna viszont az a korábbi bírói gyakorlatban már megjelent megoldás, amely *a lakás megosztható használatának lehetővé tétele érdekében elismeri, hogy a házastársak a lakás kisebb átalakítására is kötelezhetőek legyenek*. Bérlakás esetén mégis ehhez a bérbeadó hozzájárulására is szükség volna, illetve ennek hiányában csak olyan átalakítás volna elrendelhető, amelynél a bérleti jogviszony megszűnésekor az eredeti állapot helyreállítható.

g) A Legfelsőbb Bíróság egy PK állásfoglalása lehetőséget biztosít arra, hogy olyan esetben, *amikor a házasság felbontása utáni lakáshasználat legalábbis a felbontás időpontjában jelentős érdeksérelem nélkül az eset összes körülményeinek mérlegelésével, a Csjt.-ben biztosított egyetlen lehetőséggel sem rendezhető, a bíróság ezen a címen a lakáshasználat rendezésére irányuló keresetet elutasíthassa* azzal, hogy ez az ítélet nem képez res iudicata-t, hogy a körülmények változása esetén a lakáshasználat rendezése újból kérhető. Családjogi bírók indokoltnak tartanak ennek a jelenleg PK állásfoglalásban kimondott lehetőségnek *törvényi kimondását*, arra hivatkozással, hogy ellenkező esetben óhatatlanul eleve végrehajthatatlan ítéletek meghozatalára kerülhetne sor.

6. A lakás használati joga vagyoni értékének korábban ugyan tagadott, de ma már egyértelműen elfogadott volta oda vezetett, hogy a Csjt. Novellája ma már tételesen szabályozza a *lakásból távozásra kötelezett házastársat a távozáskor a lakáshasználati jog ellenértékeként általában megillető összeget, illetve annak megállapítási módját*. Ezek a szabályok – a gyakorlat tanúsága szerint –, *ha nem is koncepcionális kérdésekben, mégis több vonatkozásban felülvizsgálatra szorulnak*. Különösen méltánytalan az a szabály, amely szerint a bérlakást erre kötelező ítélet nélkül önként elhagyó házastársat megilleti a használati jog ellenértéke, illetve ennek ráeső része, a tulajdoni lakást ugyanígy önként elhagyó házastársat viszont ez nem illeti meg.

III. A rokonság – a család

1. A Csjt.-nek „A család” című része négy fejezetben négy kérdéskört szabályoz. Ezek – a törvény sorrendjében – a családi jogállás, az örökbefogadás, a rokonok eltartása és a szülői felügyelet.

A család című rész szerkezetét a Koncepció „a családi jogállás, az örökbefogadás, a szülői felügyelet és a rokonok eltartása” szerkezetre tartja indokoltnak módosítani. Emellett az egyes fejezetek belső rendszerében is több szerkezeti módosítást tart szükségesnek. Ezekre az egyes fejezetek tárgyalása során tér ki az anyag.

Ma a családjogi szabályoknak a családdal, a rokonsággal foglalkozó szabályai élén mindenütt a szülő-gyermek kapcsolat kérdései állnak. Ezt a kérdéskört a családi jogállást keletkeztető jogi tények, tehát a gyermek családi jogállását meghatározó szabályok, valamint az ugyancsak családi jogállást keletkeztető örökbefogadás szabályai megelőzhetik, más kérdések azonban nem. A rokonság szabályai annál kevésbé, mert azok ma – igaz helytelenül – a viszonylag kivételes felnőtt-tartásból indulnak ki.

2. A tárgyalat rész címe a Csjt.-ben „A család”. Amennyiben e rész változatlanul a hagyományosan e körbe tartozó anyagot fogja csak tárgyalni, *indokoltabb volna „A rokonság” cím*, annál is inkább, mert „a családnak” minden bizonnyal a házastárs is tagja. Az örökbefogadással létesülő családi kapcsolat sem szól ez ellen, ma már az örökbefogadás az örökbefogadói családban teljes családi jogállást biztosít, és ennyiben a rokonsággal egy tekintet alá esik. Vannak azonban a családjog szabályai körében nem vagy alig szabályozott olyan *„tényleges családi kapcsolatok”*, mint például a mostohaszülő-mostohagyermek kapcsolat, a nevelőszülő-neveltgyermek kapcsolat, a ma még a Gyermekvédelmi törvényben szabályozott, de a családjogi törvénybe illő családba fogadással létrejövő kapcsolat, amelyekre, ha a családjogi szabályozás a jövőben jobban oda kívánná rájuk figyelni, a rokonság fogalma már kevésbé illik.

Az a kérdés, hogy a családjogi szabályozás a tényleges családi kapcsolatokat is szabályozási körébe vonja-e, olyan elvi kérdés, amely mindenképpen behatóbb megvitatást igényel.

A rokonság

Családi jogállás a családjogi szabályok szerint alapvetően vérségi leszármazáson és örökbefogadáson alapulhat. Vérségi leszármazáson arra tekintet nélkül, hogy a leszármazás házasságból vagy házasságon kívüli származás-e.

A rokonság fogalmát a családjogi szabályok csak annyiban határozzák meg, hogy kik tekintendők egyenesági és kik oldalági rokonoknak.

Felmerült a gondolat, hogy nincs-e szükség a családjog szabályai körében a rokonság fogalmának ennél bővebb meghatározására, a rokonsági fokok közelsége vagy távolsága vonatkozásában akár az íz-számítás rendezésére is, sőt a sógorság fogalmának törvényben való meghatározására irányuló javaslat is van. A Koncepció ezeknek a kérdéseknek a törvényi szabályozását nem látja indokoltnak.

A rokoni kapcsolatokhoz családjogi joghatásokat fűző családjogi jogszabályok jelentős többsége *közvetlenül határozza meg azt a rokoni kört, amelyet érint* – és a

családjogi szabályozás alá vont rokoni kör általában szűkebb, mint amit a köznyelv és ma még a közfelfogás is annak tekint.

A rokonsághoz fűződő legfontosabb családjogi joghatás a szülői felügyelet, amely értelemszerűen még a szülő-gyermek kapcsolatnál is szűkebb kört ölel fel, csak a szülő és a kiskorú gyermeke között áll fenn. Azt a kört, amelyben a családjogi szabályok a rokonsághoz házassági akadályt kívánnak fűzni, értelemszerűen tételesen fel kell sorolni – ezt teszi a magyar jog is, és ezt teszi minden más jogrendszer is. És azt a rokoni kört is nevesítetten szabályozza a Családjogi törvény, amelyhez rokontartásra való jogosultságot, illetve rokontartási kötelezettséget fűz.

Általában történik csak a rokonokra való utalás az örökbefogadás azon szabályai körében, amelyek több vonatkozásban is eltérő elbírálás alá vonják a „rokonok” és a szülő házastársa részéről történő örökbefogadást az örökbefogadás más eseteihez képest, valamint a gyámrendelés azon szabályában, amely a gyámhatóság számára – nevezett gyám nemlétében – elsősorban a gyámság ellátására alkalmas rokon gyámul rendelését írja elő. Igaz, ez utóbbit kiegészíti „a kiskorúval más családi kapcsolatban álló személyek” körével is, anélkül, hogy szükségesnek tartaná akár a rokon, akár a más családi kapcsolatban álló személyek közelebbi megnevezését. A rokonság fogalmának közelebbi törvényi meghatározásának hiánya egyik itt említett kérdésben sem okozott eddig problémát.

Más kérdés, hogy több jogág, köztük – az öröklési jog kivételével – a polgári jog is, nem a rokonság, hanem a hozzátartozó fogalmával operál – úgy, hogy a hozzátartozó fogalmát néha indokoltan, néha kevésbé indokoltan eltérő módon határozzák meg. Egyes jogterületeken megjelenik emellett – rendszerint indokoltan – az együttélő hozzátartozó fogalma is. Mint a családjogi kérdésekhez közelálló szabályt azt mégis pozitívan kell értékelni, hogy a Gyermekevédelmi törvény „a gyermek hozzátartozója fogalmát” valamivel szélesebb körben vonja meg.

A hozzátartozó és a közeli hozzátartozó fogalmának a polgári jog hagyományos anyaga számára való meghatározása nem a koncepció családjogi könyvének feladata.

Az apai jogállás kérdései

Az apai jogállás kérdései, ha koncepcionális kérdésekben nem is, több kérdésben mégis felülvizsgálatra szorulnak.

Két e körbe tartozó kérdésben már alkotmánybírói döntés is született, amelyek egyike nyomán a Csjt.-nek az apasági vélelem megtámadására, másika nyomán a Pp.-nek az apaság megállapítása iránti perekre vonatkozó szabályai módosításra is kerültek.

1. Az apaságot, az apai jogállást a magyar jog vélelmekkel rendezi. E vélelmek közül az alapvélelem az anya házassági kötelékén alapuló, az anya férjére vonatkozó apasági vélelem, ilyen vélelem hiányában – ideértve azt az esetet is, noha ezt a Csjt. „elfelejtette kimondani”, ha az anya férjére vonatkozó apasági vélelem megdőlt – a Csjt. az apai elismerés két formáját, az ún. teljes hatályú apai elismerést és az anyával való utólagos házasságkötés során tett elismerést szabályozza, ezek hiányában pedig az apaság bírói megállapítását. Emellett azt követően, hogy az Egészségügyről szóló törvény a házastársakon kívül az élettársak közös kérelmére is lehetővé tette reprodukciós eljárással, a donor útján történő mesterséges megtermékenyítéssel való

gyermekhez jutást, a Családjogi törvénynek az apasági vélelmeket rendező szabályai kiegészítésre szorultak az *ilyen eljárásban részt vevő élettárs férfi apaságát megállapító szabályozással*. Az apaság vélelmi konstrukciója mellett a vélelmek megtámadásának szabályai is rendezést kívánnak.

Hangsúlyozást kíván, hogy valamennyi apasági vélelem közös szabálya, hogy azok a gyermek számára nemcsak az apával, hanem az apai család egészével létesítenek rokonságot.

A házasságból és a házasságon kívül született gyermekek egyenjogúsága pedig egyfelől azt jelenti, hogy az apai jogállás tekintetében más szempontból sincs különbség aszerint, hogy az apaság az apasági vélelmek melyik esetén alapszik – sőt az apaság kérdésének rendezettsége esetén de jure az apát megillető szülői jogok tekintetében sincs különbség eszerint, és másfelől azt is jelenti, hogy a házasságon kívül született gyermek arra tekintet nélkül egyenjogú a házasságból születettel, hogy sor került-e az apaság rendezésére. Ez utóbbi hiányában azonban a gyermek számára rokoni kapcsolatok csak az anyai családja irányában keletkeznek.

2. Az anya férjére vonatkozó apasági vélelem szabályai kisebb eltérésekkel lényegében a más európai országok jogaiéval megegyezők. Ezek a szabályok legfeljebb a házassági köteléken alapuló apasági vélelem megtámadhatása tekintetében kívánhatnak valamelyes egyszerűsítést azokban az esetekben, amelyekben az anya házassági köteléke hosszabb ideje nyilvánvalóan csak de jure állt már fenn, amikor a házaspár életközössége már régen megszűnt, esetleg nem is egy országban, nem is egy kontinensen élnek már, és a gyermek nemző apja – rendszerint az anya élettársa – kész is volna a gyermek elismerésére, amit az anya férjére vonatkozó apasági vélelem fennállása addig, amíg ez megdöntésre nem kerül, megakadályoz.

3. A kétféle apai elismerés – a teljes hatályú apai elismerés és az utólagos házasságkötésen alapuló apai elismerés – tekintetében az első eldöntendő kérdés, hogy egyáltalán indokolt-e az elismerés két formáját fenntartani.

A két elismerés feltételei a Csjt. 1952. évi megalkotása óta a Csjt. Novelláiban egyre inkább közeledtek egymáshoz – egyes különbségek maradtak, és minden bizonnyal maradni is fognak közöttük. A *Koncepció nem talál érveket a kétféle elismerési forma fenntartása ellen. A kétféle elismerésnek a Csjt.-ben való elhelyezése viszont – az apaság bírói megállapításának a kétféle elismerés közé iktatása – minden bizonnyal módosítást igényel.*

További, részben mind a két féle elismerés tekintetében felmerülő kérdések:

a) Teljes hatályú apai elismerő nyilatkozatot a törvény szabálya szerint „az a férfi tehet, akitől a gyermek származik”. Azt azonban egyetlen olyan hatóság sem jogosult vizsgálni, amely előtt ez a nyilatkozat tehető, hogy valóban olyan férfi teszi-e ezt a nyilatkozatot, akitől a gyermek származik. Az ilyen szabályozás általában megfelel más európai országok hasonló szabályainak. Két vonatkozásban mégis felülvizsgálatot igényel, és ha a valóság bizonyításának kötelezővé tétele nem is, elrendelhetővé tétele elismerést kíván. Az egyik, ha korlátozottan cselekvőképes tesz ilyen, lényegében egy életre szólóan elkötelező nyilatkozatot, még ha azt a hatályos szabályok szerint is csak törvényes képviselője hozzájárulásával teheti. A másik: viszonylag új keletű kérdés, a gyakorlat arról tanúskodik, hogy nem kivételes a külföldi részéről tett olyan apai elismerő nyilatkozat, amelynek célja

azután a hazai jogszabályok megkerülésével a gyermek külföldön történő örökbeadása.

b) Mind a kétfajta elismerő nyilatkozat felveti a kérdést, hogy ezeket a nyilatkozatokat akarati hiba címén, különösen megtévesztés címén az elismerő megtámadhassa. A Konceptió az elismerő nyilatkozatoknak az akarati hiba miatti megtámadhatása mellett foglal állást.

A Csjt. a kérdést nem rendezi, a korábbi bírói gyakorlat az elismerés felé hajlott, ma a kommentár-irodalom határozottan ellene foglal állást, azzal, hogy a Csjt. az apasági vélelem megtámadási okait tételesen felsorolja, amelyek között az akarati hiba nem szerepel.

c) Az akarati hibától eltérő kérdés az ún. *szívességi elismerés*. Ez a hatályos jog szerint a származás lehetetlenségének bizonyításával az apasági vélelem megtámadására nyitva álló határidőn belül a venire contra factum proprium elvébe ütközése ellenére az elismerő részéről is megtámadható.

d) A Csjt. mindkét elismerés hatályához *a gyermek anyjának, a kiskorú gyermek törvényes képviselőjének*, és ha a gyermek a 14. életévét betöltötte, magának a gyermeknek a hozzájárulását is megkívánja. Abban a kérdésben, hogy *az ilyen eljárásban a gyermek anyja eljárhat-e a gyermek törvényes képviselőjeként*, a Csjt.-nek a törvényes képviselőt rendező szabályai nemcsak vitathatóak, de nem is egyértelműek.

Világossá és egyértelművé kell tenni, hogy az anya törvényes képviselői minőségben is hozzájárulhat az elismerő nyilatkozathoz, és hogy más törvényes képviselő hozzájárulására csak akkor van szükség, ha az anya valamilyen okból nem törvényes képviselője a gyermekének.

4. a) Az apaság bírói megállapítása az egyetlen olyan apasági vélelem, amely, *noha a törvény ezt is vélelemként szabályozza, voltaképpen több annál*: bírói úton kizárólag széles körű orvosszakértői vizsgálat alapján, az eset összes körülményeinek mérlegelésével kerül sor *a valóságos, vagy legalábbis az igen nagyfokban valószínű apa apaságának megállapítására*. Megkérdőjelezhető, hogy miért kell az apaságnak ezt az esetét is vélelemként megfogalmazni. Emellett az orvostudomány mai állása mellett a szakértői vélemények számos esetben az apaság bizonyosságát is igazolhatnák, ettől mégis a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően a magyar gyakorlat is elzárkózik. Jogászi vélemény szerint a szakértői véleményben az *apaság bizonyosságának kimondása* ott, ahol ez felel meg a valóságnak, több esetben még a bírói ítélettel megállapított apaság esetén is *közelebb hozhatná az apát a gyermekéhez, hozzásegíthetne egy apa-gyermek kapcsolat kialakulásához*. A nagy valószínűséggel megállapított apaság az így megállapított apa kételyeit apaságát illetően aligha oszlatja el. Egyébként az apaságnak ez az az esete, amelyben – szemben az elismerésen alapuló apasággal – az apa oldalán az apai jogok gyakorlására irányuló igény nemigen jellemző.

b) **Át kellene gondolni, hogy indokolt-e az a ma hatályos szabály, amely az anyát elzárja az apaság megállapítása iránti per indíthatásától és attól is, hogy a gyermeket törvényes képviselőként ebben a perben képviselhesse.**

A szabály fenntartása ellen szól annak életszerűtlennek tűnő volta, hiszen ilyen pert, legalábbis azokban a tipikus esetekben, amikor a gyermek még igen alacsony életkorú, nyilván csak az anya által megnevezett férfi ellen lehet indítani. Pusztán az a körülmény, hogy a szabály eltörlésével megszűnik az a lehetőség, hogy az anyát az ilyen perben tanúként meg lehessen hallgatni azért nem szól a szabály fenntartása

mellett, mert ezekben a perekben ma nem a tanúbizonyítás, hanem a szakértői vélemény az alapvető bizonyítási eszköz.

A szabály fenntartása melletti érvként merülhet fel, hogy a gyámhatóságok valamiféle szűrőül szolgálhatnak a teljesen alaptalan perek megindításával szemben.

A szabály módosításával a Szociális és Családügyi Minisztérium is egyetért, tájékoztatásuk szerint a gyakorlatban nem jellemző, hogy a gyámhatóságok szűrő szerepére szükség volna. Álláspontjuk szerint a gyámhatóság által kirendelt ügygondnok perindítási jogát csak arra az esetre volna indokolt fenntartani, amikor az anya valamilyen oknál fogva nem alkalmas a gyermeknek ebben a perben való képviselőtét ellátni.

5. A reprodukciós eljárás apasági vélelmet keletkeztető szabálya arra az esetre, ha élettársak veszik igénybe ezt az eljárást oly módon hozandó összhangba a Csjt. szabályaival, hogy a reprodukciós eljárásra irányuló, egyébként a mai szabályozás szerint is megfelelő alakiságokhoz kötött kérelem az élettárs férfi részéről egyúttal a reprodukciós eljárásból származó gyermek tekintetében apai elismerő nyilatkozatnak is minősüljön, a gyermek apasága tehát ennek alapján kerüljön megállapításra és anyakönyvezésre.

Amennyiben a reprodukciós eljárást házastársak veszik igénybe, az anya férjére vonatkozó apasági vélelem a Csjt. mai szabályai szerint is automatikusan keletkezik. Élettársak esetén azonban ma rendezetlen az apasági vélelem keletkezésének módja, és az az eset is, amikor az anya a reprodukciós eljárás igénybevétele után nem a korábbi élettársával, hanem más férfival házasságot köt. A Koncepció ezeknek a hiányosságoknak a rendezését kívánja biztosítani.

6. Az apasági vélelem megtámadása a jogrendszerek jelentős többségében, ha ugyan nem valamennyiben, bírósági hatáskörbe tartozik. A vélelem megtámadása *a megtámadási okok, a megtámadásra jogosultak köre és a megtámadási határidők* kérdésében szorul rendezésre.

a) A Csjt.-ben szabályozott megtámadási okok kiegészítendők az apai elismerő nyilatkozatok akarathibák miatti megtámadási lehetőségével.

Jelentéktelenebb súlyú a Csjt.-nek az az ellentmondásos szabálya, amely *a kétféle elismerés egyike tekintetében* – nevezetesen a teljes hatályú elismerés tekintetében – *önálló megtámadási okként szabályozza azt az esetet, ha az elismerő nyilatkozat törvényes előfeltételei hiányoztak, az elismerés másika tekintetében* azonban, amelynél a törvényes előfeltételek nagyban hasonlóak, *ilyen szabályt nem tartalmaz.*

b) A megtámadásra jogosultak köréből az anya megtámadási jogának el nem ismerése lehet vitatott.

Megjegyzést kíván, hogy ebben a kérdésben a külföldi jogok szabályai megoszlanak, mintegy fele-fele arányú az ezt elismerő, és az ezt el nem ismerő megoldás. Az azonban – a magyar jog hatályos szabályaihoz hasonlóan – a külföldi jogokban is általános, hogy *a kiskorú gyermek oldaláról*, akár megilleti etekintetben az anyát is perindítási jog, akár nem, *a perindítás lehetősége korlátozott és kontrollhoz kötött* oly módon, hogy *ilyen per indítására, amennyiben a gyermek volna a perindító fél, vagy az ő érdekében az anya, csak akkor kerülhet sor, ha az apasági vélelem megdöntése a gyermek érdekében áll. Azt természetesen, hogy a vélelmezett apa vitathassa a gyermek tőle való származását, nem lehet korlátozni.*

Azt, hogy az a férfi támadhassa meg az akár az anya házassági kötelékén alapuló, akár elismerésen alapuló más férfira nézve fennálló apasági vélelmet, akitől a gyermek valóban származik, egyetlen jogrendszer sem ismeri el.

Az apasági vélelemnek a vélelmezett apával szemben a kiskorú gyermek vagy anyja részéről történő megtámadása akkor, ha a vélelmezett apa hosszabb időn át sajátjaként nevelte a gyermeket felveti a kérdést, hogy az ilyen akaratán kívül „nem-apává” vált apának a gyermekhez való további kapcsolata, ha erre igényt tart, valamilyen módon akceptálandó, szabályozandó volna.

A kérdés nemcsak a magyar jogban élő, olyannyira, hogy egyes külföldi jogokban az ilyen apának „sozialer Vater”, „social parent” vagy „equitable parent” elnevezése is meghonosodott, és ha nem is gyakori, de akad ítélet, amely ilyenkor a tényleges családi kapcsolatot a biológiai származás elé helyezve a gyermekelhelyezési perben a gyermeket ennél a nem biológiai apánál helyezi el.

c) A megtámadási határidők kérdésében a kiskorú számára rendelkezésre álló megtámadási jog ideje az Alkotmánybíróság döntését követően úgy tűnik megnyugtató rendezést kapott. Egy másik, elsősorban *az apa részéről való megtámadást érintő megfontolást érdemlő kérdés*, nem volna-e indokolt a jognyilatkozatok megtámadási jogára a Ptk.-ban megállapított határidőkhöz hasonlóan itt is a *megtámadással menthető okból való késlekedés esetére az elévülés nyugvása szabályainak alkalmazhatását elismerni*. Ma ennek hiányában az apa ilyen mulasztása esetén az ügyésznek ad a törvény az apa érdekében, igaz diszkrecionális jogkörben, megtámadási jogot.

d) Az apasági vélelem megdöntése értelemszerűen azzal jár – anélkül, hogy ezt a jogszabálynak ki kellene mondania – hogy a gyermeknek az addigi apai családban megszűnik a családi jogállása.

Arra mégis, mintegy *továbbelő jogként* indokolt esetben lehetőséget ad a Csjt., hogy a bíróság a gyermeket *családi nevének tovább viselésére feljogosíthassa*.

Az apasági vélelem megdőlése emellett néhány más vonatkozásban sem járhat „az eredeti állapot helyreállításával”. Így nem járhat ezzel sem az addig a gyermek irányában nyújtott gondozási-nevelési tevékenység, sem a gyermek számára nyújtott tartás vonatkozásában.

Az apai minőségben nyújtott nevelési-gondozási tevékenységet, az e minőségben gyakorolt szülői felügyeleti jogokat a jövőre szóló kapcsolattartási jog elismerésével lehetne honorálni, *az apa által nyújtott akár természetbeni, akár pénzügyi tartásnak a gyermektől való visszakövetelésének nyilvánvalóan nincs helye. Az utóbb a gyermek apjává váló személytől – ha van ilyen – jogalap nélküli gazdagodása címén az apai minőségben nyújtott tartást, mint kezdettől fogva helyette fizetett tartást viszont követelni lehetne.*

Az anyai jogállás

Az anyai jogállás hosszú időn át nem képezte vita tárgyát: mater semper certa est – akár kimondásra került a törvényben, akár nem – egyértelmű volt, hogy az anya az, aki a gyermeket megszülte. A kérdés szabályozását, pontosabban annak törvényi kimondását, hogy a gyermek anyja az, ki a gyermeket megszülte, a genetikai anya és a gyermeket megszüülő anya ma már nem feltétlen egybeesése teszi indokolttá.

A Csjt. ebben a vonatkozásban a másik oldalról közelítve annyit mond ki, hogy ha a származás reprodukciós eljárás következménye, nincs helye az anyaság bírósági úton történő megállapításának azzal a nővel szemben, aki az eljárás lefolytatásához ivarsejtet vagy embriót adományozott. Bár a törvény erről kifejezetten nem rendelkezik, nyilvánvalóan a donor nő sem kezdeményezheti saját anyasága megállapítását.

A Koncepció sem a dajkaanyaság, sem a béranyaság kérdésének rendezését nem tartja indokoltnak, és így az anyai jogállás erre az esetre való szabályozását sem.

A gyermek neve

A gyermek nevének meghatározása minden bizonnyal a szülői felügyeleti jog egyik részjogosítványa – érdekes módon a különélő szülők esetén ide is sorolja a Csjt. ezt a jogot – a kérdés rendezésének tehát nem a mostani helyen, hanem a szülői felügyeleti jog körében volna a helye.

Ha valamilyen oknál fogva mégsem ott, hanem a családi jogállás körében kerülne a kérdés rendezésre, akkor sem illeszthető az apasági vélelmek és azok megátadásának szabályait kettéválasztva, ezek közé.

Az örökbefogadás

1. Az örökbefogadás a családjognak az a területe, amely az 1952. évi Családjogi törvényben való szabályozása óta *a legtöbbszor került módosításra*. Legutóbb 1995-ben, majd 1997-ben, és az 1997. évi Gyermekvédelmi törvény módosításának elkészült, *az Országgyűlés ülésén általános vitában már megtárgyalt tervezete néhány kérdésben újabb módosításokat tartalmaz*. Kétségtelen, hogy *a módosítások többségével, ha nem is mindegyikével, az örökbefogadás szabályai jobbak lettek, az örökbefogadással szemben megfogalmazott új igények és az örökbefogadások körüli konfliktusok megoldásában előreléptek*. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy *az örökbefogadás is egyike a családjog azon kérdéseinek, amelyekben legalábbis valamennyi konfliktus feloldása sem a jogalkotástól, sem a gyakorlattól nem várható*.

2. Az örökbefogadás a törvényben meghatározott célja szerint elsősorban az olyan kiskorúak számára hivatott új családot biztosítani, akiknek szülei nem élnek vagy nem képesek megfelelően nevelni. Emellett nem vitatható, hogy a házastársi (a mostohaszülői) örökbefogadások, amelyek száma korántsem lebecsülendő, nem minden esetben ilyen gyermekeket érintenek.

A magyar családjog 1952 óta csak kiskorúak örökbefogadását ismeri el. Az ilyen örökbefogadások elsődleges feladata pedig a kiskorúak megfelelő családhoz való juttatása, érdekeinek védelme. Erre tekintettel kell mindenekelőtt az örökbefogadás létrejöttének módját és az örökbefogadás törvényes előfeltételeit rendezni. De a szabályozás során az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a kiskorú gyermek érdekei mellett a vérszerinti szülők, a vérszerinti család és az örökbe fogadni kívánó szülők oldalán is vannak figyelmen kívül nem hagyható érdekek. A különböző érdekek között emellett nem egyszer jelentős érdekkonfliktusok feszülnek.

a) *Az örökbefogadásra váró gyermek érdeke* akkor, ha örökbefogadása a vérokonni családból való végleges kiemelése miatt válik szükségessé, hogy minél hamarabb kerüljön örökbefogadói családba. A rokonni vagy az új házastárs által történő örökbefogadás esetén, amire rendszerint valamivel idősebb gyermekek esetén kerül sor, érdeke lehet az is, noha kétségtelenül nem mindig az, hogy az örökbefogadás révén ne veszítse el családi kapcsolatait addigi vérszerinti családjával. És mindkét esetben érdeke természetesen az, hogy megfelelő örökbefogadói családba kerüljön.

b) *Az örökbe fogadni kívánó szülő*, ha nem házastársi vagy rokonni örökbefogadásról van szó, minél hamarabb szeretne örökbe fogadható gyermekhez jutni, és minél fiatalabb gyermeket szeretne örökbe fogadni. Egyik feltétel megvalósítása sem elsődlegesen jogi szabályozáson múlik, és egyik kérdés megoldásának nehézségei sem minősíthetők magyar specifikus kérdéseknek. Az örökbe fogadni kívánó szülő emellett – és itt már a jogi szabályozásnak is jelentősége lehet – *ha tudja is, hogy örökbefogadásra való alkalmasságának hivatalból való vizsgálatára szükség van, azt mindeneképpen elvárhatja, hogy ez ne emberi méltóságának, személyiségi jogainak durva vagy akár kevésbé durva megsértésével történjék. Ennek a követelménynek törvényben való megfogalmazása indokolt lehet.*

Az örökbe fogadni kívánó szülőnek az örökbefogadásra való alkalmassága tekintetében kérdéses lehet, vajon elegendő-e életkorát illetően pusztán a nagykorúság elérését megkövetelni.

Számos külföldi jog az örökbefogadáshoz ennél magasabb életkort követel meg.

Az örökbefogadó és az örökbefogadott között megkövetelt *minimális korkülönbség* a magyar jogban hol szabályozott volt, hol nem, most éppen nem szabályozott, de a legújabb törvénymódosítási javaslat tervezi a szabályozását. Hogy maximális korkülönbség előírása indokolt-e, kérdéses lehet. Házastársak által közösen történő örökbefogadásnál elegendő volna ezt csak az egyiküknél megkövetelni.

c) *Ami a legtöbb problémát vetheti fel, az a vérszerinti szülők, a vérszerinti család érdekeinek, jogainak megfelelő tiszteletben tartása* – természetesen csak akkor, ha nem a gyermekükkel szemben tanúsított súlyosan felróható magatartásuk vezetett arra, hogy a gyermek számára új család, ha lehetséges örökbefogadói család keresése vált szükségessé.

A vérszerinti szülők szülői jogainak, valamint a valamivel távolabbi vérszerinti család jogainak tiszteletben tartását illetően a Gyermekvédelmi törvénynek azok a rendelkezései, amelyek a gyermeknek a családjában való maradhatását, és az oda való visszajuttathatását tekintik elsődlegesnek mindenképpen előrelépést jelentenek.

A Csjt. szabályai ezekben a kérdésekben általában megfelelőek – néhány kisebb észrevételt mégis kívánnak.

A gyermekek örökbeadására főszabály szerint a szülők kérelmére, vagy legalábbis hozzájárulásával kerülhet sor, és csak a törvényben meghatározott kivételes esetekben e nélkül.

A szülők megkívánt hozzájárulását illetően hiányzik azonban egyfelől annak rendezése, hogy a gyermekéről egyedülálló anyaként lemondó szülő esetében meddig menjen el a gyámhatóság az apa vagy a potenciális apa keresésében hozzájáruló nyilatkozatának megszerzéséért, és másfelől az örökbefogadásra való hozzájáruló nyilatkozat, a gyerekekről örökbefogadás céljából való lemondó nyilatkozat esetleges akarathibáinak rendezése.

Az utóbbi tekintetében egyetlen olyan szabály van, amely a megfelelő meg gondolás biztosítása érdekében módot ad a gyermeke inkognitó örökbefogadásához

még a gyermek megszületése előtt, vagy közvetlenül a szülés után vagy ahhoz igen közeli időpontban hozzájáruló anyának, hogy ezt a hozzájáruló nyilatkozatát a gyermek két hónapos koráig az Országgyűlés előtt fekvő törvényjavaslat szerint a gyermek hat-hetes koráig visszavonhassa. Ugyanez a lehetőség azonban más, nem inkognitó örökbefogadáshoz való hozzájárulás esetén – nyilvánvalóan helytelenül, és a nemzetközi egyezményekben megkívánt követelményekkel is ellentétesen – már nem illeti meg az anyát.

A szülői hozzájárulás nélküli örökbefogadhatás a gyakorlatban eddig nem vetett fel problémákat, rendszerint olyan esetben kerül rá sor, amikor a szülő hibájából került ki a gyermek a szülői családból, és a szülő már hosszabb ideje egyáltalán nem tart kapcsolatot gyermekével. Az „intézetben” elhelyezett gyermek, ha a szülő rendszeres kapcsolatot tart vele, általában akkor sem adható a szülő hozzájárulása nélkül örökbe, ha körülményein hosszabb időn át nem tud úgy változtatni, hogy magához vehesse gyermekét.

Bár a hatályos szabályozás csak ismeretlen helyen távollevő szülők gyermekének szülői hozzájárulás nélküli örökbefogadására tartalmaz külön rendelkezést, ez a szabály értelemszerűen *az ismeretlen szülők gyermekére* is kiterjesztendő azokban az esetekben, amikor az anya közvetlenül megszületése után akár valamelyest ellátva, akár ellátatlanul elhagyja csecsemőjét. Ez a helyzet akkor is, amikor az anya inkognitóját megőrizni akarva az egyes kórházakban erre a célra létesített inkubátorban helyezi el csecsemőjét.

3. Az örökbefogadás családjogi joghatásai a Csjt.-ben megfelelően rendezettek – ezek nem kívánnak változtatást.

4. Megfelelőbb, és főleg egyértelműbb szabályozást kíván viszont *az örökbefogadottnak* részben a Csjt.-ben, részben a Gyámrendeletben szabályozott, *a vérszerinti szülei adatainak megismeréséhez való joga*.

5. A Csjt. egyáltalán nem tartalmaz szabályt arra nézve, hogy mi történjék a jogszabályok megsértésével, például adott esetben a megfelelő hozzájáruló nyilatkozatok megléte nélkül jóváhagyott örökbefogadások esetén.

A szakirodalom ebben a kérdésben azt az álláspontot fogadja el, hogy minthogy az örökbefogadási eljárás az Áe. szabályai alatt álló államigazgatási eljárás, ez a kérdés is az Áe. szabályai szerint bírálendő el. Azt mégis – helyesen – hozzáteszi, hogy *a gyermek érdeke, így különösen az, ha az örökbefogadói családba már hosszabb ideje beilleszkedett, még az örökbefogadást engedélyező határozat különben törvényt sértő volta esetén sem hagyható figyelmen kívül. A családjogi anyagi jogi szabályaiban legalább utalni kellene ezekre a minden bizonnyal nem pusztán eljárási jogi szabályokra, megoldásokra.*

6. Amennyiben egyes felvetett javaslatok a Gyermekvédelmi törvénynek az Országgyűlés előtt fekvő módosítása kapcsán elfogadást nyernek, azok mint módosítási javaslatok a koncepcióból értelemszerűen törölendők lesznek.

7. Az Igazságügyi Minisztérium jelezte, hogy igény merült fel a nagykorúak örökbefogadásának újbóli elismerésére. *A nagykorúak örökbefogadásának elismerésével a Koncepció nem ért egyet.*

Az örökbefogadás intézménye az elmúlt 50 évben más tartalmú jogviszony lett. Azok a célok, amelyeket az örökbefogadás elsősorban az örökbefogadásra szoruló gyermekek, de emellett az örökbe fogadni kívánó, rendszerint gyermektelen szülők számára is biztosítani hivatott, alapvetően csak a kiskorúak örökbefogadását indokolják. A nagykorúak örökbefogadásával elérni kívánt célok többsége rendszerint más jogi eszközökkel elérhető. Így például a név továbbvitele örökbefogadás helyett névváltoztatással (esetleg a névváltoztatásra vonatkozó szabályokat lehetne enyhíteni!), az örökössé tétel végrendelettel vagy öröklési szerződéssel, az állampolgárság megszerzésének vagy könnyebb megszerzésének pedig az örökbefogadás egy az állampolgársági törvény célját megkerülő eszközének tűnik, vagy legalábbis tűnhet. Nagykorúak örökbefogadásának elismerése esetén egyébként sem lehet kizárni, vagy legalábbis nehezen ellenőrizhető a más jogszabályok kijátszására irányuló, visszaélésszerű örökbefogadás.

A külföldi jogok egy része elismeri, más részük nem ismeri el nagykorúak örökbefogadását. Amelyek elismerik, azok is részben eltérő joghatásokat fűznek hozzá, és zömmel azokra az esetekre ismerik el, amelyekben az örökbefogadandó már kiskorúságában is hosszabb időn át az örökbe fogadni kívánó családjában nevelkedett.

A szülői felügyeleti jog

1. Ha a szülői felügyeleti jog hagyományos tartalmi elemei látszólag változatlanok maradtak is, *a szülői felügyeleti jog gyakorlásának elvei, részben problémái is, az utóbbi néhány évtizedben jelentősen változtak.* Ezeket a magyar jogi szabályozás többé-kevésbé megfelelően követte, a Csjt. 1995. és 1997. évi módosításai során azzal is, hogy a Gyermekjogi Egyezmény e körbe vágó követelményeit is beépítette a törvénybe.

Indokolt a szülő-gyermek kapcsolat alapvető elveit – akkor is, ha ezek a magyar családjog számára zömében nem eddig nem követett, új elvek – a törvény e fejezete élén elhelyezni. Ilyen elvként kívánhat kimondást a) a szülői jogoknak a gyermek érdekében való gyakorlásának elve, b) a gyermeket érintő kérdések kialakításába, az ezekről való döntésbe az ítélőképes korú gyermek bevonásának, véleménye lehetőség szerinti figyelembevételének követelménye, c) a szülőknek az a joga és kötelessége, hogy szülői jogaikat és kötelességeiket együttesen gyakorolják – e tekintetben azonban a gyermeküktől különélő szülők jogai és kötelességei külön szabályozást igényelnek, d) annak kimondása, hogy a szülői jogok gyakorlásába történő akár jogszabályi, akár hatósági beavatkozás csak a gyermek érdekében történő, kivételes beavatkozás lehessen. e) Bár túlmutat a szülő-gyermek kapcsolaton, meggondolást igényel, hogy a Gyermekjogi Egyezmény megfelelő szabályára tekintettel is kerüljön-e kimondásra a gyermeknek családi kapcsolatai megtartásához fűződő joga, ideértve tényleges családi kapcsolatait is.

[A c) alattival kapcsolatban a Legfőbb Ügyész alaposabb átgondolásra javasolja a „lényeges kérdések” törvényi meghatározását, amelyek közé fontos jogosítványok (pl. a világnézetű nevelés alapjainak megválasztásába történő beleszólás joga) tartoznak.]

A d) alattihoz: Az a szemlélet, amely a kiskorú gyermeket életkoránál fogva, a családban elfoglalt helyénél fogva, eleve „kiszolgáltatottnak” tekinti, és ezért a szülő-gyermek kapcsolat fokozott állami ellenőrzését, és az ebbe a kapcsolatba való fokozott

hatósági beavatkozást tart szükségesnek, minden bizonnyal újragondolandó. Ahol viszont az ilyen beavatkozás indokolt, meggondolásra érdemes egy a gyermekek jogait védő intézményrendszer kialakítása, és a gyermekek megfelelő módon való hozzásegítése ahhoz, hogy az ilyen intézményeket, ha szükségesnek ítélik, el is érhessék.

Az e) alattihoz: Ebben a körben mindenekelőtt az kíván említést, hogy a gyermeknek a családjában való nevelkedésnek biztosítása túlnyúlik a szülői családon, így például a magyar családi jog is kapcsolattartási jogot biztosít a törvényben felsorolt más családtagjaival, hozzátartozóival is, vagy a gyermek számára azokban az esetekben, amikor bármely okból a gyermeknek harmadik személynél történő elhelyezése válik szükségessé, e harmadik személy elsősorban ebből a családi körből keresendő, és ugyanez áll a Csjt. szabályai szerint a gyermek számára keresendő gyám személyére is. Tényleges családi kapcsolaton pedig elsősorban a gyermeket hosszabb időn át az egyik szülővel együtt nevelő mostohaszülővel vagy nevelőszülővel fennálló kapcsolat értendő, de idetartozik az olyan nevelőszülő is, aki a gyermeket a szülők helyett nevelte, gondozta, adott esetben hosszabb időn át, és akiknek a gyermek irányában fennálló jogállása ma teljesen rendezetlen.

2. A szülői felügyeleti jog hagyományos elemei – a gyermek nevelés-gondozása, vagyonának kezelése, törvényes képvisellete és a szülő gyámnevezési és gyámságból való kizáráshoz való joga – megőrzendő.

a) *A gyermek nevelés-gondozása* az a kérdéskör, amely együttélő szülők esetében a legkevesebb jogi szabályozást, jogi beavatkozást kíván. A gondozás-nevelés tekintetében a szülők részéről elkövetett – sajnos korántsem kivételes – súlyos mulasztás szankcionálását azt az esetet kivéve, amikor emiatt a szülői felügyeleti jog bírói ítélettel való megszüntetése is szükségessé válik, a Gyermekvédelmi törvény szabályozza.

A gondozás, nevelés ma hatályos szabályai köréből az alábbi szabályok kívánnak módosítást:

a) Már korábban említésre került, hogy a gyermek nevének meghatározása ebben a körben kíván szabályozást. b) Felülvizsgálatra és eltörlésre szorul a gyermek végleges külföldre való távozásához a gyámhatósági hozzájárulás megkövetelése, amely ma akkor is megkívánt, ha a szülők ezt közösen döntenek el, sőt a törvény szó szerinti értelmezésében még arra az esetre sem tesz ez alól kivételt, ha a gyermek végleges külföldre távozása mindkét szülőjével együtt történne. Különélő szülők esetén a szülők megegyezésének hiányában ma is – helyesen – bírósági döntés szükséges a gyermek tartózkodási helyének ilyen megváltoztatásához. c) A Konceptió állást foglal annak a szabálynak a változatlan fenntartása mellett, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság kérdéskörében a gyámhatóságnak a szülők egyetértésének hiányában se legyen döntési joga; a 16. életévét betöltött gyermeket viszont ebben a kérdésben önálló döntési jog illesse meg. A kérdés a gyámhatóságok gyakorlatában különösen a gyermekeknek szülői hozzájárulás nélkül, a szülők egyetértésének hiányában szektákhoz való csatlakozása kapcsán merült fel. A javasolt megoldás mellett a 16 éven aluli gyermek tekintetében ilyen esetre megmaradt a szülőnek a Csjt. 72. § (4) bekezdésében biztosított az a joga, hogy a gyermek kiadását követelhesse attól, aki azt jogtalanul tartja magánál.

b) **A szülői vagyonkezelés szabályai körében annak a szabálynak a változatlan fenntartásával, hogy amennyiben erre a szülők a vagyonkezelési**

kötelességük elmulasztásával okot szolgáltatnak, a gyámhatóság a vagyonkezelést rendszeres felügyelete alá vonhassa, más esetekre a szülők vagyonkezelési jogát életszerűbben és a szülők iránt több bizalommal kellene rendezni.

A kérdés különösen a megözvegyült, gyermekét a jövőben egyedül felnevelni kénytelen szülő vonatkozásában bír jelentőséggel, ahol nem egyszer indokolatlanul kerül az elhalt szülőtől megörökölt vagyon szoros gyámhatósági ellenőrzés alá és ahol, ha a hagyatéki eljárás során házassági vagyoni jogi igény rendezése is felmerül, a gyakorlat a gyermeket már eleve a szülővel érdekellentétben álló személyként kezeli. Más esetekben a gyermeknek ajándékozni kívánó szülő vagy más közeli hozzátartozó döntésén múlhat, hogy kíván-e 18 éven aluli gyermeknek szoros gyámhatósági felügyelet alá kerülő jelentős értékű ajándékot juttatni. A Csjt. 84. §-a mai szabályának életszerűtlensége egyébként nemcsak a gyámhatósági kontrollra, hanem a szülő és a gyermek közötti viszonyra is vonatkozik.

c) A törvényes képviselőt szabályait a Ptk.-val és a szülői vagyonkezelés oldottabbá teendő szabályaival összhangba kell hozni, és az apaság elismerése és bírői megállapítása kapcsán már előadottakkal összhangban el kellene hagyni azt a szabályt, amely kizárja a szülőt a törvényes képviselőti jog gyakorlásából a gyermek családi jogállásának rendezése iránti eljárásokból.

Fel kell hívni a figyelmet mégis arra is, hogy *a szülőt illető vagy terhelő törvényes képviselő nemcsak a hagyományos polgári jogi jognyilatkozatokban való képviselőt jelent.* Idetartoznak – amennyiben ezt jogszabály nem zárja ki – *a családjogi tárgyú jognyilatkozatok tételében, vagy az azokhoz való hozzájárulásban megkívánt törvényes képviselői eljárás, és idetartoznak a polgári jogtól még távolabb eső, orvosi beavatkozáshoz való hozzájárulás esetei is.*

3. A szülői felügyeleti jog tartalmát szabályozó cím után külön címben szabályozandók a gyermeküktől különélő szülők jogai és kötelességei.

A kérdés más szabályozást kíván azokra az esetekre, amikor a szülők közötti életközösség megszűnése miatt vált az egyik szülő különélő szülővé, idesorolva emellett az apasági elismerésnek azt az esetét, amikor az elismerő apa sohasem élt ugyan együtt gyermekével, de egy tényleges apa-gyermek kapcsolat kiépítésére súlyt helyez, és azokra, amikor a szülő a gyermeknek a szülői családból való kiemelésének szükségessé váló volta miatt válik a gyermekétől különélő szülővé.

A bontással vagy az életközösség megszüntetésével érintett családok és az ezekből a családokból származó gyermekek számának jelentős növekedése, és emellett az a körülmény, hogy a mai társadalmi viszonyok között addig, amíg a szülők együtt élnek jelentős mértékben megnövekedett mindkét szülő részvétele a gyermekek nevelésében, gondozásában, mindenütt megnövelte a különélővé váló szülők igényét a gyermekeik irányában megmaradó jogaik erősítésére. Ugyanakkor a különélő szülőt a szülők életközösségének megszűnése után gyermekei irányában megillető jogok és kötelességek gyakorolhatása mindkét szülő részéről valamiféle tisztességes együttműködést és annak tudomásulvételét kívánja meg, hogy gyermekeiknek mind a ketten változatlanul a szüleik maradnak.

A házasság felbontása utáni, vagy az életközösség megszűnése utáni közös szülői felügyelet az együttműködésnek egy olyan magasabb foka, amelyre való kötelezés mégsem indokolt, amely csak az ezt az együttműködést a gyermek érdekében vállalni és teljesíteni kész szülők számára biztosítható. Az együttműködés egy alacsonyabb foka,

különösen a gyermeknek a különélő szülőjével való megfelelő kapcsolattartás biztosítása azonban már nem vállalás, hanem jogi kötelezettség kérdése. Ennél szélesebb körű kötelező együttműködést írnak elő a Csjt.-nek azok a szabályai, amelyek a különélő szülőnek a gyermek sorsát érintő, a törvényben tételesen felsorolt lényeges kérdésekben együtt-döntési jogot biztosítanak, azzal, hogy az együtt-döntést igénylő kérdésekben vita esetén a szülők bírósági döntést kérhetnek.

a) A közös szülői felügyelet.

A közös szülői felügyelet intézményét – külföldi mintára és a Gyermekjogi Egyezmény elveit és szabályait követve – a Csjt. 1995. évi szabályai vezették be. A Csjt.-nek azok a szabályai, amelyek ezt a kérdést házassági bontóperben vagy gyermekelhelyezési perben biztosítják, a gyermek érdekét és a szülők együttműködési készségét is megfelelően figyelembe veendő. Felülvizsgálatra szorulnak viszont azok a szabályok, amelyek *az életközösség ilyen döntés nélküli megszakadása esetére rendezik az adott kérdést.* Annak általános érvénnyel való kimondása, hogy a szülők a szülői felügyeleti jogokat – ellentétes megállapodásuk hiányában – akkor is együtt gyakorolják, ha már nem élnek együtt, újragondolást, újraszabályozást kíván.

Szemben egyes külföldi jogok megoldásával tudomásul kell venni, hogy az életközösség megszűnése, a házasság felbontása utáni közös szülői felügyelet meghagyása ma Magyarországon inkább kivételes megoldás, azt pedig a törvénynek kellene határozottan kimondania, hogy a közös szülői felügyelet megítélése nem jelentheti a gyermekeknek a két szülő közötti megosztott – például hetenként, kéthetenként vagy havonként változó – elhelyezését.

Ilyen lehetőséget az ezt az intézményt szabályozó európai jogrendszerek sem biztosítanak – az Amerikában e tekintetben kétségtelenül élő, nem is kivételes gyakorlat pedig nem lehet számunkra követendő példa.

b) A különélő szülő legalapvetőbb joga a gyermekével való rendszeres kapcsolattartás.

A kapcsolattartás kérdései ma részben a Csjt.-ben, részben a Gyámrendeletben szabályozottak, és a kapcsolattartás rendezése részben bírósági, részben gyámhatósági hatáskörbe tartozik. A kapcsolattartás rendezésre szoruló kérdéseit egységesen a Polgári Törvénykönyv Családjogi könyvében kell szabályozni. Emellett a gyermekelhelyezés és a kapcsolattartáshoz való jog szoros összefüggésére tekintettel azt a mai szabályozást, amely szerint ha a kapcsolattartás szabályozása házassági bontóperben vagy gyermekelhelyezési perben merül fel, az bírósági hatáskörbe tartozik, fenn kell tartani.

Gyakran *a kapcsolattartás szabályozásánál nehezebb kérdéseket vet fel az akár bírósági ítélettel, akár gyámhatósági határozattal rendezett kapcsolattartás végrehajtása, a kapcsolattartás zavartalan gyakorlását akadályozó szülő szankcionálása.* A mediációs eljárás igénybevitelére való kötelezés ezen a területen talán valamelyes előrelépést jelenthetne. Az ilyen kötelezés lehetőségét természetesen jogszabálynak kellene kimondania. [A Legfőbb Ügyész véleménye szerint megfontolandó a különélő szülő kapcsolattartási jogának szankciókkal (végső esetben a gyermekelhelyezés megváltoztatásával) történő biztosítása is.]

4. A gyermek elhelyezése és az ennek folytán a gyermekétől különélő szülővé való szülő megmaradó jogainak és kötelezségeinek rendezése egymással szorosan összefüggő, és a szabályozás törvénybeli elhelyezését illetően is ezt az összefüggést figyelembe venni kívánó kérdések. A Csjt. mai szabályai, különösen azzal, hogy a kapcsolattartás szabályait a gyermekelhelyezés kérdésétől még a szabályozás

elhelyezését illetően is elszakítva szabályozzák, ebben a vonatkozásban felülvizsgálatra szorulnak.

A gyermekelhelyezés szabályai, ideértve a gyermekelhelyezés megváltoztatásának szabályait is, azokon a határokon belül, amelyeken belül ez a kérdés egyáltalán megfelelően rendezhető, a Csjt.-ben megfelelően rendezettek. A gyermekelhelyezési perek mégis – ha a szülők között nincs megegyezés, vagy legalábbis megegyezési készség – még szakértők közreműködésével is rendkívül nehezen elbírálnak, a bírók részéről nagy empátiát, és emberismeretet igénylő perek. Figyelmet érdemel ezért az a javaslat, amely a Pp.-ben ma szabályozott családjogi pereket a gyermekelhelyezés önálló perkatégoriájával javasolja kiegészíteni, és amely ezekben a perekben, ha ez szükséges, a gyermek képviselőjének megoldására is új javaslatokat tesz. A perek elbírálásában és adott esetben az ítéletek végrehajtásában is a mediáció igénybevételének is szerepet lehetne biztosítani.

5. A Családjogi törvény szabályozza a szülői felügyeleti jog megszüntetésének és szünetelésének eseteit is. Ezek az esetek, ezek a szabályok csak kisebb mértékben szorulnak módosításra. A szülői felügyeleti jog bírói úton való megszüntetésének csak súlyosan felróható szülői magatartás esetén volna helye. A ma a szülői felügyeleti jog megszüntetésébe sorolt abban az esetben, amelyre nem ilyen magatartás vezet, a szülői felügyeleti jog szünetelését kell a jövőben kimondani. A szülői felügyeleti jog szünetelését, vagy legalábbis a gondozás-nevelés szünetelését illetően pedig felülvizsgálatra szorul az a szabály, amely ezt a 18. életévét be nem töltött házasságot nem kötött anyákra nézve minden korlátozás nélkül állapítja meg.

Azt a kérdést, hogy a szülői felügyeleti jog szünetelésének azokban az eseteiben, amikor erre a gyermeknek a családból való kiemelésének szükségessé válása miatt kerül sor, milyen jogok és kötelezettségek illessék meg a szülőt, ideértve a kapcsolattartás gyakorlásához való jogát, sőt az erre vonatkozó kötelezettségét is, a Gyermekvédelmi törvény szabályozza.

[A Legfőbb Ügyész a Csjt. jelenlegi 88. §-ában foglalt szabály merevségének oldását javasolja. Álláspontja szerint a bírónak bővebb teret kell biztosítani a mérlegelésre a szülői felügyelet megszüntetésénél. Különösen szükség van erre a mérlegelési jogra annak a kérdésnek az eldöntésénél, hogy kiszabott szabadságvesztés (különösen felfüggesztett szabadságvesztés) büntetés kiszabása mellett mikor van szükség szülői felügyelet megvonására. A Legfőbb Ügyész álláspontja szerint a Csjt. 88. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezés méltánytalanul sújtja azt a vétlen szülőt, aki gazdasági-szociális helyzete miatt kényszerül együtt élni a szülői felügyelettől megfosztott másik szülővel.]

6. *A gyermeknek a szülői családból való akár végleges, akár átmeneti kikerülésére a szülő kezdeményezésére, a szülő akaratából is sor kerülhet. A végleges kikerülés tipikus esete, ha a szülő kezdeményezi gyermeke örökbefogadását, az átmenetié az ún. családbafogadás, amire a szülő szülői jogai gyakorlásának átmeneti akadályoztatása miatt kerülhet sor úgy, hogy a családbafogadót a családbafogadás idejére a gyámhatóság gyámul rendeli ki.*

A gyermek örökbefogadása esetén a szülők szülői felügyeleti jogai megszűnnek, családbafogadása esetén egyes szülői jogai annak ellenére megmaradnak, hogy a családbafogadók gyámok lesznek, és emellett a családbafogadásra okot adó körülmények megszűnésével szülői felügyeleti jogaik felélednek. A családbafogadás

intézményét ma a Gyermekvédelmi törvény szabályozza, de a Gyermekvédelmi törvény alkotói részéről is megfogalmazódott az az igény, hogy a jövőben a Csjt.-ben kerüljön rendezésre. Nem szorul természetesen külön szabályozásra, és átmenetileg sem érinti a szülők szülői felügyeleti jogát, ha a szülő átmeneti akadályoztatása esetén gyámhatósági közreműködés nélkül akár hosszabb időn át családtagjai segítségét veszi igénybe gyermeke gondozásához, neveléséhez.

A gyermektartás. A rokontartás egyéb esetei

A rokonok eltartása című fejezetnek egy lényeges rendszerbeli eltéréssel való szabályozása indokolt. Az életszerűség, az esetek tipikus előfordulása is azt kívánja, hogy a több vonatkozásban is külön szabályokkal rendezett gyermektartás álljon a fejezet élén, és ezt kövessék a rokontartás sokkal ritkábban előforduló egyéb esetei.

A gyermektartás és a rokontartás egyéb eseteinek *közös jellemzőjeként* mégis előrebocsátandó, hogy ezek az esetek nagy többségében nem elsődlegesen jogi kötelezettségként jelennek meg, hanem a családi kapcsolatokból adódó olyan, szinte magától értetődően nyújtott szolgáltatásként, amelyben az érintettek nem is érzékelik, nem is mérlegelik, hogy ezzel jogi kötelezettségüknek tesznek eleget, vagy hogy adott esetben ilyen jogi kötelezettség egyáltalán nem terhelné őket.

A gyermektartás

1. A gyermektartás egyfelől a kiskorú gyermek tartása és másfelől a továbbtanuló munkaképes nagykorú gyermek tartása vonatkozásában kíván szabályozást. Szemben a Csjt. szabályaival és az ennek nyomán kialakult bírói gyakorlattal a tanulmányait folytató nagykorú gyermek tartására irányuló kötelezettség sokkal közelebb áll a kiskorú gyermek tartásának szabályaihoz, mint a rokontartás általános szabályaihoz. Ennélfogva szabályozása a különbségek megfelelő figyelembevételével a gyermektartás körében indokolt.

2. Figyelemmel arra, hogy a középiskolai tanulmányokat folytató gyermekek meglehetősen nagy száma ma nagykorúságának elérése időpontjában még középiskolai tanulmányait folytatja, nem is mindig a középiskola utolsó évében, a Konceptió indokoltnak látja, hogy a kiskorú gyermeket illető tartás a gyermeket középiskolai tanulmányai befejezéséig, de legfeljebb 20 éves koráig illesse meg. Indokolt emellett a nappali tagozaton továbbtanuló nagykorú gyermek tartási igényének felső korhatárát is megszabni. Ez a korhatárt általában a 25. évben határozható meg; indokolt esetben azonban a felsőfokú tanulmányok ennél későbbi életkorban való befejezéséig tarthat.

A munkaképtelen, például rokkantsága, egészségi állapota miatt tartásra szoruló nagykorú gyermek tartására természetesen semmilyen felső korhatár nem állapítható meg.

3. A kiskorú gyermek tartásának a Csjt.-ben megállapított szabályai, bár kisebb észrevételeket elbírnak, alapvetően helyesek, azzal, hogy némelyikük

értelemszerűen a továbbtanuló nagykorú gyermek tartására is alkalmazandó vagy legalábbis alkalmazható.

Mindemellett elsődlegesen a gazdasági életben végbemenő változások folytán – így például egyfelől az ellenőrizhetetlen jövedelmek vagy másfelől a munkanélküliség, a hajléktalanság egyáltalán nem kivételes volta folytán – *szaporodnak mind a gyermektartásdíj megállapításának, mind a tartásdíj behajtásának nehézségei*. Ezeket a nehézségeket azonban a családjog eszközei csak részben képesek, vagy korántsem kivételesen egyáltalán nem képesek kiküszöbölni.

A kiskorú gyermek tartásának a Csjt.-ben megállapított elsődlegessége nyilvánvalóan fenntartandó követelmény. Ehhez emellett hozzátehető a bírói úton megállapított tartással szemben a szülők megállapodásával rendezett tartás elsődlegessége is – feltéve természetesen, hogy ez a kiskorú érdekét megfelelően figyelembe veszi. Ez a megoldás egyaránt vonatkozhat a tartásdíj mértékére és teljesítésének módjára is (letiltás vagy közvetlen teljesítés stb.).

A Csjt. szabályai szerint *a szülő* más tartásra kötelezett tartási kötelezettségének hiányában *saját szükséges tartásának rovására is köteles megosztani kiskorú gyermekével azt, ami közös eltartásukra rendelkezésre áll*. A gyakorlat e szabályt illetően egyfelől mégis olyan megoldást lát kívánatosnak, hogy *a kötelezett rendelkezésére álló anyagi eszközök „megosztása” mégse jelenthesse* adott esetben a kötelezett létfenntartásának teljes ellehetetlenülését, hogy a bíróság a kötelezett teljesítőképességének teljes hiányában ne marasztalja őt gyermektartásdíj megfizetésére, másfelől mégis *azt az aggályt veti fel, hogy ennek törvényi kimondása a teljesítőképesség teljes hiányára való hivatkozás indokolatlan kiszélesítésére vezethetne*.

4. A Csjt. felsorolja *a gyermektartásdíj mértékének megállapításánál figyelembeveendő szempontokat*, és elég rugalmas szabályt ad arra nézve, hogy ezek mérlegelésével milyen összegben, vagy a kötelezett jövedelmének milyen %-ában állapítsa meg a bíróság a tartásdíjat. A felsorolt szempontok közül a talán legfontosabbat, *a szülők vagyoni és jövedelmi viszonyait ma számos esetben a múlthoz képest egyre nehezebb felmérni, felkutatni*. Ez alól a bizonyítási kötelezettség alól – amennyiben a gyermek szükségletei ezt indokoltá teszik – a bíróság mégsem tud kitérni.

A tartásdíj megállapításának módja – százalékos, határozott összegű vagy bizonyos jövedelmek után százalékos, mások után határozott összegű – *a tartásdíj mértékével is szorosan összefügg*.

A százalékos marasztalás különösen olyan esetekben, mikor a gyermektartási kötelezettség előreláthatóan hosszú időn át fog fennállni (a bontóperek viszonylag nagy száma igen alacsony életkorú, tehát a bontást követően még hosszú időn át tartásra szoruló gyermeket érint) biztosíthat a gyermeknek a kötelezett jövedelmének növekedésével arányos tartásdíjat. Egyre több azonban az akár a magángazdaságban, akár az olyan munkakörben dolgozó kötelezett, akinek jövedelméből a százalékos marasztalásra nincs lehetőség. Érdemes volna elgondolkodni azon, hogy a megállapított gyermektartásdíj valamiféle automatikus emelkedésére – például az évenként hivatalosan megállapított nyugdíjemeléshez igazodó, vagy a KSH hivatalos inflációs rátájához igazodó emelkedésre – a jövőben is sor kerülhessen. Ilyen megállapodást a felek szerződése is tartalmazhatna.

Az a gyakorlat azonban, amely a továbbtanuló nagykorú gyermek vonatkozásában a tartásdíj százalékos megállapítását eleve nem tartja alkalmazhatónak, indokolatlan.

5. Bár a Csjt. ma ilyen szabályt nem tartalmaz, indokolt, hogy különösen azokban az esetekben, amelyekben nagykorúságához viszonylag közelálló gyermek, vagy továbbtanuló nagykorú gyermek tartásdíjának megállapítására kerül sor, a tartásdíj határozott idejű megállapítására is legyen mód.

A mai helyzetben minden esetben a tartásra kötelezettnek kell a tartásdíj-fizetési kötelezettség megszüntetése iránt pert indítania. A tartásra továbbra is rászoruló akár kiskorú, akár továbbtanuló nagykorú gyermeknek természetesen megmaradna a joga továbbtanulásának igazolása esetén a tartásdíj tovább-folyósítását akár peren kívül, akár peres eljárásban érvényesíteni.

6. A továbbtanuló nagykorú gyermek tartáshoz való joga különösen a következőkben kíván a kiskorú gyermek tartási igényétől eltérő elbírálást:

a) Míg a szülők közös háztartásában élő gyermekek esetén a szülők nem tesznek különbséget a gyermekeiknek nyújtandó tartás vonatkozásában aszerint, hogy gyermekeik kiskorúak vagy nagykorúak, a különélő szülőt terhelő tartási kötelezettség vonatkozásában *jogos annak a ma hatályos szabálynak a fenntartása, hogy amennyiben ő anyagi körülményei miatt nem képes kiskorú és továbbtanuló nagykorú gyermekeinek eltartására, illetve az ehhez való anyagi hozzájárulásra, a kiskorú gyermekek tartási igénye előzze meg a nagykorú gyermekekét.*

b) Míg együttélő szülők esetén az a természetes, hogy a szülők és a továbbtanulni kívánó gyermek közös egyetértésével születik döntés a gyermek továbbtanulásáról, a különélő szülő irányában, ahol ez nem történik meg, legalább annyi volna megkívánandó, hogy *a nagykorú gyermek, amennyiben tartási igénye továbbra is fennáll, előzetesen tájékoztassa különélő szülőjét továbbtanulási szándékáról.*

c) *A nagykorú gyermek tartásra való érdemteleniségének szabályát természetesen akkor is fenn kell tartani, ha ez a tartás kikerül a rokонтartás egyéb esetei köréből, ahol ma az érdemteleniség valamennyi tartásra jogosult nagykorú tekintetében a tartásra való jogosultságot kizáró okként kerül megállapításra. (A Legfőbb Ügyész megfontolásra ajánlja, hogy a nagykorú gyermek továbbtanulása esetére a különélő szülőtől csak a vele fennálló kapcsolattartás függvényében igényelhessen tartást.)*

d) *A nagykorú gyermek tartására megfelelően alkalmazandó továbbá a rokонтartás szabályai körében megállapított az a szabály is, amely szerint a tartási kötelezettség sorrendjében a házastársat terhelő tartási kötelezettség – ha ezt nyújtani képes – a rokонт terhelő tartási kötelezettséget, így adott esetben a szülőt terhelő tartási kötelezettséget is megelőzi.*

A továbbtanuló nagykorú gyermek tartása tekintetében felmerülő számos részkérdést, így például a tartást nyújtó szülőnek eddig nem szabályozott azt a jogát, hogy megkeresése alapján tájékoztatást kapjon arról, hogy gyermeke folytatja-e, nem hagyta-e abba tanulmányait, nem a törvényben kellene rendezni, ezeket a bírói gyakorlat – nem feltétlenül csak a ma hatályos PED útján – törvényi szabályok nélkül is képes megválaszolni.

7. Csak a teljesség kedvéért kíván megemlíteni, hogy a gyermektartásdíj ideiglenes állami megelőlegezésének 1974-ben megállapított, és azóta is élő szabálya

csak a Csjt. szabályaiból „tűnt el”, ez ma – elsődlegesen az igazságügyi kormányzat és a bíróságok kezdeményezésére – *gyámhatósági hatáskörbe került át.*

A rokontartás egyéb esetei

A rokontartás egyéb esetei a tartásra való jogosultság, illetőleg kötelezettség törvényes előfeltételei, a tartásra jogosultak és kötelezettek köre, a tartásra való jogosultság és kötelezettség sorrendje, a rokontartás mértéke és teljesítésének módja tekintetében kívánnak törvényi szabályozást. A Csjt. hatályos szabályai ezek tekintetében – általában – megfelelőek, csak néhány kisebb felülvizsgálandó kérdést vetnek fel. Így:

a) A tartásra való jogosultság előfeltételei körében igény merült fel *a tartásra való érdemtelenység valamivel közelebbi meghatározására, és különösen a szülőnek a gyermekével szemben támasztható tartási igénye tekintetében az érdemtelenységnek a törvény mai szabályánál szélesebb körben való elismerésére.* Érdekes módon ilyen igény a házastársi tartásra való érdemtelenység körében nem merült fel, sőt kifejezetten az az igény jutott kifejezésre, hogy ez ne kerüljön közelebbi meghatározásra.

b) *A tartásra jogosultak körét illetően* igény merült fel ezeknek a mostoha szülő tartási jogához hasonlóan *a nevelőszülőt illető tartási joggal való kiegészítésére* – kivéve ebből azokat a nevelőszülőket, akik a családjukból gyermekvédelmi gondoskodás körében kiemelt gyermekek tekintetében megbízási vagy munkaviszony keretében megfelelő díjazás fejében látják el a nevelőszülői teendőket.

c) *A tartási kötelezettség sorrendjében* csak a gyermektartásnak a rokontartás más esetei köréből való teljes kiemelése esetén maradhat meg a törvénynek az a különben teljesen életszerűtlen szabálya, amely elsősorban a leszármazókat terheli a rokontartási kötelezettséggel, és csak tartásra kötelezhető leszármazók hiányában a felmenő rokonokat.

Emellett sem a tartásra való jogosultság, sem a tartásra való kötelezettség *olyan törvényi sorrendje, amely minden előforduló esetben igazságos vagy legalábbis méltányos volna, aligha állapítható meg.* Indokolt ezért ezekben a kérdésekben *a bíróságot a törvényben megállapított sorrendtől való eltérésre feljogosítani.* A Csjt. ezt ma a tartásra való jogosultság tekintetében megteszi, a tartásra való kötelezettség tekintetében nem.

d) Igény merült fel végül a jogosult és a kötelezett *közös megegyezésével megállapított tartás megváltoztatását ma rendező szabályok felülvizsgálatára.*

IV. A gyámság

1. A gyámság szabályai *három jogszabályban:* a Csjt.-ben, a Gyermekvédelmi törvényben és a Gyámrendeletben szabályozottak. Ez *nem kifogásolható, azokban a kérdésekben azonban, amelyekben a Gyermekvédelmi törvény a Csjt.-vel – rendszerint indokoltan – ellentétes szabályokat állapít meg, erre az eltérésre a Csjt.-nek utalnia kellene.* Ilyen az eltérésre utalást kívánó szabály például: a Csjt. úgy rendelkezik, hogy – testvérek esetleges kivételével – minden gyermek számára külön gyámot kell rendelni, a Gyermekvédelmi törvényben szabályozott gyámság eseteiben – ide különösen a

gyermekvédelmi gondoskodásba vett gyermekek nevelőszülői, valamint az ugyancsak ilyen gondoskodásba vett, gyermekotthonokban elhelyezett gyermekek tekintetében a gyermekotthonok igazgatói tartoznak – a szabály ettől értelemszerűen eltérő, nevelőszülőnél több gyermeket helyeznek el, egy-egy gyermekotthonban pedig 12–40 gyermek helyezhető el. Vagy jelentős eltérés az is, hogy szemben a hagyományos gyámmal a vagyonkezelés a nevelőszülőt mint gyámot, és a gyermekotthon igazgatóját mint gyámot főszabály szerint nem illeti meg.

2. A gyám személyére vonatkozó szabályok több vonatkozásban módosítandók, és ahol ez indokolt a cselekvőképességgel és a gondnoksággal összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2001. évi XV. törvényben a gondnok személyére vonatkozó szabályokkal összhangba hozandók. Ilyen kérdések:

a) A gyám személyének a gyámhatóság részéről való kiválasztásában nagyobb súlyt kell kapnia a gyámnak a gyámi feladatok ellátására való alkalmasságának, sőt annak is, hogy olyan személy rendelendő ki gyámul, aki a gyámi tisztséget vállalja.

b) Ezzel párhuzamosan mindenképpen el kell törölni azt a régen meghaladott szabályt, amely szerint a gyámság viselése állampolgári kötelesség.

c) Felelősen megkööttség a gyám személyét illetően, hogy a gyámnak magyar állampolgárnak kell lennie.

A szabály eltörlését különösen a hosszabb ideje életvitelszerűen Magyarországon élő, adott esetben akár magyar állampolgárságra váró gyámságra szoruló gyermekek gyámsága teszi indokoltá, ahol a gyermeknek a szélesebb értelemben vett családjában való nevelkedésnek a Gyermekjogi Egyezményben is biztosítani kívánt joga minden bizonnyal meg kell hogy előzze azt a szabályt, hogy gyámja annak árán is magyar állampolgár legyen, hogy emiatt ebből a szélesebb értelemben vett családjából kiemeljék.

d) Ugyancsak a gondnokságról szóló új szabályokkal egybehangzóan törvényben kellene kimondani, hogy a gyermek nevelését, gondozását közösen ellátó, rendszerint a gyermek közeli rokoni köréből kikerülő házastársak közösen is gyámul rendelhetők legyenek.

e) Már nem a gondnokság új szabályai köréből: a gyámhatóság által kiválasztandó ún. rendelt gyám személyi köre kiegészítendő volna azokkal a személyekkel, akiknek a gondozásában a gyermek a gyámrendelés esedékessé válásakor már hosszabb ideje élt.

3. A gyám jogai és kötelességei, a gyámság ellátása köréből

a) A hagyományos gyám, különösen, ha a gyermek közeli rokona vagy hozzátartozója az, aki a gyermek feletti gyámságot vállalja, a gyermek gondozása, nevelése, vagy akár vagyonának kezelése tekintetében is több bizalmat érdemel a gyámhatóságok részéről, mint amennyit a Családjogi törvény szabályai sugallnak.

b) A gyám vagyonkezelési jogát azokban az esetekben, ha a gyámi teendőket a gyámolt közeli hozzátartozói látják el, valamint, ha a gyámoltnak csak kisösszegű vagyona, jövedelme, árvaellátása stb. van, a hasonló esetekre a Ptk. új 20/D. § (1) és (2) bekezdésében a gondnokot terhelő vagyonkezeléssel összhangban álló, a mai családjog szabályainál enyhébb szabályokkal kell rendezni.

c) A szülői felügyeleti jogot pótló gyámi jogkör gyakorló *gyámtól ugyanúgy elvárható, mint a szülőtől, hogy az ítélőképes korú gyermeket vonja be az őt érintő kérdések eldöntésébe, és hogy véleményét, amennyiben az a kiskorú érdekével nem ellentétes, tartsa is tiszteletben.* Ennek a követelménynek ehelyütt való külön említését az teszi indokolttá, hogy a Csjt. ezt a kötelezettséget a gyámra nem, hanem csak a gyámhatóságra nézve írja elő. A törvényes képviselőt illetően ezt – minden törvényes képviselőre nézve – a Ptk. új 12/D. §-a kimondja, a gyámi teendők azonban nemcsak a törvényes képviselő ellátásából állnak.

Más kérdés, hogy a gyámhatóságra nézve e tekintetben megállapított életkor – a gyámolt 12. életévének betöltése – nyilván abból az időből maradt benne a törvényben, amikor még 12 év volt a korlátozottan cselekvőképesség korhatára.

4. A gyámnak a számadási kötelezettsége alapján fennálló felelőssége, valamint a hatályos Csjt. megfogalmazásában a tiltott cselekményből származó kártérítési kötelezettsége a kárfelelősség speciális esetei körében, a kötelmi jogi Könyvben rendezendők. Ennek során a gyám felelősségét illetően egyfelől figyelembe kell venni, hogy gyámi teendőit rendszerint ingyen, ellenszolgáltatás nélkül látja el, másfelől mégis, a vagyonkezelést illetően azt, hogy idegen vagyont kezel.

5. Gyámság alatt a Csjt. szabályai szerint az a kiskorú áll, aki nem áll szülői felügyelet alatt. Ez az egyértelmű szabály *feleslegessé teszi annak külön törvényi kimondását, hogy a gyámság megszűnik a gyámság alatt álló nagykorúságának elérésével, vagy akkor, ha még kiskorúsága alatt szülői felügyelet alá kerül.* Azt már nemcsak felesleges, hanem *ízléstelen is* a gyámság megszűnésének, akár, ahogy a mai törvény teszi, első eseteként, de akár utolsó eseteként is kimondani, hogy a gyámság azzal is megszűnik, ha a gyámság alatt álló meghal.

6. Az örökbefogadás szabályaihoz hasonlóan a gyámság szabályai tekintetében is feltehető, hogy egyes módosítani javasolt szabályok – így például annak eltörlése, hogy a gyámság vállalása állampolgári kötelesség – a Gyermekvédelmi törvénynek az Országgyűlés előtt fekvő módosítása során elfogadást nyernek. Ez esetben ezek, mint módosítási javaslatok, a koncepcióból értelemszerűen törlendők lesznek.

V. Egyéb kérdések

1. A családjog anyagi jogi szabályaival párhuzamosan a Pp.-nek a családjogi perekre vonatkozó szabályai is felülvizsgálatra szorulnak. Ennek során:

a) Indokolt ennek a perkategóriának a *kiszélesítése* valamennyi családjogi tárgyú perre, és ezekben a perekben, legalábbis távlatilag, speciális képzettséggel rendelkező, esetleg külön ilyen képzésben részesülő családjogi bírák ítélezése.

b) Figyelemmel arra, hogy a családjogi perek többségében a Pp. szabályai szerint a korlátozottan cselekvőképes teljes perbeli cselekvőképességgel rendelkezik, szükség van az ilyen személyek megfelelő perbeli képviselőtől való intézményes gondoskodásra. Különösen áll ez azokra az esetekre, amelyekben a törvény magának a kiskorúnak is lehetőséget biztosít arra, hogy szülője ellen keresetet indíthasson. *Igény*

volna ezért a gyermek perbeli jogainak érvényesítését segítő vagy biztosító önálló intézmény létrehozására.

c) Igény merült fel végül családjogi perekben az alperesi és a felperesi legitimációnak részben a Csjt.-ben, részben a Pp.-ben megállapított szabályai közötti összhang megteremtésére is.

2. Szükséges volna a mediációnak a családjogi kérdések békésebb rendezésének előmozdításába való bevonása, vagy akár ugyanennek a már meghozott akár gyámhatósági, akár bírósági határozatok végrehajtásában való közreműködésének szabályozása is. Felmerült az igény ezeknek a feladatoknak az ellátására mediációs képzés megindítására is.

3. Több vonatkozásban felülvizsgálatra szorulhatnak az 1982-ből való anyakönyvi jogszabályok is.

HARMADIK KÖNYV

Dologi jog^{*}

I. Általános kérdések

1. A dologi jog jellegéről

A dologi jog ún. *vagyon stá tus jog*, a vagy on jog viszonylagos *stabilitás*át biztosítja, amelyre épülhet a kö telmi jog, azaz elsősorban a szerződések nagyobb flexibilitása. A dologi jogviszonyok – szemben a kö telem relatív szerkezetével – abszolút szerkezetű jogviszonyok, bizonyos mértékben kirekesztő jellegűek, a kívülállók számára negatív tartalmúak, jogvédelmi eszközeik erga omnes jellegűek. A dologi jogviszonyok természetéből következik, hogy a dologi jog szabályai *imperatívák* (nem kógenssek, mert a kógens-diszpozitív különbségtétel csak a szerződéses jogra irányadó). *Dologi jogot csak a törvény (mondjuk ki, hogy a jövőre nézve csak a Ptk.) hozhat létre (típuskényszer), és a dologi jogok tartalmi szabályozása is főszabályként kötelező.*

Megjegyezzük, hogy átfogó nemzetközi tendencia *a dologi és a kö telmi jogviszonyok közötti merev határok oldódása* – erre a magyar irodalomban legutóbb Harmathy Attila mutatott rá. Adott esetben egy és ugyanazon gazdasági viszony kifejezhető dologi és kö telmi jogviszonyként egyaránt – természetesen más-más előnyökkel és hátrányokkal. Ilyen lehetőség nálunk is adódik, pl. a koncessziós szerződés, a vagy on kezelési szerződés avagy a timesharing esetében.

A dologi jog ezen vagy on jogot *megalapozó jellegéből* két technikai megoldás következik az új Ptk.-ban:

^{*} A Dologi jogról szóló Könyv koncepciója a Dologi Jogi Munkabizottság által megvitatott tanulmányokon alapul. Átfogó jellegű tanulmány készült Sándor István részéről a német, az osztrák, a svájci, a francia, az olasz, a spanyol, a holland és a skandináv dologi jogi megoldásokról: Sándor István: A dologi jog helyzete és főbb változási tendenciái. Nyugat-Európában. Jórészt feldolgozásra került a dologi joggal kapcsolatos bírói gyakorlat: Rakvács József: A közös tulajdon bírói gyakorlatának elemzése és annak tanulságai; Szőke Irén: Az elbirtoklás, a használati jogok és a birtokvédelem bírói gyakorlatának elemzése és annak tanulságai. A dologi jog egyes kritikus részeiről külön tanulmányok készültek: Adorján Livia: A hagyaték tárgyainak változása és ennek hatása az öröklési jog szabályaira; Fabók Zoltán: A birtoklással megerősített jogcím védelme; Fenesi Enikő: A tulajdon jog tárgyainak szabályozása az új Ptk.-ban; Gyöngyösi Zoltán: Az emberi és állati testre vonatkozó szabályozás problémái; Kampis György: A kisajátítás jogi rendezése és az új Ptk.; Lenkovics Barna: A tulajdon-szerzésmódok eredeti, illetve származékos jellege de lege tata és de lege ferenda; Sándor István-Csizmazia Norbert: A vagy on kezelés kérdései és a Ptk. reformja; Sárközy Tamás: A nem állami jellegű köztulajdon szabályozása az új Ptk.-ban; Török Gábor: A csődtörvényről a tulajdon jog szempontjából; Zsohár András: A földtulajdon elvi kérdései és szabályozásának sajátosságai egy új Ptk. szemszögéből. Felhasználtunk más munkacsoportok számára készült tanulmányokat is: Bacher Vilmos: A szellemi tulajdon jogi védelme és a Ptk.; Kisfaludi András: Az új Ptk. és a gazdasági társaságok szabályozása; Petrik Ferenc: A jogi személyek szabályozásának elvi és rendszertani kérdései az új Ptk.-ban; Süveges Márta: A szövetkezet, mint jogi személy szabályozása és az új Ptk.; Szeibert Orsolya: A tulajdon jog fenntartás. Emellett az Igazságügyi Minisztérium rendelkezésre bocsátotta a zálogjogi szabályozással kapcsolatos tanulmányokat, amelyek közül a Munkabizottság megvitatta Gárdos-Benke-Mosonyi-Tomori „Előkészítő anyag a zálog jog reformjához” című tanulmányát. Végül a Munkabizottsági tanácskozások tárgyát képezte Kozma Ákosnak a tulajdon jog és az Alkotmány kapcsolatára vonatkozó tanulmánya is.

- a) Az igen széles körű kötelmi jogi szabályozáshoz képest *a dologi jogi rész viszonylag szűkebb terjedelmű lesz*. Ez eddig is így volt, és ez nemcsak az 1959-es Ptk.-ra, hanem az 1928-as Magánjogi Törvénykönyv Javaslatra is jellemző. (A Ptk. III. része eredetileg a 88. §-tól a 197. §-ig terjedt, tehát valamelyest meghaladta paragrafusok száma a százat, ehhez képest a kötelmi jogi rész mintegy négyszáz paragrafus). A dologi-kötelmi arány az új Ptk.-ban sem lehet nagyon más a korábbinál. (Ez az arány jellemzi egyébként az alapvető külföldi kódexeket is.)
- b) A dologi jogi rész igen szoros összefüggésben van a személyekre vonatkozó résszel, a jogalanyiség a polgári árutermelő társadalmakban elsődlegesen *a tulajdonosi minőség perszonifikációja*. Ebből következik, hogy a tulajdonformákra vonatkozó külön szabályozás csökkenése a dologi jogi részben – a jogi személyekre vonatkozó fejezetben – az egyes jogi személyekre irányadó szabályozás csökkenésére is vezet (természetesen ellentétes irányú kölcsönhatás is van). Következik továbbá az is, hogy bizonyos témák – így elsősorban az állam jogalanyiséga és az állami köztulajdon, az alapítvány és az egyesülés jogalanyiséga és tulajdona, az ún. közjogi jogi személyek (köztestület, közalapítvány) jogalanyiséga és tulajdona – *csak a személyi és a dologi jogi szabályozás egységében kezelhetők*. (A technikai részletek a szövegezésnél tisztázandók.) Mindezen megfontolásoknak az is a következménye, hogy *a személyi és a dologi jogi könyv egymástól időben nem szakadhat el, együttes hatálybalépést tételez fel*, még abban az egyébként sem kívánatos esetben sem, ha az új polgári Törvénykönyv Könyvei (miként a holland kódex könyvei) eltérő időpontban lépnének hatályba.

2. Tulajdonjogi könyv helyett dologi jogi könyv

A Ptk.-ban az 1990 körül bekövetkezett politikai és társadalmi rendszerváltozás eddig a legjobban a jogi személyekre és a tulajdonjogra vonatkozó részeket érintette. A változások részben a Ptk.-t módosító különböző résztörvények, részben az alkotmánybírósi gyakorlat nyomán következtek be a Ptk.-ban.

Az 1959-es Ptk. természetszerűen magán viselte a korabeli szocialista ideológiai felfogást. Ez szerkezetileg főleg két tekintetben nyilvánult meg.

A szocialista jogirodalomban – alapvetően a szovjet jogi irodalomban Venediktov és Bratusz által – kidolgozott elvekből következett az (ezt az 1959-es Ptk. miniszteri indokolása kifejezetten kimondja, egyébként hasonlóan került szabályozásra az 1960-as évek elején a szovjet, a lengyel és a csehszlovák Ptk.-ban is), hogy dologi jog helyett a Ptk. III. része tudatosan *a tulajdonjogról* rendelkezik. A Ptk. tulajdonjogi részébe kerültek – csöndesen – beillesztésre az idegen dologbeli jogok, így a XIII. fejezetbe a használati jogok, az akkor meglehetősen háttérbe szorított és a gazdasági életben alig érvényesülő *zálogjog* pedig a kötelelem biztosítékaként a szerződések általános szabályai közé a XXIII. fejezetbe került. A magyar jogirodalomban főleg Világhy Miklós hangsúlyozta, hogy a dologi jog kifejezés azt a látszatot kelti, hogy ember és dolog kapcsolatáról van szó, holott a tulajdonjog emberek közötti társadalmi viszony. A következő tipikus szocialista ideológiai vonás *a tulajdonformák kiemelt kezelése* és ezen belül különösen az állami tulajdon (kisebb részben a szövetkezeti tulajdon) dominanciájának biztosítása. Az 1959-es Ptk. ebben az értelemben – pl. az egységes és oszthatatlan állami tulajdon

tekintetében – lényegében alkotmányos deklarációkat is tartalmazott (az 1949-es magyar Alkotmány szükségképp „lemaradt” az 50-es években végbement tulajdoni átalakulást már tükröző Ptk. mögött).

Ezért is szükségszerű volt, hogy az 1988–1991 közötti politikai és társadalmi-gazdasági rendszerváltozás leginkább a Ptk. tulajdonjogi részét változtatta meg. Megállapítható ez annak ellenére, hogy a kifejezett tulajdonjogi rendszerváltozást hordozó, tág értelemben vett privatizációs törvényhozás – részben jogágilag komplex, részben átmeneti jogterületi jellegéből kifolyóan – alapvetően a Ptk.-n kívül jelentkezett (1992. évi LIII., LIV., LV. törvény, 1995. évi XXXIX. törvény, a reprivatizálás helyett erkölcsi kárpótlást biztosító törvények). A Ptk. tulajdonjogi részének két fejezete, a VIII. és a XV. fejezet (az állami és szövetkezeti tulajdonnal kapcsolatban) a 90-es években teljesen kiürült, a Ptk. tulajdonjogi része jelenleg számos üres paragrafust tartalmaz.

A jövőre nézve abból az előfeltevésből kellene kiindulni, hogy *az új Ptk. dologi jogi könyvet tartalmazzon*. Ez felel meg az európai országok többsége polgári jogi szabályozásának. A tulajdonjog természetesen – mint dingliches Vollrecht, ún. über positives Recht (Kaser) – a német dogmatikán alapuló magyar polgári jog dologi részében is elsődleges, de semmi sem indokolja a korlátozott, ún. idegen dologbeli jogok kvázi beolvasztását a tulajdonjogba. Az *ius in re sua*, illetve *ius in re aliena* jogdogmatikailag egységet képez, az idegen dologbeli jogok a tulajdonjog használati és rendelkezési részjogosítványainak viszonylagos önállósulását jelentik. Az ún. *állagjogok* mellett a legújabb magyar zálogjogi fejlődés – az ingó jelzálogjog bevezetése, zálogjog nyilvánosságának, közhitelű nyilvántartásának megerősödése – pedig indokolttá teszi *a zálogjog dologi jogba való visszahelyezését*. Hasonlóképpen a dologi jogi könyvben nyerhet elhelyezést a *tulajdonjogfenntartás* is.

3. Magántulajdon – köztulajdon viszonya

Ugyancsak eléggé egyértelműen adódik a polgári alkotmányossági alapelvekből (Wirtschaftsverfassung), hogy egy *magántulajdonon* alapuló piacgazdaság polgári jogában nincsenek olyan értelemben vett alanyi és tárgyi tulajdonformák, mint a szocializmus közjogtól túlzottan áthatott polgári jogában voltak. (A szocialista polgári jogban – ismert módon – különbséget tettek állami és szövetkezeti tulajdonforma mint a társadalmi – össznépi és csoport – tulajdont megjelenítő tulajdonformák, valamint az állampolgári fogyasztási cikkekre vonatkozó tulajdon mint szocialista személyi tulajdon és az állampolgári termelési eszköztulajdon mint megtűrt vagy tiltott magántulajdon között.) Tulajdoni alfajok viszonylagos megkülönböztetéséről – mint ingó- vagy ingatlantulajdon – persze szó lehet, de igazából tulajdonforma a polgári magánjogban nincs, mert alapvetően minden tulajdon magántulajdon. Ha az állam, mint polgári jogi jogalany a vagyoni jogi forgalomban fellép (a személyekről szóló részt megerősítve célszerű lenne, ha az állam törvényes képviselője az önálló Államkincstár lenne hagyományos fiskusként), ugyanolyan jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezzen, mint bármely más magántulajdonos. Ebben az értelemben az állami tulajdon is magántulajdon, az állam vállalkozásai, gazdasági társaságai privilégiumokat nem élvezhetnek a polgárok és szervezeteik tulajdonával szemben. A szövetkezet pedig voltaképp egy önálló törvényben külön szabályozott, a szövetkezeti elvek folytán sajátos gazdasági társaság. Ha nincs külön társasági tulajdon mint tulajdonforma, úgy a szövetkezeti

tulajdon (az esetlegesen osztatlan közös vagyoni résszel együtt) sem lehet önálló tulajdonforma a Ptk.-ban. (Ez lenne a helyzet akkor is, ha a magyar szövetkezeti szabályozás az eddigi gazdasági társaságokhoz közelítő tendencia megváltoztatásával a jövőben az egyesületekhez közelítené a szövetkezeteket. Az egyesületi tulajdon is a magántulajdon egyik megnyilvánulása.)

Ez alól az elv alól *egy kivétel* lehet. Ez pedig az Alkotmányban a magántulajdon mellett – jelentőségét tekintve másodlagosan ugyan, de önállóan – megjelenő *köztulajdon*. Az állam nemcsak vállalkozói vagyonnal rendelkezik, hanem az ún. *kincstári vagyon* közvetlen közfeladatokat szolgál. Az állam vállalkozói vagyonára ugyan az 1995. évi XXXIX. törvény átfogó privatizációs kötelezettséget fogalmazott meg, de azért az intézményes privatizáció befejezése után is fennmarad a főleg közüzemek vagyonából álló *tartós állami vállalkozói vagyon*. Az állam bizonyos mértékben nemcsak saját vagyonnal bír, hanem az ún. általános köztulajdon letéteményese is – pl. a forgalomképtelen dolgok, a közutak, közterek az állami tulajdon kizárólagos tárgyai, de nem azért, hogy ezekkel az állam kereskedjen. Ebben az értelemben a francia jog nyomán a magyar Ptk.-ban is az állami tulajdonon belül szét lehetne választani a *domainé public*-ot a *domaine d'Etat*-tól, az előzőt Jhering nyomán lényegében kvázi tulajdonnak tekintve, amelyre nézve az állam csak „vagyonkezelő”.

A köztulajdon további alanyai az ún. *közjogi jogi személyek*, mint települési önkormányzatokként a városok és községek, a törvénnyel keletkező *közttestületek* (pl. a Magyar Tudományos Akadémia), továbbá az Országgyűlés, a Kormány, illetve a települési önkormányzatok által létesített *közalapítványok*.

A fentiek indokoltá teszik az új Ptk.-ban a magántulajdonra modellezett általános tulajdonjogi fejezetek után (és az idegen dologbeli jogok előtt) *szerepeljen egy fejezet a köztulajdonról is*, mint sajátos polgári jogi tulajdonról. Ez a fejezet főleg a tulajdoni viszonyok egysége miatt szerepelne a Ptk.-ban, bár nem az Otto Mayer vagy Laband értelmében vett közjogi dologi jogról, de nyilván közjogi elemekkel terhelt polgári jogi tulajdonjogról lenne szó. A *koncessziós* szerződés intézményét, mint az állami tulajdon kizárólagos tárgyai, illetve az állami monopóliumok használatának sajátos, és a kötelmi különös részben szabályozott szerződésektől jelentősen különböző, közjogi elemekkel terhelt intézményét a Ptk.-ban (a kötelmi különös részében) mint önálló szerződéstípust kell szabályozni.

A Személyekről szóló résszel összhangban az állami tulajdonra vonatkozóan a köztulajdoni fejezetben az alábbiakat kellene kimondani:

- a) Az állami tulajdont főszabályként az állam önálló jogi személy költségvetési szervei kezelik az államháztartási törvényben szabályozott költségvetési gazdálkodási rend szerint. (Költségvetési szervnek kell tekinteni a jogi személy pénzalapokat is.) E szabály megfelelően vonatkozik az önkormányzati és a közttestületi köztulajdon költségvetési szervek által történő kezelésére is.
- b) Ma az állami vagyon *kincstári jellegű* és egy állami költségvetési szerv kezelésébe sem tartozik, a vagyont az állam polgári jogi törvényes képviselője, az *Államkincstár* kezeli az államháztartási törvényben meghatározott szabályok szerint.
- c) Az állam vállalkozói vagyonát gazdasági, illetve közhasznú társaságokban köteles hasznosítani. Az állam vállalkozási vagyonának körét ezen belül a tartósan állami tulajdonban maradó vagyont (pl. közüzemek), illetve a

magántulajdonba adandó (értékesítendő, privatizálandó) vagyon körét törvény határozza meg.

- d) Az állami (és az önkormányzati) tulajdon kizárólagos és forgalomképtelen tárgyait a Ptk.-ban kell meghatározni. Kizárólag törvény határozhatja meg az állami monopoltevékenységeket, amelyeket az állam koncessziós szerződés útján is hasznosíthat.

4. A polgári jogi tulajdonjog és az alkotmányossági követelmények

A tulajdonjog nemcsak a polgári jog intézménye, hanem a közjogi szabályozásnak is tárgya. Ebből következik, hogy az ún. gazdasági alapvető intézménye a tulajdonjog. A német jogirodalom már régen és részletesen kimutatta, hogy az alkotmányos tulajdonfogalom mind tárgyát, mind tartalmát tekintve eltér polgári jogi tulajdonjogtól. Általában az *alkotmányjogi értelmezés* szélesebb, az idegen dologbeli jogok, és egyes esetekben még kötelmi jogok is (lásd: haszonbérlet) alkotmányos védelem alá esnek.

A tulajdonra vonatkozó alkotmányos rendelkezések jelenleg túl szűk körűek és nem is egyértelműek (9–14. §). Ezzel kapcsolatban – főleg a kárpótlás és privatizáció témakörében – széles körű alkotmánybíróági gyakorlat is rendelkezésre áll. Az elvileg helyes kiindulópont az lenne, hogy magának az Alkotmánynak kellene tartalmaznia a magántulajdon védelmének elvét és a tulajdonjog közjogi korlátozásának alapjait, továbbá a köztulajdon alkotmányos megalapozását. Figyelemmel azonban arra, hogy a jelenlegi politikai viszonyokból nem lehet az új alkotmány belátható időn belül való megszületésének esélyére következtetni, bizonyos alapvető szabályokat Ptk.-ba is be kell építenünk (lásd a Ptk. jelenlegi alapozó 3. §-át, bár ez elvileg helytelen, mert túlmegy a Ptk. tárgyi hatályán).

Így az új Ptk.-ban alapvető dologi jogi rendelkezésként feltehetően ki kell mondani

- a kisajátítás körén túlmenő, jogszabállyal (ex lege) történő *államosítás általános tilalmát* (nyilván problematikus az államosítás fogalmának polgári jogi meghatározása, de az világos, hogy szélesebb körrel van szó, mint a kisajátítás);
- hogy a *kisajátításra* (és kisajátításhoz hasonló tulajdon-megszüntetésre, lásd pl. jelenlegi ún. infrastrukturális – pl. útügyi – törvényhozást) csak *kivételesen és nyomós közérdekből, törvényi alapon* és a törvényben szabályozott feltételek mellett, továbbá *teljes, azonnali és feltételekhez nem kötött kártalanítás* mellett kerülhet sor;
- hogy a *tulajdonosi jogok közérdekből való korlátozására* (lásd a jelenlegi bányatörvény, energiatörvény, frekvenciatörvény, távközlési törvény stb. egyes előírásait) csak törvényi alapokon, törvényi feltételek mellett és csak *teljes kártalanítás* mellett kerülhet sor. Más szóval szerintem a jelenleg még egyes jogszabályokban (lásd: Ptk. 108. §) előforduló *térítés nélküli tulajdonosi túrési kötelezettség megszüntetendő*. (Ennek költségkihatásai hatástanulmányokkal megvizsgálандók, lásd még a Ptk. 171. §-át).

Főszabályként alapvető alkotmányossági garancia lenne, hogy a *Ptk. dologi jogi szabályaihoz államigazgatási végrehajtási rendelkezések a jövőben nem kapcsolódhatnak* (a jelenlegi esetek Ptk. 106., 108., 129., 132., 171. §). Ez alól – helyileg szabályozandó kérdésekben – az *önkormányzati rendeletet* kellene kivételként kezelni, hiszen pl. a szomszédjogok vagy a telki szolgálatom egyes

kérdéseit a helyi adottságoknak megfelelően, decentralizáltan lehet csak szabályozni (ugyanakkor csak a Ptk.-ban meghatározott keretek között).

A közjogi korlátozások (bányászat, gázszolgáltatás, energia, távközlés, posta, vízügy, vasút építés, földmérés stb.) alapvetően már jelenleg is önálló ágazati törvényekben jelentkeznek, ugyanakkor e külön törvények előírásai sok esetben nem állnak összhangban a Ptk.-val. Valamennyi közjogi korlátozást a Ptk.-ban jogbiztonsági okokból nevesítve fel kellene sorolni.

5. *A dologi jogi könyvbe kerülő szabályozás köre*

A Ptk. dologi jogi részének könyvjellegéből következik, hogy annak teljes körűen át kell fogni a dologra és a dologi jellegű jogváltozásokra vonatkozó szabályokat. Ezek keretében a hatályos Ptk.-nál részletesebben szükséges rendelkezni a birtokról. A *szomszédjog* és a *telki szolgálat* szabályai (bár eléggé részletezők és absztrakciós szintjük sem nagy) maradhatnak a Ptk.-ban. A közös tulajdonnál a *társasház szabályozása teljes egészében bekerülhet a Ptk.-ba*, hiszen tartalmilag a jelenlegi külön társasháztörvény szinte teljes mértékben polgári jogi jellegű.

A *kisajátítási, halászati és vadászati törvények* viszont túlnyomórészt közjogi-közigazgatási jellegűek, tehát maradjanak kívül a Ptk.-n. Ugyanakkor azonban e törvények polgári jogi részszabályait a jelenleginél jobban vissza kell vezetni a Ptk.-ra. E törvények tartalmának – mégpedig a Ptk. elsődlegessége alapján – szinkronban kell lenniük egymással. Hasonló a helyzet a speciális *földjogi* szabályozással. A termőföldtulajdon szabályozható külön földjogi kódexben, de a *Ptk. dologi jogi alapelveivel ellentétes földjogi intézmények* (pl. jogi személy hasznélvezeti joga, kézizálogjog termőföldön stb.) *nem ismerhetők el*. A földjogi szabályozás tehát a Ptk. szabályaira épüljön.

Külön probléma az *ingatlan-nyilvántartás*, amelynek jogi szabályozását a maga egészében – tekintettel arra, hogy a normák jelentős része eljárásjogi jellegű – *nem lehet belehelyezni a Ptk. dologi jogi részébe*. Ettől független kérdés, hogy az ingatlan-nyilvántartás anyagi jogi rendelkezéseinek a Ptk.-ban van a helyük.

II. A dologi jogi könyv egyes tartalmi rendelkezésiről

1. *Általános jellemzés*

A Ptk. jelenlegi tulajdonjogi részében számos olyan dologi jogi részletszabály van, amellyel kapcsolatban *szilárd* – főleg a közös tulajdon kapcsán kifejezetten jogfejlesztőnek nevezhető – *bírói gyakorlat* alakult ki. A bírói gyakorlat alapján tulajdonjogi részjogosítványokkal, a birtoklással, a tulajdonjog védelmével, a tulajdonjog megszerzésével és megszűnésével, végül a közös tulajdonnal kapcsolatos rendelkezések az új Ptk.-ban előreláthatóan különösebb probléma nélkül újrakodifikálhatók, természetesen sok rész kérdésben számos részletfinomítással.

Jogtechnikailag kérdéses lehet a *birtok* és a *birtokvédelem* önálló címként a tulajdonjogi rész végén való elhelyezése, hiszen a birtoklás a tulajdonjog egyik alapvető részjogosítványa, a jelenlegi Ptk. viszont inkább a tulajdonjogtól elkülönülő önálló birtoklásra helyezi a súlyt. E kérdésben a törvénytípus szerzők birtokában kell majd döntést hozni. A birtokvédelem jelenlegi hármass rendszere

– önhatalom, igazgatási (tényleges), bírói (petitorius) – alapvetően beválnak tekinthető. Ugyancsak elvi alapjaiban beválnak tekinthető a jogalap nélküli birtoklás és a felelős őrzésre vonatkozó szabályozás is. Az azonban felvethető, hogy a birtokvédelem eljárási szabályait – amelyek ma a Ptk.-ben vannak – nem lenne helyesebb a Pp.-be áthelyezni.

A használat és a hasznok szedése körében kerültek elhelyezésre a szomszédjog és a tulajdon más korlátozásai (szükséghelyzet, túlépítés). Véleményünk szerint fenntartandó a szomszédjog Ptk. 106. §-ában foglalt – a dologi jog általános szabályaitól eltérő – diszpozitivitása, azaz a felek eltérési lehetősége. A Ptk.-ban tulajdonos polgári jogi kötelezettségei az eddiginél jobban kibontandók (kárveszély, terhek stb.). A rendelkezési jog szabályozása, beleértve az elidegenítési és terhelési tilalom rendezését is, megfelelőnek tűnik, de az elidegenítési és terhelési tilalmat a Ptk. 114. § (2) bekezdésének szövegével szemben szerződésben ne csak a tulajdonjog átruházása alkalmával lehessen kikötni (e korlátozás felszámolásával az elidegenítési és terhelési tilalom hitelezőbiztosítéki jellege jelentősen megnövekedne). A tulajdonjog védelmére vonatkozó szabályok lényegében ugyancsak beválnak tekinthetők.

2. A dologtárgyúság lazítása

A dologi jog és így a tulajdonjog is a római jog óta a dologtárgyúságra épült (*ius in re*). A dolog testi tárgy – lásd a BGB 90. és 903. §-ait –, amit birtokba lehet venni. A hagyományos dologtárgyúság kiszélesítését a gazdasági viszonyok évszázadok óta követelik, és ez az igény már az 1959-es Ptk.-ban megjelent. Így a tulajdonjog szabályait a Ptk. 94. § (2) bekezdése szerint alkalmazni kell a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre, a pénzre és az értékpapírokra. Ez azonban a gyakorlat számára kevésnek bizonyult, különös tekintettel azon szabályra, amely szerint csak dolog lehet adásvételi szerződés tárgya (Ptk. 365. §). E körben különösen a következő problémás kérdésekre kell utalni:

- a) Mennyiben lehet tulajdonjog tárgya és így átruházható a szellemi alkotás (szerzői mű, ide értve a számítógépes programot, a találmány, az ipari minta, a védjegy stb.)?
- b) Mennyiben lehet tulajdonjog tárgya a vagyoni értékű jog, különös tekintettel társasági részesedésekre (ezen belül elsősorban a kft. üzletrészeire)? Ezáltal közel kerülünk egy ennél szélesebb témakörhöz: mennyiben ruházható át a „vagyon” mint egység, illetve a „vállalat”. Egy részvénytársaságnál meg lehet mondani, hogy a részvény átruházásánál a társasági goodwill átruházandó részvényre eső „része” is átruházásra kerül, azoknál a társaságoknál viszont, ahol a tagsági jogról nem állítanak ki értékpapírt, ez a „halmozódás” nehezebb. Hangsúlyozni kell azt is, hogy a vagyoni értékű jogok kérdése nem szűkíthető le a társasági részesedésre, lásd pl. az 1996-os, illetve 2000-es sporttörvény rendelkezését, amely szerint a sportszervezetek rendelkeznek a sportesemények televíziós közvetítése engedélyezésének vagyoni értékű jogával stb.

Ezeket a kérdéseket a Koncepció az adásvételi szerződés tárgyának meghatározásával kapcsolatos javaslatban válaszolja meg.

A dologtárgyúság másik oldala a forgalomképtelenségnél, az állami tulajdon kizárólagos tárgyainál merül fel (lásd: Ptk. 172. §), amelynél egyfelől nemcsak testi

tárgyak szerepelnek (pl. frekvencia), illetve a tárgy és a tevékenység keveredése tapasztalható az állami monopóliumokra nézve. Amennyiben az új Polgári Törvénykönyv a dolog fogalmat nem tágítja a hatályos jogban meghatározotthoz képest, a dolognak nem minősülő tárgyakat mellőzni kell az állami tulajdon kizárólagos tárgyainak felsorolásából.

A dologkapcsolatok szabályozása viszont a Ptk.-ban megfelelőnek látszik, így földtulajdon és az épülettulajdon összekapcsolásával, illetve elválasztási lehetőségével kapcsolatos kérdés (aedificium solo cedit elv) kezelése is.

3. *A tulajdonjog megszerzése*

A Konceptió abból indul ki, hogy finomításokkal ugyan, de a Ptk. eddigi rendszerének lényege fenntartandó. A Ptk. tartalmazza a tulajdonszerzés általános szabályait – egyes külön törvények további szerzőismódokat határozhatnak meg. Az eredeti és a származékos szerzőismódok közti különbségtétel jellegzetesen tankönyvi kérdés, az új Ptk.-ban sem lehet tehát normatív formában kifejezni a két kategória közötti eltéréseket. Az egyes szerzőismódok szabályozását az új körülményekhez kell igazítani.

Az elbirtoklás tekintetében szilárd és helyes bírói gyakorlat alakult ki. A 10 éves elbirtoklási idő bevált és nincs ok arra, hogy akár a köztulajdonból való tulajdonszerzésnél, akár a jogi személyek elbirtoklás útján való tulajdonszerzésnél az általános szabályon változtassunk. Ennek megfelelően a Konceptió a tízéves elbirtoklási idő visszaállítását tartaná helyesnek. A Konceptió megfontolásra ajánlja a jogcímes elbirtoklásnak a Ptk.-ban való megjelenítését – 10 évnél rövidebb határidővel.

Az átruházás tekintetében fenntartandó, hogy a tulajdon-átruházás jogcímes rendszer (ingóknál tradíció + érvényes jogcím), ugyanakkor kivételes módot kell adni absztrakt ügyletekre is (lásd: értékpapírpiac). Ingatlanoknál megtartandó, hogy a tulajdonszerzéshez főszabályként telekkönyvi bejegyzés szükséges.

Az új Ptk.-ban az átruházásnál mint a leggyakoribb tulajdonszerzésnél egyértelműen tisztázni kell az átadás (traditio) jogi természetét. A kérdés az, hogy szétválasszuk-e a kötelmi és a dologi jogi ügyletet az átruházásnál (kötelmi szerződés és kauzális dologi jogi ügylet), avagy az ügyletegyeség elvéből induljunk ki, és az átadást pusztán reálaktusnak tekintsük. Mind az irodalomban, mind a joggyakorlatban mindkét álláspont megjelenik.

4. *Ingatlanjog*

Alapvető problémának tűnik az ingatlan-tulajdonjog rendezése. A magyarországi befektetések alapvető akadályát képezik, és az állampolgárokat is elbizonytalanítják az ingatlanok nyilvántartásának anomáliái, amelyek zömmel a Ptk.-n kívül jelentkeznek, de a Ptk.-t is érintik. Az ingatlanjogban érvényesülhet a legjobban a dologi jogban publicitás európai alapelve, *a nyilvánosságbiztosítási garancia*.

Alapkérdés az ingatlan-nyilvántartás korszerűsítése és olyan helyzetbe hozása, hogy az ingatlantulajdoni viszonyokat, az ingatlanokra vonatkozó jogokat és kötelezettségeket, valamint alapvető tényeket az ingatlan-nyilvántartás naprakészen és hitelesen rögzítse. Ez ma köztudottan nincs így, és ez alapvető kétségeket ébreszt

azzal az elvvel kapcsolatban, hogy az ingatlan tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba való konstitutív hatályú bejegyzéssel lehet megszerezni. A Koncepció azt az álláspontot foglalja el, hogy nem egy központi közigazgatásnál koncentrálódó általános nyilvántartás létrehozása lenne megoldás (ahol együtt vannak az adó-, a társadalombiztosítási, a statisztikai, a cég-, az ingatlan-, a csődjogi stb. adatok, hiszen ez alkotmányjogi-személyiségi jogi-adatvédelmi problémákat is felvet), hanem a cégbíróságok által vezetett cégnyilvántartáshoz hasonlóan a bíróságoknál vezetett *telekkönyvi rendszer helyreállítására* kellene törekedni. Teljesen egyértelmű ma már, hogy a telekkönyv földhivatali igazgatásba való 1973-as beolvasztása tévútnak bizonyult. A bírósági kontroll alatt álló telekkönyvezés alapvető jogállami garancia lehet, ha a kellő személyi és tárgyi előfeltételeket a telekkönyvi rendszer helyreállításához megteremtjük. (Erre is hatástanulmányt kellene készíteni.) E téren – ezt a törvény hatálybalépésének elhalasztása is jelzi – az 1997. évi CXLI. törvény nem jelentheti a végleges megoldást. Az ingatlan-nyilvántartás anyagi magánjogi szabályait pedig kifejezetten az új Kódexben kell elhelyezni.

Ismételten hangsúlyozzuk, hogy a Ptk. tulajdonjogi rendelkezései és a földtörvény egymástól való túlzott elválása nem egészséges és torzítóan hat vissza a polgári jogra. A napi politikai szempontokból állandóan változó tulajdonkorlátozások miatt a földtulajdon és a földhasználat túlzottan elválík egymástól és számos gyakorlati anomáliára vezet. Nyilvánvalóan a földjog a polgári jognál szélesebb komplex jogterület, de azért a polgári jogi alapelveknek a föld tekintetében is érvényesülniük kell – lásd pl. a Nemzeti Földalap tervezett elővásárlási és előhaszonbérleti jogaira vonatkozó szabályozását. Megemlíthetők még az ún. zsebszerződések opciós jogot torzító jellege, dologi várományok létesítése tisztázatlan jogi alapokon, a tulajdonjog-fenntartás visszaélészerű alkalmazása stb. (Némileg hasonló a helyzet a Ptk. és az erdőkkel kapcsolatos jogviszonyok, továbbá a halászati és a vadászati jog tekintetében is.) Az új Ptk.-ban e problémakört átfogóan és elvi alapokon kellene megoldani oly módon, hogy azokat a földjogi külön szabályozásban is maradéktalanul érvényesíteni kell.

Alapvető feladat az ingatlan-nyilvántartás közhitelességének megerősítése és annak a jelenlegi – nem vitásan az ingatlan-nyilvántartás zilált állapota miatt kikényszerített gyakorlatnak a megszüntetése, amely elismerte a nyilvántartásba be nem jegyzett „tulajdonos”, helyesebben tulajdonosi várományos elidegenítési jogát széljegyzet, illetve a kötelmi jogszerzés (pl. adásvételi szerződés) alapján. A közhitelesség erősítése érdekében ösztönözni kell a jogalanyokat, hogy tulajdonjogukat mielőbb bejegyeztessék az ingatlan-nyilvántartásba. A Ptk. 117. § (4) bekezdéséből – a bírói gyakorlatot is figyelembe véve – törölni kellene a birtokkal megerősített jogcím védelmének elvét, emellett új szabályként ki kellene mondani, hogy ha az ingatlan-nyilvántartáson kívül tulajdonjogot szerző személy tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba nem jegyezteti be, tulajdonszerzésre nem hivatkozhat azzal szemben, aki az ingatlanon az ingatlan-nyilvántartásban bízva jóhiszeműen és ellenérték fejében jogot szerzett.

5. Közös tulajdon

A közös tulajdon az a terület, amelynek körében a Legfelsőbb Bíróság 1960 után a pusztá jogalkalmazáson messze túllépő jogfejlesztést végzett – bizonyos esetekben

kifejezetten lerontva a Ptk.-t, illetve többlétszabályokat a Ptk.-ba beépítve. Ez a jogfejlesztés véleményünk szerint pozitív volt, tehát a Legfelsőbb Bíróság által kialakított elvi tételeket meg kell jeleníteni az új Ptk.-ban. (Az olyan elavult intézményeket, mint a közös udvar, avagy a külön jogszabályokban szabályozott agrárközösségeket, mint pl. a hegyközség, erdőbirtokossági társulások, nem szükséges a Ptk. dologi jogi részében szabályozni.)

6. *Idegen dologbeli jogok*

Indokolt, hogy a Ptk. külön fejezetbe iktassa be idegen dologbeli jogként részben *használati jogokként a személyes és telki szolgáltatásokat*, mind pedig értékjogként *zálogjogokat*. Más *idegen dologbeli jogra* – pl. a régi magyar jogból az örökhaszonbérletre, a telki teherre és a telekadósságra – *ma már főszabályként szükség nincsen*. A felülepítményi jog sorsa még további vizsgálatot kíván. Az ingatlan állami kezelési joga, mint kvázi dologi jog már megszűnt, helyére az államháztartási törvényben a vagyonkezelés lépett.

A személyes szolgálat alapesete *a hasznélvezet* legyen, s annak alanya csak természetes személy lehessen. A használat pedig voltaképp korlátozott hasznélvezetként fogható fel – kivételes idegen dologbeli jogként. A használat speciális eseteként értékelendő az épület tulajdonosának földhasználati joga. A földhasználat az új Ptk.-ba való beillesztésénél a bírói gyakorlat eredményeit be kellene építeni a törvénybe, tehát a jelenleginél részletesebb szabályozás szükséges. A telki szolgálatra vonatkozó szabályok lényegében beválnak tekinthetők, a telki szolgálat intézménye a jövőben sem szüntethető meg.

Mint már erről volt szó, a zálogjog visszahelyezendő a dologi jogba, ahol jóval hangsúlyozottabban szerepelhet, mint jelenleg, amikor is eltűnik a szerződést biztosító mellékkötelezettségek között. A zálogjogról 5 évvel ezelőtt törvényi szabályozás született (1996. évi XXVI. törvény), amelynek tapasztalatait értékelték, és ezek eredményeként a zálogjogi szabályok külön törvénnyel (2000. évi CXXXVII. törvény) történt újabb korrekciójára sor került. A zálogjog új szabályozásának bővítenie kell a zálogba adható tárgyak körét, és növelni kell hitelbiztosítéki erejét (pl. kedvezőbb rangsor a felszámolásnál). Fokozni kell zálogjogi nyilvántartás közhitelességet is.

Felvethető, hogy a *vagyonkezelést* a Ptk.-ban két variánsban kellene szabályozni: részben sajátos idegen dologbeli jogként, részben kötelemként, vagyonkezelési szerződésként. A vagyonkezelés sajátos alete lehetne a bizalmi (fiduciárius) vagyonkezelés. Ezzel a német Treuhand, illetve az angol Trustee-vel hasonló intézmény jönne létre a magyar jogban.

III. A dologi jogi könyv felépítése

Az új Ptk.-ban a dologi jogi könyv felépítése az előzőek alapján a következők szerint alakulhat:

I. Rész: A dologi jog általános elvei

Ebben a bevezető részben a dologi jog alapelvei kerülnének rögzítésre: így az eltérést nem engedő (imperatív) szabályozás, a dologi jogok típuskényszere és abszolút szerkezete. Itt lehetne elhelyezni az említett kvázi alkotmányos szabályokat, tulajdon „szentségéről”, valamint szabályozni a dologi jogviszonyok tárgyát, tehát nem egyszerűen a tulajdonjog tárgyairól lenne szó. E körben hajtánánk tehát végre jogtárgy előzőekben vázolt bővítését, továbbá az ingó-ingatlan tulajdonjog különbségtételt, ide értve a földtulajdonra vonatkozó különleges szabályokat is (illetve a külön törvényekre való utalásokat).

II. Rész: A tulajdonjog

E részben több fejezetben kerülnének elhelyezésre

- a tulajdonjog tartalmi részjogosítványai, illetve a tulajdonos polgári jogi kötelezettségei (ide kapcsolva a szomszédjogot),
- a tulajdonjog szerzőismódjai,
- a tulajdonjog védelme,
- a közös tulajdon, ide kapcsolva a társasházat.

III. Rész: A köztulajdonra vonatkozó különleges rendelkezések, ide kapcsolva a kisajátítás polgári jogi részét és esetlegesen a koncessziós szerződést

IV. Rész: A birtok

V. Rész: Szolgalmak (személyes és telki)

VI. Rész: Zálogjog

VII. Rész: Speciális rendelkezések

Ez utolsó részben lehetne szó például az európai követelményeknek megfelelően a környezetvédelmet érintő különleges dologi jogi előírásokról, az állatok jogi helyzetéről a dologi jog szempontjából (speciális dolog), az emberi testről, mint tulajdonjog esetleges különleges tárgyáról, az ún. időben megosztott tulajdonjogról (timesharing), bár a timesharing nyilván kötelmi jogügyletként is szabályozható.

NEGYPEDIK KÖNYV

Kötelmi jog

A kötelmi jog egész szabályanyaga egy Könyvben nyer elhelyezést, és a Kötelmi jogi Könyvön belül a következőképpen tagolódik:

Első Rész: A kötelmi jog általános szabályai

Második Rész: A szerződés általános szabályai

Harmadik Rész: Egyes szerződéstípusok

Negyedik Rész: Felelősség szerződésen kívül okozott károkért

Ötödik Rész: Az értékpapírkötelmek általános szabályai

Hatodik Rész: Egyéb kötelemfakasztó tények: jogalpnélküli gazdagodás, megbízás nélküli ügyvitel, utaló magatartás

E megoldás tartalmi előnye az, hogy a valamennyi kötelemre vonatkozó általános szabályok és az egyes kötelmekre vonatkozó különös normák ugyanabban a könyvben szerepelnek. Ezen túlmenően az egész szerződési joganyag ugyanabban a könyvben, s azon belül is az általános szerződési szabályok és a szerződéstípusok különös normái közvetlenül egymást követően kapnak helyet.

Tekintettel arra, hogy az új Ptk. csak az anyagi értékpapírjog általános szabályainak ad helyet (ide értve a jelenleg a speciális értékpapírok előírásai közül általánossá tehető normákat is), az értékpapírjog a Kódex valamelyik hagyományos könyvében kaphat helyet. Annak ellenére, hogy itt nemcsak kötelmi jogi, hanem dologi jogi és tagsági papírok általános szabályairól is szó van, a legkevesebb rendszerezési zavart jelentő megoldás, ha az általános értékpapírjog a kötelmi jogi Könyvben, önálló Részben nyer elhelyezést.

Formai okokból megkérdőjelezi ezt a megoldást, hogy ez a Könyv mindenképpen a legnagyobb, és hogy az egyes szerződéstípusok szabályai várhatóan gyakrabban igényelnek majd változtatást. Véleményem szerint ezek a hátrányok nem nyomnak sokat a latba. A jelenlegi Ptk. 687. §-ából kerekén 400. § kötelmi jogi szabály, a módosítások pedig – különösen megfelelő szerkesztés mellett – nem borítják fel a Könyv rendszerét.

ELSŐ RÉSZ: A KÖTELMI JOG ÁLTALÁNOS SZABÁLYAI

Ebben a Részben helyezhetők el azok a normák, amelyek az egész kötelmi jogban (sőt bizonyos vonatkozásokban a kötelmi jogon kívül is) érvényesülnek. Ebbe a körbe tartoznak mindenekelőtt az elévülés és az ügyleti képviselet szabályai. Ide kerülnének továbbá az egyoldalú jogügyletekre vonatkozó szabályok.

Az ügyleti szabályok körében – a jelenlegi utaló szabályon (Ptk. 199. §) túl – olyan általános előírásokat fogalmaznánk meg, amelyek – eltérő speciális rendelkezések hiányában – valamennyi egyoldalú jognyilatkozatra rendezést adnának, függetlenül attól, hogy az egyoldalú jognyilatkozatok kötelmi jogi, dologi jogi, öröklési jogi stb. jellegűek. Minden esetben megfontolást igényel ugyanakkor, hogy családjogi (pl. apaság elismerésére irányuló, örökbefogadási stb.) nyilatkozatokra mennyiben alkalmazhatók ezek az általános ügyleti szabályok, illetve hogy a családjogi jognyilatkozatok mennyiben igényelnek eltérő szabályozást a Családjogi Könyvben.

MÁSODIK RÉSZ: A SZERZŐDÉS ÁLTALÁNOS SZABÁLYAI

A) ÁLTALÁNOS SZABÁLYOZÁSI ELVEK

I. A szerződések általános szabályai legyenek a kereskedelmi (üzleti) forgalom viszonyaira szabott szabályok

1. *Egységes szerződési jog*

Az új Ptk. alapvetően egységesen kívánja szabályozni a kereskedelmi (üzleti) forgalom és a – nem fogyasztói minőségben szerződő – magánszemélyek szerződéses viszonyait. Az új szerződési jogot úgy kell megalkotni, hogy szabályai a kereskedelmi (üzleti) forgalom szerződéses kapcsolatainak jogi közvetítésére alkalmasak legyenek, az ilyen szerződésekre szabott (modellezett) normákat foglalmazzanak meg. Ez az alapkoncepció természetesen nem zárja ki azt, hogy a – nem fogyasztói minőségben szerződő – magánszemélyek szerződéses kapcsolatai körében szerepet játszó szerződéstípusok (megbízás és altípusai, tartási és életjáradéki szerződés, ajándékozás stb.) szabályainak megalkotásánál ennek az alanyi körnek az igényeit elégítsük ki.

A magyar polgári jog a magántulajdon majdnem teljes felszámolása és a termelő javak majdnem totális államosítása után is igyekezett megőrizni az egységes szabályozás előnyeit. Ennek megfelelően a Ptk. nemcsak a magánszemélyek viszonyaira kívánt normákat adni, hanem szabályai rendezni akarták az állami és a szövetkezeti tulajdonban lévő javakra kötött szerződéses kapcsolatokat is. Ez a célkitűzés azonban még a nempiaci gazdaság körülményei közepette sem volt könnyen megvalósítható, és jobbára csak formailag sikerült. A magyar polgári jog a maga egységét és a gazdasági jogias elkülönítés elkerülését előbb a Ptk.-ba iktatott külön tervszerződési fejezettel (eredeti XXXV. fejezet), majd – a gazdasági

reformokat tükröző 1977. évi IV. törvénnyel történt módosítása után – a szerződési szabályok ún. „modellezésével” kívánta biztosítani. Ez utóbbi megoldásnak az volt a lényege, hogy a szerződések általános szabályait és – főleg – az egyes szerződéstípusok szabályait a jogalkotó annak az alanyi körnek a jogi szükségleteire méretezte, amely körben az adott norma vagy normarendszer alkalmazására nagyobb gyakorisággal került sor. Ennek a módszernek az alkalmazásával „modellezték” pl. a vállalkozás Ptk.-beli szabályait a vállalatok igényeihez stb. Természetesen ennek a módszernek az alkalmazása már negyedszázaddal ezelőtt sem lehetett következetes és hibátlan.

Mai viszonyaink követelményei szempontjából a fő problémát az jelenti, hogy a szerződések szabályai zömükben még mindig a magánszemélyek hagyományos szerződési kapcsolatait tartják szem előtt:

- a szerződések szabályai jórészt a fogyasztási-szükségletkielégítési célokat szolgáló ügylettípusokra méretezettek,
- kétpólusú, relatív szerkezetű kapcsolatok modelljére épülnek,
- az egyedi magatartás szubjektív megítéléséhez (felróhatósághoz) kötik a szerződésszegések szankcióit stb.

További problémát jelent, hogy szükségessé vált a („szocialista”) „gazdálkodó” szervezet fogalmának bevezetése, amely fogalom mára – mint egy rákos sejt – szétburjánzott az egész jogrendszerben, és – ráadásul jócskán kibővülve [685. § c) pont] – szinte kiirthatatlanná vált.

Az új Ptk. szerződési szabályait egyértelműen a kereskedelmi (üzleti) forgalom követelményeire kell méretezni; mindenekelőtt azért, mert ebben a körben kötik a gazdaságilag legjelentősebb szerződéseket, és volumenét tekintve az itt bonyolódó vagyoni forgalom túlnyomó jelentőségű. A kereskedelmi (üzleti) forgalom követelményei a szerződési jog szabályozása szempontjából mindenekelőtt a következő sajátos vonásokban öltönek testet: A vagyoni forgalom

- (összetett) szervezetek között bonyolódik,
- üzletszerű, rendszeresen folytatott tevékenység, amely nem szükségletkielégítés, hanem nyereségszerzés érdekében történik,
- tömegmértékű árukapcsolatokat von maga után, döntően szabványszerződések keretei között,
- zavartalan bonyolításához alapvető követelmény a tőke mobilitásának és minél hatékonyabb mozgási sebességének biztosítása,
- jelentős részben átlépi a nemzeti határokat, nemzetközi kereskedelem keretei között zajlik.¹

Az egységes szabályozás azért lehetséges, mivel ma már az így megállapított szerződési szabályok a magánszemélyek szerződéses forgalmában is alkalmazhatók, kivéve, ha kimondottan fogyasztói szerződésről van szó. A magánszemélyekkel szemben támasztható magasabb követelményt lehetővé teszi az általános iskolázottsági szint emelkedése és mindenekelőtt az a körülmény, hogy az üzleti kultúra jelentős mértékben az emberek általános felkészültségének része lett. Ezért a fejlett piacgazdaság jogrendszereiben az elmúlt száz-százötven évben a magánjog egészében véve kereskedelmi jogiasodott, s ebben a szemléletben a kimondottan

¹ Vö. *Kemenes István*: A gazdasági szerződések követelményei és az új Ptk. Polgári Jogi Kodifikáció III(2001) 1. sz. 9–31. o.

professzionális üzleti élet sajátos szerződéstípusai is megtalálják helyüket a polgári törvénykönyvekben.² Ez a megoldás azzal az előnnyel jár, hogy a szerződési jog általános szabályai nem kettőződnek meg, és egyben elkerülhetők a kereskedelmi törvénykönyvek „születési rendellenességei”: a személyi (tárgyi) hatállyal kapcsolatos alkalmazási és értelmezési nehézségek is. Ráadásul, az általános magánjogi kódexek elvei és általános szabályai, valamint szabályozási-módszerbeli jellegzetességei is áthatják így a kereskedelmi ügyletek világát. Igen jól beilleszthetők egy leendő polgári törvénykönyvbe újabb keletű szerződéstípusok, mint pl. a lízing vagy a faktoring is, s nem jelent gondot a hagyományosan kereskedelmi jogi ügyletek (bizomány, fuvarozás, szállítmányozás, biztosítás stb.) jogi rendezésének korszerűsítése sem. A jogügyleti és szerződési jog egységes jogi szabályozásának és az új Ptk.-ba történő szerves beépítésének nincs tehát semmi akadály. Gondoskodni kell viszont – megint csak a nemzetközi kodifikációs trendet követve – a fogyasztói szerződések kivételes szabályairól.

2. Diszpozitív jog

Az új Ptk.-ban meg kell erősíteni a szerződési jogi normák diszpozitív jellegét. Kevés kivételtől eltekintve a minden szerződésre kiterjedő szabályok diszpozitívak legyenek, kógens normákra szélesebb körben csak a fogyasztói szerződéseknel van szükség.

A diszpozitív szabályok – kiegyensúlyozott pozícióban lévő felek számára, kiegyensúlyozott piaci feltételek közepette és helyes törvényhozói mérlegelést feltételezve – a szerződő felek kölcsönös érdekeit a leginkább figyelembe veszik. Emellett a diszpozitív szerződési jog a szerződéskötő feleknek költségeket segít megtakarítani. A szerződő partnereknek ugyanis elegendő a konkrét feltételekben és a törvényi szabályoktól szándékolt eltérésekben megállapodniuk, érdekeik kölcsönös védelmére a háttérben készen állnak a diszpozitív rendelkezések. Az ún. „ön szabályozó szerződések” egyik fő forrása is a diszpozitív joganyag. Az ilyen „teljes” ön szabályozás költségei egyébként is csak igazán nagy értékű szerződések esetében térülnek meg; egyébként a szerződéskötési (tranzakciós: ügyvédi stb.) költségek aránytalanul magasak. Bonyolult, összetett és nagy volumenű szerződések esetében a tranzakciós költségek aránya kisebb, a költség-haszon elemzés eredménye rendszerint pozitív.

Ahhoz, hogy a diszpozitív szabályok minél teljesebben és tökéletesebben tölthessék be ezt a szerepüket, megalkotásuknál a felek szerződésbeli pozíciójára, kölcsönös érdekeire és – főként – a szerződéses tranzakció kockázataira kell figyelemmel lenni. A törvényhozó szeme előtt az igazságos érdekkiegyenlítés célja kell, hogy lebegjen, s ennek érdekében a felek szerződésbeli tipikus érdekhelyzetéből kiindulva olyan szabályozást kell adnia, amely – felfogása szerint – hasonló helyzetekben megfelel a kiegyenlítő igazságosság követelményeinek, azaz igazságos mindkét szerződő féllel szemben. Emellett a diszpozitív jognak a szerződéses kockázatok elosztásáról olyan szabályokat kell felállítania, amilyeneket maguk a felek állapítanak meg, ha ők azokról egy tranzakciós költségek nélküli világban egyezkedhetnének. Eközben figyelembe kell venni az adott kockázat bekövetkezési

² Lásd részletesen: Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései. HVG-Orac: Budapest 2001., 38–74. o.

valószínűségét, az abból származó hátrányokat és az azok elhárításához szükséges intézkedések (biztosítás stb.) költségét is. S tegyük hozzá mindehhez: a diszpozitív szabályoknak mint normáknak a szükséges absztrakciós szinten kell állniuk, megfogalmazásuk természetesen nem tapadhat egy konkrét (pl. a felek által átlátható hipotetikus) tényálláshoz.³

3. *A „gazdálkodó szervezet” kategória megszüntetése*

A szerződési szabályok egysége folytán az új Ptk. számára feleslegessé váló „gazdálkodó szervezet” kategóriát meg kell szüntetni.

Amint már utaltunk rá, a „gazdálkodó szervezet” kategória az 1968-as gazdasági reform Ptk.-beli leképezése közben került jogrendszerünkbe. Eredeti célja a polgári jog alapvető egységének megőrzése volt. Arra szolgált eszközül, hogy az állami tulajdon keretei között megkerülhetetlenül különböző szabályozási igényeket az egységes Kódexen belül (ráadásul külön fejezetbe foglalás, azaz belső elkülönítés nélkül) lehessen tükröztetni. Később e kategória – egyre bővülő alanyi körre kiterjesztve, jelenleg 11 jogalany-fajtát átfogva és további 6 jogalany-típusra részleges alkalmazást nyerve – elterjedt a jogrendszer legkülönbözőbb területein. A javaslat a „gazdálkodó szervezet”-kategóriának az új Ptk.-ban történő teljes mellőzését a szerződési szabályok alapvetően egységes voltára tekintettel feltétlenül indokoltnak tartja.

II. A szerződési jog belső tagolása. A fogyasztói szerződések szabályainak elhelyezése

1. *A szerződési jog belső tagolása*

Az új Ptk. megtarthatja a szerződési jog jelenlegi alapvető kereteit. Maguk a szerződési szabályok a hatályos joghoz hasonlóan két nagy részben helyezhetők el: a valamennyi nevesített, atipikus és vegyes szerződésre egyaránt vonatkozó általános szabályok és a nevesített szerződéstípusok speciális szabályai körében. A szerződési szabályok – ha a törvény másként nem rendelkezik – megfelelően alkalmazandók az egyoldalú jogügyletekre is.

A javaslat nem kíván külön jogügyleti szabályokat felállítani. A Ptk. gyakorlati tapasztalatai azt mutatják, hogy ilyenek nélkül is megfelelően kezelhetők az egyoldalú jognyilatkozatból keletkező kötelmi jogviszonyok. A legfontosabb egyoldalú jogügyletek a jövőben is a végrendelet különböző fajtái lesznek, amelyek körében pedig a szerződési szabályoktól történő eltérés tipikusnak tekinthető.

Lehetséges mégis, hogy az egyoldalú jogügyletek – az általános szerződési szabályok körében – a hatályos utaló szabályon (Ptk. 199. §) kívül még néhány kiegészítő normával illethetők. Ezeket a jogügyleti normákat a szerződések általános szabályai között (esetleg a Bevezető rendelkezések között) lehet elhelyezni.

³ Uo. 188–194. o.

Magukat a szerződési szabályokat a Ptk.-ban megszokott kettős rendszerben célszerű elhelyezni: általános szerződési szabályok és a szerződéstípusok külön normái körében.

2. A fogyasztó szerződések külön szabályainak elhelyezése

a) A fogyasztói magánjogi szabályok integrálása az új Ptk.-ba

A fogyasztói szerződések speciális szerződési szabályait az új Ptk.-ba kell integrálni: egy részük a szerződések általános szabályai közé helyezhető, másokat az adott szerződéstípus normái közé kell beépíteni.

A fogyasztói szerződések külön szabályai a hatályos jogban rendkívül szétszórtan találhatók: egyesek a Ptk.-ban, mások a fogyasztóvédelmi törvényben (1997. évi CLV. tv.) igazgatási, pénzügyi jogi stb. szabályok közé helyezve, megint mások külön kormányrendeletekben kaptak helyet.

Ezeknek a szabályoknak jelentős része ma már európai eredetű. A legfontosabb szerződési jogi természetű európai fogyasztóvédelmi irányelveket és azoknak a magyar jogba történt átültetését a következő táblázat szemlélteti:

Irányelv	Átvétel a magyar jogba
85/577/EEC to protect the consumer in respect of <i>contracts negotiated away from business premises</i>	Ptk. új 377. § és a 44/1998. (III. 11.) Korm. r. a hálaló kereskedérről. (Megjegyzés: a rendelet címe nem fedi az irányelv tartalmát.)
87/102/EEC for the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning <i>consumer credit</i> , amended by Directive 90/88/EEC	A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. tv. 7. §-a és a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. tv. 212–214. §-ai
90/314/EEC on <i>package travel, package holidays and package tours</i>	213/1996. (XII. 23.) Korm. r. az utazásszervező és -közvetítő tevékenységről és 214/1996. (XII. 23.) Korm. r. az utazási és utazást közvetítő szerződésről.
93/13/EEC on <i>unfair terms in consumer contracts</i>	Ptk. új 205. § (3), (5), (6) bek-i, 207. § (2) bek., 209–209/D. §-ok; Ptké. II. (1978. évi 2. tvr.) 5/A–5/C. §-ok; 18/1999. (II. 5.) Korm. r.
94/47/EC on the protection of purchasers in respect of certain aspects of contracts relating to the purchase of the right to use immovable properties on a <i>timeshare</i> basis	20/1999. (II. 5.) Korm. r. az ingatlanok időben megosztott használati jogának megszerzésére irányuló szerződésről
97/7/EC on the protection of consumers in respect of <i>distance contracts</i>	17/1999. (II. 5.) Korm. r. a tévollevők között kötött szerződésekről. (Megjegyzés: a rendelet címe nem utal arra, hogy az irányelv az elektronikus úton kötött szerződésekre is ad szabályokat.)
99/44/EC on certain aspects of the <i>sale of consumer goods and associated guarantees</i>	Átvételi határidő az uniós tagállamoknak: 2002. január 1.

Ezeknek az irányelveknek közös sajátosságuk, hogy a fogyasztót kógens szabályokkal megállapított minimumjogok biztosításával védik. Az átvétel során a nemzeti jogok az irányelvben adottnál több jogot garantálhatnak tehát a fogyasztónak, de kevesebbet nem állapíthatnak meg. A kógencia egyoldalú: a szabályoktól a fogyasztó javára el lehet térni. A diszpozitivitás ilyen mérvű kizárása meglehetősen idegen a szerződési szabadság elvére épülő klasszikus

magánjogi felfogástól. Mindenekelőtt emiatt (és az alább még röviden érintendő részletproblémák miatt) idegenkednek a tagállamok is attól, hogy a hagyományos elvekre épülő magánjogi kódexeikbe illesszék az uniós irányelvekben megjelenő európai fogyasztóvédelmi magánjogot. A feltétlenül helyesebb megoldás mégis az integrálás volna. Különösen igaz ez egy átfogó kodifikáció során, amelynek keretében a fogyasztói szerződésekre vonatkozó irányelveknek a magyar jogba történő szerves beépítése sikeresebben valósítható meg.

Áttekintve ezeket az irányelveket, megállapíthatjuk, hogy az általános szerződési feltételekről, valamint a fogyasztói adásvételről és a hozzá kapcsolódó jótállásról szóló irányelvek szabályai az új Ptk.-ban a szerződések általános normái közé igen jól beilleszthetők. (Az erre vonatkozó javaslatokat az általános szerződési feltételek tartalmi kontrolljánál, valamint a hibás teljesítésre, a kellek-szavatosságra és a jótállásra vonatkozó előterjesztések tartalmazzák.)

A többi irányelv a nevesített szerződéstípusok (szerződési altípus) különös szabályai közé illik. Az új Ptk.-ba illesztésnek a fogyasztói hitelszerződés valamint az utazási, illetve utazásszervezési szerződés esetében nincs akadálya. Ugyanez a helyzet a távollévők között kötött szerződésekre vonatkozó irányelv esetében is. Nehezebb probléma az ingatlan időben megosztott használatának megszerzéséről szóló rendelkezések elhelyezése, bár az Irányelv kifejezetten a szerződéses oldalt állítja a középpontba. Ezért a szabályozás problematikáját egyértelműen egy sajátos használati kötelemként lehetne felfogni. Gondolni kell mégis arra, hogy a használati kötelelem mögött nyilvánvalóan dologi jogi és polgári jogi társasági elemek is meghúzódnak.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az irányelvekben – különösen az egy-egy szerződéstípust érintő európai szabályozásban – meglehetősen sok az ismétlés. A különböző irányelvekben ismétlődő azonos vagy hasonló normatív célkitűzéseket – kellő absztrakcióval – a szerződések általános szabályai közé is be lehet illeszteni. A törvénykönyvbe építést kifejezetten megkönnyítik a közös, ismétlődő jogi megoldások, amelyek általánosításra alkalmasak, és általánosított formában valódi kodifikálásra is éretnek tekinthetők. Ilyen közös európai fogyasztóvédelmi magánjogi eszközök mindenekelőtt a következők: **hangsúlyozott és fokozott tájékoztatási kötelezettség a fogyasztóval szemben, meghatározott határidőn belül gyakorolható elállási jog („gondolkodási idő”) a („megrohant”) fogyasztó javára.** A Kódexbe integrálás – a kodifikáció által nyújtott közismert előnyökön túl – a közösségi irányelvek esetében azzal a többletelőnnyel is jár, hogy csökkennek az egyébként elkerülhetetlen kollíziók az egyes irányelvek szabályai között.

Néhány sajátos fogyasztóvédelmi szabályra van szükség – főleg az elektronikus szerződéskötés formáira tekintettel – a szerződés megkötésének szabályai között. A fogyasztó javára fordítandó meg a szerződés teljesítésének helyére vonatkozó diszpozitív szabály (Ptk. 278. §).

b) *A „fogyasztó” fogalma*

Fogyasztó az a természetes személy, aki a szerződést foglalkozása vagy üzletszerű gazdasági tevékenysége körén kívül eső célból köti.

A javaslat a Ptk. 685. § d) pontjában adott (és az európai irányelvekből táplálkozó) meghatározást pontosítja.

Megjegyzés 1.: Az Európai Közösség irányelveinek mintájára a fogyasztó fogalmát – a fentiek szerint – a természetes személyre lehet korlátozni. Előfordulhatnak ugyan olyan jogviszonyok, amelyekben más jogalanyok (*egyéni vállalkozók, alapítványok és egyéb nonprofit intézmények*) is a fogyasztóhoz hasonló fokozott magánjogi védelemre érdemesek. Ilyen jogviszonyok keletkezhetnek pl. a személyi hitelbiztosítékok (*bankgarancia stb.*) körében. Ezekben az esetekben a törvény kiterjesztheti a fogyasztókra vonatkozó sajátos jogvédelmet ezekre a jogalanyokra is.

Megjegyzés 2.: A közüzemi szerződés jogosultját (amelyet a Ptk. a 387–388. §-okban fogyasztónak nevez) a „fogyasztó”-fogalom új tartalmára tekintettel más elnevezéssel kell illetni.

Megjegyzés 3.: A hatályos jogban több, egymástól eltérő „fogyasztó”-fogalom van. Kisebbségi eltéréseket mutatnak a Ptk. 685. § d) pontjában és a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény 2. § e) pontjában adott definíciók is. [Kíváncsi eltér mindkét törvény meghatározásától pl. az egyes kereskedelmi tevékenységek gyakorlásáról szóló 15/1989. (IX. 7.) KEM rendelet 10. § d) pontjában adott definíció.]

c) *A „fogyasztói szerződés” fogalma*

Fogyasztói szerződés az a szerződés, amely fogyasztó és olyan személy között jön létre, aki a szerződést foglalkozása vagy üzletszerű gazdasági tevékenysége körébe tartozó céllal köti.

Annak érdekében, hogy a „fogyasztó” szerződő partnerének megnevezésére ne legyen szükség a megszüntetendő „gazdálkodó szervezet” kategóriájára, definiálni kell a „fogyasztói szerződést”. Ezt célozza a javaslat.

Megjegyzés: A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény 2. § f) pontja definiálja a „fogyasztási kölcsönszerződést”.

B) RÉSZLETES JAVASLATOK

I. A szerződési jog alapelvei

1. A Ptk. általános alapelveinek érvényesülése

A szerződési jog körében különös jelentősége van a Kódex élén, a Bevezető rendelkezések között kiemelt alapelveknek. Ezeket azonban – szemben a hatályos törvénnyel – nem kell az egyes könyvekben (így a kötelmi jogi Könyvben) külön megismételni.

A kódexigényű szabályozás (a kódexalkotás) egyik előnye a szabályoknak az általánostól a különös felé haladó réteges rendszerezése. Ebből a megoldásból pedig az következik, hogy (az általános jogalkalmazási elvet követve: *lex specialis derogat legi generali*) eltérő különös szabály hiányában az általános szabályok (elvek) végighatnak a törvénykönyvön. Ezért nincs szükség arra, hogy a Kódex alapelveit a szerződések szabályai körében megismételjük. [A hatályos Ptk.-ban ez

előfordul: az együttműködés elvét kimondja a 4. § (1) bek.-e, s a szerződési jog körében megismétli a 205. § (4) bek.-ben, a 277. § (2) bek.-ben stb.]

2. Szerződési szabadság

Az új Ptk. elvi élel mondja ki a jogalanyoknak a szerződés megkötésére és a szerződés tartalmi meghatározására vonatkozó szabadságát. Ugyanitt kell rendelkezni arról, hogy szerződés (előszerződés) kötését csak – kivételesen, közérdekből – törvény teheti kötelezővé.

A Ptk. 200. § (1) bekezdése ma is abból indul ki, hogy a szerződés tartalmát a felek szabadon állapíthatják meg. Ugyanez a szabály rögzíti a Ptk. szerződési normáinak alapvetően diszpozitív jellegét.

A szerződési szabadság tételét – a piactgazdaság követelményeinek megfelelően – a szerződési jog alapelveként, a szerződés általános szabályainak élére állítva kellene kimondani. A szerződés tartalmi meghatározására vonatkozó szabadság mellett külön ki kellene emelni a szerződéskötési szabadság tételét is. Ez utóbbihoz kapcsolva kerülne kimondásra a szerződéskötési kötelezettség előírásának kivételessége, amit azzal is kifejezésre kellene juttatni, hogy szerződéskötési kötelezettséget csak törvény írhatna elő. Az Európai Alapelvek⁴ (Art. 1.102) és az UNIDROIT Alapelvek⁵ (Art. 1.1) egyaránt a szerződési jog elvi tételeként mondják ki, hogy a felek szabadon köthetnek szerződést és szabadon határozhatják meg annak tartalmát.

A Ptk. szerint bármilyen „jogsabály” kötelezővé teheti szerződés [198. § (2) bek.], sőt előszerződés [208. § (2) bek.] megkötését. Ezt a túlzott lehetőséget mindenképpen alaposan szűkíteni kell, gyakorlatilag az igazán indokolt kivételes esetekre kell korlátozni. Ennek egyik eszköze lehetne, hogy szerződés (előszerződés) kötését csak a törvény tehetné kötelezővé, éspedig törvény is csak kivételes esetben, közérdekből.

II. A szerződés megkötése

1. A jognyilatkozatok hatálya és a szerződés létrejötte

A szerződés létrejöttéhez vezető jognyilatkozatokra (ajánlatra, elfogadásra stb.) vonatkozó szabályokat és a szerződés létrejöttére vonatkozó normákat egymást közvetlenül követően, folyamatosan célszerű az új Ptk.-ban elhelyezni. A szerkezeti megoldás attól is függ, hogy mire terjednek majd ki a külön jogügyleti szabályok [a fenti: A) II., 1. pont szerinti megoldásban].

A Ptk. hatályos szabályai egymástól elszakítva rendezik a szerződésre vezető jognyilatkozatok szabályait és a szerződés létrejöttére vonatkozó rendelkezéseket. Az előbbieket a „szerződési akarat és kifejezése” alcím alatt találhatók, és a szerződés létrejöttére vonatkozó normáktól elválasztják őket az együttműködési és

⁴ The Principles of European Contract Law 1997, közli: European Journal of Law Reform, Vol. 1., Issue 3. (1998/1999) 365–393. o.

⁵ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 1994, közli: European Journal of Law Reform, Vol. 1., Issue 3. (1998/1999) 345–363. o.

tájékoztatási kötelezettségre vonatkozó, a szerződéskötési kötelezettséggel összefüggő, a szerződés értelmezésére megoldást adó, az előszerződést, az általános szerződési feltételek sajátosságait és az akarathibákat szabályozó normák. A Ptk.-nak ez a rendszere eredetileg – amikor például az általános szerződési feltételek tartalmi kontrolljára a jogalkotó nem adott rendelkezéseket – nyilvánvalóan azt a logikai megfontolást követte, hogy előbb találhatók az ügyleti szabályok, s őket követik a szerződés létrejöttét rendező normák. Ez a logikai rend is törést szenvedett annyiban, hogy az egyes jognyilatkozatokhoz is kapcsolódó olyan normák, mint például az alakszerűségi előírások és a képviseleti szabályok a szerződés létrejötte után kaptak helyet. Az általános szerződési feltételekre vonatkozó tartalmi szabályoknak az 1977. évi IV. törvényben, majd – még részletesebben – az 1997. évi CXLIX. törvényben történt kidolgozása után a rendszer végleg megbillent. Ezt az új törvényben olyképpen látszik célszerű helyreállítani, hogy az egyes ügyleti nyilatkozatokra vonatkozó szabályokat közvetlenül kövessék a szerződés létrejöttére vonatkozó normák. Megfontolandó az érvénytelenségi okokra vonatkozó szabályok egy csoportba foglalása is. Itt nyerhetnének elhelyezést a tisztességtelen általános szerződési feltételek szankcionálására vonatkozó normák is.

2. Az egyes jognyilatkozatokra vonatkozó szabályok

A maradandó eszközzel tett jognyilatkozatok hatályára vonatkozó szabályt célszerű volna kiegészíteni az ilyen nyilatkozatok megérkezésének értelmezésére vonatkozó rendelkezéssel: a szerződési nyilatkozat akkor tekinthető a másik félhez megérkezettnek, ha azt részére székhelyére, telephelyére vagy postai címére, ilyenek hiányában szokásos tartózkodási helyére kézbesítették.

Az itt javasolt szabályhoz hasonló rendelkezést tartalmaznak az Európai Alapelvek [Art. 1.303 (3) bek.] és az UNIDROIT Alapelvek [Art. 1.9 (3) bek.] is.

3. *Culpa in contrahendo*

A felek – a fenti alapelvek szerint – a szerződés megkötésénél is a jóhiszeműség és tisztesség követelményei szerint és kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni. Mindegyik fél köteles megtéríteni az e követelmények megszegésével a másik félnek okozott kárt.

Konkrét tényállásban célszerű biztosítani a szerződéskötés elmaradása esetén is annak a kárnak a megtérítését, amelyet valamelyik fél a másiknak a szerződéskötés folyamatában tanúsított nem helyénvaló magatartásával okoz. A *negatív érdekszerve* ugyan a Ptk. 6. §-a szerint is rendszerint megítélhető, de talán helyesebb a *culpa in contrahendo* miatti kártérítési igényt önálló tényállásba foglalni, és az utaló magatartás szubszidiárius kötelemfakasztó tényállását ettől az esetcsoporttól megszabadítani.

4. Ajánlattól eltérő elfogadó nyilatkozat

Csak az ajánlattól lényeges kérdésekben eltérő nyilatkozat minősül új ajánlatnak.

Az ajánlattól eltérő nyilatkozatban a fél azt az akaratát is kinyilváníthatja, hogy az eltérést az adott fél lényegesnek tekinti, és ezért az ajánlat csak az elfogadó nyilatkozatban foglalt eltérésekkel együtt jöhet létre.

A javaslat a Ptk. szabályainak a bírói gyakorlat alapján történő pontosítását célozza.

5. A versenyeztetési (tender) eljárás és (nem hatósági) árverés keretében történő szerződéskötés sajátos szabályai

A versenyeztetési (tender) eljárás és (nem hatósági) árverés közös lényegi vonásait a szerződéskötések szabályainál sajátos kivételekkel kell kifejezésre juttatni.

Versenyeztetés keretében történik a szerződéskötés – a privatizációs tranzakciókon kívül – a közbeszerzési törvény, a koncessziós törvény, a felszámolási- és csődeljárásról szóló törvény, a bírósági végrehajtásról szóló törvény stb. alapján. Az ilyen (adásvételi, vállalkozási, bérleti stb.) szerződéskötések sajátos vonásai – a gyakorlati tapasztalatok alapján – általánosítva összegezhetők. Ezeket elsősorban a szerződéskötés szabályainál lehet megragadni. Ugyanitt szabályozhatók a nem hatósági árverés keretében kötött szerződések sajátosságai is.

6. Elektronikus szerződéskötés

A szerződés megkötésének szabályaiban – a megfelelő kivételt tévő normákkal – figyelemmel kell lenni az elektronikus úton kötött szerződések sajátosságaira, különös tekintettel a 2000/31/EK irányelvben megfogalmazott követelmények átvételének polgári jogi vonatkozásaira.

Az elektronikus úton kötött szerződések ma még – főleg belföldi viszonylatban – kivételesnek tekinthetők ugyan, de az elektronikus kereskedelem várható fejlődési tendenciái arra mutatnak, hogy ez a szerződéskötési forma mind a vállalatok közötti (ún. B2B) viszonylatokban, mind a fogyasztói szerződésekben (ún. B2C-viszonylatokban) egyre nagyobb jelentőséghez jut. Az új Ptk.-ban ezért ki kell alakítani azokat a kivételes normákat, amelyeket az elektronikus szerződéskötés sajátosságai – elsősorban garanciális okokból – szükségessé tesznek. Szerencsére az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a szerződéskötés klasszikusnak tekinthető általános szabályaitól csak néhány kérdésben kell eltérni.

Az elektronikus kereskedelem jogi problémáinak külön hangsúlyt ad az a tény, hogy az Európai Unió a legfontosabb prioritások között kezeli ezt a kérdést. Számos más tény mellett jól jelzi ezt a hangsúlyos törekvést az 1999 novemberében Helsinkiben megrendezett információs-technológiai konferencia határozata, amely meghirdette az Elektronikus Európa (eEurope)-kezdeményezést.

Az Európai Közösségek számtalan konkrét jogi aktusa közül a magánjogi szerződések világát különösen három eddig megjelent dokumentum érinti: a 97/7/EK Irányelv a távollevők között kötött szerződésekről, amelynek átültetéséről a

17/1999. (II. 5.) Korm. rendelet kívánt gondoskodni. Figyelembe kell venni továbbá a 1999/93/EK Irányelvet az *elektronikus aláírásról* és a 2000/31/EK Irányelvet az elektronikus kereskedelemről. Az elektronikus aláírásról szóló irányelvet a 2001. évi XXXV. törvény már átültette a magyar jogba, módosítva egyben a Ptké. I. 38. § (2) és (3) bekezdését. Megjegyzendő, hogy ez a törvény [3. § (2) bekezdés] kifejezetten kizárja, hogy *családjogi és öröklési jogi* jogviszonyokban csak elektronikus aláírást használjanak, illetve elektronikus iratot vagy dokumentumot készítsenek. A 2000/31/EK Irányelv átvételére várhatólag 2001-ben szintén sor kerül.

Az új Ptk.-nak az elektronikus kereskedelemre tekintettel szükséges szerződéskötési szabályaihoz igen jól hasznosíthatók az UNCITRAL elektronikus kereskedelmi mintatörvénynek (Model Law-nak) a rendelkezései.

a) A szerződés alakszerűségi követelményei szempontjából a „fokozott biztonságú elektronikus aláírással ellátott okirat” közokiratnak minősül, a „minősített elektronikus aláírással ellátott okirat” pedig a teljes bizonyító erejű magánokirat követelményeinek tesz eleget. Ennek megfelelően változtak a Pp. szabályai [196. § (1) bek. e) és f) pontok, 197. § (4) bek.] is.

b) Egy kellően absztrakt megoldáshoz például szolgálhat az UNIDROIT Alapelvek (Art. 1.10) és az Európai Alapelvek [Art. 1.301 (6) bek.] kombinációjából alakított következő tétel: **írásbeli alakban létrejött szerződésnek kell tekinteni bármely olyan közlési módot, amely a benne foglalt információt változatlan visszaidézésre alkalmas, olvasható formában rögzíti és megőrzi.**

Írásbeli formának nem minősülő elektronikus jellel tett nyilatkozatoknál a jogi hatás elismerhetőségének feltételévé kell tenni azt, hogy a nyilatkozattevő személye utólag is azonosítható legyen. [Megjegyzés: Ez a követelmény – sajnos – távirat és telex esetében sem biztosított, pedig ezt a formát a Ptké. I. 38. § (2) bekezdése már 1960 óta (távirat), illetve 1967 óta (géptáviró: 1967. évi 39. tvr. 24. §) elismeri.]

c) Az ajánlati nyilatkozat hatályosulásához a Ptk. 214. § (1) bekezdésében foglalt szabály elektronikus úton tett nyilatkozat (ajánlat, az ajánlat visszaigazolása) esetében is megfelelőnek látszik, azzal a módosulással természetesen, hogy a „megérkezés” fogalma alatt a „hozzáférés” értendő.

d) Az ajánlati kötöttség Ptk.-beli szabályai (211. §) elektronikus ajánlatok esetében is alkalmazhatók. Megjegyzendő ugyanakkor az ajánlati kötöttségre vonatkozó szabályok diszpozitív jellegét az eddigi gyakorlat szerint a cégek az ajánlati kötöttség kizárására használják fel.

A Ptk. 216. § (1) bekezdésében foglaltakkal egyezően a szerződéskötési gyakorlat elfogadja, hogy az elektronikus formában tett jognyilatkozatra a másik fél nem elektronikus úton válaszoljon. Az ajánlati kötöttségre vonatkozó szabály [211. § (2) bek.] mégis rendszerint elektronikus választ kíván meg, hacsak az ajánlattevő kötöttségét eleve nem hosszabbítja meg.

e) **Az elektronikus szerződéskötésre tekintettel különösen fontos – diszpozitív szabályban – tételesen is kimondani, hogy a hallgatás nem minősül beleegyezésnek, azaz az ajánlat elfogadásának.**

Kifejezetten így rendelkezik a 17/1999. Korm. rendelet 8. § (2) bekezdése. Hasonlóképpen az Európai Alapelvek [Art. 2.204 (2) bek.] és az UNIDROIT Alapelvek [Art. 2.6 (1) bek.].

f) Az e-mail-en küldött „elektronikus kereskedelmi levél” a címzett részéről módosítható, s ezért nem minősül általános szerződési feltételnek; ezzel

szemben web-technika alkalmazása esetén a címzettnek az „elektronikus kereskedelmi levél” tartalmán nincs módja változtatni, ezért az általános szerződési feltételnek tekintendő.

- g) A távollevők között kötött szerződésekről szóló 17/1999. Korm. rendeletnek a szerződéskötésre vonatkozó különös szabályait és a 2000/31/EK Irányelv hasonló fogalmait és szabályait összhangban kell értékelni, a lehetőségekhez képest egységesíteni kell azokat, és a Kódexbe illő normákat – kellően absztrakt formában – együtt kell beépíteni az új Ptk.-ba.

7. Szerződéskötés általános szerződési feltételekkel

Az általános szerződési feltétel alkalmazásával létrehozott szerződések megkötésének szabályait ki kell egészíteni az általános szerződési feltételek ütközésére vonatkozó normákkal.

Az 1997. évi CXLI. törvény – a 93/13/EK Irányelv átültetése kapcsán – megfelelő kiegészítéseket iktatott be a Ptk.-ba a szerződéskötések szabályainál [205. § (3), (5), (6) bek.-ek] általános szerződési feltételek alkalmazása esetére. Ezek a szabályok egyébként már – tartalmilag azonos vagy hasonló formában – ismertek voltak a magyar judikatúrában: a GK 37. sz. állásfoglalás fektetett le hasonló tételket. Nem került viszont a Ptk.-ba az ún. „blanketták csatája” elnevezéssel illetett szituáció megoldása, vagyis az a helyzet, amikor mindkét szerződő fél általános szerződési feltételt alkalmaz: az egyik ilyen formában tesz ajánlatot, a másik viszont saját általános szerződési feltételével válaszol. A Ptk. hiánya valószínűleg azzal magyarázható, hogy a jogalkotó az 1997-es módosításnál elsősorban az említett fogyasztóvédelmi irányelvet és ezért a fogyasztói szerződéseket tartotta szem előtt. Általános szerződési feltételek kölcsönös alkalmazására és így azok ütközésére pedig vállalatok közötti szerződéskötések esetén kerül sor. Figyelemmel arra, hogy az új Ptk. tudatosan figyelembe kívánja venni a kereskedelmi ügyletek követelményeit is, a szerződéskötés szabályait ki kell egészíteni a „blanketták csatája” keretében létrejövő tényállásra vonatkozó normával. Ilyen szabályt tartalmaznak mind az Európai Alapelvek (Art. 2.209), mind az UNIDROIT Alapelvek (Art. 2.19). Megjegyezzük, hogy már a GK 37. sz. állásfoglalás III. pontja is foglalkozott a problémával.

8. Előszerződés

Az előszerződés alapján a bíróság csak akkor hozhatja létre a szerződést, ha az előszerződés a szerződés lényeges kérdéseiben való megállapodást tartalmazza.

A Ptk. [208. § (3)–(4) bek.] a bíróságnak – „a nemzetgazdaság és a felek érdekeinek figyelembevételével” – túlságosan széles körű beavatkozási lehetőséget biztosít a felek magánautonómiájába. Ez a lehetőség már csak a „nemzetgazdasági érdek” bizonytalan és egy magánjogi kódextól idegen kategóriája miatt is megszüntetendő. Ezen túl a bírói beavatkozásnak ez a módja a piacgazdaság körülményeivel ellentétes, de kirívó lehetőség a bírósági szerződésalakító jogkör Ptk.-beli egyéb eseteivel (237. §, 241. §) összehasonlítva is. A javaslat ezeknek az anomáliáknak a

megszüntetését célozza. Az új Ptk. tehát csak az olyan megállapodást minősítené előszerződésnek, amelyben a felek a lényeges kérdéseket már egyező akarattal rögzítették.

III. A szerződés érvénytelensége

1. Érvénytelenségi okok

a) Jogszabályba ütköző szerződés

A jogszabályba ütköző (tilos) szerződés semmis, kivéve, ha a szerződéshez a jogszabály az érvénytelenség helyett más következményt fűz. A jogszabályba ütköző szerződés az egyéb jogkövetkezményektől függetlenül semmis, ha az adott jogszabály ezt maga kimondja, vagy ha a jogszabály célja kifejezetten a felek által meghatározott szolgáltatás vagy a szerződés egyéb tartalmának megtiltása.

A Ptk. 200. § (2) bekezdése semmisnek nyilvánítja a jogszabályba ütköző szerződéseket, kivéve, ha a szerződéshez a jogszabály más következményt fűz. A Ptk. bírói gyakorlata évtizedeken keresztül bizonytalan volt abban, hogy a hivatkozott törvényi rendelkezést miként kell érteni: mely jogszabályokba ütközés vonja maga után a semmisség polgári jogi szankcióját és mely esetekben mellőzhető ez a szankció. Különösen hosszú ideig vajúdott a bírói gyakorlat a kontárszerződések megítélését illetően, noha a Kúria – 1932. június 21-én kelt – 53. sz. jogegységi döntésében e problémával kapcsolatba a mai követelményeket is kielégítő álláspontot foglalt el. A Legfelsőbb Bíróság 1993. szeptemberében fogadott el egy hasonló tartalmú ajánlást (BH 1993/12. sz.: Fórum). Ennek lényege az, hogy a vállalkozói igazolvány vagy képesítési előírás nélkül végzett vállalkozói tevékenység önmagában nem teszi semmissé a szerződést. A bírói gyakorlat követi a Legfelsőbb Bíróság ajánlását: Pfv. IV. 22 431/1993: BH 1994/186. sz.; Pfv. III. 21 463/1995: BH 1997/391. sz.

A probléma – különösen a piacgazdaság korlátait megvonó jogszabályok szaporodása következtében – távolról sem korlátozódik a kontárszerződésekre. Számos magánjogi vagy közjogi természetű jogszabály tilalmaz szerződéseket. Ezek a törvényi tilalmak egyes esetekben külön szankcióval kísérik a tiltást, más esetekben külön szankciót nem alkalmaznak, míg vannak olyan normák is, amelyek *expressis verbis* kumulálják a külön szankciót a semmisség jogkövetkezményével. Erre tekintettel a tilos szerződéseket semmisséggel szankcionáló Ptk.-beli normát az új Törvényben úgy kell megfogalmazni, hogy az mindhárom esetcsoportra kellő eligazítást adjon a bírónak. Ezért nem helyes a semmisség mellőzését egyedül a külön jogkövetkezmények megállapításától függővé tenni. Ennek a ténynek a vizsgálata képezi természetesen a semmisségi szankció alkalmazásához vezető bírói gondolatmenet kezdetét. (Hasonlóképpen a Legfelsőbb Bíróság 4/1999. PJE jogegységi határozata: MK 2000/3. sz.; hasonlóképpen: Gf. V. 30 284/1993: BH 1994/329. sz.; Gfv. I. 30 432/1998: BH 1999/419. sz.) Nem helyes ez mindenekelőtt azért, mert semmisséggel szankcionálandó a tilos szerződés esetleges külön jogkövetkezmények mellett is, éspedig elsősorban akkor, ha ezt az adott jogszabály kifejezetten így rendeli. Így tesz például a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról

szóló a 2000. évi CXXXVIII. törvénnyel módosított 1996. évi LVII. törvény 11. § (3) bekezdése, amely szerint a versenykorlátozó megállapodásokhoz fűzött jogkövetkezményeket a Ptk.-ban a jogszabályba ütköző szerződésre előírt jogkövetkezményekkel együttesen kell alkalmazni. Hasonlóképpen jár el a közbeszerzésekről szóló többször módosított 1995. évi XL. törvény 88. § (7) bekezdése, amely úgy rendelkezik, hogy a közbeszerzési törvényben meghatározott jogkövetkezmények alkalmazása nem zárja ki a Ptk. 200. § (2) bekezdésének alkalmazását és a semmisség megállapítását. S végül, de nem utolsósorban az új Ptk.-ban világos választ kell adni az itt tárgyalt kérdésre azokban az esetekben is, amikor az illető külön jogszabály nem tartalmaz egyértelmű rendelkezést a semmisségi szankció alkalmazását illetően, függetlenül attól, hogy külön jogkövetkezményeket fűz-e a tilalomhoz vagy sem. Az ilyen – igazán kritikus – esetekre a legjobb iránytű az lehet, hogy a semmisség szankciója olyankor indokolt, amikor az illető jogszabály kifejezetten a szerződés tárgyát (a felek magatartását) vagy egyéb tartalmát akarja tiltani.⁶ Ezt az elvet követi a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata pl. a devizajogszabályokba ütköző szerződések semmiségének megállapításánál (Gf. I. 32 739/1993; BH 1996/265. sz.), de más jogszabályok megsértése esetén (Fpkf. VI. 30 766/1993; BH 1994/392. sz.; Gf. I. 31 430/1996; BH 1999/175. sz.) is.

Ezeket a megfontolásokat tükrözi a javaslat.

Megjegyzés: megfontolandó, hogy a tilos szerződések semmiségének fentiek szerinti kimondásánál nem kellene-e – „a szerződés”-re történő általános utalás helyett – **„a szerződés célja (jogcíme)” kitélt használni**. Ily módon lehetne kifejezésre juttatni, hogy a Törvény alapvetően jogcímes szerződéseket ismer, s a kivételesen (pl. engedményezésnél) elismert absztrakt ügyleteket a Törvény minden esetben külön kifejezésre juttatja.

Megjegyzés: A tilos szerződésekkel kapcsolatban itt elmondottak kiegészítendők a XXV. PED V. pontjában foglalt tétel kiiktatásával.

b) Alaki hiba miatti érvénytelenség

A jognyilatkozat alaki hibáját – ha jogszabály kivételt nem tesz – a teljesítés orvosolja. Bírói ítélet minden alaki követelmény hiányát orvosolja.

A javaslat a gazdasági forgalom felesleges jogi akadályainak megszüntetését szolgálja, és részben már a mai bírói gyakorlatban jelentkező törekvéseket általánosítja.

Megjegyzés: A javasolt megoldás ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló szerződésnél sem okoz zavart. Az ilyen ügyleteknél ugyanis a teljesítés a tulajdonjog átruházásával megy végbe, ehhez pedig – a konstitutivitás elve folytán – szükséges az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzés, amihez viszont alakilag is hibátlan szerződést kell a Földhivatalhoz benyújtani.

c) Kényszer

Az érvénytelenségi okok közé fel kell venni a kényszert mint semmisségi okot.

⁶ Lásd *Kemenes István*: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban c. kéziratot tanulmányát, amely – az Igazságügyi Minisztérium felkérésére – a Ptk. reformjához készült.

A Ptk. a fizikai kényszer körülményei között létrejött szerződés jogi sorsáról nem ad tételes rendelkezést. A többségnek tekinthető álláspont szerint az ilyen szerződések semmisek. Eörsi szerint ez annyira evidens, hogy ezért nem kellett a Ptk.-nak róla rendelkeznie.⁷ Egy törvényben azonban gyakran közismert tételeknek is helyük van. Nem is szólva arról, hogy van olyan felfogás, amely szerint a fizikai kényszer alatt tett jognyilatkozat létre sem jött, vagyis még kevesebbet jelent mint egy semmis jognyilatkozat. Ez utóbbi felfogás logikailag helyes ugyan, de ilyen meggondolásból a többi akarathibák (jogtalan fenyegetés, színlelt szerződés stb.) esetében is helyezkedhetünk erre az álláspontra. Márpedig – a legtöbb külföldi joghoz hasonlóan – a Ptk. is érvénytelenségi okként kezeli ezeket az akarathibákat. A következetes megoldás tehát azt kívánja, hogy az új Törvény rendelkezze a kényszer körülményei között tett jognyilatkozatról, és nyilvánítsa semmisnek azt.

d) *Feltűnő értékkülönbség*

A szolgáltatások értékegyensúlyának védelmére, a kirívó értékaránytalanság megakadályozására a felén túli sérelem (*laesio enormis*) kerüljön elfogadásra: a sérelmet szenvedő fél akkor támadhatná meg a szerződést, ha a másik féltől – a forgalmi értéken mérve – még fele értékét sem kapja meg az általa nyújtott szolgáltatásnak. Kizárt volna a megtámadás joga szerencseszerződéseknél, árverésen kötött ügyleteknél és egyezségnek, továbbá ha a sérelmet szenvedő fél a forgalmi érték (piaci ár) ismeretében (a sérelmet vállalva) kötötte meg a szerződést, vagy ha a sérelmet szenvedő felet a forgalmi érték felderítéséve kapcsolatban súlyos gondatlanság terheli, vagy pedig ha forgalmi érték – piaci ár hiányában – nem állapítható meg. A jogkövetkezmények körében a sérelmet szenvedő félnek ne legyen igénye az értékkülönbség bírói úton történő megszüntetésére; a megtámadott szerződés tehát csak abban az esetben legyen bírói ítélettel érvényessé nyilvánítható, ha a feltűnő értékkülönbségből előnyt élvező fél – az eredeti állapot helyreállítása helyett, a szerződés fenntartása érdekében – a másik fél sérelmének kiegyenlítésére késznek mutatkozik.

A Ptk. 201. § (2) bekezdésében biztosított megtámadási lehetőség a szerződéskötéskor a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között fennálló feltűnően nagy értékkülönbséghez megtámadási lehetőséget kapcsol. Ez a nagyvonalú szinallagma-védő szabály már az erősen korlátozott piaci viszonyok között is számos jogalkalmazási problémát vetett fel.

A bíróságok – tendenciaszerűen – fokozatosan emelték a feltűnő értékkülönbséget jelentő eltérés százalékos arányát: a 60-as évek 20%-ával szemben ma kb. 40%-os eltérés minősül feltűnő nagy értékkülönbségnek. A Legfelsőbb Bíróság a PK 267-es állásfoglalásában árnyaltabb, az eset összes körülményeit mérlegelő alkalmazásra hívta fel a bíróságok figyelmét, és egészében véve is a 201. § (2) bekezdésének megszorító alkalmazása mellett szállt síkra. A helyes bírói ítéletek csak a *nemo turpitudinem suam allegans auditur* tételével tudták útját állni annak a törekvésnek, hogy a sérelmes helyzetet felróható módon előidéző vagy vállaló fél bírói ítélet segítségével forgalmi értéken (piaci áron) szerezhesse meg a szerződésben megszerezni

⁷ Eörsi Gyula: Kötelmi jog. Általános rész. Tankönyvkiadó: Budapest 1980. 101. o.

kívánt dolgot vagy szolgáltatást. További problémákat jelentett, hogy a piaci viszonyok fokozatos tényherésével már a piacgazdaság bevezetése előtt is szaporodtak azok a szolgáltatások illetve szerződéses helyzetek, amelyekben forgalmi értéket nem lehetett megállapítani. Kivételeket tett – helyesen – a bírói gyakorlat a szerencseszerződések (pl. tartási és életjáradéki ügyletek) és a sajátos szerződéskötési formák (árverés, tender stb.) esetében is.

Mindezek a tapasztalatok arra mutatnak, hogy a Ptk. 201. § (2) bekezdésében foglalt megtámadási jognak – a előbbi korlátok nélküli – fenntartása indokolatlan. Nem volna helyes ugyanakkor a szerződéses értékegyensúly védelmére sajátosan alkalmas lehetőségeket teljesen mellőzni. Ez ugyanis csak arra vezetne, hogy a bíróságok egyéb (amúgy is már túlterhelt) jogi eszközökkel, pl. a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmisségét kimondó norma [200. § (2) bek.] segítségével tudnák megoldani a szerződéses értékegyensúly adott esetben szükségessé váló védelmét. Jól bizonyítja ezt a BGB bírói gyakorlata, amely a 138. §-hoz folyamodik ilyen esetekben. Hasonlóképpen feleslegesen terhelnék az értékegyensúly durva megbomlottsága miatti esetek a tévedés miatti megtámadás esetkörét, továbbá az uzsorás szerződésektől történő elhatárolás gondjait idéznék fel, ha az új Ptk. teljesen mellőzné a megszokott speciális normát.

Megfelelő megoldás lenne az, hogy az új Ptk. nem kötné ugyan a „felén túli sérelemhez” a megtámadás jogát, hanem – a bíróság számára tágabb mérlegelési lehetőséget biztosítva – **megmaradna a „feltűnő aránytalanság” feltételénél, de a megtámadási jogot a fenti megszorításokkal és lényeges kivételekkel ismerné csak el.**

Kielégítő megoldásként értékelhető, ha – lényegében az Optk. 934–935. §-aiban foglalt feltételek mellett – csak a „felén túli sérelem” kap jogi védelmet. Ennek eszköze is a sérelmet szenvedő fél megtámadási jogának biztosítása volna. A megtámadás folytán beálló érvénytelenség jogkövetkezményeit sajátosan kellene megállapítani, mindenekelőtt a bírói érvényessé nyilvánítás lehetőségének korlátok közé szorításával.

A szerencseszerződések közé tartoznak (a már a mai bírói gyakorlatban is általánosan idesorolt tartási és életjáradéki szerződéseken kívül) pl. a jövőbeni követelés engedményezésére vonatkozó szerződések, a határidős tőzsdei és más spekulációs ügyletek is.

Megjegyzés: Mind az Európai Alapelvek (Art. 4.109), mind az UNIDROIT Alapelvek (Art. 3.10) lehetővé teszi a súlyos értékaránytalanság vagy tisztességtelen előny miatt a szerződés érvénytelenítését, s adott esetben a bírósági szerződésmódosítást, de ennek feltételei inkább egy tágabban felfogott uzsorás tényállást írnak körül.

2. A semmisség mibenléte. A megtámadhatóság fenntartása

a) A semmisség mibenléte

Az új Ptk. a semmisség jogi lényegét úgy határozza meg, hogy a semmis szerződés érvénytelenségére bárki hivatkozhat, de annak megállapítására keresetet csak jogi érdekeltiséggel rendelkező (felperesi legitimációval rendelkező) vagy jogszabály által keresetindításra külön felhatalmazott személy terjeszthet elő. Aki a semmisség okát felróható módon idézte elő, a

szerződés érvénytelenségére nem hivatkozhat. A bíróság a szerződés semmisségét a felek erre irányuló kérelme nélkül észleli és állapítja meg. A (részben) teljesített semmis szerződés érvénytelenségének jogkövetkezményeit az elévülés és az elbirtoklás korlátai között lehet levonni.

A Ptk. 234. § (1) bekezdése szerint a semmis szerződés érvénytelenségére – ha a törvény kivételt nem tesz – bárki határidő nélkül hivatkozhat. A semmisség megállapításához külön eljárásra nincs szükség. A jogirodalomban és bírói gyakorlatban kezdettől fogva viták merültek fel e törvényhely helyes értelmével kapcsolatban.

A bírói gyakorlat – a jogirodalom⁸ iránymutatása alapján – máig egységesnek tekinthető abban, hogy a bíróság a szerződés semmisségét hivatalból kell, hogy megállapítsa, és annak jogkövetkezményeit is hivatalból kell, hogy levonja (Legfelsőbb Bíróság 7. sz. Irányelv 4. pont, de az Irányelv hatályon kívül helyezése után is: Pf. I. 20 431/1990: BH 1991/107. sz.).

A legutóbbi időben azonban nyomós érvekkel olyan vélemény is megfogalmazódott, amely szerint **a bíró a hivatalból történő eljárást semmisség esetén is a lehető legszűkebb körre kell, hogy korlátozza.** Ilyen esetkör lehet pl. a teljesítésre irányuló keresetnek a semmisség miatti elutasítása, már csak a *nemo turpitudinem suam allegans auditur* elvére [4. § (4) bek. 2. mondat] tekintettel is. Ez az álláspont elsősorban az államnak a piaccgazdaságban megváltozott szerepével, az állami beavatkozás lehetőségének szűkítésével érvel. E felfogás szerint a bírónak az érvénytelen szerződés esetén meg kellene elégednie az eredeti állapot helyreállítási kötelezettségének kimondásával, s egyebekben pedig a felekre kellene bíznia kapcsolatuk további rendezését. Az eljárásjogi szabályok változásaiból [Pp. 4. §, 164. § (2) bek.] is ez a jogalkotói szándék vezethető le. S a Ptké. I. 36/A. §-ában adott ügyészi keresetindítási jog pedig alkalmas a szerződő felek tartózkodása esetén is a közérdek védelmére.⁹ Amennyiben az új Ptk. – az itt vázolt érveket elfogadva – erre az álláspontra helyezkedik, úgy az érvénytelenségi ok kiküszöbölésére és az érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánítására vonatkozó törvényi felhatalmazás [237. § (2) bek. 2. mondat] is átértékelendő, arra csak ilyen irányú kereset esetén lesz lehetőség.

Vitás volt és maradt, hogy mit jelent a „határidő nélküli” hivatkozás. Weiss Emilia az érvénytelen szerződésekről írott monográfiájában¹⁰ már több mint három évtizeddel ezelőtt helyes álláspontot foglalt el: semmi sem indokolja, hogy az érvénytelen szerződés Ptk.-beli jogkövetkezményeinek levonására ne vonatkozzon a minden kötelmi jogi igényre érvényes 5 éves elévülési idő (ugyanígy a Legfelsőbb Bíróság: Pf. IV. 21 768/1993: BH 1994/666. sz.; Gf. V. 30 398/1981: BH 1982/298. sz.); az el nem évülő tulajdoni igények érvényesítése elé pedig az elbirtoklás emel gátat. A javaslat e tételek normatív megfogalmazására tesz előterjesztést.

A bírói gyakorlat és a jogirodalom alapján javasoljuk tételes szabályban kimondani – a *nemo turpitudinem suam allegans auditur* tételének tüzetesítése formájában – azt is, hogy aki a semmisség okát felróható módon idézte elő, a

⁸ Benedek/Világhy: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban. KJK, Budapest 1965., 220–222. o.

⁹ Kemenes István: 7. lj-ben i.m.

¹⁰ Weiss Emilia: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. KJK, Budapest 1969., 207. skk. o.

szerződés érvénytelenségére nem hivatkozhat. (Az itt kifejtettekkel csak látszólag ellentétes álláspont: Pfv. I. 20 887/1993: BH 1994/362. sz.)

Különösen az elmúlt évtizedben találta magát szemben a bírói gyakorlat azzal a kérdéssel, hogy vajon a semmisségre történő hivatkozás „bárki” számára történő megnyitása keresetindítási jogot is jelent-e egyben. A Legfelsőbb Bíróság időközben általánossá vált gyakorlata (Pf. I. 20 431/1990: BH 1991/107. sz.; Pfv. VI. 20 618/1996: BH 1997/439. sz.; Gfv. X. 31 429/1996: BH 1998/96. sz.; Gfv. I. 30 432/1998: BH 1999/419. sz.) ezt a rendelkezést – helyesen – úgy értelmezi, hogy a hivatkozási lehetőség nem jelent egyben keresetindítási jogot is. Keresetindítási joga az érdekelteknek van és annak, aki rendelkezik azzal a jogosítvánnyal, hogy más jogának érvényesítése céljából keresetet indíthasson. A perlési jogosultságot a törvényhozó mindig külön kimondja. A javaslat a semmisség jogi lényegének meghatározásával kapcsolatban is ezt a világos álláspontot kívánja egyértelműen kifejezésre juttatni. Ennek a megoldásnak része az ügyész keresetindítási joga is, amit a Ptké. I.-nek [az 1995. évi LX. törvény 36. § (6) bekezdésével megállapított] 36/A. §-a kimond: Az ügyész keresetet indíthat a semmis szerződéssel a közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében a szerződés semmisségének megállapítása iránt (Gfv. I. 30 432/1998: BH 1999/419. sz.). Ezt a tételt az új Ptk.-ba kell emelni.

b) A megtámadhatóság fenntartása

A semmis és a megtámadható szerződések közötti különbségtétel az új Ptk.-ban is fenntartandó.

A semmisség jogi jellegével kapcsolatos részben megváltozott szemlélet ellenére a semmis és a megtámadható szerződések közötti különbséget az érvénytelenség körében fenn kell tartani. A két kategória közötti eltérések ugyanis még így is kellő súllyal esnek a latba.

Noha az egyes érvénytelenségi okoknak a semmisség illetve a megtámadhatóság körébe történő besorolásával kapcsolatban a Ptk. hatálybalépése óta voltak viták, ezt a besorolást alapvetően helyesnek és fenntarthatónak lehet mondani.

c) Új relatív hatálytalansági eset

Az elővásárlási jog megsértésével kötött szerződés relatív hatálytalanságát (amelyet a bírói gyakorlat – a jogirodalom útmutatása alapján – kellőképpen kidolgozott, és amely szankciót a Gt. is átvette) az **új Ptk.-ban tételesen ki kellene mondani.** [Tévesen megtámadási esetnek tekinti az elővásárlási jog megsértését adásvételi szerződésnél: az L.B. Pf. IV. 21 768/1993. sz. ítélet: BH 1994/666. sz.]

3. Az érvénytelenség jogkövetkezményei

a) A teljesítés követelésének kizártsága

Az új Ptk. az érvénytelenség első jogkövetkezményeként tételesen is mondja ki: érvénytelen szerződés alapján a szerződés teljesítése nem követelhető.

E normatív tétel – magától értetődő és általánosan elfogadott volta ellenére – szükséges.

b) Eredeti állapot helyreállítása – az érvénytelenségi hiba kiküszöbölése

A leendő Kódex foglaljon továbbá egyértelműen állást két jogkövetkezmény: az eredeti állapot helyreállítása és a szerződésnek az érvénytelenségi ok kiküszöbölésével történő bírói érvényessé nyilvánítása

sorrendjét illetően. Annak érdekében, hogy a bíró az adott helyzet konkrét körülményeinek mérlegelése alapján a legmegfelelőbb megoldást választhassa, a két jogkövetkezmény egyenrangú alternatívítását volna célszerű kimondani.

E probléma megoldásánál előkérdésként kell megválaszolni azt a fenti kérdést, hogy a bíró az új Ptk.-ban az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonásánál meddig mehet el hivatalból, és ettől érvényesül a keresethez kötöttség elve. Amennyiben az új Ptk. arra az álláspontra helyezkedik, hogy a bíró semmis szerződés esetében is csak a kereset tárgyában dönthet, és legfeljebb az eredeti állapot helyreállítását rendelheti el hivatalból, az érvénytelenségi hiba bírói kiküszöbölése csak erre irányuló kereset alapján lesz lehetséges. Ezzel a fenntartással és ebben az értelemben olvasandók a javaslat és az alábbi megfontolások.

A Ptk. eredeti szabályai csak két esetben: uzsorás szerződésnél és a szolgáltatások egyensúlyának feltűnő aránytalansága esetében tette lehetővé a bíró számára az érvénytelenségi ok kiküszöbölését és a szerződés „hatályban tartását” [201. § (2) bek. 2. mondat; 202. § (2) bek. b) pont]. Az 1977. évi IV. törvény elvben minden érvénytelenségi ok esetére megnyitotta a bírói orvoslás lehetőségét, és a szerződés bírói ítélettel történő „érvényessé nyilvánítását”. Ettől kezdve a korábbi orvosolható érvénytelenségi esetek (az 1997. évi CXLIX. törvény hatálybalépéséig, azaz 1998. március 1-jéig a jogi személy részére általános szerződési feltétel alkalmazásával biztosított indokolatlan egyoldalú előny esetével kiegészülve) csak példálózó felsorolást képeztek. Egyes legfelsőbb bírósági ítéletek ebből a törvénymódosításból – a jogirodalomtól¹¹ is támogatva – egyenesen arra a következtetésre jutottak, hogy a hiba bírói kiküszöbölése és a szerződés érvényessé nyilvánítása mint lehetőség megelőzi az *in integrum restitutio*-t (P.törv. I. 21 084/1983: BH 1984/491. sz.; P.törv. III. 20 614/1990: BH 1991/63. sz.), vagy hogy a két lehetőség egyenrangú (Pfv. VI. 20 984/1999: BH 2001/473. sz.). Ez az álláspont nézetünk szerint *de lege lata* nem vezethető le a Ptk.-ból, és jogpolitikai megfontolásokból *de lege ferenda* is megkérdőjelezhető. Ezért a javaslat a két jogkövetkezményt: az *in integrum restitutio*-t és a szerződés bírói érvényessé nyilvánítását egyenrangú alternatívaként kezeli, megadva a bíró számára a konkrét eset igazságos és gazdaságilag célszerű eldöntéséhez szükséges mérlegelési lehetőséget. (Ezt az álláspontot képviseli a Legfelsőbb Bíróság is pl. a P.törv. III. 20 617/1990: BH 1991/63. sz. ítéletben.) Különösen az üzleti élet szerződéseiben gyakran az a célszerűbb, hogy a bíróság az eredeti állapot elrendelése helyett megszünteti az egyébként jól működő szerződés érvénytelenségének okát, és a módosított tartalmú szerződés joghatásainak beálltát nem akadályozza meg.

Az érvénytelenségi hiba bírói kiküszöbölése és az érvénytelen szerződés bírói érvényessé nyilvánítása [másként mint a Ptk. 237. § (2) bek.-ben] az új Ptk.-ban mindenképpen szerkezetileg is külön választandó az érvénytelen szerződés bírói hatályossá nyilvánításának esetétől.

Megfontolandó, hogy az új Ptk. elzárja a bírót olyan jogkövetkezmény alkalmazásától, amelyet akár az egyik szerződő fél ellenez.

¹¹ Lásd Harmathy Attila érvelését a Ptk. 237. §-ával kapcsolatban, in: Gellért György (szerk.): A Ptk. magyarázata c. kommentárban. KJK, Budapest 1998., 658. skk. o.

c) *A szerződés bírói hatályossá nyilvánítása*

Az új Ptk. foglaljon állást abban a kérdésben, hogy az eredeti állapot pénzben is helyreállítható-e vagy csak természetben. A realisabb („őszinte”) álláspont csak természetben ismerné el az eredeti állapot helyreállíthatóságát.

A Ptk. 237. § (2) bekezdése az érvénytelen szerződésnek az ítélethozatalig történő bírói hatályossá nyilvánítását írja elő arra az esetre, ha az eredeti állapot nem állítható helyre. (Helyesebben: valójában nem is magának a szerződésnek, hanem a szerződés folytán a felek által tett teljesítési cselekményeknek a hatályossá nyilvánításáról van ebben az esetben szó!)

Mind a bírói gyakorlat, mind a jogirodalom kezdettől fogva bizonytalan volt annak a kérdésnek a megválaszolásánál, hogy értékben (pénzben) is helyreállítható-e az eredeti állapot, vagy *in integrum restitutio*-ról csak a szerződéskötést megelőző állapot természetben történő helyreállíthatósága esetén beszélhetünk. A PK 32. sz. állásfoglalás az eredeti állapot pénzben történő helyreállítását is elismeri. Weiss Emilia ugyanezt a nézetet vallja, Benedek/Világhy¹² inkább az *in integrum restitutio*-nak csak természetben történő megvalósíthatóságát fogadná el az eredeti állapot helyreállításaként. Az egykori álláspontokat szemmel láthatólag motiválta az a körülmény, hogy az állam javára való marasztalásnak nagyobb restitúciós alapot adott az eredeti állapot helyreállítása, mint a bírói hatályossá nyilvánítás melletti visszajáró szolgáltatás. A kérdés eldöntéséhez még említést érdemel, hogy pénzbeli restitúció utólagos irreverzibilitás esetén mindig lehetséges volna, míg eredeti irreverzibilitásnál sohasem.

Megítélésünk szerint az eredeti állapot ún. pénzben történő helyreállítása fikció. Ezért elfogadhatóbb az a megoldás, hogy a bíróság a természetben történő restituálás lehetősége híján vegye tudomásul a tényeket, és az ítélethozatalig nyilvánítsa hatályossá a megállapítottan érvénytelen szerződést.

d) *Az állam javára való marasztalás megszüntetése*

Az új Ptk. szüntesse meg az állam javára való marasztalás szankcióját, és iktassa ki az érvénytelen szerződés (valamint a jogalap nélküli gazdagodás) jogkövetkezményei közül.

Az állam javára marasztalás szankciójának jellege, alkalmazásának indokai, esetei és a szankció terjedelme egyaránt vitatott volt már a Ptk. előkészítése során is. A bírói gyakorlat először (túl) széles körben alkalmazta az állam javára való marasztalást, olyannyira, hogy a Legfelsőbb Bíróságnak kellett – lényegében szűkítő és megszorító célzattal – elvi iránymutatást nyújtania (13. sz. Irányelvvel módosított 7. sz. Irányelv). Részben ennek következtében, jórészt azonban inkább a gazdasági-társadalmi viszonyok megváltozott jellege miatt a 80-as évektől kezdve az állam javára marasztalás tényleges alkalmazása mindinkább visszaszorult. A bíróságok ugyan kötelességszerűen [Ptké. I. 32. § (1) bek.] értesítették az ügyészt, ha az adott ügyben az állam javára marasztalás elvi lehetőségét tapasztalták, de csökkent az ügyészi indítványok száma, és ugyancsak csökkent az ügyészi indítványokat elfogadó bírói ítéletek száma is. Az 1981. és 1982. évek gyakorlatát elemző legfőbb ügyészségi értékelés már azt volt kénytelen megállapítani, hogy „a jogintézmény mind kevesebb perben kerül

¹² Weiss Emilia: i.m., 413. skk. o.; Benedek/Világhy: i.m. 224. o.

alkalmazásra, s egyre kevésbé szolgálja már azokat a jogpolitikai célokat, amelyeket bevezetésével a törvény elérni kívánt”. A visszaesés érzékeltetésére a Jelentés a következő szemléltető összehasonlító adatokat emeli ki: „1963-ban az ország hat legnagyobb bírósági ügyforgalmú megyéjében egy év alatt közel háromszor több volt az állam javára marasztalás iránti keresetek száma és megközelítőleg azonos volt az ügyészi indítványok száma mint a mostani elemzés két éves időszakában országosan.”¹³

A gyökeres gazdasági-társadalmi átalakulás kezdetén a Legfelsőbb Bíróság (talán túlságosan is sietve és túlzott radikalizmussal) egészében hatályon kívül helyezte a 7. sz. Irányelvet (21. sz. Irányelv; BH 1990/2. sz.).

Az elmúlt évtizedben a megváltozott viszonyok számos olyan tényálláscsoport tiltott voltát tették tárgytalanná, amelyekben a korábbi ügyészi és bírói gyakorlat tilos (vagy a dolgozó nép érdekeibe ütköző) szerződést látott, és amelyekhez gyakran kapcsolta az állam javára való marasztalás szankcióját: ún. üzérkedő szerződések, tiltott (kontár) vállalkozási szerződések „csendestársasági” szerződések, állami bérlakások bérleti jogának átruházására irányuló szerződések stb. (Az imént idézett legfőbb ügyészségi Jelentés is ezeket az esetcsoportokat emeli ki.) Ily módon a kétoldalú *turpitude*-t magukba foglaló tilos szerződések legfontosabb esetcsoportjai eltűntek az ítélkezési gyakorlatból. Erről tanúskodnak a megyei főügyészségek 1998-ban készített jelentései is a Ptké. I. 36/A. § alapján „a semmis szerződéssel a közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében a szerződés semmisségének megállapítása iránt” indítható ügyészi keresetek gyakorlati tapasztalatairól. Az uzsorás szerződéseket sem látszik szükségesnek „polgári jogi” szankcióval illetni a büntetőjogi vagy szabálysértési jogi repressziók helyett.

Több mint kérdéses tehát, hogy van-e értelme a nem vitásan represszív jellegű és a magánjogi normák stílusától idegen szankció fenntartásának olyan körülmények között, amikor az alkalmazás igénye ennyire visszaszorult.

A javaslat az itt kifejtett megfontolások alapján született, és annak alapján Ptk. 237. § (4) bekezdésében, valamint a 361. § (3) bekezdésében foglalt állam javára marasztalási lehetőséget (az e rendelkezésekhez kapcsolódó Ptké. I. 32–36. §-aival együtt) hatályon kívül kell helyezni.

e) *Többlettényállások*

Az új Ptk. kifejezetten mondja ki, hogy az érvénytelen szerződéshez kapcsolódó többlettényállásokat a megfelelő külön anyagi jogi (kártérítési, jogalap nélküli birtoklásra vonatkozó) és eljárási jogi szabályok alapján kell megítélni.

A bírói gyakorlatban az érvénytelen szerződésekhez nem egyszer többlettényállások kapcsolódnak. A Ptk. 238. § (2) bekezdése csak arról a többlettényállásról ad kifejezett rendelkezést, amelynek keretében harmadik személy károsodik az érvénytelen szerződés következtében. A Legfelsőbb Bíróság PK 32. sz. állásfoglalása már utalt arra, hogy a felek közötti esetleges többlettényállásokat is el kell a bíróságnak bírálnia, az adott többlettényállásra (a kártérítésre, a jogalap nélküli birtoklásra stb.) irányadó szabályok szerint és a

¹³ Lásd a Legfőbb Ügyészség Általános Felügyeleti és Polgári Jogi Főosztálya Ig. 449/1983. Legf. Ü. sz. alatti Összefoglaló jelentését az állam javára való marasztalás indítványozásának vizsgálatáról és a bíróságok ítélkezési gyakorlatának elemzéséről.

kereseti korlátok keretei között. A javaslat ezt a fontos tételt az új Törvénnyel mondatja ki.

- f) Az érvénytelen szerződés Ptk.-beli jogkövetkezményeinek hivatalból történő levonásával kapcsolatos eddigi gyakorlatot és az ellene szóló érveket a semmisség jogi természetével kapcsolatban fejtettük ki.

4. A társasági szerződés érvénytelensége

Amennyiben a társasági jog az új Ptk.-ba kerül, a bejegyzett társaság alapító okiratának (alapszabályának) érvénytelenségére, illetve az érvénytelenség jogkövetkezményeire vonatkozó külön szabályokat – az általános szabályok alóli kivételként – a Társasági Jogi Könyvben (és nem – mint ma – a Cégtörvényben) célszerű elhelyezni. Ugyanitt helyezendők el az érvénytelenség bírói megállapításának az előtársaságra, illetve a folyamatban lévő cégbírószági eljárásra vonatkozó hatásait rendező szabályok is.

A javaslat arra az időre szól, amikor a társasági jogi szabályok az új Ptk.-ba kerülnek. A társasági szerződés semmisségének sajátosságait elemzi a Gf. II. 31 667/1997: BH 1998/549. sz. ítélet.¹⁴

IV. Általános szerződési feltételek tartalmi kontrollja

1. Az általános szerződési feltétel fogalma

Általános szerződési feltételnek minősülnek azok a szerződési feltételek, amelyeket az egyik szerződő fél nagyszámú szerződés megkötése céljából előre egyedül dolgoz ki, és amelyekhez a másik szerződő fél a szerződéskötésnél elfogadó nyilatkozatával csatlakozik. Az általános szerződési feltételnek minősítés szempontjából közömbös a feltételek terjedelme, formája, rögzítésének módja és az a körülmény, hogy a feltételek a szerződési okiratba szerkesztve vagy külsőleg attól elválasztva jelennek meg.

A fogyasztói szerződés megkötésénél alkalmazott általános szerződési feltételeket egyedül kidolgozotttnak kell tekinteni, kivéve azokat, amelyeket a fogyasztó épített be a szerződésbe.

A Ptk.-nak az 1997. évi CXIX. törvénnyel történt módosítása kísérletet tett a 93/13/EGK sz. Irányelv átvételére. Ennek során azonban néhány feltétlenül kijavítandó hibát is elkövetett a jogalkotó. Ezek részben abból fakadnak, hogy az Irányelv csak a fogyasztói szerződések tartalmi kontrollját kívánta megoldani, a Ptk. viszont – érthetően és helyesen – a nem fogyasztói szerződésekben alkalmazott általános szerződési feltételek tisztességtelen kikötéseivel szemben is védelmet akar nyújtani.¹⁵

¹⁴ A társasági szerződések érvénytelenségének különös vonásaihoz, *de lege ferenda* javaslatokkal lásd Sárközy Tamás: A „hibás” társaságról. Magyar Jog XLVII(2000) 705–710. o.

¹⁵ Lásd részletesen Vékás Lajos: Javaslat az általános szerződési feltételek Ptk.-beli szabályozásának kijavítására. Jogtudományi Közlöny LV(2000) 485–492. o.

Az általános szerződési feltétel fogalmát a Ptk. (1977. évi IV. törvény által beiktatott) eredeti 209. §-a nem határozta meg. A hatályos 209/C. § – az Irányelvből kiindulva – normatív definíciót ad. Annak következtében azonban, hogy az Irányelv csak a fogyasztói szerződésekre irányul, a Ptk.-beli definíció pedig ezen túlmenően kívánja az általános szerződési feltétel fogalmát megadni, a hatályos normatív definíció néhány ponton javításra szorul. Feltűnő hiba, hogy a nyilvánvalóan csak fogyasztói szerződésekben indokolt vélelmet a Ptk. (209/D. §) általános jelleggel állítja fel, noha ez a bizonyítási könnyítés csak fogyasztói szerződésekben indokolt. E hibák kijavítását célozza a javaslat.

2. *Az általános szerződési feltételek alkalmazásával kötött szerződések tartalmi szabályainak rendszere*

Az új Ptk.-ban célszerű először az általános szerződési feltételek alkalmazásával kötött szerződések közös szabályait meghatározni. E normákhoz kiegészítésül illesztendő a csak fogyasztói szerződések megkötésénél alkalmazott általános szerződési feltételek különös szabályait. S végül ezeket a különös, fogyasztói szerződésekre irányadó rendelkezéseket ki kell terjeszteni az egyedi fogyasztói szerződések ki nem alkudott tisztességtelen kikötéseire.

Általános szerződési feltételek alkalmazására sor kerül mind vállalatok közötti szerződésekben, mind fogyasztói ügyletekben. Ezen kívül általános szerződési feltételek felhasználása előfordulhat vállalatok és fogyasztónak nem minősülő magánszemélyek közötti jogviszonyokban, továbbá a fogyasztónak nem minősülő magánszemélyek egymás közötti viszonyában is. A tartalmi kontroll szabályozásánál abból kell kiindulni, hogy a „tisztességtelen kikötéssel” szembeni jogi védelemnek a különböző alanyi körökben eltérő céljuk van, éspedig alapvetően azért és annyiban, amiért más-más oka van a felek magánautonómiájába történő beavatkozásnak az egyik, illetve a másik területen. A fogyasztó védelmét a „tisztességtelen kikötéssel” szemben is az indokolja, hogy – tipikus helyzetből kiindulva – hátrányos helyzetben van szerződő partnerével: egy vállalkozóval, egy szabadfoglalkozású üzletemberrel szemben. A hátrány egyaránt származhat a gazdasági erő különbségéből, az üzleti tapasztalat és a piaci tájékozottság eltérő szintjéből. A „tisztességtelen kikötéssel” szemben a törvénynek a fogyasztót mint gyengébb szerződő partnert kell jogaiban erősítenie. Ezért is terjed ki a védelem nemcsak az általános szerződési feltételek felhasználásával kötött szerződésekre, hanem egyedi szerződések nem kialkudott „tisztességtelen kikötésére” is. Nem fogyasztói szerződésekben az általános szerződési feltételek „tisztességtelen kikötésével” szemben jogi védelemnek részben más oka van. Ezekben a relációkban a különleges jogi védelmet a szerződés egyoldalú tartalmi meghatározásának lehetősége indokolja. Ez a lehetőség ugyanis még a nem gyengébb féllel szemben is egyoldalúan hátrányos feltételek meghatározására ad alkalmat. Az ilyen helyzetekben a fogyasztónak nem minősülő szerződő alanyokat is különös védelemben kell a jognak részesítenie. Nem elhanyagolható szempont mindezeknél, hogy az általános szerződési feltételek jogi ellenőrzése a piac átláthatóságát és az egyenlő versenyfeltételek megteremtését is szolgálja.

A részben eltérő védelmi célok miatt az általános szerződési feltételek jogi ellenőrzésére vonatkozó szabályokat csak részben lehet egységesen felállítani. A tartalmi kontrollt szolgáló általános szabályokat úgy kell megállapítani, hogy azok a felsorolt valamennyi alanyi kör ügyleteire alkalmazhatók legyenek. Ezen általános normákhoz képest külön kell megadni a fogyasztói szerződéseknek járó sajátos védelmet, éspedig mind az általános szerződési feltételek felhasználásával, mind az anélkül kötött egyedi fogyasztói szerződések ki nem alkudott kikötéseire. A Ptk. jelenlegi szabályai közül az első csoportba számító normákat tartalmaz a 209. § és a 209/C. § és 209/D. §, de a 209. § (2) és (3) bekezdésének és a 209/D. §-ban foglalt normának általános jellege kérdéses. A csak fogyasztói szerződésekben alkalmazott sajátos védelmi eszközöket tartalmazza a 209/B. §, míg az egyedi fogyasztói ügyletekhez ad védelmet a 209/A. §.

Megjegyzés: van olyan felfogás, amely a tisztességtelen szerződési kikötéseket a kereskedelmi (üzleti) forgalom körében is semmisségi szankcióval illetné (Kemenes István: A gazdasági szerződések követelményei és az új Ptk.).

3. A „tisztességtelen kikötés” meghatározása

Tisztességtelen a szerződéses kikötés, ha a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével a feleknek a szerződésből eredő jogait és kötelezettségeit egyoldalúan és indokolatlanul az egyik fél hátrányára állapítja meg. Ezt kell általában megállapítani, ha a kikötés nem egyeztethető össze annak a törvényi szabálynak lényegi alapgondolatával, amelytől eltér, vagy ha a szerződésből természetszerűen fakadó lényeges jogokat olyan mértékben korlátozza, illetve a kötelezettségeket olyan mértékben szűkíti, hogy az a szerződéses cél elérését veszélyezteti.

A Ptk. 209/B. § (2) bekezdése indokolatlanul kitágítja a „tisztességtelen kikötés” fogalmát. Az ott meghatározott vagylagos feltételek gyakorlatilag a diszpozitív törvényi normák kógenssé tételét eredményezik. Túlzott védelmet jelent ez még a fogyasztói szerződésekben is, ráadásul a definíció a nem fogyasztói ügyletekre is vonatkozik. Semmi sem indokolja, hogy egy szerződéses kikötést – ismételjük: ráadásul nem csak fogyasztói szerződésekben – önmagában azért tisztességtelennek tekintsünk, mert az jelentősen eltér egy „irányadó és lényeges rendelkezéstől”. Az ilyen kikötések szankcionálása ok nélkül csorbítja a szerződési szabadság elvét és szorítja háttérbe a törvény diszpozitív szabályait. Nem tekinthető véletlennek, hogy a 93/13/EGK Irányelv a 209/B. § (2) bekezdésében foglalt feltételeket még fogyasztói ügyletek esetében sem minősíti a „tisztességtelen kikötés” fogalmi kritériumának. A javaslat ennek megfelelően enyhíti, és egy iránytű jellegű meghatározással írja körül a „tisztességtelen kikötés” fogalmát, módot adva az egyedi bírói mérlegelésre is. A fenti javaslat gyakorlatilag azt a kikötést tekinti tisztességtelennek, amely a törvény diszpozitív szabályaitól az általános szerződési feltételt kiállító fél partnerének hátrányára jelentős mértékben eltér.

Ezekén túlmenően a 209/B. § (5) bekezdése nem helyesen „fordítja át” az Irányelvet [4. cikk (2) bek.].

4. „Tisztességtelen kikötés” fogyasztó szerződéseken

a) **Az általános szerződési feltételek tisztességtelen kikötései fogyasztói szerződéseken semmiek. A semmisségre csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni.**

A 93/13/EGK Irányelv átültetésének egyik komoly hibája a „tisztességtelen kikötés” szankcionálása fogyasztói szerződéseken.

Az Irányelv szerint a fogyasztói szerződésben alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő tisztességtelen kikötések semmiek. A Ptk. – nyilván az 1977. évi IV. törvényben bevezetett védelmi technikát (eredeti 209. §) megtartva – itt is a megtámadhatóság szankcióját alkalmazza. Az Irányelvvel történő összhang megteremtése érdekében a fogyasztói szerződések körében a tisztességtelen kikötéseket semmisnek kell tekinteni azzal, hogy – mint a nem cselekvőképesek ügyletei esetében: 21. § (1) bek. – a semmisségre csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni (relatív, egyoldalú semmisség).

A hatályos törvényi megoldás azáltal még ellentmondásosabbá vált, hogy a Ptk. végrehajtására kibocsátott 18/1999. (II. 5.) Korm. rendelet – az Irányelv mellékletében foglalt kategorizálás átvételénél – a „feltétlenül tisztességtelen kikötéseket” semmisnek tekinti, és csak a „vélelmezetten tisztességtelen kikötések” esetére marad meg a Ptk.-ban kimondott megtámadhatóságnál.

A javaslat ezeknek az ellentmondásoknak a feloldását célozza.

b) **A nem általános szerződési feltétel alkalmazásával kötött (egyedi) fogyasztói szerződéseken a tisztességtelen kikötés akkor semmis, ha az adott feltételt a szerződő felek nem egyedileg alkudták ki, azaz azt a fogyasztóval szerződést kötő személy előre és egyedül úgy határozta meg, hogy arra a fogyasztónak nem volt érdemi befolyása.**

A Ptk. 209/B. § (1) bekezdése fogyasztói szerződéseken szankcionálja a tisztességtelen szerződéses kikötést egyedi (azaz nem általános szerződési feltétel alkalmazásával kötött) szerződéseken is. Míg azonban a 93/13/EGK Irányelv [3. cikk (1) bek.] a szankcionálást csak akkor tartja indokoltnak, ha „a felek által egyedileg nem kialakított” szerződési kikötésről van szó, addig a Ptk. ezt a megszorítást nem alkalmazza. Ily módon a hatályos jogban az egyedileg kötött fogyasztói szerződés minden olyan kikötése tisztességtelennek minősíthető és szankcionálható, amely „a szerződésre irányadó lényeges” törvényi rendelkezéstől (diszpozitív szabálytól) jelentősen eltér, még akkor is, ha a felek ezt a szerződési tárgyalások során közösen állapították meg, és – esetleg a szerződés más feltételeivel kiegyenlítve – alkudták ki. Ez a megoldás – bár nincs ellentétben az Irányelvvel, amely (8. cikk) a szigorú szabályozást megengedi – mindenképpen eltúlozza a fogyasztó védelmét, és indokolatlanul korlátozza a felek szerződésalakító szabadságát és a törvényi diszpozitív szabályok érvényesülését. Ráadásul a Ptk. 209/A. §-a a magyar jogban előzmények nélküli új tényállást fogalmaz meg. A javaslat mindezek miatt az Irányelvvel egyező tartalmú megszorítást lát szükségesnek.

Megjegyzés: Az Európai Alapelvek (Art. 4.110) nem fogyasztói szerződések egyedileg tárgyalásra nem került tisztességtelen feltételeinek érvénytelenítését is lehetővé teszik; az UNIDROIT Alapelvek ilyen lehetőséget nem ismernek.

5. A közérdekű kereset (*popularis actio*)

A közérdekű keresetindítás lehetőségét – a tisztességtelen kikötés semmisségének megállapítására – a fogyasztói szerződésekre kell korlátozni.

A Ptk. 209. § (2) és (3) bekezdésében foglalt szabályok a gazdálkodó szervezet által alkalmazott tisztességtelen feltétel esetében valamennyi alanyi kör tekintetében megnyitják az erre hivatott szervek (Ptké. II. 5. §) számára a közérdekű keresetindítás lehetőségét. A közérdekű keresetindításra a vállalatok kapcsolataiban nincs szükség, de feleslegesnek tűnik a *popularis actio* a fogyasztónak nem minősülő magánszemélyek ügyleteinél is. Ezért a javaslat a közérdekű keresetindítást csak fogyasztói szerződésekre kívánja alkalmazni.

Ezzel kapcsolatban felmerül viszont a kérdés, hogy ha a „tisztességtelen kikötés” fogyasztói ügyletekben semmisséggel szankcionálandó, ahogy azt az Irányelvvel történő összhang megteremtése érdekében a fenti javaslat kimondja, akkor szükség van-e egyáltalán – közérdekű – keresetindításra. A Ptk. 234. § (1) bekezdése szerint a semmisség megállapításához külön eljárásra nincs szükség, a gyakorlat mégis azt mutatja, hogy bizonytalan a helyzet, ha nincs bírói döntés. A Legfelsőbb Bíróság – éppen a (régi) 209. § alkalmazásával kapcsolatban – helyesen állapította meg, hogy a semmis kikötések érvénytelenségének megállapítása is kérhető a megtámadás keretében. A „tisztességtelen kikötés” érvénytelenségének bírósági deklarálása oszthatja el ugyanis az illető kikötés hatályosulásával kapcsolatos bizonytalanságot. A kifejtettek alapján a 209. § és a 234. § (1) bekezdésének együttes alkalmazása indokolt. „Eltérő értelmezésen alapuló gyakorlat azért sem volna helyes, mert az akadályozná az állandó forgalomban levő általános szerződési feltételeknek teljes ’megtisztítását’ a jogrend által helytelenített kikötésektől, holott fontos érdek, hogy ezek érvényessége iránt ne maradjon fenn kétely.” (GKT-PTK 1/1983: BH 1984/2. sz.) A közérdekű keresetindítás lehetőségét egyébként az Irányelv [7. cikk (2) bek.] is elvárja. Az erga omnes hatály külön kimondása [209. § (3) bek.] természetesen a semmisség szankciójának alkalmazása esetén felesleges.

V. Képviselet

Álképviselet

A Törvény bővítse ki a jogi személyek vélelmezett képviseletének körét minden olyan tag illetve alkalmazott tekintetében, akik beosztásuknál fogva rendszeresen szerződéses tárgyalásokat folytatnak, és a kívülállók az illető jogi személy szervezeti képviselőjének eljárásából alapos okkal következtethetnek arra, hogy az illető személyeknek az adott jognyilatkozatok megtételére képviseleti jogosultságuk van. Mondja ki tovább az új Ptk., hogy a jogi személyek szervezeti képviselője képviseleti jogosultságának korlátozása harmadik személyek irányában hatálytalan.

A forgalom biztonsága megkívánja, hogy a jogi személyek szervezeti képvisellete harmadik személyek számára egyértelmű és világos legyen. Amennyiben az adott jogi személy ennek a követelménynek nem tesz eleget, következményét az álképviselet tekintetében magának kell viselnie. A javaslat a Ptk. 221. § (2) bekezdésének tételét

bővíti ki a jóhiszemű harmadik személyek érdekének védelmében. (Hasonló szellemben fogant a Legfelsőbb Bíróság Gf. I. 31 500/1993: BH 1994/96. sz. ítélete. Ellentétes gyakorlat az értékpapír-ügyletekkel kapcsolatban hozott 1996 utáni ítéletekben.)

VI. A szerződés tartalma és módosítása

1. A szerződés tartalmának meghatározása

A szerződő felek teljesíteni tartoznak az általuk meghatározott kötelezettségeken kívül minden olyan kötelezettséget, amely az adott szerződés természetéből és céljából vagy a felek között kialakított gyakorlatból és szokásból következik.

A javaslat a Ptk. 206. § (4) bekezdésnek tényállásából kiindulva, de a kifejezett bírósági szerződési tartalom-kiegészítő jogkört elejtve, az Európai Alapelvek (Art. 6.102) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 5.2) alapján fogalmazza meg az ún. hallgatólágos kötelezettségek („implied obligations”) szerződési tartalomává válását.

2. A szerződés tartalmának jogszabályi meghatározása

Az új Ptk.-ban nem tartható fenn az a lehetőség, hogy a magánjogi szerződés egyes tartalmi elemeit jogszabály – akár „visszaható hatállyal” is – meghatározhassa, illetve megváltoztathassa. Kizárólag törvény és csak kivételesen, különösen jelentős közérdekből és csak a jövőre nézve (azaz a szerződéses jogviszony le nem zárt részére) változtathatja meg a szerződés tartalmát.

A Ptk. jelenlegi 226. §-a ezeket a lehetőségeket – lényegében korlátozás nélkül – megnyitja. *De lege ferenda* nem tartható fenn a Ptk. 226. §-ában foglalt tág lehetőség a szerződés tartalmának jogszabályai meghatározására. Ez a helyes álláspont, annak ellenére, hogy az Alkotmánybíróság nem mondta ki a Ptk. 226. §-ának kifejezett alkotmányellenességét: 32/1991. (VI. 6.) AB hat., ABH 1991, 129. o.; v. ö.: a 66/1995. (XI. 24.) AB hat., ABH 1995, 333. o.

3. Kereskedelmi szokások

A szerződés tartalmára vonatkozó szabályok közé fel kell venni olyan normát, amely a kereskedelmi szokások és a felek közötti kereskedelmi gyakorlat szerződéses tartalomává válásáról ad diszpozitív szabályt. Ennek megfelelően ki kell mondani, hogy a szerződő feleket köti minden olyan kereskedelmi szokás és minden olyan kereskedelmi gyakorlat, amelyet egymás közötti kereskedelmi kapcsolatukban kialakítottak. A szerződő feleket köti továbbá az olyan kereskedelmi szokás is, amelyet a felekkel azonos helyzetben lévő személyek általánosan alkalmazandónak tartanak, kivéve, ha az ilyen szokás alkalmazása – figyelemmel a közöttük folytatott korábbi kapcsolatokra is – a felek kapcsolatával ellentétes.

A kereskedelmi magánjogi ügyletekben mindennapos, hogy a felek közötti, az adott üzletágban kialakított szokások és gyakorlat a szerződés tartalmát képezi. Erről az új Ptk.-ban is rendelkezni kell. Az itt javasolthoz hasonló szabályt adnak a kérdéses problémára az Európai Alapelvek (Art. 1.105) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 1.8) is.

4. Teljességi záradék (*merger clause*)

Az új Ptk. mondja ki, hogy a szerződő felek írásban kötött szerződésében elfogadott olyan záradék, amely szerint az írásba foglalt megállapodás a szerződés valamennyi feltételét magában foglalja (teljességi záradék), azzal a következménnyel jár, hogy a szerződésbe nem foglalt korábbi nyilatkozatok, kötelezettségvállalások vagy megállapodások nem képezik a szerződés részét, s azokat legfeljebb a szerződés értelmezésénél lehet figyelembe venni.

A kereskedelmi szerződéses gyakorlatban (főleg az ún. önszabályozó szerződésekben, de más esetekben is) gyakori, hogy a felek teljességi záradékot alkalmaznak. Ez a záradék néha pontos és kimerítő, de gyakran a felek nem állapítják meg a záradék jogkövetkezményeit. Ilyen esetekre gondolva tartalmaznak rendelkezéseket az Európai Alapelvek (Art. 2.105) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 2.17). Hasonló szabály felvétele az új Ptk.-ban is célszerűnek látszik.

5. Bírói szerződésmódosítás

E körben a hatályos jog (Ptk. 241. §) beválnak tekinthető és fenntartandó. Némi kiegészítésre – a bírói gyakorlat tapasztalatai alapján – mégis szükség van. A fontosabb és az új Ptk.-ban tételesen megfogalmazandó tanulságok a következők:

- **Kizárt a szerződés bírói módosítása abban az esetben, ha a körülmények változása valamelyik szerződő fél rendes üzleti kockázata körébe esik.**
- **Nem kérheti a bíróságtól a szerződéses tartós jogviszony módosítását az a szerződő fél, akinek a körülmények változásával számolnia kellett, vagy aki a változásokat felróható módon maga idézte elő.**

A javasolt tételeket a Ptk. 241. §-ának alkalmazhatóságával kapcsolatban a bírói gyakorlat dolgozta ki (Pf. IV. 21 105/1984: BH 1985/470. sz.; Gf. II. 30 148/1987: BH 1988/80. sz.; Pfv. II. 22 197/1994: BH 1996/145. sz.; Pf. IV. 20 189/1992: BH 1993/670. sz.).

Mintául szolgálhatnak a *clausula rebus sic stantibus* elvének megfogalmazásával és alkalmazásával kapcsolatban az Európai Alapelvek (Art. 6.111) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 6.2.1–6.2.3) „hardship-klausulái” is. Az előbbiek – többek között – kifejezetten kimondják, hogy a szerződő fél kötelezettségeit akkor is teljesíteni tartozik, ha azok költségei időközben megnövekedtek, vagy az ellenszolgáltatás értéke időközben csökkent. (Megjegyzés: az Mtj. 1150. §-a részletesen szabályozta a gazdasági lehetetlenülés feltételeit.)

VII. A szerződést biztosító mellékkötelezettségek

1. Zálogjog

a) **Javasoljuk, a zálogjogi szabályoknak a dologi jogi könyvbe történő áthelyezését.**

A Ptk. azért helyezte és helyezhette a zálogjogi szabályokat a szerződési jogba, mert – noha a zálogjog elvben az akkori viszonyok között is értékjognak minősült – a vagyoni forgalom legfontosabb alanyai: az állami vállalatok a felvett hitelekre csak saját vagyonukból adhattak biztosítékot. Ily módon a kötelmi és a dologi adós személye a jogalanyoknak ebben a körében fogalmilag nem válhatott el egymástól, és ezért a zálogjog dologi jogi jellege (mindenekelőtt abszolút szerkezete) az állami tulajdon körében teljesen háttérbe szorult. Átalakult gazdasági viszonyaink között ez a helyzet is gyökeresen változott meg: a kötelmi és dologi adós személye távolról sem esik fogalmilag egybe, nem is szólva arról, hogy a zálogjogosult a kötelmi kötelezett többi hitelezőjével szemben is dologi jogi védelemre tarthat igényt. Ez a zálogjog dologi jogi természetét helyezi előtérbe: nem az a zálogjog jellegadó eleme, hogy egy szerződéses kötelelem teljesítésének biztosítására szolgál, hanem az, hogy a mindenkori zálogjogosult számára – meghatározott érték erejéig – kizárólagos kielégítési jogot biztosít a dolog mindenkori tulajdonosával szemben. Mindezek miatt a zálogjog a piacgazdaság körülményei között fogalmilag túlnyúlik a jogosult és a kötelezett kötelmi jogi viszonyán, és ezért adekvát rendszertani helyét – bár a szisztematizálásnak közvetlen gyakorlati következményei nincsenek – inkább a dologi jogban találja meg. Ezzel a javaslattal összhangban épül fel a „Dologi jog” című könyv előterjesztett tartalmi váza is.

b) **A zálogjogra vonatkozó szabályokat a gyakorlatban felmerülő esetleges további problémák függvényében kell felülvizsgálni.**

A piacgazdaságra történő áttérés a hitelbiztosítékok körében világított rá a leginkább a korábbi „szocialista” magánjogi szabályok deficitjeire. Ezek csökkentésére került sor az 1996. évi XXVI. törvénnyel a zálogjogi szabályok átfogó reformjára. Ez a reform új, illetve újra bevezetett zálogjogi formákat is hozott, és egészében felülvizsgálta a Ptk. eredeti szabályait e körben. Az ily módon megreformált szabályok gyakorlati tapasztalatai alapján a 2000. évi CXXXVII. törvény ismételten átfogó módosításokat eszközölt az egész zálogjogban, és új szerkezetben tette közzé a Ptk. 251–269. §-ait. Ez a törvény egyidejűleg végrehajtotta a szükséges módosításokat a csődeljárásról, felszámolási eljárásról és végelszámolásról szóló 1991. évi II. törvényen, valamint a cégtörvényen (1997. évi CXLV. törvényen) is. A 2001-ben hatályba lépő új zálogjogi szabályok tapasztalatai minden bizonnyal még felszínre fognak hozni hiányosságokat és ellentmondásokat. Az új Ptk.-ban ezeket az új problémákat kell majd megoldani.

2. Óvadék

Az óvadék feltételeit és szabályait a zálogjog alapvető változásainak fényében újra kell gondolni és adott esetben módosítani.

3. Bankgarancia

A bankgarancia törvényi fogalmát újra kell definiálni, és szabályait ki kell egészíteni figyelemmel a – nemzetközi gyakorlat alapján – alakuló belföldi szerződéses szokások tapasztalataira.

A bankgarancia a mai piaci viszonyok között lényegesen nagyobb szerepet játszik mint korábban. A szerződéses gyakorlat gyakran alkalmazza a bankgaranciát mint hitelbiztosítékot, és emellett törvények (pl. vámszabályok) kötelező jelleggel is előírják ezt a biztosítéki formát. Mindezekre tekintettel a bankgarancia Ptk.-beli szabályait ki kell egészíteni. A szabályok megalkotásához a nemzetközi gyakorlatot követő banki szokások jó kiindulópontot jelentenek. A garancia-nyilatkozatokban – a jogviszony szereplőjének megnevezésén túl – minden esetben meghatározzák a kötelezettségvállalás határidejét, a garanciavállalás összeghatárát, a lehívás feltételeit és módját, valamint a nyilatkozat visszavonásának korlátozottságát.

4. Kötbér

Az új Ptk. ne kösse írásbeli formához a kötbérkikötés érvényességét, és a kötbért – diszpozitív jelleggel – valódi „átalány-kártérítésként” szabályozza. Ez azt jelenti, hogy a kötelezett a szerződésszegésből eredő kártérítési felelősség módosítandó szabályai szerint menthetné ki magát: kimentésére csak az adna lehetőséget, ha a kötelezett bizonyítja, hogy a szerződésszegést olyan akadály okozta, amelyet nem háríthatott el, s a szerződéskötés idején ezzel az akadállyal nem is kellett számolnia. A jogosult a kötbért meghaladó kárát és a szerződésszegésből eredő egyéb jogait az ezekre a jogkövetkezményekre vonatkozó külön szabályok szerint változatlanul érvényesítheti. A kötbér mint átalány-kártérítés késedelmes megfizetése kamatkötelezettséggel járna. A bíróság a kötbért csak egészen kivételesen akkor mérsékelhetné, ha annak mértéke a szerződésszegés által okozott kárhoz és az eset összes körülményeihez képest erősen túlzott.

A kötbér a Ptk. 246–247. §-ok szerinti szabályozásban vegyes jogi természetet mutat: elsősorban magánjogi büntetés (bírság) a szerződésszegő féllel szemben, de egyben átalány-kártérítés is, ha a jogosult a kártérítési igényével kapcsolatos bizonyítási nehézségeket el akarja kerülni. A bírság-jelleg következménye, hogy a jogosult a kötbér mellett érvényesítheti a kötbért meghaladó kárát és a szerződésszegésből eredő egyéb jogait is, kivéve a nemteljesítés miatti kötbérigény mellett teljesítést [246. § (2)–(3) bek.]. A kötbér ezen tulajdonságával magyarázható, hogy a bíróság – mérlegelési jogkörében – mérsékelheti a túlzott mértékű kötbér összegét [247. § (1) bek.]. A vegyes (bírság-, átalány-kártérítés-) jelleg egyként tükröződik abban a szabályban, amely szerint a jogosult a kikötött kötbért akkor is követelheti, ha kára nem merült fel [246. § (2) bek.].

A javaslat a kötbért elsősorban átalány-kártérítésként fogja fel. Meghagyja ugyanakkor a lehetőséget a jogosult számára, hogy kötbér mellett kártérítést igényeljen szerződésszegő partnerétől a kártérítési szabályok szerint. Ezt a lehetőséget pl. a holland Ptk. [Art. 6–94. (2) bek.] is biztosítja. (Igaz, hogy a holland Ptk. inkább szerződéses bírságnak, mint átalány-kártérítésnek fogja föl ezt az

intézményt.) Megjegyzendő, hogy a javaslat a kötbér melletti kártérítési igény elismerése tekintetében eltér az egyébként mintául szolgáló Európai Alapelvek (Art. 9.509) és UNIDROIT Alapelvek (Art. 7.4.13) szabályától. Ezek ugyanis az átalány-kártérítés („agreed payment”) kikötése esetén nem adnak módot a tényleges kár érvényesítésére. Megfontolandó ez a megoldás is.

Megjegyzés: A bírósági mérséklés lehetőségének megszigorítását helyesnek tartanánk minden hasonló esetben, így kamatnál [232. § (3) bek.], foglalónál [245. § (32) bek.], jogvesztés-kikötésnél [250. § (2) bek.] is.

5. Tulajdonjog-fenntartás

Megfontolást igényel, hogy a tulajdonjog-fenntartás jelenleginél kiterjesztettebb hatállyal és dologi hitelbiztosítékként nyerjen szabályozást.

A Ptk. korlátozott szerepet szán, és ezért meglehetősen szűk keresztmetszetben – az adásvétel rendelkezései között – szabályozza (368. §) a tulajdonjog-fenntartást. A pénzpiac jogos hitelbiztosítéki igényeinek kielégítésére célszerűnek látszik a tulajdonjog-fenntartás hitelbiztosítéki szerepének kiterjesztése. Egy ilyen megoldás mindenekelőtt a felszámolási és csődeljárás szabályainak módosítását tenné szükségessé. Jelenleg a tulajdonos helyzete addig biztosított, amíg a dolog tulajdonjogát harmadik jóhiszemű személy nem szerzi meg. A Csődtörvény 4. §-a szerint ugyanis a felszámolási eljárás keretében a felszámoló köteles az adós vagyontárgyai közül az igényperrel [Pp. 371. § (1) bek.] a foglalás feloldása iránt fellépő tulajdonos számára kiadni a tulajdonjog-fenntartással eladott dolgot. Ha azonban a tulajdonjogot harmadik személy megszerzi, az eladó tulajdonos csak a vételárra támaszthat igényt, s – az adós ellen folyó esetleges felszámolási eljárásban – ez az igénye csak a felszámolási vagyonból elégíthető ki, s így a felszámolási eljárás eredményétől függ. Márpedig ebben az eljárásban az eladó által igényelt vételár nem képez az adós felszámolás alá került vagyontól elkülönült vagyont, s ezért a tulajdonos eladó a többi hitelezővel szemben nem élvez elsőbbséget (Fpk. VI. 33 376/1995: BH 1997/144. sz.). A tulajdonjogát fenntartó eladó számára az jelentene biztosítékot, ha az adósa által jóhiszemű harmadik személynek eladott dolog vételárára a felszámolási eljárásban elsőbbséget élvezne.

Megfontolandó a tulajdonjog-fenntartás hatályának kiterjesztése és valódi dologi hitelbiztosítékként történő elismerése is. Noha e megoldás hátrányait is mérlegelni kell, külföldi példák nyomán elképzelhető a hatály vertikális kiterjesztése. Ez azt jelenti, hogy a vevő a dolgot a tulajdonjog fenntartása idején eladhatja, illetve feldolgozhatja. Egy ilyen megoldás elfogadása az üzleti életben kívánatos volna. Ilyenkor a tulajdonjog-fenntartás kiterjed a dolog helyébe lépő vételár-követelésre, illetve a feldolgozás folytán létrejött másik dologra vagy szurrogátumra. A vételár-követelésre vonatkozó hitelezői igény engedményezés útján biztosítható. Feltétlenül célszerűnek látszik a tulajdonjog-fenntartás horizontális kiterjesztésének lehetővé tétele. Erre olyan formában kerülhet sor, hogy a tulajdonjog-fenntartás nemcsak az eladó vételár-részleteit biztosítja, hanem az eladó és a vevő közötti üzleti kapcsolatokból származó minden egyéb követelést is. A tulajdonjog fenntartás itt javasolt hatályának kiterjesztése esetén természetesen a felszámolási, illetve végrehajtási eljárás szabályait is megfelelően módosítani kell.

Megjegyzendő, hogy – különösen a tulajdonjog-fenntartás vertikális vagy horizontális kiterjesztése esetén – a hitelbiztosíték dologi jellege oly mértékben dominánssá válik, hogy – a zálogjogra tett fenti javaslatához hasonlóan – a tulajdonjog-fenntartást is célszerű a dologi jogban elhelyezni. (A jelenlegi elhelyezés az adásvétel szabályai között semmiképp sem látszik adekvátnak.)

6. Kezesség

Megnövekedett jelentőségére tekintettel meg kell vizsgálni, hogy mely kérdésekben nem kielégítőek a kezesség szabályai. Mintául szolgálhat a svájci OR, a Ptk.-nál részletesebb, bevált normáival (492-512. §-ok).

VIII. A szerződés teljesítése

1. Idő előtti teljesítés

A jogosult a teljesítési határidő előtt felajánlott teljesítést visszautasíthatja, kivéve, ha az szerződési vagy egyéb érdekeit nem sérti, és a kötelezett az esetleges többletköltségeket viseli. Az idő előtti teljesítés elfogadása a saját kötelezettség teljesítésének határidejét nem módosítja.

A javaslat a töretlen bírói gyakorlatot, továbbá az Európai Alapelvek (Art. 7.103) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 6.1.5) szabályát veszi át.

2. Pénztartozás teljesítése

a) A pénztartozás megfizetésének módja

Pénztartozás megfizetése bármely, a szerződő felek helyzetében szokásos fizetési forma szerint megtörténhet. Amennyiben a jogosult akár a szerződéses kikötés alapján, akár önkéntesen csekket, utalványt vagy más hasonló fizetési eszközt fogad el, teljesítésnek e fizetési eszközök beváltása minősül. Ilyen esetekben azt kell vélelmezni, hogy a fizetési forma költségei a kötelezettet terhelik.

A javaslat az Európai Alapelvek (Art. 7.107), illetve az UNIDROIT Alapelvek (Art. 6.1.7) szabályából indul ki.

b) A pénztartozás pénzneme

Ha a szerződés a fizetendő pénzösszeget a teljesítés helyétől eltérő pénznemben határozza meg, a teljesítésnél a fizetés helyén az esedékesség (késelem esetén a jogosult választása szerint a tényleges fizetés) időpontjában érvényes árfolyam irányadó.

A javaslat egyezik az Európai Alapelvek (Art. 7.108) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 6.1.9) szabályával.

c) Pénztartozás határidő előtti megfizetése

A jogosult a szerződéses határidőig ügyleti kamatot köthet ki arra az esetre is, ha a kötelezett tartozását e határidő előtt visszafizetné.

Piacgazdasági feltételek közepette, kínálati pénzpiac esetén nem állja meg a helyét a Ptk.-nak az a szabálya [292. § (2) bek.], amely szerint a jogosult minden

további nélkül köteles elfogadni a pénztartozás visszafizetését a lejárat határidő előtt. A jelenlegi szabály szerint ilyen esetben a jogosultnak kamat nem jár, sőt az ilyen kamatkikötés semmis.

A javaslat a megváltozott pénzügyi helyzetre tekintettel lehetővé kívánja tenni, hogy a hitelező ügyleti kamatot ilyen irányú szerződéses kikötés alapján a szerződés szerinti teljesítési határidőig akkor is érvényesíthessen, ha az adós a kölcsönt előbb fizetné vissza.

3. Kamatmeghatározás

A magánszemélyek közötti szerződéses viszonyokban a pénztartozás ingyenességének vétele felülvizsgálatra szorul.

A Ptk. 232. § (1) bekezdése második mondata ingyenesnek vélelmezi a magánszemélyek közötti pénztartozást: „kamat csak kikötés esetében jár”. Ma abból lehet kiindulni, hogy a magánszemélyek szerződéses kapcsolatait is piaci szempontok vezetik. Erre tekintettel az ingyenesség vélelmét ezekben a kapcsolatokban is meg lehet szüntetni, azaz a 232. § (1) bekezdés első mondatában felállított visszterhességi vélelmet a magánszemélyek szerződéses viszonyaira is ki lehet terjeszteni. E szabály diszpozitív jellegéből természetszerűleg következik viszont, hogy minden szerződéses viszonyban – így a magánszemélyek kapcsolataiban is – kiköthető a kamatmentesség.

A törvényes (azaz ellenkező szerződéses kikötés hiányában érvényesülő) kamat meghatározásának módjára javasoljuk, hogy az új Ptk. a mindenkori jegybanki alapkamathoz igazodva határozza meg a kamat és a késedelmi kamat mértékét. A meghatározás bázisát minden naptári évben az adott év január 1-jei (vagy 15-i) jegybanki alapkamat képezze az egész adott esztendőre. Ennek megfelelően a kamatláb a jegybanki alapkamat függvényében, de évente csak egyszer változna, és az adott szerződéses jogviszony keletkezésének időpontjától függetlenül az éves ritmusban érvényesülne minden pénztartozásra.

Alternatív javaslat az Európai Alapelvek (Art. 9.508) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 7.4.9) mintájára: a késedelmi kamatláb az első osztályú adós részére a fizetés helyén, a fizetés pénznemében nyújtott rövidlejáratú kölcsön után felszámított átlagos hitelezési kamatláb.

Az 1990-es években felgyorsult, majd a legutóbbi években csökkenő tendenciát mutató infláció közepette a Ptk. korábbi módszerével, azaz a kamatláb törvényi rögzítésével (előbb 5%, majd 8%, végül 20% stb.) nem lehetett elég rugalmasan követni a pénz értékének változásait. Ezért a 2000. évi LXXXVIII. törvény új kamatláb-meghatározási módszerhez folyamodott, és a költségvetési törvényre bízta a kamatláb következő évre (2000-ben: a következő két évre) történő meghatározását. Megfontolandó, hogy az infláció rugalmas követését nem lehetne-e közvetlen állami szerepvállalás nélkül, a piacgazdasághoz jobban illő, a vagyoni forgalom magánjogi szereplői számára jobban kiszámítható és egyben automatikus módszerrel biztosítani. Ilyen módszer lehetne, ha az új Ptk. a minden év elején érvényes jegybanki kamat meghatározott %-ában definiálná a kamatlábat. Ez a

kamatláb lenne érvényes az adott naptári évre. Az ily módon meghatározott, évente változó kamatlábat kellene minden szerződéses jogviszonyra alkalmazni, függetlenül attól, hogy az illető szerződés mikor jött létre. A kamat ugyanis nem büntetés, hanem a pénz ára; szerződésszegés esetében pedig a külön késedelmi kamat fejezi ki a szankciós jelleget. Ezért nem helyes a változó kamatlábak hatályosulását a szerződéses jogviszonyok keletkezésének időpontjától függővé tenni, amint az a 2000. évi LXXXVIII. törvényben történt. Ez a törvény csak a hatálybalépését követően keletkezett jogviszonyokra szállította le a korábban érvényes évi 20%-os ügyleti kamatot évi 12%-ra, és az évi +8%-os késedelmi kamatot évi +4%-ra.

Megjegyzés: az Európai Alapelvek és az UNIDROIT Alapelvek szabálya nemzetközi pénztartozást tart szem előtt.

A devizajog változásaira is tekintettel a 231. § (3) bekezdéséből a „devizagazdálkodásra vonatkozó” kitétel elhagyható.

4. *A teljesítés helye*

A fogyasztó javára fordítandó meg a szerződés teljesítésének helyére vonatkozó diszpozitív szabály (Ptk. 278. §).

A javaslat a fogyasztóvédelmi EK-irányelvek gondolatmenetét követi.

5. *Beszámítás*

A beszámítás új szabályainál figyelemmel kell lenni a pénzpiacon szokásos beszámítás sajátosságaira (pl. az ún. nettósítás követelményére) is. Ennek kapcsán összhangba kell hozni a magyar jogot a 98/26/EK Irányelv rendelkezéseivel.

IX. Szerződésszegés

1. *A hibás teljesítés szabályai és az 1999/44/EK sz. Irányelv¹⁶*

a) Az Irányelv integrálása a Ptk.-ba

Az 1999/44/EK sz. Irányelvet „a fogyasztói adásvétel egyes kérdéseiről és a kapcsolódó jótállásról” célszerű beépíteni a Ptk.-ba. Ennek megfelelően – valamennyi jogalany szerződéseinek tekintetében – kisebb pontosításra szorul a hibás teljesítés fogalma, kismértékben változik a kellékszavatossági jogok sorrendje, és kógens minimum-szabályok védik a fogyasztót.

Jogharmonizációs kötelezettségünket célszerű arra is felhasználni, hogy néhány ponton korszerűsítsük, illetve pontosítsuk a Ptk. (305–311. §-ok) hibás teljesítésre és kellékszavatosságra vonatkozó szabályait. (L. részletesebben Vékás Lajos: A fogyasztói adásvételről szóló EK-irányelv és átültetése a magyar polgári jogba. Magyar Jog 2000/11. sz. 646–660. o.) Ennek érdekében az

¹⁶ Ennek az Irányelvnek a Ptk.-ba történő átültetésére – jogharmonizációs kötelezettségeink keretében – valószínűleg már az átfogó reformot megelőzően, várhatólag 2002-ben sor kerül.

Irányelv néhány rendelkezését általános – valamennyi jogalany szerződéseire vonatkozó – szabályként lehet integrálni a Ptk.-ba.

Néhány speciális fogyasztóvédelmi szabályt (mindenekelőtt a bizonyítási tehernek a hiba fennállásával kapcsolatos megfordítását és a kétéves jogvesztő határidőt) és a normáknak az irányelv által megkívánt kógens jellegét viszont csak a fogyasztói szerződésekre kell kimondani. Különös jelentősége van annak, hogy a nem fogyasztói szerződések hibás teljesítésének szabályai diszpozitívak legyenek. A piaci verseny és a szerződési szabadság elve ezt egyaránt kívánatossá teszi.

A Törvénykönyvbe integrálásnak több előnye van. Ily módon kihasználhatók az Irányelvben rejlő modernizációs lehetőségek mind a hibás teljesítés fogalmával, mind a kellékszavatossági jogokkal, mind az igényérvényesítési határidőkkel kapcsolatban.

b) A hibás teljesítés fogalma

A hibás teljesítés meghatározásába célszerű felvenni a szolgáltatás „kötelező szabványban” meghatározott feltételeknek történő megfelelését is.

A hibás teljesítés fogalma az Irányelv két elemével bővíthető: a hibátlanságra (szerződésszerűségre) vonatkozó vélelemmel és a szakszerűtlen szerelésnek mint hibás teljesítési tényálláselemnek a felvételével.

A bírói gyakorlat nyomán kiegészíthető a hibás teljesítés fogalma a megfelelő használati utasítás nyújtásának elmulasztásával is.

A hibás teljesítés fogalmi meghatározásába vonható végül, hogy a jogosult a hibát a szerződéskötéskor ismerje.

A Ptk. 305. § (1) bekezdése hibás teljesítésként definiálja, ha a szolgáltatott dolog nem felel meg a teljesítéskor a törvényes vagy a szerződésben meghatározott tulajdonságoknak. Ezt célszerű kiegészíteni a kötelező szabványban előírt követelményeknek történő megfelelés feltételével (Gf. III. 30 427/1987: BH 1988/148. sz.).

Az Irányelv szerint hibás teljesítésnek minősül a szolgáltatott dolog szakszerűtlen összeszerelése is, amennyiben a szerelés szerződéses kötelezettségnek minősül, és azt a kötelezett vagy olyan személy végezte el, akit a törvény szerint a kötelezett teljesítési segédjének kell tekinteni. A magyar bírói gyakorlat számára ennek a tételnek a kimondása felesleges ugyan, hiszen magától értetődő fogalmi tágításról van szó, de ártani nem árt. Ha tehát a fogyasztói ügyletekre a jogharmonizáció miatt át kell vennünk ezt a szabályt, helyesebb általános jelleggel beiktatni az új Ptk.-ba.

Az Irányelv az ellenkező bizonyításáig vélelmezi a szolgáltatás szerződésszerűségét, ha az a teljesítés időpontjában rendelkezik a jogosultnak mintaként vagy modellként bemutatott dolog tulajdonságaival, alkalmas a kötelezett által ismert szerződéses cél kielégítésére, rendelkezik az azonos fajtájú dolgoknál szokásos és ezért a jogosult által elvárható tulajdonságokkal, és a kötelezett által – különösen hirdetésben vagy az áru címkéjén megjelenő ígértben – tett kijelentésben szereplő tulajdonságokkal. Ez a vélelem meglehetősen bonyolult ugyan, de segítheti a bizonyítási teherrel kapcsolatos kérdések tisztázását, és ezért ugyancsak általános szabályként vehető át.

A Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiuma már 1973-ban úgy foglalt állást, hogy a használati utasítás hibája kihat magára az árura és azt minőségileg

hibássá teszi (GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 75/1973. sz. állásfoglalás). Ezt a felfogást a bírói gyakorlat magáévá tette, és következetesen követi. A javaslat a bírói gyakorlat ezen eredményének törvénybe foglalását látná célszerűnek.

A Ptk. 305. § (3) bekezdése a szavatossági felelősség alóli mentesülési körülményként jelöli meg azt a tényt, hogy a jogosult a hibát a szerződéskötéskor ismerte. Ez a körülmény azonban magának a hibás teljesítésnek a fogalmához tartozik, s ezért az új Ptk.-ban a definíció körébe vonandó. A fogalmi tisztaságon kívül ez a korrekció azért is szükséges, mert a hiba jogosult általi ismerte a szerződéskötéskor a hibás teljesítés kártérítési szankcionálását is kizárja, nemcsak a kellékszavatossági következményeket.

c) *A kellékszavatossági jogok*

A kellékszavatossági jogoknak az Irányelvben meghatározott rendszere nem tér el lényegesen a Ptk. szavatossági jogainak rendszerétől, és ezért – általános jelleggel – beépíthető az új Törvénybe. Emellett megtartandók a Ptk. szabályai közül azok, amelyek beváltak, és nincsenek ellentétben az Irányelvvel: az ellenszolgáltatás arányos részének jogosult általi visszatartására vonatkozó [306. § (5) bek.], a ius variandi-ra vonatkozó [307. § (2) bek.], a szavatossági kötelezettségek teljesítésével kapcsolatos költségek kötelezett általi viselésére vonatkozó [309. § (1) bek.], az elenyészett szavatossági jog kifogás formájában történő érvényesíthetőségére vonatkozó [308. § (4) bek.] szabály stb.

Mindezekén túl további vizsgálat tárgyát képezi az, hogy miként lehetne a hatályosnál [311. § (1) bek.] adekvátabb szabályozást adni a nem dolog szolgáltatására irányuló szerződések hibás teljesítésénél beálló kellékszavatossági jogokra.

Megfontolást érdemel, hogy a nem fogyasztói szerződésekben a jogosult teljes szabadságot kapjon szavatossági jogának megválasztásánál. Ez a szabadság nem vonatkozna az elállási jogra; ezt a jogot csak a törvényben meghatározott feltételek mellett lehetne gyakorolni.

Az Irányelv a szavatossági jogokat kétlépcsős rendszerben építi fel: a jogosult elsősorban kijavítást vagy kicserélést igényelhet, másodsorban árleszállítást vagy elállást. Ez a rendszer nincs igazi ellentétben a Ptk. szavatossági jogainak sorrendjével, ezért minden jogalany szerződésére vonatkoztatva vehető át. Az Irányelv rendszerében a Ptk. szerinti facultas alternativa-k [306. § (6) bek., 307. § (1) bek.] a szavatossági jogok irányelvbeli rendszerének átvételével tárgytalanná válnak, csakúgy mint a kicserélési jog fajlagos szolgáltatáshoz kötése [306. § (2) bek.]. Lényegét tekintve az Irányelv az elállási jog feltételeit sem határozza meg másként, mint a Ptk. [306. § (3) bek.]. A magyar Kódex jelenlegi terminológiáját és stílusát meg kell őrizni.

A nem dolog szolgáltatására irányuló szerződések hibás teljesítésénél érvényesíthető kellékszavatossági jogok hatályos szabálya [gyakorlatilag egy semmitmondó utaló szabály: 311. § (1) bek.] a bírói gyakorlat számára kevés eligazítást ad. **Megvizsgálandó ezért, hogy – a bírói gyakorlat eddigi eredményeit is hasznosítva – miként lehetne ezeket a normákat pontosabbá és részletezőbbé tenni, és alkalmassá tenni a munkavégzésre irányuló**

(mindenekelőtt a vállalkozási) szerződéseknél, valamint a használati kötelemnél felmerülő kellékszavatossági problémák megoldására is.

Megjegyzés: Irreverzibilis szolgáltatások esetében a szerződésszegéshez kapcsolódó elállási jog helyett minden esetben az azonnali hatályú felmondási jog kell, hogy megillessen a jogosultat. A Ptk. ezt a jogszatossági körében kimondja [424. § (2) bek.], de sem a kellékszavatosságnál [311. § (1) bek.], sem a kötelezetti késedelemnél [320. § (1) bek.] nem szól erről a lehetőségről.

A bírói gyakorlat már ma is rugalmasan kezeli a szavatossági jogoknak a Ptk.-ban megállapított sorrendjét (Gf. I. 30 358/1981: BH 1982/522. sz.). Megfontolandó de lege ferenda, hogy a törvényhozó bízsa a jogosultat a neki legmegfelelőbb szavatossági jog megválasztását. Ez a választási jog nem illetné meg a jogosultat az elállással mint szavatossági joggal kapcsolatban; elállásra a jogosultnak csak a törvényben meghatározott feltételek esetében volna joga.

d) Megvizsgálási kötelezettség

Megvizsgálási kötelezettség a fogyasztót nem terheli.

Az Irányelv nem teszi lehetővé, hogy a fogyasztót megvizsgálási kötelezettség terhelje. Ezért ezen kötelezettség alól [Ptk. 283. § (1) bek.] a fogyasztót mentesíteni kell. Természetesen a felfedezett hiba haladéktalan közlésének kötelezettsége [306. § (4) bek.] a fogyasztót is terheli, **a fogyasztó az e kötelezettség elmulasztásából, azaz a közlés késedelméből eredő kárért ugyanúgy felelős, mint bármely más jogosult.**

e) Igényérvényesítési határidők

Az igényérvényesítési határidők hatályos szabályait annyiban kell kiegészíteni, hogy a fogyasztói szerződésekben – használt dolgok kivételével – a jogvesztő határidő kógens minimuma két év.

A szavatossági igények érvényesítésére vonatkozó határidők alkalmazása a bírói gyakorlatban még ma sem egészen problémátlan, noha – a korábbi jogalkalmazási gondok megoldása érdekében – az 1977. évi IV. törvény már jócskán változtatott a Ptk. eredeti szabályain. Ennek ellenére ezeknek a határidőknek a számítása ma már alapvetően megállapodott elveken nyugszik. Ezért a javaslat nem kíván alapvető változtatást. A fogyasztói ügyletekre (használt cikkek kivételével) – az Irányelvvel történő összhang biztosítása érdekében – mégis kógens minimumként kell kimondani a kétéves jogvesztő határidőt.

Megjegyzendő, hogy az – egyébként hasznos iránymutatásokat tartalmazó és több vonatkozásban az új Ptk.-ba beépítendő – I. PGED II. pontja contra legem tételel tartalmaz akkor, amikor az elévülési jellegű szavatossági időt – annak nyugvása vagy megszakadása esetére – a jogvesztő határidőn túl is meghosszabbítja, ha az elévülési idő újbóli folyása még a jogvesztő határidőn belül megkezdődött.

Megfontolandó, hogy a szavatossági igény érvényesítésére megállapított jogvesztő határidőknél „a kötelező alkalmassági időt” az adott termék – jogszabályban meghatározott – szakmailag elvárható élettartamának idejeként fogjuk fel.

A Ptk. 308. § (2) bekezdése a jogvesztő igényérvényesítési határidőt három évnél hosszabb határidőben írja elő akkor, ha a „kötelező alkalmassági idő” ennél hosszabb. A bírói gyakorlat ennek ellenére igyekszik leszűkíteni az igényérvényesítési határidőt, és megszorítva értelmezni az említett rendelkezést.

Megfontolandó ezért, hogy az új Ptk. világosan határozza meg: mely esetekben nyújtja meg az igényérvényesítés jogvesztő határidejét a jogszabályban megállapított kötelező alkalmassági idő.

f) *Értéknövekedés*

Az új Ptk. szabályozza, hogy miként kell figyelembe venni a kellékszavatossági jogok érvényesítése során a szolgáltatásban bekövetkezett értéknövekedést.

A bírói gyakorlat a kellékszavatossági jogok érvényesítése alapján elért értéknövekedést – helyesen – figyelembe veszi. Az új Ptk. törvénnyé emelheti ezt a gyakorlatot.

2. *Jótállás*

a) *A jótállás elhelyezése a Törvényben*

Meg gondolandó, hogy az új Ptk. a jótállás szabályait a hibás teljesítés jogkövetkezményei között helyezze el.

A jótállás elvben bármely szerződésszegéshez kapcsolódhat, és pedig akár jogszabályi előírás, akár a felek megállapodása alapján. Nem vitatható az sem, hogy a jótállás a szerződést biztosító mellékkötelezettségként fogható fel. A gyakorlatban azonban a jótállás kizárólag a hibás teljesítés orvoslásának egyik eszköze. Ezért talán helyesebb volna jelenlegi helyéről (248. §) a hibás teljesítés jogkövetkezményei közé áthelyezni.

b) *Az 1999/44/EK Irányelv jótállási szabályai és az új Ptk.*

A jótállás a kötelezettet az erre irányuló szerződéses megállapodásban vagy a jótállást előíró jogszabályban, továbbá a szolgáltatásra vonatkozó hirdetésben foglalt feltételek szerint terheli. A jótállás a jogosultnak a törvényből fakadó jogait nem érinti. Az e szabályokból származó jogok fogyasztói szerződésben nem korlátozhatók és nem zárhatók ki.

Az Irányelv (6. cikk) elsősorban a jótállási kötelezettségvállalás tartalma tekintetében előforduló fogyasztói bizonytalanságok kockázatát akarja csökkenteni. Ezért terjeszti ki – a fogyasztói szerződésekben kógens jelleggel – a jótállási kötelezettséget a szerződés tárgyához kapcsolódó reklámban szereplő ígéretekre is. Az átvétel pontosítja az eddigi bírói gyakorlatot.

Az Irányelv egyértelműen kimondja, hogy a jótállási jogok a jogosultat a törvényből fakadó egyéb jogain felül illetik meg. E szabály átvétele (és pedig fogyasztói szerződésekben kógens jelleggel) a magyar jogirodalomban folytatott és a bírói gyakorlatban is felmerülő régi vitára tesz megnyugtató pontot.

c) *A jótállási jogviszony alanyai*

Az új Ptk. tegye egyértelművé, hogy a jótállási jogviszony jogosultja – cessio legis folytán – az adott szolgáltatás mindenkor i jogosultja, kötelezettje pedig – a szerződéses alapjogviszony kötelezettjétől függetlenül – a jogszabályban vagy a jótállási szerződésben (jótállási jegyen) megjelölt személy, rendszerint a végtermék előállítója („termékszavatosság”).

A bírói gyakorlat itt is következetes (Gf. I. 31 942/1980: BH 1982/337. sz.). Helyes mégis, ha az új törvény maga rendezi ezt a problémát.

3. Jogszavatosság

A jogszavatossági szabályokat az új Ptk.-ban a hibás teljesítés általános szabályai közé kell emelni, alkalmassá téve ezeket a normákat a forgalomképes vagyoni értékű jogok átruházására irányuló szerződések hibás teljesítésének orvoslására is.

A jogszavatosság szabályai a Ptk.-ban is „megrekedtek” az adásvételre vonatkozó normák között (369–370. §-ok). A bírói gyakorlat ezeket a rendelkezéseket már általánosította valamennyi tulajdonátruházó ügyletre. A használati kötelek jogszavatossági problémáira a Ptk. csak egy utaló szabályt tartalmaz a bérletnél [424. § (2) bek.]. Helyesebbnek látszik a jogszavatosság szabályait – a kellékszavatossághoz hasonlóan – a szerződések általános szabályai között (közelebbről: a hibás teljesítésnél) elhelyezni. A jogszavatossági jogok jelenlegi differenciálása a tulajdonátruházó, illetve a használati köteleknél megfelelőnek látszik. E normákat azonban alkalmassá kell tenni a forgalomképes vagyoni értékű jogok hibás teljesítésének szankcionálására is. Ennél a megoldásnál a kellékszavatossági jogok megfelelő adaptációjából érdemes kiindulni.

4. A kötelezett késedelme

a) **A késedelmi kamat mértékére vonatkozó új szabályok megalkotásánál – természetszerűleg – összhangot kell teremteni a kamat mértékének meghatározására vonatkozó leendő szabályokkal [jelenleg 232. § (2) bek.].**

b) **Beépítendő a 2000/35/EK (2000, L 200, 35) Irányelv a fizetési késedelemről.**
A 2000. június 29-én megalkotott (és a hivatalos lap 2000. augusztus 8-i számában közzétett) Irányelvet a tagországoknak 2002. augusztus 8-ig kell átvenniük. Célszerű ezért a Ptk.-reform keretében megtalálni az átvétel megfelelő megoldását. A Ptk.-ba történő beépítés melletti érvek túlnyomóak.

5. A szerződésszegés közös szabályai

a) *A közös szabályok elhelyezése*

A szerződésszegés közös szabályait célszerűnek látszik a szerződésszegések szabályainak élére helyezni.

A szerződésszegés közös szabályai kettős szerepet játszanak: e normák szerint ítélandók meg a külön nem nevesített szerződésszegések, és ezek a rendelkezések alkalmazandók a nevesített szerződésszegésekre is akkor, ha az illető szerződésszegés külön szabályai nem adnak eltérő szabályozást. Mindkét szerep világosabban jut kifejeződésre, ha a közös szabályok a fejezet élére kerülve megelőzik a nevesített szerződésszegések speciális normáit.

b) *A felelősség kizárása és korlátozása*

A felelősség kizárása és korlátozása – a fogyasztói szerződéseket kivéve – megengedett. A jelenlegi megszorításokat tehát e tekintetben meg kell szüntetni.

A szerződésszegésre vonatkozó valamennyi szabályt – a fogyasztói szerződések körén kívül diszpozitívnek kell tekinteni. Ez a megoldás felel meg a piaci verseny követelményeinek. Ezért a felelősség kizárására vagy korlátozására vonatkozó jelenlegi megszorításokat (314. §) hatályon kívül kell helyezni.

Tipikus konfliktushelyzetekre amúgy is van garanciális jogvédelem. Ez a helyzet az általános szerződési feltételek tisztességtelen kikötéseinél, ahol a tartalmi kontroll kellő beavatkozási lehetőséget biztosít. S ez a helyzet más kirívó esetekben (pl. életet, testi épséget, egészséget megkárosító szerződésszegésért való felelősség szerződéses korlátozása vagy kizárása esetében) is. Ezekben az esetekben ugyanis egyrészt a legtöbb esetben a termékfelelősségi szabályok (1993. évi X. törvény) megfelelő védelmet nyújtanak, másrészt a tilos, illetve a jóerkölcshöz ütköző szerződésekre vonatkozó semmisségi szankció [200. § (2) bek.] betölti a jelenlegi 314. §-ban megállapított jogkövetkezmények szerepét. Megjegyzendő, hogy az itt javasolttal tartalmilag teljesen egyezik az Európai Alapelvek (Art. 8.109) és igen hasonló az UNIDROIT Alapelvek (Art. 7.1.6) megoldása is.

c) *Kártérítési szankció*

- **Javasoljuk, hogy az új Ptk. a szerződésszegésekhez kapcsolódó kártérítési szankciót ne kösse a felróhatóság feltételéhez. Ennek megfelelően a szerződésszegő fél nem menthetné ki magát azzal, hogy a szerződésszegés elkerülése érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Kimentésére csak az adna lehetőséget, ha a szerződésszegő fél bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül álló, el nem hárítható olyan akadály okozta, amellyel a szerződéskötés idején nem kellett számolnia. Ugyanezt a kimentési elvet kellene alkalmazni a kötelezett közreműködőjére is. A másik szerződő fél közrehatása a szerződésszegő fél felelősségét arányosan csökkenti.**

A javaslat a nemzetközi kereskedelmi gyakorlatban széles körben alkalmazott szigorúbb kimentési elvet kívánja meghonosítani a szerződésszegésekhez kapcsolódó kártérítési szankció feltételeként. A kereskedelmi (üzleti) forgalom keretében kötött szerződések esetében ugyanis a szerződésszegés kárkövetkezményeinek telepítése elsősorban kockázatosztást jelent. Szemben a hagyományos felelősségi értékeléssel, amelynél az individuális emberi hiba kerül szankcionálásra, a piaci forgalomban részt vevő jogalanyok esetében a szerződés bonyolítása során elkövetett magatartások személytelenné válása következtében az ilyen megközelítés amúgy is megnehezül, ezért háttérbe szorul, sőt céltalan. Egyebek mellett az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló 1980. évi, Bécsben aláírt ENSZ-Egyezmény (79. cikk) is objektív követelményt támaszt a szerződésszegő fél kimentéséhez, és tartalmilag ugyanezt a kimentési feltételrendszert állítják fel az Európai Alapelvek (Art. 8.108) is.

E megoldások elvi alapja az, hogy a kereskedelemben a szerződéses kötelezettségvállalás nem vagy nem szerződésszerű teljesítésének szankcionálása nem lehet a szerződésszegő fél igyekezetének függvénye. A másik fél kártérítésre tarthat igényt akkor is, ha a szerződésszegő történetesen úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható, egyszerűen azért, mert jogos ügyleti várakozásai a szerződésszegés folytán megghiúsultak. Megjegyzendő, hogy már az 1970-es évek óta ebbe az irányba ment el a magyar bírói gyakorlat is, amely a gazdálkodó szervezetek szerződéseinek körében gyakorlatilag csak elháríthatatlan külső ok bizonyítása esetén ismeri el a „felróhatóság hiányát” és az emiatti mentesülést. (A kimentés

„objektivizálódását” mutatják már 20 évvel ezelőtt is például a következő ítéletek: Gf. II. 30 137/1980: BH 1981/330. sz.; Gf. V. 30 605/1981: BH 1982/524. sz. A javasolt változtatás nem módosítaná tehát alapvetően az élő jogot; ellenkezőleg: lényegében a hatályos bírói gyakorlat valóságghú törvényi kifejezése volna csupán.

Mérlegelni kell mégis, hogy nem csak kereskedelmi szerződések megszegésére vonatkoznak ezek a kártérítési szabályok, hanem más jellegű (pl. orvosi megbízási stb.) szerződésekre is.

Amennyiben az új Ptk. a szerződésszegéshez kapcsolódó kártérítési szankciót a közös szabályok között elszakítja a szerződésszegő személy felróhatóságától, természetesen ezt a változást az egyes szerződésszegések tekintetében [Ptk. 299. § (1)–(2) bek.; 303. § (1) bek.; 310. §; 312. § (1)–(2) bek.] is keresztül kell vinni.

Megjegyzés: a károsult közrehatásának kármegosztásra vezető következményét, illetve a kárenyhítési kötelezettség ősi elvét a modern modelltörvények (Európai Alapelvek Art. 9.504, 9.505, UNIDROIT Alapelvek Art. 7.4.7, 7.4.8) is alkalmazzák.

- **A szerződésszegésből eredő teljes kár megtérítendő. A kártérítés mértékének korlátjaként azonban be kell vezetni az ésszerű előreláthatóság mércéjét. Ennek értelmében a kártérítés mértéke nem haladhatja meg azt a veszteséget, amelyet a szerződést szegő fél a szerződés megkötésének időpontjában előre látott, vagy amelyet előre kellett látnia azon tények és körülmények alapján, amelyekről mint a szerződés lehetséges következményeiről a szerződéskötéskor tudott vagy tudnia kellett.**

A károkozót terheli a bizonyítás azzal kapcsolatban, hogy a kár (vagy annak egy része) nem volt előre látható.

A kár megtérítésére vonatkozó egyéb szabályok az új Ptk.-ban is lehetnek azonosak a szerződésen kívül okozott károk megtérítésére vonatkozó szabályokkal.

Ez a javaslat szintén a nemzetközi kereskedelmi jog elfogadott elvét akarja meghonosítani a kontraktuális kártérítési jog körében. Ezt az elvet fogadja el az imént hivatkozott Bécsi Egyezmény (74. cikk) és az Európai Alapelvek [Art. 9.503, kivételként a teljes kártérítés (Art. 9.502) elve alól], továbbá az UNIDROIT Alapelvek [Art. 7.4.4, kivételként a teljes kártérítés (Art. 7.402) elve alól] is. A szerződésszegés esetén a jogosultnál elmaradt haszon mértékének behatárolásánál az előreláthatósági elv a legjobb zsinórmérték. A magyar bírói gyakorlat jelenleg gyakran kerül nehéz helyzetbe az elmaradt haszon mértékének meghatározásánál, jobbára csak az okozatosság szálának itt vagy ott történő elvágása segít a megoldás megtalálásában.

A szerződésszegésből eredő kár részét képezi az adott helyzetben általában elvárható módon megkötött fedezeti ügylet ára és az eredeti szerződéses ár közötti különbség. Fedezeti ügylet hiányában a jogosult követelheti a szerződéses ár és a szerződés megszűnésének napján érvényes ár közötti különbséget.

A javaslat az állandó választottbírói gyakorlatot, valamint az Európai Alapelvek (Art. 9.506, 9.507) és az UNIDROIT Alapelvek (Art. 7.4.5, 7.4.6) szabályát követi.

Az új Ptk. kifejezetten korlátozza a hibás teljesítésből eredő kártérítési igény mértékét a szavatossági jogokkal nem reparálható – és ezért a szavatossági határidők lejárta után, az általános elévülési időn belül érvényesíthető – „következménykárokra”.

Ezt az elvet a gazdasági szerződésekre a Legfelsőbb Bíróság GK 41. sz. állásfoglalása meghonosítani szándékolta. Ennek a szabálynak az elfogadásával a jogosultat ösztönözni lehetne arra, hogy kellékszavatossági igényét az erre nyitva álló határidőkön belül érvényesítse. Egyidejűleg mentesíteni lehetne kötelezettet az alól a kötelezettség alól, hogy kártérítés formájában is álljon készenlétben a szavatossági jogok keretében reparálandó szerződésszegési következményekért. További indokot szolgáltatna e megoldásra, ha – a fenti javaslatot elfogadva – az új Ptk. a kontraktuális kártérítési igény feltételeit objektív alapra helyezné, vagyis – a felelősség alóli kimentés szempontjából – a kellékszavatossági igénnyel közös nevezőre hozná. A hatályos jog szerint ugyanis azzal is lehet érvelni a szavatossági igény („tapadó károk”) kártérítés formájában (az általános elévülési időn belül) történő érvényesíthetőségének megengedése mellett, hogy a jogosult helyzete a kártérítési igény érvényesítésénél – a kötelezett könnyebb kimentési lehetősége folytán – terheesebbé válik. Ez az érv a kontraktuális kártérítési igény objektív alapra helyezése esetén elesne.

- **A szerződésszegésért fennálló kárfelelősség az új Ptk.-ban a szerződésen kívüli (deliktuális) kárfelelősséghez képest önálló alakzatot képez. Ebből következően a kétfajta kártérítési kötelelem a felelősség feltételeit illetően (részben) eltérő alapon fog állni, s a felelősségi szabályokat külön-külön kell felállítani a szerződésszegések és a szerződésen kívüli károkozások körében. Ezért a két terület csak a kártérítés módja és mértéke tekintetében marad egységes. Ez utóbbi terület vonatkozásában fenn lehet tartani az utalási technikát: a kártérítés módjára és mértékére vonatkozó szabályokat az új Ptk. is a deliktuális kárfelelősség szabályai körében helyezné el, s ezekre utalna a törvény a kontraktuális kárfelelősség normái között.**

A hatályos törvény – Eörsi Gyula elméleti koncepciójának hatására – alapvetően egységesen kezeli a deliktuális és kontraktuális kártérítési felelősséget. A Ptk.-ban mindössze néhány különbség van a két terület között. Ilyennek számít mindenekelőtt, hogy a kártérítés mértékének méltányosságból történő enyhítésére [339. § (2) bek.] a szerződésszegéssel okozott károk körében nincs lehetőség [318. § (1) bek.]. Eltérés van továbbá az elévülési idők tekintetében, a mások által okozott károkért való felelősség szabályozásában és néhány szerződéstípusnak – elsősorban a teljesítési segédért fennálló – felelősségi normáinál.

A javaslat elvi alapon szét kívánja választani a két kártérítési területet. A piacgazdaság viszonyai között a szerződésszegés kártérítési következményei ugyanis más elvi alapon állnak, mint a deliktuális kárigények. Ezt a különbséget az új Ptk. szerkezetében is kifejezésre kell juttatni. Figyelemmel kell lenni ugyanakkor arra, hogy ha ezt az egységes rendszert megbontjuk, és ráadásul (részben) eltérő kimentési feltételeket érvényesítünk a két igénycsoportnál (ugyanúgy mint ma: egyes speciális deliktuális kárfelelősségeknél, mindenekelőtt a veszélyes üzemű felelősségnél), az elhatárolási problémáknak a mainál is nagyobb lehetőségét nyithatjuk meg. Ennek elkerülésére felvethető,

hogyan az új Ptk. egyértelműen az általános és a speciális viszonyában értelmezze a deliktuális és a kontraktuális kárigények szabályait.

d) *Közreműködői felelősség*

Az új Ptk.-ban a teljesítési segédre vonatkozó felelősséget ki kell terjeszteni a kötelezett valamennyi közreműködőjére.

Megfontolandó: a károsult kapjon közvetlen keresetindítási jogot a kötelezett közreműködőjével szemben.

A kereskedelmi (üzleti) forgalomban, különösen a komplex nagyberuházásokra irányuló vállalkozási szerződések körében a szerződéses célkitűzések szerződések láncolatában valósulnak meg. A Ptk. 315. §-a a kötelezett (a jogosult) közvetlen teljesítési segédjéért megállapítja a felelősséget. Célszerű ezt kiterjeszteni a kötelezettel közvetlen szerződéses viszonyban nem álló, a szerződési láncolat további pozícióban levő kötelezettek magatartásáért is. Egy ilyen széles értelemben megállapított felelősség a közreműködőért elengedhetetlenné teszi a kötelezett(ek) visszkereseti igényének biztosítását.

e) *Visszkereseti igény*

Hibás teljesítés esetében a kötelezett közreműködőjével szemben mindaddig érvényesítheti szerződésszegési jogait, amíg a jogosulttal szemben a szerződésszegés miatt maga helytállni tartozik. A visszkereseti igény feltétele, hogy a kötelezett a minőség megvizsgálására vonatkozó kötelezettségének eleget tett.

A visszkereseti igényt – amelyet a Ptk. 1977. évi IV. törvény óta a szállítási (385. §) és a vállalkozási (398. §) szerződésnél már normatív formában elismer – általános jelleggel kell kimondani, éspedig a hibás teljesítésre vonatkozó általános szabályok között. Így ez a norma minden nevesített, atipikus és vegyes szerződés hibás teljesítésénél biztosítja a kötelezett visszkereseti jogát.

A bírói gyakorlat – a GK 18. sz. állásfoglaláson túlmenve – a gazdálkodó szervezetek szerződéseinél már eddig is hajlott a távolabbi közreműködőkért való felelősség megállapítására.

Tekintettel a kellékszavatossági határidők részben jogvesztő jellegére, a visszkereseti igényt az elévülés megszakításának szabályaival nem lehet biztosítani. Ezért azt normatív formában konstituálni kell.

Feloldhatatlan ellentmondást okoz viszont, hogy – a diszpozitivitás egyéb előnyei miatt – a visszkereseti igényre vonatkozó norma nem lehet kógens. Így pedig a fogyasztói szerződések hibás teljesítésére vonatkozó szabályok kógenciája miatt a kellékszavatossági jogok költségei akkor is végleg a fogyasztó közvetlen szerződő partnerénél csapódhatnak le, ha a szerződésszegés a szerződési láncolat valamely korábbi kötelezettjének hibájára vezethető vissza.

f) *A kötelező igényérvényesítés megszüntetése*

A piaccgazdaság követelményei között az igényérvényesítés kötelezővé tétele meghaladott és ezért megszüntetendő.

A Ptk. 318. § (2) és (3) bekezdése – a szerződéses ellenszolgáltatás állami költségvetésből történő fizetése esetén – igényérvényesítési kötelezettséget ír elő. Az igényérvényesítési kötelezettség előírása túlhaladott eszköz. A költségvetési fegyelmet nem magánjogi eszközökkel kell biztosítani.

X. Engedményezés

1. Az engedményezés fogalmi kereteinek tágítása

Az engedményezés fogalmi kereteit alkalmassá kell tenni a kereskedelmi (üzleti) forgalomban megjelent új jelenségek, illetve gazdasági funkciók kielégítésére.

A kereskedelmi (üzleti) forgalom igényei az engedményezést a Ptk. eredeti modelljén több vonatkozásban túlmutató célokra kívánják felhasználni. Az új Ptk.-nak meg kell felelnie ezeknek az elvárásoknak. A javaslat a fogalmi bővítést ennek megfelelően képzei el, s az alábbiakban néhány összefüggésben konkretizálja is.

2. Faktoring

Az engedményezés szabályait az új Ptk.-ban alkalmassá kell tenni a követelés-vásárlás (faktoring) jogi feltételeinek kielégítésére.

Az üzleti gyakorlatban elterjedt faktoring-szerződéseket a bírói gyakorlat – e szerződések jellegadó eleme alapján – engedményezésként fogja fel: A faktoring-szerződés valamely jövőben esedékessé váló követelés átruházását, megvásárlását jelenti, s ez a Ptk. 328. §-ában szabályozott engedményezésnek felel meg (Gf. I. 32 886/1997: BH 1999/77. sz.). Ez a felfogás alapvetően annak ellenére helyes, hogy a faktoring-szerződések gyakran vegyes szerződések, amelyek az engedményezési elemen kívül más szolgáltatásokat (számlavezetést, követelés behajtására irányuló megbízást stb.) is tartalmaznak.

A Ptk.-ban a jogalkotó az engedményezés hatályos szabályainak megalkotásánál – érthetően – nem ezt az engedményezési modellt tartotta szem előtt, és ezért ezek a szabályok nincsenek figyelemmel a követelés-vásárlás sajátos többlételemeire. Ezért az új Ptk.-ban az engedményezés szabályait ki kell egészíteni, illetve a követelésvásárlási szerződésekre kivételeket kell felvenni. Ehhez mintául szolgálhat a nemzetközi faktoring-ügyletekre vonatkozó Ottawai Egyezmény, amelyet a magyar jog is törvényileg (1997. évi LXXXV. tv.) szabályai közé iktatott.

[Megjegyzés: a Ptk. 328. § (3) bekezdése olyan látszatot kelt, mintha az engedményezésnek a kötelezett értesítése érvényességi feltétele volna. A bírói gyakorlat – helyesen – ezt nem így fogja fel. A törvényszöveg ilyen értelemben pontosítandó.]

3. Jövőbeli követelés engedményezése

Tisztázandó az új Ptk.-ban, hogy engedményezhető-e jövőbeni követelés, s ha igen, milyen jogi feltételek mellett.

A Ptk. 328. § (2) bekezdése szerint nem lehet engedményezni – a jogosult személyéhez kötött követeléseken kívül – azokat a követeléseket, amelyek engedményezését jogszabály kizárja. A Ptk. tehát nem foglal állást abban a kérdésben, hogy – már vagy még – nemlétező vagy jövőbeli követelések engedményezhetőek-e vagy sem. A Kúria gyakorlata nagyvonalú volt, érvényesnek

ismerte el jövőbeli, sőt kifejezetten még létre sem jött követelések engedményezését is (I.G. 153/1902. sz.; P.K. V 2201/1933. sz.). A Legfelsőbb Bíróság inkább megszorító gyakorlatot folytat. Ismételten kimondta, hogy nemlétező vagy még létre nem jött követelés érvényesen nem engedményezhető (Gf. I. 32 365/1994: BH 1996/379. sz.; Fpkf. VI. 32 798/1994: BH 1996/380. sz.). A kommentárok nem ilyen szigorúak: „Engedményezhető a jövőben lejáró és a feltételhez kötött követelés is. ... Nem akadályozza az engedményezésnek az sem, hogy az engedményező követelését már perrel érvényesítette.” (Gellért/Benedek: A Polgári Törvénykönyv Magyarázata, KJK 1998. 883. o.)

Az itt vázolt gyakorlati bizonytalanságok indokolják a javaslatot: törvényi állásfoglalás szükséges ezekben a kérdésekben.

Megjegyzés: a bírói gyakorlat más szempontból meglehetősen rugalmasan tágította az engedményezhető jogok körét, így pl. elismeri – vállalkozási- vagy lízingszerződéshez kapcsolva – a szavatossági vagy jótállási igény engedményezését, noha ilyenkor is „jövőbeli követelés” átruházására kerül sor (Gf. VII. 30 628/1979: BH 1981/412. sz., Gellért/Benedek: i.m. 884–885. o.).

4. Szerződésengedményezés

Az engedményezés és a tartozásátvállalás intézményeit kombináló szerződésengedményezés jogi feltételeire az új Ptk.-ban megfelelő szabályokat kell alkotni.

Az üzleti gyakorlatban gyakran előfordul, hogy nemcsak egy követelés, hanem – a szerződő partner közreműködésével – az egész szerződéses pozíció harmadik személy részére történő átengedésére kerül sor: szerződésengedményezés. Ilyen esetben kombinálnak az engedményezés és a tartozásátvállalás szabályai. (A probléma megjelenik pl. a Pfv. I. 23 200/1995: BH 1996/422. sz. ítéletben.)

A legtöbb esetben a hatályos szabályok kielégítő megoldást adnak; megfontolandó mégis, hogy mely pontokon kell az engedményezés, illetve a tartozásátvállalás szabályait kiegészíteni annak érdekében, hogy a szerződésengedményezés jogi feltételei teljesen adottak legyenek.

A holland Ptk. (Art. 6–159) rendelkezik a szerződésengedményezésről.

5. Biztosítéki (fidúciárius) engedményezés

Az új Ptk.-ban az engedményezést alkalmassá kell tenni arra az esetre is, amikor a jogosultság átengedése biztosítékkul szolgál.

Az üzleti életben az engedményezést hitelbiztosítékként is felhasználják (l. pl. Gfv. X. 31 608/1999: BH 2001/489. sz. ítéletben). Ilyen esetben több kérdés nyitott a hatályos szabályozás hiányosságai következtében: mi legyen a jogosultság átszállásának időpontja, mi a sorsa a kötelezettségeknek stb. Megjegyzendő, hogy a biztosítéki engedményezés szabályozása szorosan kapcsolódik a felszámolási és csődjoghhoz.

XI. A szerződés felmondása

Diszpozitív jelleggel mondja ki az új Ptk., hogy – amennyiben az adott szerződéstípus külön szabályai másként nem rendelkeznek – a tartós jogviszonyt létrehozó határozatlan időre kötött szerződést megfelelő felmondási határidő alkalmazásával bármelyik fél felmondhatja.

A nevesített szerződéstípusok többsége ma is tartalmaz felmondási lehetőséget a határozatlan időre kötött és tartós jogviszonyt eredményező szerződéseknél. A javaslat – különös tekintettel az atipikus és ezért az új Ptk.-ban sem szabályozható szerződésekre – az általános szabályok között kíván felmondási lehetőséget biztosítani az ilyen jellegű szerződéseknél. A javaslat ugyanis abból a megfontolásból indul ki, hogy – amint ezt az eddigi bírói gyakorlat is tanúsítja – a határozatlan időre kötött tartós jogviszonyt létrehozó szerződések sem köthetnek örökre a feleket; az ilyen szerződések egyoldalú megszüntetésére (azaz felmondására) is megfelelő jogi lehetőséget kell biztosítani. A felmondás feltételeit a törvényben rugalmasan, a bírói gyakorlat számára kellő szabadságot biztosítva célszerű meghatározni. Helyesnek látszik ezért – jogvita esetére – a bíró egyedi mérlegelésére bízni a jogviszony tartósságának megállapítását éppúgy, mint az adott esetben megfelelőnek tekinthető felmondási határidő meghatározását. A nevesített szerződéstípusok külön szabályai – ha ez szükségesnek látszik – kizárhatják a felmondási jogot, és – a hatályos szabályokhoz hasonlóan – speciális felmondási határidőket is megállapíthatnak. A diszpozitív jelleg lehetővé teszi a felek számára, hogy a szerződésben a felmondási jogot kizárják.

XII. Határidők számítása

A szerződési jogban szerepet játszó határidők számítására vonatkozó szabályokat (szükséghez képest megújított, a mai követelményekhez igazodó formában) az új Ptk.-ban a szerződések általános szabályainak végén kellene elhelyezni.

A szerződési határidők számos probléma megoldásánál (így pl. a szerződés megkötésénél, teljesítésénél, a jogvesztő és elévülési határidők számításánál stb.) szerepet játszanak. Helyesebb ezért a határidők számítására vonatkozó szabályokat a Ptké. I.-ből (3–4. §-ok) az általános szerződési szabályok között, azok lezárásaként elhelyezni. Az esetleg szükségessé váló korszerűsítéshez és pontosításhoz ötletek nyerhetők az Európai Alapelvek (Art. 1.304) idevágó rendelkezéséből.

HARMADIK RÉSZ: EGYES SZERZŐDÉSTÍPUSOK

Az egyes szerződéstípusok különös szabályainak korszerűsítése

1. A „kereskedelmi jogi” szerződéstípusok szabályainak kiépítése, illetve korszerűsítése

A legtöbb szerződéstípus különös szabályai korszerűsítésre szorulnak. Ezt kívánja mindenekfelett az a szempont, hogy **a kereskedelmi (üzleti) forgalom szerződési jogi igényeinek kielégítése** jórészt e szabályok segítségével történhet meg.

Egyes nevesített szerződéstípusok hagyományosan a kereskedelmi (üzleti) forgalomban játszanak kizárólag (vagy elsősorban) szerepet, alanyaik vállalatok, bankok és egyéb – az üzleti életben professzionális módon részt vevő – kereskedelmi jogalanyok. Ezek közül a szerződéstípusok közül egyesek szerepelnek ugyan a Ptk.-ban, de szabályaik nem alkalmasak (nem elegendőek) az üzleti élet követelményének kielégítésére; ebben az értelemben tehát változtatásra szorulnak. Más kereskedelmi jogi szerződések nem is jelennek meg a hatályos Ptk.-ban. Ezeket – megfelelő korszerű szabályokkal – be kell építeni az új Kódexbe. Közelebbről ez a következőket jelenti.

a) Szabályozni kell

- **a megbízási szerződés körében a kereskedelmi képviseleti szerződést**, amelynek szabályait a 96/653/EGK Irányelv alapján az önálló kereskedelmi ügynöki szerződésről szóló 2000. évi CXVII. törvény tartalmazza (a német HGB-ben: 84. és köv. §-ok);
- ugyancsak **a megbízási szerződés körében a kereskedelmi ügynöki szerződést**
Ehhez mintául szolgálhatnak a modernizált kereskedelmi kódexek (pl. a német HGB: 93. és köv. §-ok) vagy a svájci OR (412–418. §-ok).
Megjegyzés: A német jogban a két ügynöki forma elhatárolási ismérve az, hogy míg a kereskedelmi ügynök eseti ügyletekre kapja a megbízást, addig a (nem alkalmazott) kereskedelmi képviselő (Handelsvertreter) a „vállalkozónak” minősülő megbízótól nem alkalmanként, hanem ügyletek meghatározatlan számára kap megbízást közvetítésre és ügyletkötésre;
- a BGB külön nevesíti az **értékpapír-átruházásra** irányuló **megbízási szerződést**, a visszterhes megbízás sajátos eseteként: 676. §;
- megvizsgálandó, hogy szükségesek-e sajátos szabályok az **orvosi megbízásra**;
- **a letét különös nemeként a raktározási szerződést**
Ehhez is megfelelő példa lehet a svájci OR (482–486. §-ok) vagy a német HGB (467–475h §§).
- **a koncessziós szerződést.**

b) Korszerűsíteni kell

- **a bizományi szerződés szabályait**, alkalmassá téve azokat az üzleti életben alkalmazott bizományi ügyletek jogi rendezésére.
- Ehhez is példa lehet a svájci OR (425–439. §-ok) vagy a német HGB (383–406. §-ok);
- **a fuvarozási szerződés** szabályait, figyelemmel a Ptk. óta bekövetkezett változások (a nemzetközi fuvarozási egyezményekben már évtizedek óta jelen lévő) kódexbe illően általánosítható következményeire, pl. az ún. multimodális fuvarozás követelményeire, a fuvarozáshoz kapcsolódó raktározás igényeire, a fuvarozót biztosító zálogjogra stb. Minta lehet a közelmúltban modernizált HGB-fuvarjog (407–452d §§).
- Ugyanez mondható a **szállítmányozási szerződés** szabályainak korszerűsítésére is, különös tekintettel a szállítmányozó – vállalkozási típusú, a fuvarozóhoz hasonló – felelősségére (HGB 453–466. §§).

2. A bank- és hitelviszonyok szerződési jogának korszerűsítése

- a) Az EK két sajátos **banki megbízási szerződés** jogi keretét adta meg két irányelvben: 97/5/EK (97, L 43, 25) Irányelv a nemzetközi átutalásokról és 98/26/EK (98, L 166, 45) Irányelv a fizetésbiztosítási szerződésről. Megvizsgálendő, hogy ezek átvétele során mi kerülhet a Ptk.-ba.
Megjegyzés: a német jogban mindkét irányelvet – megfelelő általánosítással – a BGB-be ültették át az ún. visszterhes megbízási szerződések körében. Hasonló szabályok a svájci OR-ben: 407–411. §§.
- b) A **bankátutalási szerződések** általános szabályai a Ptk.-ban megadhatók. Ezt a módszert alkalmazza pl. a BGB is, a visszterhes megbízási szerződés sajátos eseteként (§§ 676a–676e §§).
- c) Az **átutalási betétszámla-szerződés** (giro-szerződés) szintén beilleszthető a Ptk.-ba. Így történt ez pl. a BGB-ben is, a visszterhes megbízási szerződés sajátos eseteként (§§ 676f–676g §).
- d) A **bankkártya-szerződések** néhány elvi szabálya ugyancsak elhelyezhető a Ptk.-ban.
Megjegyzés: Az EK e körben is adott irányelvi szabályozást: 97/7/EK (97, L 144, 19) Irányelv 9. cikk [vö. a Bizottság 97/489/EK (97, L 208, 52) Ajánlásának 6. cikkével]. Ezeket a közösségi szabályokat a német jogban ugyancsak a BGB-ben helyezték el: 676h §.
- e) A **hitel- és kölcsönszerződés szabályai** körében
- a **fogyasztói hitelszerződésre** vonatkozó 90/88/EGK Irányelvvel módosított 87/102/EGK Irányelvet átvevő normák polgári jogi jellegű szabályai közül itt kell elhelyezni azokat a rendelkezéseket, amelyek nem általánosabb jellegűek. Ez utóbbiak (pl. a tájékoztatási kötelezettségre vonatkozó előírás) a szerződések általános szabályai között kapnak helyet. Megjegyzés: a szóban forgó Irányelv magyar jogba történő átvétele két törvényben történt: a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvényben (7. §) és a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvényben (212–214. §-ok). Az Irányelvet egyébként 1998-ban újra módosították;
 - az 525. § (1) bekezdés a) pontja pontosítandó: az adós más olyan szerződésszegése esetén, amelyet a szerződésben a felek súlyos szerződésszegésnek minősítenek;
 - az 527. § (2) bekezdésében a norma diszpozitív jellegét külön is célszerű volna tükröztetni.
- f) Noha funkcióját tekintve biztosítéki jellegű ügylet, e körben kell meggondolni, hogy szabályozható-e az okmányos meghitelezés (**akkreditív**) a Kódex szintjén.
- g) A **bankszámla- és betétszerződések szabályai** körében
- a bankszámlaszerződés fogalmát összhangba kell hozni a hatályos pénzügyi szabályokban megjelenő jegyekkel;
 - folyószámla-szerződésnek a banki gyakorlat azt a számlát tekinti, amelyen a megbízó pénzfogalma bonyolódik. Ezzel a gyakorlattal kell összhangba hozni a Ptk. 531. §-ában adott meghatározást.
- h) A **takarékbetét-szerződés garanciális szabályait** (amelyek jelenleg a többször módosított 1989. évi 2. tvr.-ben és annak ugyancsak többször módosított végrehajtási törvényében találhatók) célszerű volna beépíteni az új Ptk.-ba.

- i) Az **utalványozás** szabályait is a legcélszerűbb a pénzkötelmek körében újraalkotni és elhelyezni. Például vehető a svájci OR (466–471. §-ok).
Megjegyzés: A Kt.-nek a kereskedelmi utalványokra vonatkozó szabályai (291–298. §-ok) még formailag hatályban vannak.

3. A biztosítási szerződési jog reformjának koncepciója

a) A biztosítási szerződési jog helye

A biztosítási szerződési jog a magánjogi Kódexben kerüljön szabályozásra. Nem támogatható az a nézet, hogy egy külön biztosítási kódex jöjjön létre, amely magába foglalná a biztosítási jogviszonyokra vonatkozó magánjogi és közjogi rendelkezéseket egyaránt.

aa) A biztosítási jog átfogó reformja szükséges, mert a szabályozás nem követte a biztosítás területén az elmúlt két évtizedben bekövetkezett rendkívüli változásokat. A hagyományos biztosítási szerződési jog kereteit szétfeszítő új biztosítási termékek, szolgáltatások tekintetében a hatályos szerződési jogi szabályozás igen hiányosnak, hézagosnak minősíthető.

Következésképpen külön kell választani a közjogi és magánjogi szabályokat és ennek során a biztosítási tevékenységről szóló 1995. évi XCVI. törvényből (Bit.) a polgári jogi tartalmú szabályokat ki kell emelni és ezeket az új törvényben kell elhelyezni. Ide tartozik mindenekelőtt a *biztosításközvetítéssel* kapcsolatos szabályozás „átemelése” a Ptk.-ba, és a Bit., valamint a Ptk. között összhangot kell teremteni a biztosító képviselőjére vonatkozó szabályokkal. Világossá kell tenni, hogy az *állományátruházás* dogmatikailag nem *tartozásátvállalás*, viszont a biztosítottat ilyenkor megillető rendkívüli felmondási jogot a Bit.-ből a Ptk.-ba kell áttenni.

bb) Az új Kódexnek a lehető legszélesebb körben kell egységbe foglalnia a *biztosítási szerződési jog* normáit. A Bit. az említetteken túl magánjogi jellegű normákat tartalmaz a biztosítási szerződés minimális feltételeiről, a biztosítót a szerződő fél irányában terhelő tájékoztatási kötelezettségről, valamint a jogvédelmi biztosítás különleges szabályairól szóló rendelkezések tekintetében. A biztosítási törvényen kívül ugyanakkor más közjogi jogszabályokban is fellelhetők magánjogi szabályok. Az új Ptk. megalkotása során következetesen meg kell valósítani, hogy az egyes, a biztosítási magánjogba tartozó rendelkezések kikerüljenek a közjogi normák sorából.

b) Kereskedelmi típusú szerződés

Az új Ptk.-ban a biztosítási szerződést a kereskedelmi szerződéstípusokra kell modellezni, közjogi korlátok a szerződések joganyagában csak annyiban épüljenek be, amennyiben azokat a fogyasztóvédelem szempontjai indokolják.

aa) A biztosítási szerződés klasszikusan kereskedelmi szerződés, sőt az egyik legradicionalisabb kereskedelmi szerződés, ezért nyilvánvaló, hogy a fejezet szabályait a kereskedelmi típusú ügyletekre kell modellezni. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a fejezetben megfelelően érvényesülnie kell a

szerződési alapelveknek, így a szerződési szabadság elvének, a *diszpozitivitás* követelményének és mindazoknak a szabályoknak, amelyek a jogviszony *üzleti, kereskedelmi* jellegét kifejezik és garantálják.

- bb) A szerződési szabadság biztosítása érdekében ki kell iktatni az egész fejezetre vonatkozó *egyoldalú kógenciát* kimondó szabályt. Nem kétséges, hogy a biztosítási szerződési jog körében a jövőben is szükség lesz kógens szabályok alkalmazására, éspedig két területen: a *fogyasztóvédelem*, valamint a *szerződéskötési kötelezettség* területén. A teljes szerződési jogra nézve felállított egyoldalú kógencia azonban összeegyeztethetetlen a biztosítási szerződés *üzleti, kereskedelmi* jellegével. Ebben az összefüggésben az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az uniós szabályok többsége az érett fogyasztót veszi tekintetbe és nem az istápolásra, támogatásra szoruló, bár a vita még az Unióban sem zárult le teljesen.

c) *A fejezet szerkezete és tagolása*

Az új Ptk.-ban változatlanul szükséges a biztosítási szerződések közös szabályainak a megfogalmazása, amelyek valamennyi biztosítási fajtára irányadóak. Ezt követően a Bit. szerinti tagolásban kell az egyes biztosítási ágakat – így az élet- és egyéb biztosítási ág alá tartozó ügyleteket – szabályozni. Az ezeken belül kidolgozandó speciális területeknél – pl. a felelősségbiztosításnál – egyértelművé kell tenni a mögöttes szabályok alkalmazhatóságát.

- aa) A biztosítási szerződési jognak vannak olyan közös szabályai – mind a keletkezés, mind a jogviszony tartalma, mind pedig a jogviszony megszűnése tekintetében –, amelyeket kellő absztrakcióval a fejezet úgymond *általános részébe* kell integrálni, és itt kell már elhelyezni a *speciális fogyasztóvédelmi* rendelkezéseket is. Ez a konstrukció lényegileg követi a fejezet jelenlegi felépítését, azonban szinte mindenütt változtatni kell a szerződés egyes létszakait szabályozó részletszabályokon.

- bb) A biztosítási ügyletek *tagolását* összhangba kell hozni a Bit.-tel, mert ez a tagolás felel meg az uniós irányelveknek. Eszerint – kockázati ismérvek alapján – két fő *biztosítási ágat* kell megkülönböztetni, úgy mint *élet- és nem élet biztosítási ágat*. A biztosítási ágon belül azonos, illetve egymáshoz hasonló kockázatok alapján elhatárolható további tagolás: a *biztosítási ágazat*.

E tagolásnál kérdéses lehet a *viszontbiztosítás* helye, mert az az uniós szabályozásban nem tekinthető speciális kategóriának a két ágon, illetve ágazatokon belül. Ennek megfelelő a Bit. szabályozása is. A viszontbiztosítás mint ügylet, a *vagyonbiztosítás* (nem-életbiztosítás) jegyeit hordozza magán, ezért a *vagyonbiztosítási ágazaton* belül kell elhelyezni.

d) *A szerződés fogalma*

A Kódexben újra kell szabályozni a biztosítási szerződés lényegét és a felek fő kötelezettségeit. Ennek során figyelemmel kell lenni arra, hogy a biztosítási ügylet tagsági jogviszonyon is alapulhat. Másrészt a főkötelezettségek között kifejezésre kell juttatni, hogy a biztosító a kockázatot átvállalja, tehát elsődleges főkötelezettsége praestare jellegű.

aa) A Ptk. jelenlegi szabályozása nem vonja a szerződés hatálya alá az ún. kölcsönös biztosítást, márpedig a Bit. szerint a biztosítási tevékenység tagsági jogviszonyon is alapulhat (egyesület). Tekintettel arra, hogy ez a jogviszony a „kölcsönösség és szolidaritás” elvén nyugszik, sajátosságainak a szerződés fogalmi ismérvei között ki kell tűnnie.

bb) A Bit. helyesen utal a biztosítási tevékenység lényegére: a kockázat átvállalására, amelynek reflexjogi hatása lehet a szolgáltatás teljesítése. Mivel a „rendelkezésre állásnak” ugyancsak van ellenértéke, sőt a valóságban a biztosító szolgáltatási főkötelezettsége a kockázatátvállalás (veszélyviselés), ezt az ismérvet a biztosítási szerződés fogalmi jegyei között kifejezésre kell juttatni.

e) *A szerződés létrejötte*

Az ügyletkötés szabályai között meg kell alkotni az elektronikus eszközök igénybevételével történő szerződéskötés rendelkezéseit. Szabályozni kell továbbá a távértékesítési szerződéseket. Lehetővé kell tenni a biztosítási szerződések megkötése során az elektronikus aláírást.

A kereskedelemben, így a biztosítás területén is egyre erőteljesebb igényként fogalmazódik meg az elektronikus eszközök igénybevételének a lehetősége. A fogyasztói, pénzügyi szolgáltatások távértékesítési rendszerben történő értékesítéséről szóló 97/7/EK és az azt módosító 98/27/EK Irányelvek hatálya már kiterjed valamennyi pénzügyi szolgáltatásra, így lefedi a biztosítási szerződéseket is. Az elektronikus kereskedelemmel összefüggő 1999/93/EK Irányelv pedig az elektronikus kommunikáció és kereskedelem területén lehetővé teszi az *elektronikus aláírást*, így annak jogi elismerését a hazai biztosítási szerződések körében is biztosítani kell. Amennyiben ezek a jövőbe mutató kereskedelmi kommunikációs konstrukciók a kötelmi jog általános részében szabályozást nyernek, e fejezetben pusztán egy utaló szabályt kell beiktatni.

f) *Fogyasztóvédelem*

A fogyasztói biztosítási szerződések körében már a szerződéskötés folyamatában meg kell teremteni a fogyasztóvédelmi rendelkezéseket. Ezek tekintetében fenn kell tartani az egyoldalú (klaudikáló) kógenciát, részletesen szabályozni kell a terméktájékoztatási kötelezettséget, a távértékesítési szerződések körében a fogyasztó javára biztosítani kell a meghatározott időn (14–30 napon) belüli – indokolási kötelezettség nélküli – visszalépési lehetőséget. Utalni kell arra, hogy a fogyasztói szerződésekre vonatkozó általános szerződési feltételek közös szabályai e körben is irányadóak.

Az általánosságban fenntartásra nem javasolt egyoldalú kógencia szabályát, azaz azt, hogy a törvény rendelkezéseitől a szerződésben a biztosító javára eltérni nem lehet, a fogyasztói biztosítási szerződések körében fenn kell tartani.

A Bit. 102. §-a – a 92/49/EGK Irányelvre figyelemmel – részletesen szabályozza a *terméktájékoztatás* tartalmi követelményeit, vagyis azt, hogy a tájékoztatásnak ki kell terjednie a *biztosító főbb adataira és a biztosítási szerződés jellemzőire*. Nyilvánvalóan, hogy ezt a szerződési szabályt a Ptk.-ba kell átemelni és a fogyasztói biztosítási szerződések körében kógens szabályként kell az új törvénybe beiktatni. A *távértékesítési szerződések* rendszerében a fogyasztó javára biztosítani kell – meghatározott ideig – az *indokolási kötelezettség nélküli visszavonási jogosultságot*.

Az általános szerződési feltételek *par excellence* területe a biztosítási jogviszony. Az általános szerződési feltételek részletes általános részbeli szabályaira – különösen a fogyasztóvédelmi rendelkezésekre – a fejezetben utalni kell azzal, hogy e szabályok a biztosítási szabályzatok tekintetében is irányadóak.

g) *Részletszabályok*

A szerződés megkötésének, lényeges tartalmi elemeinek és megszűnésének részletszabályai meghatározása során szükséges az uniós irányelvek bedolgozása (a szerződéskötés körüli helyzet tekintetében), a bírósági gyakorlatban kialakult elvi álláspontok hasznosítása, a korábbi magyar szabályozás figyelembe vétele és a biztosítási jogviszonyokra vonatkozó uniós átalakulás részleteinek alkotó hasznosítása. A kodifikációs munka során egyértelmű szabályt kell alkotni az ajánlati kötöttségre, ki kell küszöbölni az ajánlati kötöttség ideje alatt bekövetkezett biztosítási eseménnyel kapcsolatos anomáliákat, meg kell oldani a „hallgatás” szerződéskötési problémáját, szabályozni kell a biztosítási időszakot, a biztosítási díjhalasztás és a díj bírói úton történő érvényesítésének kérdéseit, az együttműködési kötelezettség részletszabályait stb. Alkalmassá kell tenni a törvényi engedmény szabályait az új életviszonyokra, így azt lehetővé kell tenni a szerződésen kívüli károkozókkal szemben a szerződésszegés kapcsán történő biztosítói igényérvényesítésekre is, továbbá ki kell mondani, hogy az engedmény a felelősségbiztosítás körében is érvényesül. Szabályozni kell az alkuszi szerződést és általában rendezni kell a biztosításközvetítők jogcselekményeinek hatályát a biztosítási jogviszonyokra. A fogyasztói biztosítási szerződésekben a díj nem fizetés automatikus megszűnési szabályát meg kell változtatni. A jogviszony megszűnésével összefüggésben lazítani kell a biztosítási érdek merev felfogásán és lehetővé kell tenni, hogy a biztosítás kövesse a vagyontárgyat és az érdeket (lízing), a konstrukció legfeljebb rendkívüli felmondási joggal egészülhet ki. Felül kell vizsgálni a díjoszthatatlanság elvét és törvényi rangra kell emelni a reaktiválás módszerét.

h) *A felelősségbiztosítás*

A fejezet „különös részében”, a biztosítási ágazatok és fajták között – a vagyonbiztosítástól elkülönítetten – kell részletesen szabályozni a felelősségbiztosítást. Ennek során ki kell küszöbölni a hatályos szövegben meglevő ellentmondást, a szándékos károkozás miatti helytállási kötelezettséget, a személysérüléses károkra kell korlátozni, differenciált szabályokat kell felállítani a tekintetben, hogy fennáll-e szerződéskötési kötelezettség, szerződésszegés miatt érvényesítenek-e kárigényt, fogyasztó-e valamelyik fél vagy nem stb. Törvényi szinten kell szabályozni a fedezet

terjedelmét, az esetleges limitet, a kizárásokat, regresszusokat, a díjmegállapítás módját és az adatkezelési szabályokat. Felelősségbiztosítási kötelezettség eseteiben általánossá kell tenni a közvetlen perlést. Felül kell vizsgálni a kötelező felelősségbiztosítás eseteit és azokat a piacgazdasági viszonyok közötti mértékre kell visszaszorítani. Meg kell vizsgálni, hogy a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítást, mint a felelősségbiztosítás alesetét, illetőleg további kötelező felelősségbiztosításokat nem kell-e a fejezet különös rendelkezései között szabályozni.

i) *Speciális biztosítási formák*

A 78/473/EGK irányelv alapján a Kódexben meg kell alkotni az együttbiztosításra vonatkozó szabályokat, és a 87/344/EGK irányelv alapján a jogvédelmi biztosítás szabályait is. Végül megfontolandó, nem kellene-e az új törvényben megalkotni az életbiztosítás módjára a betegbiztosítás legfontosabb szabályait.

4. *A hagyományos szerződéstípusok szabályainak korszerűsítése*

a) Az **adásvételi** szerződés szabályai körében

- a Ptk. 365. § (1) bekezdése az adásvételi szerződés tárgyánál a Ptk. 94. § (1) bekezdésében meghatározott dolog-fogalomra utal. Ez utóbbi rendelkezés pedig a hagyományos dolog-fogalomból indul ki: a birtokba vehető dolgok számítanak jogi szempontból dolognak, azok lehetnek tulajdonjog tárgyai. Ugyanezen § (2) bekezdése a tulajdonjog szabályainak megfelelő alkalmazását – ha a törvény kivételt nem tesz – kiterjeszti a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre is.

A vagyoni forgalom tényleges praxisa ennél szélesebb körben bonyolódik: vagyoni értékkel bíró forgalomképes jogok [pl. kft.-üzletrész (l. pl: Cgf. II. 32 228/1992: BH 1994/202. sz.), bérleti jog, lízing-jog, licencia-jog, know-how, üzleti jóhírnév (goodwill) stb.] átruházása ma mindennapos gyakorlat. Ugyanez a helyzet – a vonatkozó törvényekben megállapított feltételek szerint és az illető törvényekben adott kivételekkel – szerzői és szabadalmi vagyoni jogok esetében is. A törvényt ezzel a gyakorlattal összhangba kell hozni. A megoldás azért nem történhet a dologi jogban egy kiterjesztett dolog-fogalommal, mert ily módon a dologhoz mint terminus technicus-hoz kapcsolódó jogkövetkezmények (birtokvédelem, elbirtoklás stb.) olyan területre nyernének kiterjesztést, amelyhez nem illenek. A legkevésbé zavaró módon úgy lehetne a gyakorlat igényeit kielégíteni, hogy az adásvétel szabályainak *megfelelő* alkalmazását mondja ki a törvény a vagyoni értékkel bíró forgalomképes jogok visszerhes átruházására.¹⁷ (Az ilyen jogok ingyenes átruházására az ajándékozás szabályainak megfelelő kiterjesztésével lehet megoldást találni.) A *megfelelő* alkalmazás kimondása az átruházás sajátosságai (pl. az „átadás” hiánya stb.) miatt szükséges – de taxatíve aligha felsorolható – sajátosságok figyelembevételére ad a bírónak lehetőséget. Amennyiben ezek a sajátosságok mégis számba vehetők, azokat a törvénybe kell iktatni; amennyiben nem, az ismert eltéréseket a Kódex

¹⁷ Engedményezés helyett ezt az álláspontot képviseli a Gazdasági Versenyhivatal VJ-32/1994. sz. határozata, in: Versenyfelügyeleti Értesítő 6–7/1994, 180. skk. o.

miniszteri indokolásában kell felsorolni a bírói gyakorlat orientálása érdekében. (A szerződéses pozícióknak a maguk egészében történő átruházását, pl. a bérleti jog átruházását – a bérbeadó tulajdonos hozzájárulására tekintettel – az engedményezés jövőbeni szabályozásával összhangban kell megoldani.)

- a XXV. PED V. pontjában foglalt, a **színlelt adásvételi szerződésekre** vonatkozó jogtételt az abban foglalt ellentmondás miatt meg kell szüntetni.

- **Visszavásárlási jog, vételi jog mint hitelbiztosíték**

A visszavásárlási jognak vagy a vételi jognak hitelbiztosítékként történő kikötése általában nem érvénytelen, és ezért a Ptk. szabályait e körben nem kell szigorítani, sőt megfontolandó a visszavásárlási és a vételi jog kikötésének öt évnél hosszabb időre történő megengedése is.

Az elmúlt évtizedben sűrűn előfordul, hogy az adós biztosítékként vételi jogot enged valamely ingó vagy ingatlan dolgán a hitelezőnek. Ugyanezt a hitelbiztosítéki (fidúciárius) szerepet játssza az a jogi konstrukció is, amelynél az adós a dolog tulajdonjogát adásvételi szerződés keretében át is ruházza a hitelezőre, de magának – gyakorlatilag a „vissz-lízing” gazdasági funkciójával egyező céllal – visszavásárlási jogot köt ki. A legtöbb esetben ezek a megállapodások érvényesek, semmiképpen sem tekinthetők a zálogjogi szabályok kijátszására irányuló színlelt szerződésnek, legföljebb a szerződések általános érvényességi korlátaira [200. § (2) bek., 202. § stb.] kell megítélésüknél tekintettel lenni (Gfv. X. 32 615/1997: BH 1998/350. sz.; Pfv. III. 22 796/1997: BH 1999/452. sz.; Pfv. VII. 22 239/1998. sz.).

Az adós védelmének jogi lehetőségéhez: Fpk. VI. 30 135/1995: BH 1996/603. sz., Kfv. I. 28 591/1996: BH 1998/202. sz.; a hitelező jogi védelméhez: Fpk. VI. 31 663/1995: BH 1997/203. sz., Pfv. III. 22 796/1997: BH 1999/452. sz. Ezeknek a magánjogi intézményeknek az itt vázolt körben történő gyakorlati felhasználása ugyanakkor felveti annak szükségességét, hogy megfelelő szabályokat alkossunk a felszámolási eljárásra vonatkozó rendelkezések körében is.

Az elmondottakra tekintettel nem javasoljuk a visszavásárlási és a vételi jog hitelbiztosítéki szerepének törvényi korlátozását. Az öt évnél hosszabb időre történő kikötés lehetőségét a jelenlegi szabály [374. § (2) bek.] diszpozitív jellegűvé tételével lehetne biztosítani, azaz módot kellene adni a feleknek az öt évnél hosszabb alakító jog kikötésére is. Elképzelhető az is, hogy az eredetileg csak öt évre kiköthető jog meghosszabbítására kapjanak törvényi felhatalmazást a felek.

Megjegyzés: itt utalunk arra, hogy a visszavásárlásra vonatkozó az **a szabály, amely szerint „a visszavásárlási ár egyenlő az eredeti vételárral” [374. § (3) bek.] felülvizsgálatra szorul.**

- b) A **vállalkozási** szerződés szabályait alkalmassá kell tenni a nagy volumenű beruházásokra (építkezésekre) vonatkozó jogviszonyok diszpozitív jogi rendezésére. A vállalkozási szerződés szabályainak ilyen értelmű korszerűsítésénél a Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiumának elvi jellegű határozatait és eseti döntéseit adhatnak támpontokat.

A vállalkozási szerződés altípusai nem bővítendők. A jelenlegi **altípusok** szabályai viszont ugyancsak felülvizsgálandók. Az **utazási szerződés** szabályai közé építendő be az idevonatkozó 90/314/EGK Irányelv rendelkezései,

amelyek jelenleg a 213/1996. (XII. 23.) Korm. r. és a 214/1996. (XII. 23.) Korm. r.-ben találhatók.

- c) A **lakásbérleti** szerződésről jelenleg Ptk.-n kívüli jogszabály, az 1993. évi LXXVIII. törvény rendelkezik. Megvizsgálandó, hogy mely szabályok kívánkoznak – hosszabb távú, tartósabb szerepüknel fogva – a Kódexbe. A felülvizsgálat során a jelenlegi szabályoknál sokkal nagyobb mértékben érvényesíteni kell a családvédelmi szempontokat.
- d) A bírói gyakorlatban jelentkező problémák megfelelő általánosításával vizsgálandók felül a **haszonbérleti szerződés** szabályai.

5. *A kizárólagos jogok tárgyát képező szellemi termékek felhasználásának engedélyezésére irányuló szerződések*

Javasoljuk, hogy a külön törvényekben szereplő felhasználási szerződések (licencia-szerződések) általános szabályait a jelenlegi külön törvényekből az új Ptk.-ba integráljuk.

A szellemi termékek felhasználására irányuló szerződések szabályait rendszerint az adott szellemi terméket szabályozó külön törvény tartalmazza. Így van ez nemcsak Magyarországon, hanem a legtöbb európai államban is. Kivételt képez a kiadói szerződés, amelynek szabályait több országban vagy a kereskedelmi törvény (pl. Kt. 515–533. §-ok) vagy a polgári törvénykönyv (pl. svájci OR 380–93. §-ok) tartalmazza. A hatályos magyar jogban ezeket a szerződéseket az illető szellemi termékre vonatkozó külön törvények szabályozzák (Szt. 42–55. §-ok, 56–57. §-ok, 66. §; Szt. 27–30. §-ok stb.).¹⁸ E szabályoknak közös háttér-jogforrása a Ptk., azon belül is elsősorban a szerződések szabályai.

A földrajzi árujelzőkön kívül valamennyi szellemi terméken fennálló kizárólagos vagyoni jog használatát, illetve hasznosítását a jogosult (szerző, szabadalmas stb.) szerződésben átengedheti. Az átengedésre vonatkozó szabályok közös magja a vagyoni jogok felhasználói jogának – esetleg kizárólagos – átruházása a használatra jogosultnak. A kizárólagos engedélyes önállóan léphet fel az adott jog védelme érdekében, a jogtulajdonos egyidejű értesítése mellett. A részletszabályok a Ptk.-ban ismert problémákat (érvénytelenség, kellékszavatosság, jogszatosság) részben a Ptk.-szabályoktól eltérően, részben az egyes felhasználási szerződésformákban is különböző módon szabályozzák. Az eltérések arra vezethetők vissza, hogy az egyes szellemi termékek különböző alanyi jogokat tartalmaznak, és a felhasználó ezeket a jogokat szerzi meg a felhasználási szerződés alapján. Egészében véve azonban ezekben a szerződésekben semmi olyan különlegesség nincs, ami miatt külön törvényekben történő szabályozások tartalmilag indokolt volna. A Ptk.-ba történő integrálás során megszüntethetők a párhuzamos szabályok, és egyben kigyomlálhatók az esetleg felesleges eltérések is. Fontos szempont a Ptk.-ba történő beépítés mellett a fogyasztóvédelem szempontja, amely – elsősorban a szerzői művek esetében – ma már az elsődleges követelmények közé sorolható, és amelynek alapvető magánjogi kereteit a Ptk. adja meg. Az új Polgári Törvénykönyvbe foglalandó általános normákkal mindezeket túl a külön jogszabályban nem rendezett szellemi termékekre (pl. know-how-ra, adatbázisra, termelési vagy

¹⁸ A szerzői vagyoni jogok felhasználási szerződéseiről l. Faludi Gábor: A felhasználási szerződés. Budapest, 1999. 324 p.

forgalmazási franchise-ra mint szellemi termékek „csomagjára”, technológiára stb.) vonatkozó felhasználási szerződések szintén szilárd jogi keretek közé kerülnek.

6. Vegyes tartalmú nevesített szerződések szabályozása és elhelyezése

Vegyes, több szerződéstípus tartalmi elemeit elegyítő, de időközben már nevesített szerződéstípusokat célszerű a új Ptk.-ba felvenni. Vegyes tartalmukra tekintettel elképzelhető az alkalmazásuk során legnagyobb súlyt képviselő tartalmi elem alapján legközelebbi nevesített szerződéstípus körében történő elhelyezésük (részben) eltérő szabályokkal vagy altípusként.

A kereskedelmi (üzleti gyakorlatban) régóta fontos szerepet játszó és időközben bevett elnevezéssel használt vegyes tartalmú szerződésfajtának az új Ptk.-ba történő felvétele nem könnyű feladat. Az egyik megoldás az lehet, hogy az adott szerződésfajtát a jellegadó tartalmi eleméhez legközelebb álló nevesített szerződéstípus körében helyezzük el, a szükséges eltérő szabályokkal és a további tartalmi elemek rendezéséhez használható másik szerződéstípusra történő utalással. Lényegében ezt a módszert követi a fenti javaslat, a követelésvételnek (**faktoringnak**) az engedményezés körében történő elhelyezésénél. Hasonló megoldás képzelhető el a **lízing**-nél, illetve annak különböző altípusainál, amelyekkel kapcsolatban befogadó anyatípus lehet a részletvétel – a haszonbérleti szabályok, illetve (a finanszírozási lízingnél) a hitelszerződés szabályainak kiegészítő alkalmazásával. (Lásd: Gf. I. 33 682/1992: BH 1994/97. sz.)

Megjegyzés: A **franchise**-szerződések olyan komplex tartalmúak, hogy tipizálásuk még a lízingnél vagy a követelésvételnél alkalmazott módszerrel sem lehetséges. Jellegzetesen vegyes típusú szerződés, amelyben adásvételi és/vagy vállalkozási elemekhez szellemi termékekre vonatkozó felhasználási jogok, know-how-jogok társulnak, és amelyben tanácsadási és a személyzet betanítására vonatkozó kötelezettségek is gyakran szerepelnek. Ezért szabályaiknak az új Ptk.-ba történő szabályozásáról valószínűleg le kell mondani.

7. A szerződéstípusok sorrendje

Az **adásvételi** szerződés, annak különös nemei és **altípusai** (szállítási szerződés, mezőgazdasági termékértékesítési szerződés és közüzemi szerződés), valamint a csereszerződés, továbbá a **vállalkozási** szerződés után helyezhető be – az új Ptk.-ba történő integrálása esetén – az **egyedi munkaszerződésre** vonatkozó fejezet.

Ezt követően a **megbízási, a bizományi, a fuvarozási és a szállítmányozási** szerződés fejezetei következhetnek.

A hagyományos **használati kötelmek** (bérlet, lakásbérlet, haszonbérlet, haszonkölcsön) fejezete után sorolhatók be adott esetben a kizárólagos jogok tárgyát képező **szellemi termékek felhasználásának** engedélyezésére irányuló szerződések, a **letéti** szerződés és különös nemei, valamint a – főszabályként visszatérő – **tartási és életjáradéki** (esetleg külön: **gondozási**) szerződés szabályai.

Ezeket követnék a **bank- és hitelviszonyok**, majd a **biztosítás, a polgári jogi társaság**. (Megjegyzés: a gazdasági társaságok Ptk.-ba integrálásakor a polgári jogi társaságot is a gazdasági társaságokat tartalmazó könyvben kell elhelyezni.)

S végül az **ingyenes szerződések**: ajándékozás, majd a díjkitűzés és a közérdekű célra történő kötelezettségvállalás.

A nevesített szerződéstípusok köre – a fentieken túl – valószínűleg csak az egyedi munkaszerződéssel bővíthető. Amennyiben jogpolitikai döntés születik ezeknek a szabályoknak az új Ptk.-ba építésére, a munkaviszonyra vonatkozó szabályokat – jelentőségüknek megfelelően – célszerű volna a két legfontosabb hagyományos magánjogi szerződéstípus: az adásvétel és a vállalkozás fejezetei után elhelyezni. A javaslat az ezt követő sorrendet a Ptk.-beli jelenlegi sorrendhez képest csak kis mértékben kívánja megváltoztatni, részben az adott szerződéstípus más szerződéstípusokkal fennálló összefüggése, részben a szerződéstípusok gyakorlati jelentőségének hangsúlyosabb figyelembe vétele miatt. Megfontolást érdemel, hogy szükséges-e és lehet-e a **koncessziós szerződésről** és a **vagyonkezelési szerződésről** a Ptk.-ba illő általános normákat alkotni.

Megjegyzés: A **megbízás nélküli ügyvitel** szabályai – szerződéses jogviszony hiányában – az egyéb kötelemfakasztó tények közé, a jogalap nélküli gazdagodás szabályai mellé kívánnakoznak, csakúgy mint a Ptk. 6. §-beli utaló magatartás tényállása.

NEGYEDIK RÉSZ: FELELŐSSÉG A SZERZŐDÉSEN KÍVÜL OKOZOTT KÁROKÉRT

Bevezetés

Grosschmid Béni száz évvel ezelőtt megfogalmazott formulája, hogy ti.: „*A kártérítési jog alapvetően ma is a bíraskodás problémája.*”, napjainkban fokozott mértékben igaz. Legalábbis ez a probléma az eltelt száz évben nem kisebbedett, sőt, a probléma a törvényhozó problémájává is vált. A Ptk. kártérítési felelősségi joganyaga, a hézagait sok tekintetben kitöltő jogfejlesztő jogalkalmazás, és annak elsősorban **Eörsi Gyula** nevével fémjelzett jogirodalmi megtámogatása – sőt alakulásának befolyásolása –, a szocializmus viszonyai között évtizedeken át alkalmasnak bizonyult a kártérítési jogviszonyok rendezésére. Noha a fejlettebb nyugat-európai és tengeren túli jogi kultúrákban – és a hazai haladó civilisztikai gondolkodásban is – megjelentek apokaliptikus jóslatok a polgári jogi felelősség „*végjátékáról*”, *hanyatlásáról*, *haláláról*, továbbá arról, hogy az individuális felelősség egyre inkább a magánszemélyek közötti károkozások *rezervátumaiba* szorul vissza, a bíróságokat próbára tevő felelősségjogi, kártérítési, kárelosztási problémákat Magyarországon csak a 80-as évektől kezdődően hozták felszínre a világban lejátszódó változások. Az 1989–90-es fordulattal pedig egyfelől a már látens módon meglevő további problémák lelepleződtek, másfelől a nehézségek megsokasodtak.

A rendszerváltás után az Alkotmánybíróság a Ptk. deliktuális jogot szabályozó fejezeteinek több rendelkezését megsemmisítette. A piacgazdaság beindulásával napvilágra kerültek a kontraktuális és deliktuális felelősség összefüggésében a Kódex eredetileg is meglevő gyengéi és anomáliái, előzőnlötték a bíróságokat, az állam kárfelelősségével – különösen a bíróságok károkozásaival – kapcsolatos perek.

Rendkívüli mértékben megélénkültek a nem vagyoni kártérítés iránti jogviták, újabbnál újabb jogalapi kérdések kezdtek/kezdik ki a bíróságok hagyományos felelősségjogi gondolkodását, mint amilyenek pl. a jogi személy tagjának, képviselőjének „bűncselekménnyel okozott károkért való közvetlen felelőssége”, vagy az állam jogalkotással kapcsolatos kártérítési felelősségének a problémája.

I. A kártérítési felelősségi jog helye a kötelmi jogban és belső tagolódása

1. A joganyag elhelyezése

Az egy Kötelmi jogi Könyvön belül a „Felelősség a szerződésen kívül okozott károkért” c. Rész az Egyes szerződés típusok után és az Egyéb kötelemfakasztó tényekről szóló Rész előtt nyerjenek elhelyezést.

A hatályos Ptk.-ban a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség teljes joganyaga beékelődik a szerződések általános szabályai és az egyes szerződéstípusok szabályai közé, ezáltal a rendszer a szerződésekre vonatkozó összefüggő és összetartozó normaanyagot megtöri. A javaslat szerint a szerződések általános szabályai és a szerződéstípusok különös normái a Kötelmi jogi Könyvben egymást követően kapnak helyet és e rendelkezések után a Könyv Negyedik Része tartalmazza a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség joganyagát.

2. A deliktuális jog belső tagolódása

Az új Kódex kártérítési felelősségi jogról szóló Részét indokolt általános és különös konstrukcióban felépíteni. Eszerint a Rész általános fejezete tartalmazná a polgári jogi felelősség- és kártérítési jog „anyagját”, vagyis a felelősség általánosnak tekinthető alakzatát, a felelősségjog valamennyi általánosítható szabályát és feltételét, a felelősségi szankciókat, tehát a kártérítés módjára és mértékére vonatkozó rendelkezéseket. A Rész különös fejezetében nyernének elhelyezést a speciális felelősségi és kártalanítási alakzatok és az azokra vonatkozó különös szabályok.

A hatályos törvény a polgári jogi kártérítési felelősséget három fejezetben szabályozza. A XXIX. fejezet a deliktuális felelősség általános szabályairól szóló, míg a XXXI. fejezet a felelősség módjára és a kártérítés mértékére vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza. A két fejezet közé ékelődő XXX. fejezet a deliktuális felelősség speciális alakzatait, pontosabban azok egy részét foglalja magában.

A Ptk. XXIX. és XXXI. fejezeteinek szabályai koherens kapcsolatban állnak egymással – sőt, bizonyos tekintetben keverednek, mert pl. a 339. § (2) bekezdése a kártérítés mértékére vonatkozó norma, tehát nyilvánvalóan a XXXI. fejezetben volna a helye. A fejezetek a jogellenes károkozásokért való felelősség általános, továbbá általában alkalmazandó szabályait tartalmazzák, és ezt a szerves összefüggést a veszélyes üzemi, az alkalmazotti, a megbízotti stb. felelősség különös szabályai – amelyek *lex specialis* szabályozást jelentenek –, vagyis a XXX. fejezet rendelkezései, megtörik. **Eörsi** szerint az előbbi két fejezet a polgári jogi

felelősség „*anyajogát*” foglalja magába, de ezeket az egymással szorosan összefüggő rendelkezéseket a gyakorlat is *anyajogi* jelleggel ruházta fel.

A Ptk. felelősségi jogának ez a felépítése szakított a hagyományokkal, mert az 1928. évi Mtj. az általános szabályokat követően rendelkezett a különös felelősségi alakzatokról. **Marton Géza** törvénytervezete viszont, amely „*Egy polgári törvénykönyv kártérítési fejezetéhez*” készült – a jogi felelősség *egységes rendszerére* vonatkozó felfogását tükrözve –, egyetlen fejezetbe foglalta össze a felelősségjog és kártérítés egész szabályrendszerét.

Mivel a polgári jogi felelősség a specifikus törvényi tényállások mellett nemcsak egy olyan általános generálklauzulával rendelkezik, amelynek alapján különös tényállás hiányában is lehet kártérítési igényt érvényesíteni, hanem a különböző tényállásokat összefogó általános elveket és rendelkezéseket is tartalmaz, indokolt az új Kódex vonatkozó részében ezeket a szabályokat egy *általános részt tartalmazó fejezetben*, az egyes felelősségi alakzatokat pedig egy *külön fejezetben* összefoglalni.

II. A deliktuális felelősség általános szabálya

1. A károkozás általános tilalma

A törvény tiltja a károkozást. Minden károkozás jogellenes, kivéve, ha törvény eltérően rendelkezik.

A károkozás *általános tilalmát*, amelyet **Eörsi Gyula** némi ideológiai túlzással a szocialista jogrendszerek pozitívumaként fogalmazott meg a burzsoá jogrendszerekkel szemben, az európai jogirodalom a francia *Code civil* egyik legnagyobb vívmányának tekinti. Az elv hazai elméleti adaptálása ellenére a jogalkalmazási gyakorlatban nem talált egyértelmű befogadásra. Számos publikált bírósági ítélet bizonyítja, hogy a bíróságok az *általános magánjogi deliktum* elvét nem vették át, minden következetesség nélkül az ügyek nem kis részében megkövetelik a *jogellenesség külön bizonyítását*, vagyis a károkozó magatartás és valamely pozitív tételesjogi szabály kollízióját. Kérdés ezért, hogy a deliktuális felelősséget megalapozó jogellenességnek valamilyen *speciális normaszegésben* kell-e megnyilvánulnia, vagy a károkozás *önmagában jogellenes*, amely alól csak a károkozás *megengedettsége a kivétel*. Mivel a jogalkalmazási gyakorlat ebben a kérdésben nem egyértelmű, indokolt, hogy a kodifikáció során a törvényalkotó rendelkezzen az *objektív jogellenességi kritériumról*.

Megfogalmazódott ugyan olyan álláspont is, hogy a károkozás általános tilalmának az elve a modern piacgazdasági viszonyok között nem állja meg a helyét, mert a bíróságok a deliktuális felelősség körében összemossák a jogellenesség és a vétkesség kategóriáit, vagyis ha nincs speciális kötelezettség a felek között, akkor a magatartási norma tartalmát is az elvárhatóság alapján konkretizálják. A kártérítési felelősség általános szabályának objektív alapra helyezésével azonban ez a probléma megoldódik, egyébként is a bírósági gyakorlat eseti hibái nem tekinthetők elegendő oknak egy alapvetőnek tekinthető magánjogi elv megváltoztatására. Ezért az új Kódexben – a joggal való visszaélést tiltó rendelkezéshez hasonlóan – a károkozás *általános tilalmára* nézve kellene szabályt alkotni, vagyis arra, hogy

minden károkozás jogellenes azzal, hogy a jogellenességet csak a károkozás törvényi megengedettsége zárja ki.

2. Objektív felelősségi alap

Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. A károkozó mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kár az adott helyzetben elháríthatatlan volt.

- a) Elöljáróban le kell szögezni, hogy az előterjesztés nem kívánja szigorítani a polgári jogi kártérítési felelősség általános szabályát, pusztán kodifikálni – és ezáltal *őszintébb alapokra helyezni* – javasolja az állandó bírói gyakorlatot. Napjainkban a felróhatósági elv már érdemén felül becsült az egyes elméleti álláspontokban, „az adott helyzetben általában elvárható magatartás” csupán *sematikus formulaként* van jelen a legtöbb bírói ítéletben, az elvárhatóság *objektív alapú* – társadalmi elvárhatóságként való – *értelmezése* folytán a felelősségi szabály gyakorlatilag teljesen összemosódik az objektív felelősséggel. A javaslat így őszintébben tükrözi a jogalkalmazás valóságát és ezzel a formulával a szabály *a nemzetközi trenddel is összhangba kerül*.
- b) A polgári jogi felelősség a társadalom és a jog fejlődéstörténetében – nagy történeti távlatokban – két egymással ellentétes irányú változási folyamatot mutat. Az *első*, a felelősség *egységesedése a vétkesség jogalapjában*, és az egységes vétkességi jogalapon nyugvó kárfelelősség trónra lépése a klasszikus, továbbá a kései német nagy – döntően természetjogi ihletettségű – nemzetállami kodifikációkban. A liberál-kapitalizmus polgári törvénykönyveinek felelősségi szabályozása a *vétkesség*, mint egységes felelősségi alap deklarálása mellett befejezte a magánjogi és büntetőjogi felelősség következetes *elkülönítését*, a polgári jogi deliktumot *általánosította* és az okozott kárhoz igazodó *teljes kártérítés elvét* vezette be (ebbe hamarosan beleértve az erkölcsi károkat is). A vétkességi felelősség egyeduralma azonban csak rövid epizódot élt meg. Előbb a joggyakorlatot, majd a törvényhozót a károkozások nagyságának és jellegének, valamint a kártérítési igények társadalmi szemléletének változásai csakhamar arra kényszerítették, hogy a fejlődési folyamat egy *másik*, a felelősség *differenciálódását* jelentő irányba mozduljon el. Ez a változás részben az *objektív felelősség* térhódításában, annak különböző specifikus alakzatainak kimunkálásában mutatkozik meg (mint amilyenek pl. a veszélyes üzemi felelősség, a termékfelelősség stb.), részben pedig a *szubjektív felelősség* leple alatt folyik és azt ténylegesen kiüresíti, formálissá teszi. Ameddig azonban a különböző nevesített objektív felelősségi alakzatok a *casus minor* területét nyíltan vonják be a kártérítési felelősség körébe, addig a vétkességi principium formális fenntartása mellett folyó felelősségszigorodás – azaz a vétkességfogalom hozzáigazítása az új társadalmi körülményekhez a bírói gyakorlat által – többnyire alig észrevehető módon, ítéletről ítéletre, precedensről precedensre építkezve következik be; s a károkozó olyan területen is felelősnek találja magát, ahol erkölcsi szemrehányásra már semmiféle ok nincs. Ebben a folyamatban a vétkesség erkölcsi kategóriából *jogi-technikai eszközzé, fiktív vétkességgé*, ahogy **Gustav Radbruch** olyan találóan mondja: „*verschämte Zufallshaftung*”-gá „szégyenlős objektív felelősséggé” válik.

- c) Az objektív és szubjektív felelősségi alap *dualizmusával* szemben a polgári jogi felelősség *egységesítésére* **Marton Géza** az *objektív felelősség* melletti prevencióra épülő *egységes felelősségi koncepciót* dolgozott ki. **Marton** tárgyi felelősségi rendszere szerint a jogellenesen okozott kárt meg kell téríteni, ha az megelőzhető lett volna, mert ezt kívánja a materiális igazság és a jogbiztonság is. A saját érdekükben cselekvőknek viselniük kell a károsodás kockázatát, illetve terheit, s ennek felelősségi határa a *vis maior*. **Marton** konstrukciójában viszont a *vis maior* nem csupán külső elháríthatatlan ok lehet, hanem nagyobb *belső erőhatalom* is (pl. halál). A szerző szerint azonban a morális vétkességfogalom a kártérítési jogban nem használható elhatároló kritérium. A jogirodalomban erőteljes hangot kapott az a nézet is, hogy az új Ptk. kártérítési felelősségi jogi könyve **Marton** objektív alapú és egységes felelősségi elméletére alapozva épüljön fel, az „*Egy polgári törvénykönyv kártérítési fejezetéhez*” készült kiérlelt törvény-tervezete pedig – a bekövetkezett társadalmi fejlődés ismeretében megfelelő kiegészítésekkel – kitölthetné az új Kódex deliktuális jogról szóló könyvének tartalmát. Sőt olyan javaslat is megfogalmazódott, hogy a jogellenes magatartások kártérítési szankciós szabályait indokolt lenne az új törvény *általános elvei között* szerepeltetni. E javaslat szerint általános szabály az, hogy vétkességére tekintet nélkül mindenki felelős a jogellenes magatartásával másnak okozott károkért. Az általános szabály eseti alkalmazását a *jogi beszámítás* szabályai konkretizálhatnák, ahogy ez **Marton** javaslatában is megfogalmazódik. Eszerint azt a kérdést, hogy van-e kár, valamint, hogy a kár okozatos kapcsolatban van-e a felelőssé teendő személlyel, a bíró a fennforgó körülmények alapos méltatásával szabad belátása szerint állapítja meg.
- d) Tudott, hogy **Marton Gézának** a vétkességi felelősséggel szemben általában felhozható valamennyi érvet tartalmazó támadását a Ptk. alkotói visszaverték. A Ptk. általános deliktuális felelősségi szabálya, a 339. § (1) bekezdése ugyanis a szubjektív felelősség elméletének talaján áll, kiindulópontja az „emberi magatartás” értékelése és kedvező befolyásolhatósága. Bármilyen tág lehetőséget is nyújt a Ptk. e rendelkezése a felelősség tényleges objektivizálására, a „szubjektív” elvi magyarázathoz – de csak ahhoz – mind az elmélet irányadó vonala, mind pedig a jogalkalmazási gyakorlat következetesen ragaszkodik.

Eörsi Gyula a kártérítési felelősség így megfogalmazott általános szabálya alapján – a szubjektív felelősség alá szubszumálás útján – alkotta meg ugyancsak a felelősség egységesítésére vonatkozó saját elméletét. E koncepció lényege, hogy az *objektivizált polgári jogi vétkességet az általános szubjektív jogi felelősséggel egységesíti*. **Eörsi** a vétkesség hagyományos fogalma helyett a *felróhatóság* felelősségi alapját vezeti be, amely a vétkesség és a rosszhiszeműség mellett a törvény által meghatározott specifikus kárforrások esetében az ezek elleni sajátos védekezés elmulasztását is felöleli. A felróhatóság alakzatainak közös eleme a magatartás társadalmi elítélése és szankcióval való befolyásolhatóságának kedvező kilátásai. **Eörsi** tehát funkcionális közös alapot ad a kárfelelősség szubjektív és objektív formáinak, a felróhatóságért való felelősség nála ugyanúgy a *vis maior* határáig terjed, mint **Marton**-nál. A szerző szerint a felelősség nem két ellentétes elvű, szubjektív és objektív alapú részből áll, hanem a rugalmasan megfogalmazott vétkességi

főszabálynak az objektíve még elhárítható okért fennálló felelősség pusztán merev határesetete. A *casus minor* tehát összeszűkül és – a vétkességi mérce típusonként változó követelményeinek megfelelően – viszonylagossá válik. **Eörsi**-nél – még értelemszerűen az állami vállalatától – voltaképpen minden *elvárható*, ami nem *elháríthatatlan*.

- e) A Ptk. 339. § (1) bekezdésének az *adott helyzetben általában elvárható* magatartásra vonatkozó rendelkezése, mint a polgári jogi általános felelősség kimentési alapja, a Ptk. rendkívül tetszetős, de a jogi nyelvezetet a bírói gyakorlatban is mára már teljesen egysíkúvá tevő szabálya lett. A norma rendkívüli elaszticitása ugyanakkor lehetővé teszi, hogy a bíróságok kiterjesztően értelmezzék a felróhatóság fogalmát, amely gyakorlattal a bíróságok a károsulti érdekvédelmet szolgáló méltányossági ítélkezés alapját vetik meg. A jogalkalmazási gyakorlat az általában elvárhatóság szintjének a túlfeszítésével így lényegileg ugyanoda jut el, ahová **Eörsi** elmélete: a felelősség alóli mentesüléshez általában csak az *elháríthatatlan ok* bizonyítása vezet. Vagyis az *adott helyzetben általában mindaz elvárható, ami objektíve nem elháríthatatlan*. Az utóbbi tíz évben szinte nem volt található bírósági határozat, amely a károkozó sikeres kimentésével zárult volna.

Ezzel a jogalkalmazási értelmezéssel a vélelmezett felróhatóságon alapuló felelősség is a vis maiorig, vagyis az *elháríthatatlan okig fennálló objektív felelősségi tényállás* lesz, így a ténylegesen objektív felelősségnek tartott veszélyes üzemi felelősség ennek az alakzatnak ma már csak *határesetévé* válik. És ez így van akkor is, ha ezt a ténytet a bíróságok – szégyenlősen – nem vállalják fel, hanem „az az *adott helyzetben objektíve még elhárítható lett volna*” formula helyett marasztaló ítéleteiket a „*nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható*” szokványos fordulattal indokolják. A különbség azonban valójában csak az elháríthatatlan ok *idegen*, tehát *külső*, illetőleg a működési, tevékenységi, ellenőrzési, felügyeleti, érdekeltségi, stb. körön *belüli* voltában van. Ha az új Kódex a Ptk. 339. §-ának (1) bekezdése helyett egy ilyen szabályt vezetne be, akkor a felróhatóság kétségkívül szubjektív tartalmú kategóriájának mérhetetlen túlfeszítése helyett az általános deliktuális felelősség szabálya kimondaná azt, amit az elmélet hangsúlyoz és ami már a jogalkalmazási gyakorlatban is realitás, hogy ugyanis a szerződésen kívüli kárfelelősség általános szabálya is *objektív alapú*, és a vétkességi elv – ahogy ezt **v. Bar** oly találóan írja – „*mint az individuális szabadság egyik utolsó megnyilvánulása, a magánszemélyek egymás közötti deliktuális jogviszonyainak rezervátumaiba (a károsulti közrehatás, önhiba, az egymásnak okozott károk tényállásköreire) szorulna vissza*”.

Mindezekre figyelemmel a Konceptió a szerződésen kívüli kártérítési felelősség általános szabályának – a kötelmi jog általában véve kereskedelmi, *piaci-modell elvű*, és nem magánszemélyre tipizált koncepciójának és a bírói gyakorlat alakulásának alapulvételével – átalakítását látná indokoltnak az alábbiak szerint: *Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. A károkozó mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kár az adott helyzetben elháríthatatlan volt.* Az elháríthatatlanság ilyen konstrukciója *nem abszolút*, hanem az adott helyzetre való utalás folytán *relatív mértéket* jelentene. Az adott helyzetben általában elvárható, vagyis a *felróható magatartáson* alapuló felelősség elve így is fennmaradna – éspedig ott, ahol azt a bíróságok tényleges tartalmának

megfelelően alkalmaznák – pl. esetlegesen a károsulti közrehatásnál (önhibánál), *de mindenképpen* az egyetemleges felelősök *belső* viszonylatában, *a veszélyes üzemek egymással szembeni károkozási tényálláskörében* stb.

3. Megengedett károkozások

A károkozásnak a törvény által megengedett eseteiben a károsult részére – a kártérítésre vonatkozó szabályok szerint – kártalanítás jár. A kártalanítási kötelezettség alól törvény csak kivételesen és közérdekből mentesíthet.

A károkozás általános tilalmának kimondása folytán a törvénynek kifejezetten rendelkeznie kell a károkozás *megengedettségének eseteiről*, vagyis a *jogellenességet kizáró* okokat a deliktuális felelősség általános szabálya után lehetne az új Kódexben tételezni **a hatályos 342. § (2) bekezdésében és a 343. §-ában foglaltak szerint**, de indokolt volna ide „átültetni” **a 107. §-nak a szükséghelyzetben okozott károkra** vonatkozó és a jogellenesség alól felmentést adó rendelkezését, és utalni kellene **törvény károkozást jogszerűvé tevő egyéb eseteire**. Ezekről a Kódexbe tartozó esetekről és a kártalanítás szabályairól **a deliktuális rész különös fejezete** tartalmazna rendelkezéseket.

Az új Kódexben a kártérítés, kártalanítás, kárpótlás különféleképpen használt fogalmai között egyébként is *rendet kell teremteni*. A tételes szabályozásban megmutatkozó terminológiai zavar ugyanis a jogalkalmazásban, sőt a jogalkotásban is megnyilvánul. Ezért következetessé kell tenni **a jogellenes magatartások következményeiért való kártérítési**, továbbá **a jogos károkozásokért való kártalanítási kötelezettség** terminológiai különválasztását, viszont dogmatikai tisztázatlansága miatt *mellőzni kellene* a kárpótlásra vonatkozó megjelölést.

Az általános szabály szerint **a károkozások törvény által megengedett eseteiben – a kártérítésre vonatkozó szabályok szerint – kártalanítás jár. Ezt a szabályt általánossá kell tenni és a Kódexben ki kell mondani, hogy kivételt kizárólag törvény és csak kivételes esetkörben, közérdekből állapíthat meg.** A kártérítésre és kártalanításra vonatkozó ezek a rendelkezések természetesen nem érintenék azt az általános polgári jogi elvet, amelyet a *casus nocet domino* elve fejez ki.

4. Károkozás veszélye

A károsodás veszélye jogellenességi szabály, ezért a hatályos Ptk. 341. §-ában foglalt rendelkezést a Kódexben itt, az általános kárfelelősségre és kártalanítási kötelezettségre vonatkozó szabályok után kell elhelyezni.

Nemcsak a tényleges károkozás, hanem a *károkozás veszélyének pusztá előidézése is jogellenesnek* minősül. A Ptk. 341. §-ának rendelkezései ezért fenntartandók, sőt gyakorlati alkalmazásuk megélénkülése volna kívánatos. Mivel a károkozás veszélyének előidézése a *környezetveszélyeztetés* körében a leggyakrabban előforduló tipikus tényállás, **a 341. § (2) bekezdésében a tisztességtelen gazdasági tevékenység kiemelése mellett indokolt volna a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény 101. § (1)–(2) bekezdésének a**

környezet veszélyeztetésével kapcsolatos tételeit és jogkövetkezményeit a Kódexben ehelyütt ugyancsak nevesíteni.

A törvénynek e körben a „biztosíték adására” vonatkozó rendelkezése viszont *elégtelen*. Felelősségbiztosítás, mint biztosíték nyilván nem jöhet szóba, mert a veszélyeztető másokra már konkrét veszélyt jelentő magatartására aligha tud felelősségbiztosítást szerezni. **Indokolt volna ezért a bankgarancia és a zálogjog biztosítékait, illetve egyéb dologi biztosítékokat ehelyütt kifejezetten tételezni,** hogy e szabályozással a törvény orientálja a gyakorlatot.

III. A deliktuális kárfelelősség további szabályai

1. A Ptk. 339. § (2) bekezdését szükségtelen fenntartani

A kártérítés méltányossági enyhítése nem vált gyakorlattá, ezért az új törvény szabályai közé nem kell felvenni.

a) A Ptk. 339. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezés nem a felelősség alól részben mentesítő, hanem a *kártérítés méltányossági enyhítését* lehetővé tevő szabály, amely az igazságos és méltányos kártérítési mérték meghatározásának elveibe gyökerezik. A méltányossági mérséklésre vonatkozó szakasz azonban nem határozza meg a mérséklésre vezethető okokat, pusztán a kártérítés csökkentésének *kivételességét* hangsúlyozza. Mivel e rendelkezésben nem a felelősség enyhítéséről, hanem a *kártérítés mértékének méltányossági szempontból történő mérsékléséről* van szó, a szabály – ha fenntartása mellett egyáltalában bármilyen érv is felhozható – mindenképpen *helyesbítésre* szorul. Elhelyezését tekintve sem ide, hanem a kártérítés módja és mértéke kérdéseiről szóló rendelkezések körébe tartozik. A norma eseti alkalmazása azonban nem vált gyakorlattá (húsz évre visszamenőleg alkalmazásáról publikált döntés nem található), ezért annak teljes *kiiktatása* volna helyénvaló.

A tartalmi kérdésre, hogy ugyanis egyáltalában kell-e a felelősségnek korlátokat vonni, feltétlenül *igenlő* választ kell adnunk, hiszen a kárkövetkezmények láncolata elvileg végtelen. A polgári jogban uralkodó teljes kártérítés elve a mindenkori *beszámítási elmélet* határai között értendő és értelmezhető. Vagyis, hogy a teljes kártérítésért fennálló felelősség a gyakorlatban mit jelent, az attól függ, hogyan értelmezi a bírói praxis a *beszámítási elméleteket*.

E kérdéskörben is felmerült **Marton Géza** elméletének a hasznosítása. **Marton** szerint a kártérítés mértékének korlátozása tekintetében a *felelősségi szempontokat* kell előtérbe helyezni, azaz a kártérítési felelősséget addig kell kiterjeszteni, éspedig *csak addig, de addig feltétlenül*, ameddig a prevencióra lehetőség van. **Marton** szerint: „Azt, hogy van-e kár, és milyen terjedelmű, valamint hogy a kár okozatos kapcsolatban van-e a felelőssé teendő személlyel, a bíró a fennforgó körülmények szorgos méltatásával szabad belátása szerint *állapítja meg*.” Ezt a szabályt kellene/lehetne – e nézet szerint – a kártérítés mértékének általános normájává tenni, s ennyiben a *méltányosság szempontjának* a 339. § (2) bekezdésénél jóval fontosabb szerepe volna.

Az általános érvényű felelősségkorlátozás azonban a preklasszikus polgári jogra volt jellemző; itt a felelősség mértéke lépcsőzetesen mindig a *vétkesség fokaihoz* igazodott. Míg az effajta, büntetőjogias felelősségkorlátozás mintegy az „egyéni

igazságosság” eszméjét akarta tükrözni, a mai, modern és általánosabb érvényű felelősségkorlátozások mögött sokkal inkább *rizikó-kalkulálási szempontok* állnak. Ezzel a vonatkozással azonban a kártérítés mértékének kérdésével összefüggésben foglalkozik a koncepció, itt pusztán arra utal, hogy az elmaradt haszon típusú károkra vonatkozó *előreláthatósági korlát* alkalmas lesz a kártérítés nagyságát „méltányos” mederben tartani. Ezzel a koncepció ehelyütt a 339. § (2) bekezdésének kiiktatására vonatkozó javaslatot fogalmazza meg.

- b) A kártérítési felelősség korlátozásának valóságos szempontja merül fel a *közreható okozatiság*, vagyis a károsult *önhibájának* a 340. § alapján történő értékelése körében, e szabály helye azonban ugyancsak a *kártérítést mérséklő rendelkezések* sorába tartozik.

2. Indokolatlan a Ptk. 342. § (1) bekezdését is fenntartani

A Ptk. 342. § (1) bekezdésének szabálya nem a deliktuális felelősségről szóló fejezetbe való, fenntartása egyébként is szükségtelen.

A szerződések semmisségére vonatkozó rendelkezések, még ha azok a károkozással kapcsolatosak is, szerkezetileg a szerződések érvénytelenségével foglalkozó joganyagba tartoznak. Sem dogmatikailag, sem logikailag nem illenek a károkozások jogellenességét kizáró, illetőleg az azokat megengedő szakaszok közé. A semmisség jogkövetkezménye a vétkes károkozásokért való felelősség korlátozása vagy kizárása tekintetében egyébként is vitatható, még ha az csak a vétkesség minősített eseteire vonatkozik is. Az egyéb tényálláselemek semmissége pedig a Ptk. 200. § (2) bekezdése alapján is fennáll, így a rendelkezés fenntartása szükségtelen.

3. Egyetemleges felelősség

Ha a károkozásban többen hatottak közre, felelősségük a károsulttal szemben egyetemleges, egymással szemben pedig magatartásuk felróhatósága arányában oszlik meg. Ha a felróhatóság arányát nem lehet megállapítani, a kár a károkozók között egyenlő arányban oszlik meg. A bíróság mellőzheti az egyetemleges felelősség megállapítását és a károkozókat felróhatóságuk arányában marasztalhatja, ha többen nem akarategységben okoztak kárt, továbbá ha a károsult a kár bekövetkeztében maga is közrehatott.

- a) Az *egyetemlegesség* polgári jogi tartalmát a szerződésekre vonatkozó általános szabályok tartalmazzák, amelyek természetesen a deliktuális felelősség körében is irányadóak. A Ptk. 344. §-ának *többek közös károkozására* vonatkozó rendelkezése azonban *átalakításra* szorul. A közös károkozás fogalmának megállapítása ugyanis a bírói gyakorlatban mind a mai napig problematikus. Az *akarategységben megvalósított károkozás büntetőjogias szemlélete a jogalkalmazásban változatlanul „kísért”, ezt a szemléletet hangsúlyozzák a törvénykommentárok is.* Ezzel szemben a közös károkozás *objektív tényállás*, de a gyakorlat bizonytalansága miatt ezt az *objektív szempontot* a törvénynek kifejezetten ki kell mondania.

Közös károkozásról van szó minden olyan esetben, amikor a károsodásra vezető folyamatban akár egymást követően, akár egyidejűleg többen vesznek részt,

vagyis ha a kár objektíve több személy közrehatásának eredményeként következik be, éspedig függetlenül attól, hogy a károkozási folyamatban résztvevők egyáltalában tudomással bírtak-e egymás károkozó magatartásairól. Sőt, egyetemleges felelősségük akkor is beáll, ha tevékenységük együtthatása vezetett csak a kárbekövetkezéshez (környezetszennyezés körében tipikusan előforduló tényállás).

Újabban pedig az Internet-szolgáltatások körében felmerülő tipikus tényállás, hogy az Internet-szolgáltató nem károkozó ugyan, de *lehetővé teszi* a károkozást. Ezért helyesebb az egyetemleges felelősség alapjául azt a szabályt felállítani, hogy „*Akik a károkozásban közrehatottak, a bekövetkezett károkért egyetemlegesen felelnek.*”

- b) Az egyetemlegesség a károsult irányában ható szabály, tehát a közös károkozók *külső viszonyában* érvényesül. A *belső viszony* a kártérítési kötelezettség egymás közötti felosztási arányát jelenti, amely a *felróhatóság arányához* igazodik. A PK 37. sz. állásfoglalás szerint az egyetemleges felelősség megállapításának mellőzése esetén ugyanez a szabály irányadó, ezért az egyébként helyes állásfoglalást a törvény rendelkezései közé fel kell venni. Ehelyütt általánosságban szükséges megállapítani, hogy a kodifikáció egyik kiemelten fontos célja, hogy a hosszú idő alatt kiépült és a törvényt lényegesen alakító bírói gyakorlat az új Kódexbe beépüljön.

Az egyetemlegesség mellőzésének döntő szempontja kell legyen, hogy a károsult reparációs igénye ne kerüljön veszélybe. Ennek biztosítása esetén azonban lehetővé kell tenni, hogy a bíróság mellőzze az egyetemlegességet, *amennyiben többen nem akarategységben okoztak kárt.*

Szükségtelen viszont fenntartani az egyetemlegesség *feleslegességére* vonatkozó azt a szabályt, hogy az egyetemlegesség mellőzhető, ha a kártérítés nincs veszélyben, mert ilyen kedvezményezésre megalapozott jogi indok nincs (eredetileg az állami vállalatok privilégiuma volt), a károsult érdemtelenységére vonatkozó tételt pedig a *károsulti közreható önhiba* esetkörére kellene szűkíteni, a késedelmes igényérvényesítés tényállása ugyanis megfelelően nem értelmezhető.

IV. A kártérítés módja és mértéke

1. A kár fogalma és fajtái

Az új Kódexben a kár egyes elemeit részletező szabályt a hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségek körében a „célszerű és ésszerűen indokolt” megszorításokkal kellene kiegészíteni.

- a) A kártérítési felelősség következő *objektív* eleme a kár. Káron értünk általában minden olyan *hátrányt*, amely valamely esemény folytán valakit *személyében*, illetőleg *vagyonában* ér. A legáltalánosabb értelemben a kár lehet *vagyon*i és *nem vagyon*i jellegű.

A deliktuális jog harmonizálásának egyik nehézsége az *egységes kárfogalom* hiánya. Ez a hiány mind a nemzetközi jogalkotásokban, mind a hazai jogszabályokban megmutatkozik. Kár alatt az uniós irányelvek, illetőleg a különböző jogszabályok különféle kategóriákat neveznek meg és értenek. Így a

jogi normák szólnak vagyoni kárról, dologi károkról, dolgokban okozott károkról, tiszta vagyoni károkról, anyagi kárról, gazdasági hátrányról, az előző vagyoni helyzet helyreállításáról, generális és speciális károkról, ökológiai károkról stb. Példaként szolgálhat, hogy az uniós irányelvek közül pl. a *termékfelelősségi irányelv*, illetőleg a *szolgáltatói felelősségről szóló irányelv tervezete*, továbbá a *környezetszennyezési hulladékanyagokról szóló irányelv* egymástól teljesen különböző kárfogalmakkal operál. Jól illusztrálja az egységes kárfogalommal kapcsolatos nehézségeket a *deliktualis jog európai egységesítésén* munkálkodó *Osnabrück Working Team on Torts* és az *Advisory Council on Torts* által 23th May 2001 előterjesztett *Tort Law: Paper No. 6* tervezet, amelyet az egységesítés és a tervezetek koordinálását végző *Coordinating Group* Stockholmban, 2001. június 13–16. között vitatott meg, de közös álláspontot kialakítani nem tudott még úgy sem, hogy a tervezet számos helyen az eltérő nemzeti szabályozásra ad lehetőséget.

A Ptk. 355. § (4) bekezdése négyféle kárt ismer: a) a beállott értékcsökkenést, b) az elmaradt vagyoni előnyt (elmaradt hasznót), c) a nem vagyoni kárt, és d) a hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges költségeket. Szükséges megjegyezni, hogy a „hátrány csökkentéséhez” szükséges költségek kategóriája megtöri a teljes kártérítés elvét, ugyanakkor azáltal, hogy a „kiküszöböléshez szükséges” költségekkel az *alternativitás* viszonyában áll, ellentmondásos is. A szabály ezért is *korrekcióra* szorul.

- b) Lényegében nem koncepcionális kérdés, de a *teljes megtérítés elvét (Grosschmid)* részletező kárkategóriák a gyakorlatban pontosításra szorulnak. A *károsult vagyonában beállott értékcsökkenés* elvileg alkalmas kifejezni a *damnum emergens* típusú károkat. A vonatkozó kommentárok és a bírói gyakorlat azonban e hátrányok körébe csak a dolog megsérülése, elpusztulása vagy megrongálódása folytán keletkezett hátrányokat integrálja. A dologfogalom fikciós kiterjesztése, vagy egyébként a jogvesztéssel, követeléstől való eleséssel okozott hátrány így ebbe az értelmezésbe már nem fér bele. Ezért indokolt a törvényt magyarázatokon és a gyakorlaton is változtatni és a vagyoni értékcsökkenés fogalmába a nem dologi vagyoni károkat is beleértetni.
- c) Az *elmaradt vagyoni előny* kategóriája számos bizonytalansági elemet tartalmaz, és némileg fiktív jellegű. Kereteit az *előreláthatósági korlát* közé indokolt szorítani.
- d) A vagyoni károk harmadik eleme a Ptk. 355. § (4) bekezdésében foglaltak szerint a *károsultat ért vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségek* kategóriája. A hátrányok csökkentésével kapcsolatos szempont kiiktatásáról már volt szó. A hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségek tekintetében a bírói gyakorlatban megfigyelhető egy folyamatos *kiterjesztő tendencia*, tekintve hogy ennek a kárelemnek a felmerülése alapvetően a *károsult elhatározásától* függ, e tekintetben pedig az új piacgazdasági viszonyok szinte korlátlan lehetőségeket teremtenek meg. A jogalkalmazási gyakorlat elemzése alapján a szabályozás *kétirányú*, egy *megszorító* jellegű, továbbá egy *rugalmasságot biztosító* kiegészítése szükséges. A bírói gyakorlat már eddig is a szükséges költségek tartalmi korlátjának tekintette – általában véve – a felmerült költségek *ésszerű indokoltságát és célszerűségét*. Az *ésszerűség* – amely a racionalitás *objektív tapasztalatokon nyugvó* vonatkozását jelenti – ebben a körben is kiemelésre érdemes szempont, ezért a szükséges költségek kategóriáját az *ésszerűen*

indokolt és célszerű kiadások, költségek terminológiájával érdemes kiegészíteni vagy felváltani.

2. A károonszerzés tilalma

A megtérítendő kárból le kell vonni a károkozásból származó vagyoni előnyöket.

A kártérítés mértékének a megállapításánál a károkozó tény folytán bekövetkezett vagyonmódosulást egységesen kell vizsgálni. Vagyis fel kell mérni, hogy a vagyoncsökkenés mellett nem következett-e be a károsult oldalán valamilyen vagyonmegtakarítás. A bírói gyakorlat a károonszerzés tilalmának szabályát általában alkalmazza, ennek a gyakorlatnak a törvényi alapját ugyanakkor az új Kódexben indokolt megteremteni.

3. A nem vagyoni kár

A károkozó köteles megtéríteni a károsult nem vagyoni kárát is, ha a károkozás a károsultnak testi, lelki, érzelmi vagy egyéb személyi, illetve személyiségi jogsértés miatti hátrányt okozott. A pusztán jogsértés, illetőleg a csekély mértékű hátrányokozás nem vagyoni kártérítés megállapításához nem vezethet. A nem vagyoni károk felmerülése és a kártérítés összességéről megállapítása során a bíróság az eset összes körülményének a mérlegelésével az ésszerűség és a méltányosság szempontjai alapján jár el. A nem vagyoni kártérítés csak személyesen érvényesíthető. A bíróság előtti eljárásban már érvényesített nem vagyoni kártérítésre a jogutódlás és az öröklés szabályai irányadóak.

Az új Kódex a személyhez fűződő jogok megsértésének szankciói között – a kártérítésre utaló szabály érintetlenül hagyása mellett – vezesse be pénzbeli elégtétel adásként a sérelemdíj intézményét. Sérelemdíj fizetésére a bíróság a jogsértőt akkor kötelezheti, ha a személyiségi jogsértésből nem keletkezett nem vagyoni kár, de a jogsértés súlyos volt és a jogsértő felróható magatartást tanúsított. A sérelemdíj a közérdekű célra fordítható bírság intézménye helyett kerülne az új Kódexbe.

a) Amióta az Alkotmánybíróság 34/1992. (VI. 1.) AB határozata, továbbá az 1993. évi XCII. törvény a Ptk. 354. §-át hatályon kívül helyezte, a nem vagyoni kártérítés tartalmára nézve a magyar jogban normatív rendelkezés nincs. Ugyanakkor a Ptk. 355. § (1) bekezdésének és (4) bekezdésének rendelkezései a teljes kártérítés elvébe a nem vagyoni károk megtérítését is beleértik. Az (1) bekezdés nem vagyoni kártérítésről, a (4) bekezdés viszont *kárpótlásról* rendelkezik.

Szükséges, hogy az új Ptk. a nem vagyoni kártérítésnek először is egyértelmű *terminológiát* adjon. Figyelemmel arra, hogy a nem vagyoni kár tulajdonképpen *fikció*, továbbá tekintetbe véve azt, hogy a nem vagyoni kártérítés alapvetően a károsult *adaptálódását* segíti, a *kárpótlás* terminológiája a magyar jogi nyelvben az intézmény sajátos megjelölésére alkalmas volna. Ezt a megjelölést használja a Ptk. is, azonban nem kizárólagosan, hanem a kártérítéssel váltakozva, sőt a kárpótlás megjelölést a vagyoni károk körében is alkalmazza, pl. a 359. § (1) bekezdésében az általános kártérítésnél.

Tekintve, hogy ugyanez a keveredés a bírói gyakorlatban is tükröződik, nem várható, hogy az új Kódex egyértelmű terminológiája egyneműsíteni fogja a jogalkalmazási gyakorlatot is. Ezért – figyelemmel a *teljes kártérítés elvére* is – az új Ptk.-ban indokoltabb fenntartani a *nem vagyoni kártérítés* megjelölést, még ha az fikció is. A kártérítés dogmatikájában nem jelentene ez törést akkor sem, ha az új Kódex a hasonló szankció alkalmazhatóságát – más megfelelő elégtétel hiányában – sérelemdíjként megteremti a személyhez fűződő jogok jogkövetkezményeinek alkalmazási körében is.

- b) A nem vagyoni kártérítés tartalmi szabályozatlansága nem vitásan próbára teszi a gyakorlatot, azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy a jogintézmény *tartalmára nézve* megfelelő szabály nem is alkotható. Erre utal az Alkotmánybíróság hivatkozott határozata, amely szerint a következmények *meghatározott súlyú esetsoporthoz való igazítása* a személyiség integritásának a megbontásához vezethet, s ezért a diszkrimináció lehetőségét rejtí magában. Az intézmény tartalmi szabályozhatatlanságára és a bírói gyakorlat által való alakítására utal ugyanakkor az immateriális kártérítés *egész fejlődéstörténete*, továbbá az alkalmazott kárfajta bármilyen mérvadó *nemzetközi összehasonlítása* is. Az erkölcsi kártérítés a praetori jogtól kezdődően napjainkig a bíróság *szabad belátására, mérlegelésére* utalt.

Szükséges megemlíteni, hogy az *egységes európai deliktuális jog* kialakítására született *Tort Law: Paper No. 6. – tervezet* a nem vagyoni kártérítés alkalmazhatóságát illetően tényállásköröket állapít meg. Ezek a tényálláskörök azonban – az élet, testi épség, egészség megsértésén túl – túlságosan tágak, voltaképpen az általános személyiségi jog körülírásai, illetőleg egyes szelvényjogai. Így az Art. 2: 203: jogalapot teremt a személy méltóságának, szabadságának és a magánszférához való jogának a súlyos megsértése esetén. A *right to privacy*-t azonban – amely úgy tűnik újabban az *angol jogban* is elismerésre talált (*Douglas v. Hello! Ltd. (2001) 2. WLR 992*) – a bírói gyakorlat az *általános személyiségi jogként* értelmezi, csakúgy mint a *személy méltóságához* való jogot. Ebből következik, hogy az utóbbi tényállások felállítása – így az Art. 2: 204: *Criminal Defamation*, az Art. 2: 205: *Loss upon Dissemination of Incorrect Information*, az Art. 2: 206: *Loss upon Breach of Confidence* stb. – voltaképpen szükségtelen, mert mindezeknek a jogoknak a megsértése esetén a nem vagyoni kártérítés *szankciója az emberi méltósághoz való jog, vagy a magánszférához való jog* megsértése miatt is alkalmazható volna. Erre figyelemmel is indokolt, hogy a Kódex ne állapítson meg konkrét tényállásszerűséget az egyes jogsértések tekintetében.

A nem vagyoni, erkölcsi kár alatt a jogrendszerek a személy *immateriális, testi, szellemi, érzelmi, erkölcsi, személyiségi javainak a sérelmét* értik. Minthogy itt a sérelem előidézte hátrány pénzbeli egyenértéke nem határozható meg („*liberum corpus nullam recipit aestimationem*” Gai. D. 9.3), ezért a nem vagyoni kár keletkezését és nagyságát is – a tényállás függvényében – a bíróságnak kell megállapítania.

A nem vagyoni kártérítésnél olyasvalamiről van szó, mint amikor *helyettesíthetetlen dolog* károsodik. A kár nagysága csak *becsléssel, bírói belátáson alapuló szabad mérlegeléssel* határozható meg. A bíróság mérlegelésének szabadságát és korlátait *saját hagyományai, tapasztalatai, összehasonlító elemzésen alapuló gyakorlata és az elmélettel való szoros*

kölcsönhatása határozza meg. Legalkalmasabb zsinórmérték itt az *ésszerűség* és a *méltányosság*.

- c) A jogalkalmazási gyakorlat leginkább annak szabályozatlanságát kifogásolja, hogy a törvény nem határozza meg: mi az a *hátrány*, amely már indokolja a nem vagyoni kártérítés megállapítását. A Legfelsőbb Bíróság egy iránymutatónak tartott határozatában a következőket mondta ki: „A személyhez fűződő jog megsértése esetén a sérelmet szenvedett személy csak akkor tarthat igényt nem vagyoni kárpótlásra, ha olyan hátrányt bizonyít, amely indokolja nem vagyoni kárpótlás megállapítását”. (LB. Pfv. IV. 20 455/1996. V.H. 1997/9. sz. 435.). Ez azonban tautológia. A hátrány ugyanis oly mértékben *tényállásfüggő*, hogy általánosságban meghatározhatatlan. A törvényhozó a hátrány jogkövetkezményt kiváltó *minimumának* a kijelölésére szorítkozhat csak, éspedig annak kimondásával, hogy az ún. *bagatell sérelmek* nem vonhatnak maguk után szankciós joghatást. „*Trivial injury is to be disregarded*” (Jelentéktelen hátrányok figyelmen kívül maradnak) – ilyen szabályt tartalmaz az idézett *Tort Law* tervezet 7:102; cikke. Azt már a tényállás alapos felderítése után – az *ésszerűség* és a *méltányosság* alkalmazásával – a bíróság tudhatja csak megállapítani, hogy a bekövetkezett sérelem ezt a *minimum-határt* átlépte-e és milyen mértékben lépte át. Ezért az új Kódexben a nem vagyoni kártérítés további alkalmazási feltételeit tételezni szükségtelen.
- d) Nem vagyoni kártérítés kizárólag *személyi sérelem* okozás esetén állapítható meg, a nem vagyoni kártérítés tehát a *személyhez fűződő jogok megsértésének adekvát szankciója*. A hátrány lehet testi (fizikai), lelki (pszichikai), (félelem, praetium affectionis), egyéb személyi (pl. személyes szabadság elvesztése), továbbá immateriális üzleti sérelem. Ezek felsorolásával a törvényhozó orientálhatja a gyakorlatot, ezért kimondásukhoz elvi érvek hozhatók fel. Ennél többet azonban a törvényhozó aligha mondhat.
- e) A javaslat kiindulása egyébként az, hogy a kodifikáció a nem vagyoni kártérítés másik alkalmazási területét, az *elégtételadást* a személyhez fűződő jogok megsértéseinek jogkövetkezményei között fenntartja arra az esetre, ha az elégtételadás egyéb módja a jogsértést kellően nem szankcionálja, azonban nem vagyoni kártérítés megítélésének – hátrányokozás hiányában – nincs helye. A római jog ezt az elégtételt a poenális jellegű *actio iniuriam aestimatoria* útján ugyan büntetés címen, de a nem vagyoni sérelem súlyának messzemenő figyelembevételével tudta már biztosítani. Az elégtételnek ez a büntetési természete pedig alapjában véve a modern jogrendszerekben is megmaradt.
- f) A nem vagyoni kártérítésnek a jogalkalmazást visszatérően foglalkoztató kérdése a kártérítés *személyes jellege*, vagyis hogy az a jogosult személyéhez tapad. Ez abban az irányban veti fel a bírói gyakorlat problémáját, hogy a nem vagyoni kártérítés iránti igény átszáll-e az örökösökre, mikor is eredeti rendeltetését már nem tudja betölteni.
- A bírói gyakorlat kezdeti elutasító felfogása után ma már arra az álláspontra helyezkedik, hogy: „Nincs akadálya annak, hogy a jogelőd által nem vagyoni kártérítés megfizetése iránt indított perben a hozzátartozó jogutódként belépjen, és ő követelje a jogelődöt haláláig megillető nem vagyoni kártérítés összegét” (LB. Pfv. IV. 20 755/1996. B.H. 1997/9. sz. 436.) Célszerű volna ezt a jogalkalmazói álláspontot az új törvényben kodifikálni, ezzel elejét vehetné a

törvényhozó a kétségkívül személyes jellegű jogosultság jogutódlása további kiterjesztésének.

4. Az előreláthatósági korlát

A teljes kártérítés elvének fenntartása mellett az új Ptk. a kártérítés mértékét az elmaradt haszon kártételei körében kösse az ésszerű előreláthatóság korlátjához, azaz mondja ki azt, hogy a károkozó csak azokért a károkért tartozik felelősséggel, amelyeket normális körülmények közepette egy adott cselekmény következményeként ésszerűen előre lehetett látni. Az ésszerű előreláthatóság korlátja kizárólag az elmaradt vagyoni előny kártételeit határolná be.

a) A kártérítési jog egyik központi szabálya: *a teljes kártérítés elve*. A pénzbeli reparáció a polgári jogi kártérítési felelősség fő esete, ezt a tényt a szabályozásnál nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ezért **az új törvénynek elsődlegesen a kártérítés pénzbeli módjáról kell rendelkeznie**, az in integrum restitutio, továbbá a kár természetben való megtérítésének lehetősége csak a kártérítés *egyéb módjaként* tehető szabállyá, amelyet csak a károsult ilyen irányú kifejezett kérelme és a hatályos rendelkezések szerinti feltételek fennállása – esetleg a károkozó vállalása – esetén rendelhet el a bíróság.

A pénzbeli kártérítés egyik központi kérdése *a kártérítés mértékének korlátozhatósága, amely különböző intenzitással és különféle esetkörökben, de lényegében minden jogrendben megjelenő igény*. Az elv meghonosítása a magyar magánjogi irodalomban is újra és újra visszatérő törekvés. Legtipikusabb annak határozott felismerése, hogy a károkozás körülményei, a kár nagyságának mintegy kalkulálhatósága a felelősség különböző terjedelmét indokolhatja a *szerződéses*, illetőleg *szerződésen kívüli* károkozások eseteiben. A felelősségkorlátozás – e nézet szerint – másként ítélandó meg a szerződésszegések és a deliktumok körében. Amíg a szerződési felelősség korlátozása mellett – egyes szerződéstípusoknál feltétlenül, de általában véve is – nyomós érvek szólnak, a deliktuális felelősségnek a szerződésihez képest való korlátozását kevésbé tartják indokoltnak.

A szerződési felelősség valódi, terjedelmi korlátozásával találkozunk az *angol*, *amerikai* és a *francia* jogban (*Hadley v. Baxendale 1854; Code civil. 1150. Cikk*), ahol a szerződésszegő felelőssége csak a szerződéskötéskor *előrelátható kárösszeg* erejéig áll fenn. Az előreláthatóságnak itt már nincs köze a felelősségben betöltött eredeti szerepéhez – azaz: előre látta (kellett volna látnia), tehát felróható –, hanem *objektivizált mértékké* vált – a károkozó (ha felel), addig az összegig felel, amely a szerződéskötéskor megközelítően *előrelátható* volt. A gondolat elvi tartalma az, hogy a felek a szerződéskötéssel különös kötelezettséget vesznek magukra, amelyek túlmennek azokon, amiket a törvény mindenkitől megkíván. Szerződéses jogviszony fennállása esetén tehát mindkét fél érdekében áll a szerződéssel magukra vett különös rizikót az *előreláthatóság* és így a *kalkulálhatóság* határain belül tartani.

Az egyes jogrendszer a felelősség korlátozására technikailag *három fő módot* alkalmaznak: a felelősség mértékének *összegszerű* korlátozását vagy a felelősségnek *bizonyos kárfajtákra való szűkítését*. Ilyen módszer tehát az

előrelátható kár, továbbá a *közvetlen kár* megtérítésére korlátozott felelősség. De ilyennek tekinthető a *méltányossági felelősségkorlátozás* is, amelyet a *svájci jog* és a *régi magyar magánjog* is ismert, és amelyet **Marton Géza** elmélete is tartalmazott. Ez lényegében egy *általános méltányossági ítélkezésre* vonatkozó szabály, amely a kártérítés módjának és mértékének megállapításában a bírói szabad belátásnak nagyobb teret engedve, lehetőséget ad nemcsak a *méltányossági enyhítésre*, hanem a *méltányossági szigorításra* is.

A szerződések világában a felek érdekmérlegelésén alapuló kockázatmegosztásából kell kiindulni. A piaci döntéseket meghatározó gazdasági racionalitás központi eleme a *kalkulálhatóság*. Ennek pedig meghatározó kritériuma a *kockázatmegosztáshoz igazodó kártérítési mérték*, azaz az a szempont, hogy a szerződő fél kártérítési kötelezettsége ne terjedjen túl azon a mértéken, amellyel a *kötelezettségvállaláskor számolnia kellett*. Ezért az *előreláthatóság* a szerződésszegésekkel okozott kártérítési felelősség normatív kritériumaként kell hogy megjelenjen, mert az *előreláthatósági klauzula* azzal a vélelemmel él, hogy az adós csak azoknak a károknak a viselését vette magára a szerződésben, amelyeket – mint szerződésszegésének jogkövetkezményeit – *előre láthatott* (vagy *előre látott*, illetőleg *előre kellett volna látnia*.) Ezt a szabályt alkalmazza a *Bécsi Vételi Konvenció* (74. Cikk) is.

- b) **Szükséges, hogy kimondja az előreláthatóság korlátját az elmaradt hasznok tekintetében a deliktuális kármezőben is.** Ez az elv pl. az *angol jogban* remekül funkcionál, figyelemmel arra, hogy az előre nem látott károk *túl távoliak*, így okozati kapcsolat a magatartás és a beállott károk között jogi értelemben nincs. A deliktuális kártérítési felelősségnek ez az elve nem töri meg a teljes kártérítés követelményét, mert hisz a kártérítés mértékének az angol jogi terminológia szerint is alkalmasnak kell lennie, hogy a károsultat olyan helyzetbe hozza, mintha a deliktumot nem követték volna el. Mégis az elv alkalmazásával a bíróság csak a valószínűsíthető előnyöknek, haszonnak az esély mértékével arányban álló részét ítéli meg kártérítésként, azonban a tisztán spekulatív (azaz még számos bizonytalan tényezőtől függő) lehetőségét figyelmen kívül hagyja.

Az elv alkalmazásának a deliktuális felelősség körében kizárólag az *elmaradt haszon* összefüggésében van korlátozó hatása. Ebben a körben a deliktumért felelősnek csak a *valószínűség alacsony fokáig, a reális lehetőség mértékéig* kell előrelátni a károkat („*real risk*”). A tényleges vagyoni károk, még inkább a *személyi károk* (ideértve az *erkölcsi károkat* is) vonatkozásában természetesen a korlátozás nem érvényesül, a költségek és kiadások tekintetében pedig a *célszerűség* és a *ésszerű indokoltság* korlátai az elv alkalmazását fölöslegessé teszik. Ebben az összefüggésben a szigorúbb követelményrendszer tehát az *elmaradt haszon kártételére* korlátozódna, amely körben a kártérítési felelősség megállapításához a károsultnak a *valós veszély nagy valószínűséggel való fennállását* is bizonyítania kellene.

5. A károsult közrehatása. Alternatív javaslat

- I. **Ha a károkozó magatartás előidézésében, a kár bekövetkeztében, a kár súlyosbodásában a károsult is közrehatott, magatartásának következményeit maga viseli. Nem terheli kártérítési kötelezettség a károkozót a kárnak a károsult magatartásából származó részéért.**

- II. Ha a károkozó magatartás előidézésében, a kár bekövetkezésében, a kár súlyosbodásában az elvárható magatartást elmulasztó károsult is felróhatóan közrehatott, magatartásának következményeit maga viseli. Nem terheli kártérítési kötelezettség a károkozót a kárnak azért a részéért, amely abból származott, hogy a károsult nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.**

Mivel a közreható ok elvághatja a kauzalitást, a károsult *önhibája* a kártérítés mértékét valóságosan csökkentő tényező. A kármegelőzésben, a kár következményeinek enyhítésében való közreműködési kötelezettség megsértése *kármegosztást eredményez*.

Figyelemmel arra, hogy a javaslat az általános kárfelelősségi szabályt objektív alapokra helyezi, indokolt lehet a károsulti közrehatás következményeit is objektív feltételek szerint elbírálni. Ezért a koncepció az *objektív közrehatás* szabályozásának lehetőségét tartalmazza első helyen, másodlagosan azonban indokoltnak tartja a felróhatósági elv alkalmazását a közreható károsult magatartásának megítélésénél, figyelemmel arra, hogy a károkozó a károsultat mindegy „belerángatja” a felelősségi jogviszonyba, ezért az ő helyzetét indokolt *privilegizálni*.

A károkozó részbeni felelősségmentesüléséről szóló és a Ptk. 340. §-ában tételezett – akár objektív, akár szubjektív alapú – szabályt szerkezetileg itt célszerű elhelyezni, másrészt a szabályba – a szubjektív alap esetén – indokolt beépíteni a Legfelsőbb Bíróság PK 36. számú állásfoglalásának időtálló fogalmazását.

A károkozási folyamatban a felróhatóan önhibás károsulti közrehatás mértékének a károkozó vonatkozásában fennálló felelősségcsökkentő hatását a bírói gyakorlat a Kódexbe beépítendő PK állásfoglalás alapján helyesen alkalmazza mind a kárbekövetkezés okai kifejlődésének megakadályozása, mind pedig a már bekövetkezett károkozás hátrányos következményeinek lehetséges csökkentése tekintetében. Ezért a rendelkezést a gyakorlat által megvalósított korrekciós tartalommal indokolt az új Kódexbe felvenni.

6. Kártérítési járadék

A Ptk. 355. § (3) bekezdéséből a kártérítési járadékra vonatkozó szabályt ki kell emelni, mert az a kártérítés mértékére vonatkozó rendelkezések logikáját megtöri. A járadékra vonatkozó normákat – ideértve a járadék fajtáit is – ezt követően külön szakaszokban kell elhelyezni. Ennek során az új Kódexbe kell integrálni a bírói gyakorlat által kialakított legfontosabb állásfoglalásokat az új jogszabályi környezetnek megfelelő tartalommal (társadalombiztosítás helyett a nyugdíj- és egészségbiztosításra utaló rendelkezésekkel stb.). Meg kell teremteni a járadékok hivatalból történő indexálásának törvényi alapját. A baleseti kártérítéssel kapcsolatos szabályok közé fel kell venni a Legfelsőbb Bíróság PK 35. számú, 45. számú, 46. számú és 48. számú állásfoglalásaiban kifejtett elveket. Végül a baleseti járadékot – a piacgazdasági viszonyoknak megfelelően – nem a keresetvesztéshez, hanem az elveszett jövedelemhez kell igazítani.

A kártérítési járadék mint a kártérítés sajátos módja akkor állapítható meg, amikor a károsultat folyamatosan ismétlődő kár éri. E szabály a kártérítés mértékétől

elkülönítetten önálló szakaszba tartozik, amelyet követően kell az egyes járadékformákat részletező szabályokat az új Kódexbe felvenni. Ennek során a bírói gyakorlatban kialakult, következetesen alkalmazott, elvi tartalmú megállapításokat – amelyeket a felhívott PK állásfoglalások tartalmaznak – az új törvény rendelkezései közé kell integrálni. Ki kell mondani, hogy a baleseti járadék alapjául szolgáló átlagkereset meghatározásánál a jövedelmet a nyugdíjjáradékkal csökkentett összegben kell figyelembe venni (PK 35. sz. állásfoglalás), továbbá azt is, hogy bár **a kártérítés mentes a személyi jövedelemadó alól, a jövedelmet pótló kártérítés mégis adóköteles**, azt a bíróságnak az adó figyelembevételével kell megállapítania. A baleseti járadék megállapításával és összegszerűségével kapcsolatos elvi és gyakorlati kérdések megoldására a PK 45. számú és 46. számú állásfoglalások tartalmaznak részletes útmutatást, ezeknek az állásfoglalásoknak kellően absztrahálható elvi tételeit indokolt az új Kódexbe beemelni. Ugyanígy a Kódexbe integrálásra érdemes a PK 48. számú állásfoglalásban kifejtett elvi tétel is. Végül meg kell teremteni a járadékok rendszeres növekedésének (*indexálás*) törvényi alapját.

7. Az általános kártérítés

Az általános kártérítésre vonatkozó rendelkezést – valóságos tartalmának megfelelően – vagyoni kártérítésként kell tételezni. Az új törvénynek ki kell mondania, hogy a kártérítési járadék mértéke nemcsak csökkenthető, hanem növelhető is. A Legfelsőbb Bíróság PK 49. számú állásfoglalásának első tételét indokolt a törvénybe foglalni.

Az általános kártérítés szabálya az új Kódexben nemcsak hogy fenntartandó, hanem megerősítésre is szorul. Noha a bírói gyakorlatban alkalmazásának feltételei többnyire tisztázottak, terminológiai zavart okoz, hogy a rendelkezés általában a kár mértékére utal, azaz a teljes kártérítés elvére, márpedig a kár mértékébe beletartozik a nem vagyoni kártérítés is. A törvényt magyarázatok és az irányadó, elvi tartalmú bírói ítéletek tartalmazzák ugyan, hogy az általános kártérítés: *vagyoni kártérítés*, az intézmény elvi tisztasága miatt ugyanakkor ezt indokolt magában a törvényben kimondani. A már kifejtett indokokra tekintettel *mellőzni* kellene a törvényt szövegből a *kárpótlás kifejezést*.

A jogalkalmazási gyakorlatban értelemszerűen alkalmazásra kerül ugyan a járadékként megállapított általános kártérítés *utóbb* történő felemelése is, e lehetőséget azonban a bírói gyakorlat csak a szakasz logikai értelmezéséből vezeti le, ezért indokolt e lehetőség törvényi alapját is megteremteni.

A PK 49. számú állásfoglalás részben eljárásjogi tartalmú. Anyagi jogi rendelkezését azonban – tekintve, hogy helyes irányban alakította a gyakorlatot – indokolt volna a szakasz rendelkezései közé felvenni.

8. A kártérítés esedékessége

Az új Kódexben meg kell teremteni a törvényi alapját annak a bírói gyakorlatban kialakult konstrukciónak, amely szerint a kártérítési kötelezettség késedelmes teljesítése a kártérítés mértéke szempontjából azzal a következménnyel jár, hogy a bíróság a kártérítés mértékét az időközben bekövetkezett értékemelkedés alapulvételével állapítja meg.

A kár bekövetkezése és a kártérítés mértékének megállapítása között eltelt időben az értékviszonyokban bekövetkező változások megfelelő figyelembevételére a *kárkamat* nem tekinthető minden esetben kellő hatékonyságú szankciós eszköznek. Piacgazdasági viszonyok között a károkozás kori kárszámítás és a késedelmi kamat megítélése együttesen sem hozza feltétlenül a károsultat abba a helyzetbe, amelyben volt a károsodás bekövetkezése előtt. Az értékviszonyokban jelentős változások ugyanis viszonylag rövid időn belül is bekövetkezhetnek. Ezért mind a vagyoni, mind a nem vagyoni kártérítések vonatkozásában – különösen az elmúlt évtized jelentős inflációs és egyéb komoly értékváltozásokkal járó időszakaiban – a bíróságok kialakították azt a gyakorlatot, amelynek alapján a kártérítés mértékét az ítélelhozatali értéken állapítják meg. Ebben az esetben természetesen nem alkalmazzák a Ptk. 360. § (2) bekezdésének a késedelmes adós helyzetére irányadó rendelkezését, hanem a károkozót az ítélelhozataltól – esetleg a perben előterjesztett és az ítélet alapjául szolgáló szakértői vélemény előterjesztésétől – kezdődően kötelezik *kárkamat* fizetésére. Noha az állam inflációt csökkentő politikája ez ellen szól, az ár- és értékviszonyokban a piaci viszonyok között várható jelentős mozgás következtében, a *kártérítés esedékességének és a kárkamatnak* ezt a korrekciós szabályát indokolt volna a törvényben felállítani.

Itt azonban kimondandó volna a **károsult felróható késedelmén alapuló késedelmes igényérvényesítésének felelősségcsökkentő elve**, vagyis az, hogy ilyen esetben az ár- és értékviszonyok kockázata a károsultra hárul.

9. Az elévülés

Az általános deliktuális szabály objektív alapra helyezése sem indokol a kártérítési igények érvényesítése tekintetében egy végső, objektív határidő-megállapítást. A kártérítési igények elévülésének hatályos szabályát – a Legfelsőbb Bíróság PK 51. számú, továbbá 52. számú állásfoglalásainak a Kódexbe integrálásával – fenn kell tartani.

- a) Az időtényező összefüggésében a modern kártérítési jog egyik számottevő problémája a *liability of „long tail”*, az ún. „hosszú farkú felelősség”, amely alatt a bírói gyakorlat azoknak a kártérítési tényállásoknak az összességét érti, amikor a kárbehatás és a kár manifesztálódása közé egy hosszabb – esetenként 10–20 évet is elérő – *látens időszak* ékelődik be. Az ilyen károkozási tényállásokra a rendkívül szigorú felelősséget megállapító törvények (pl. *atomkár-felelősség, termékfelelősség*) általában a kártérítési igények speciális jogalapon való érvényesíthetőségének egy végső, objektív, jogvesztő határidejét állapítják meg. A kártérítési igényeket elenyésző, jogvesztő határidők azonban nem járhatnak azzal, hogy a károsultak az általános kárfelelősségi szabályok szerint – amelyekre az *általános elévülési idő* vonatkozik – kártérítési igényt ne érvényesíthetnének. Ezért az általános kárfelelősségi szabály tekintetében kizárólag az elévülési rendelkezés tartandó fenn, amely a jogérvényesítést meghatározott feltételek fennállása esetén számottevő időmúlás esetén is lehetővé teszi.
- b) A hatályos elévülési szabály azonban a Legfelsőbb Bíróság PK 51. számú állásfoglalásában kifejtettek szerint kerülhet alkalmazásra, amelyet – kellően

absztrahált, elvi tartalma miatt – indokolt az új törvénybe beépíteni. Hasonlóképpen szükséges a PK 52. számú állásfoglalás törvénybe integrálása, hiszen az állásfoglalás jogszabályi tartalmú. Eszerint: *Baleseti járadékkövetelés esetén az elévülési idő a járadékkövetelés egészére egységesen akkor kezdődik, amikor a baleset folytán bekövetkezett munkaképtelenség első ízben vezetett jövedelemkiesésben megmutatkozó károsodásra. Az egyes járadékrészletekre vonatkozó igény pedig – az elévülési időn belül – a 6 hónapnál régebben lejárt és alapos ok nélkül nem érvényesített részletek tekintetében bírósági úton többé nem érvényesíthető.*

A kártérítési igények érvényesítésére irányadó, az általánostól eltérő elévülési időket a törvényben a felelősség egyes eseteinél külön kell szabályozni.

V. A felelősség egyes esetei

1. Az egyes kontraktuális és kvázi-kontraktuális tényállások helye

A munkajogi kárfelelősségi kérdéseknek a Ptk.-ban való kezelése attól függ, hogy az egyedi munkaszerződés a Ptk.-ban kerül-e szabályozásra. Igenlő esetben eldöntendő kérdés, hogy a munkavállalói és munkáltatói kárfelelősséget az új Kódex e fejezetben vagy az egyedi munkaszerződésre vonatkozó szabályoknál tételezze.

2. Kódexbeli és Kódexen kívüli szabályozás

Eldöntendő, hogy mely speciális kárfelelősségi alakzatok Kódexbe integrálására kerüljön sor, amelyek jelenleg a Ptk.-n kívül önálló jogszabályokban szerepelnek. Megengedhetetlen azonban, hogy törvéynél alacsonyabb szintű jogszabály magánjogi kárfelelősségi tényállást – akár törvényi felhatalmazás alapján is – szabályozzon.

a) A hatályos rendelkezések között több – sokszor törvéynél alacsonyabb szintű – jogszabály önálló magánjogi felelősségi alakzatot konstruál, amely az átfogó magánjogi kodifikáció megtörténtével tarthatatlan lesz. Ezek között a rendelkezések között vannak ugyan pusztán *utaló szabályok*, amelyek – felváltva – hol a Munka Törvénykönyvére, hol pedig a Polgári Törvénykönyvre utalással rendelkeznek az adott jogviszonyon belül a kártérítési felelősségről, szép számmal vannak ugyanakkor olyan *alacsonyabb szintű* jogszabályok, amelyek a felelősség *jogalapjára*, illetőleg a kártérítés *módjára és mértékére* nézve önálló, *sui generis* rendelkezéseket tartalmaznak.

Így pl. a **bedolgozók foglalkoztatásáról szóló 24/1994. (II. 25.) Korm. rendelet** önálló **leltárfelelősségi** szabályt alkot, *sui generis* **objektív kárfelelősséget** állapít meg a **javítóintézetek rendtartásáról szóló 30/1997. (X. 11.) NM rendelet** az intézetnek a fiatalkorúval szemben fennálló kárfelelősségére, a **vám- és pénzügyőrség hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyával kapcsolatos kártérítési felelősségéről szóló 14/1997. (V. 8.) PM rendelet** a munkajogi kárfelelősséghez hasonló, aprólékos részletrendelkezésekben állapítja meg a kétoldalúan fennálló kárfelelősségi

szabályokat, **az elektronikus fizetési eszközök kibocsátására és használatára vonatkozó egyes szabályokról szóló 77/1999. (V. 28.) Korm. rendelet** egészen a bizonyítási teher alakulásáig részletező kárfelelősségi szabályokat állapít meg a birtokos és a kibocsátó viszonylatában.

- b) El kell dönteni, hogy ezek közül az alacsonyabb szintű jogszabályi rendelkezések közül melyek tartoznak a kódexbeli szabályozásra. A jogszabályok tartalmi elemzésével arra a következtetésre juthatunk, hogy e felelősségi szabályok önálló konstituálása – különösen külön jogszabályban – szükségételen, pusztán a munkaszerződésre vonatkozó felelősségi szabályok *kiterjesztésével*, illetőleg *az egyes szerződések között*, a vonatkozó *bank- és pénzügyi tranzakciós köteleményekre* vonatkozó szabályozáson belül – ésszerű rövidítések és utalások alkalmazásával – a szabályozások megoldhatóak lesznek. Ha pedig külön jogszabályban maradnak, a rendezést *törvényi szintre* kell emelni.

3. Tisztségviselők felelőssége

Megfontolandó, indokolt volna-e a gazdasági társaságok, szövetkezetek, különféle társulások vezető tisztségviselőinek, tisztségviselőinek a társasággal (szövetkezettel, társulással) szemben fennálló speciális felelősségi szabályait – egységes elvek alapján – a Kódexbe integrálni és a kontraktuális, kvázi-kontraktuális nevesített felelősségi alakzatok között elhelyezni.

A gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXIV. törvény a vezető tisztségviselők, a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény a tisztségviselők, az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvény a vezető tisztségviselők, több társulatról szóló, így pl. az erdőbirtokossági társulatról szóló 1994. évi XLIX. törvény a tisztségviselők tekintetében a gazdasági társasággal, a szövetkezettel, a társulattal szemben sajátos kárfelelősségi szabályokat állapít meg. Ezek a rendelkezések kontraktuális, illetőleg kvázi-kontraktuális jogviszonyon alapulnak, a társasággal szembeni felelősségük egységes elvek alapján épül fel. Ez a felelősség ugyanis nem a munkajogviszonyban kialakult korlátozott felelősség, hanem a polgári jogi teljes és korlátlan kártérítési felelősségi szabályai szerint alakul. A speciális felelősségi alakzatok közötti egységes szabályozás indokoltsága azért is felvethető, mert a Kódex könyvek szerinti tagolása esetén a társasági jog szabályai külön könyvbe kerülnek, a vezető tisztségviselők, illetőleg tisztségviselők felelőssége pedig a gazdasági társaságoknál jóval szélesebb körben érvényesül.

4. A termékfelelősségi törvény Kódexbe inkorporálása

A termékfelelősségről szóló 1993. évi X. törvényt – a beépítés során végrehajtható egyszerűsítésekkel és rövidítésekkel – az új Ptk. e fejezetébe – nyilvánvalóan külön alcím alatt – kell felvenni.

A termékfelelősségi törvény európai uniós eredetű, az átfogó kodifikáció során Kódexbe illesztése feltétlenül indokoltnak és szükségesnek látszik. Ez igaz annak ellenére, hogy az Unió tagállamainak többsége – az 1985-ös Irányelv után – külön törvényt alkotott. Az EU-Irányelvet legutoljára átvevő franciák viszont a *Code civil*-be illesztették a deliktuális felelősségről szóló rendelkezések után, vagyis a

kártérítési felelősségi jog szabályaival koherens kapcsolatban. A Kódexbe integrálás mellett szükségtelen érvelni. Legfeljebb az intézmény pontos helyét illetően lehet különféle érveket találni.

Logikailag indokolható, hogy a termékfelelősség szabályai *A felelősség egyes esetei*-ről szóló fejezetben a kontraktuális és quasi-kontraktuális speciális kárfelelősségi esetek után nyerjenek elhelyezést, hisz a termékfelelősség konstrukciójának van szerződésszegési, kvázi-szerződésszegési vonatkozása. Felvethető ugyanakkor az, hogy amennyiben az *atomkárokért* való felelősség szabályai is inkorporálódnak a Kódexbe, nem volna-e indokoltabb a deliktuális kártérítési felelősség egyes speciális eseteit *a felelősség foka* szerint tagolni, és az eseteket a legszigorúbb felelősségi alakzattól az enyhébb felé haladva szisztematizálni.

5. Az abszolút felelősség

Az atomenergiáról szóló 1996. évi CXVI. törvénynek az atomenergia alkalmazásával kapcsolatosan keletkezett károkért való felelősségi szabályait és a károk megtérítéséről szóló rendelkezéseit indokolt az új Kódexbe inkorporálni. Ennek során a szabályokat a felelősség általános részét tartalmazó fejezet rendelkezéseivel megfelelő összhangba kell hozni. Az abszolút felelősségi szabályoknak a Kódexbe integrálása esetén e rendelkezéseknek a deliktuális esetek élén kell állnia.

Semmi ok nincs arra, hogy a nemzetközi szóhasználatnál *abszolút felelősségnek* nevezett felelősségi alakzat, azaz az atomenergia alkalmazásával kapcsolatosan keletkezett károkért való felelősség és a károk megtérítésére vonatkozó szabályok a Kódexen kívül helyezkedjenek el. A valóságban természetesen nem *abszolút*, de ténylegesen legszigorúbb felelősségi alakzat a mentesüléshez vezető okok rendkívül szűk körű meghatározása miatt jelenti a legszigorúbb magánjogi felelősségi alakzatot, bár a korábbi szabályozáshoz képest az 1996. évi rendezés a felelősség szigorán számottevően enyhített. Az atomenergiáról szóló törvény 53. §-a egyébként nem az abszolút, hanem a *feltétlen* felelősség kategóriáját használja. A szabályok Kódexbe integrálása esetén megteremthető az összhang a kártérítési felelősség általános szabályai és az ún. *atomkárok* között (ez utóbbi pl. a személyi károk mellett *anyagi károkról* rendelkezik). Felhasználható továbbá a kódexalkotás számos más előnye is, így a rövidítések, utalások, a más jogintézményekkel azonos tartalmú szabályok összekapcsolása stb.

6. Környezeti kárfelelősség

A környezetet veszélyeztető tevékenységért való kárfelelősség utaló szabályát indokolt volna a veszélyes üzemi felelősség köréből kiemelni, és a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény, a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény, továbbá a hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. törvény kárfelelősségi szabályait egy önálló kárfelelősségi tényállásba egybefoglalni. Ennek alapján az okozatosságra és a kártelepítésre vonatkozó európai közösségi doktrína felhasználásával, ennek keretében a környezetet, illetőleg a természetet veszélyeztető, szennyező vagy egyébként

károsító kauzális kártérítési felelősségét kellene egységesen kimondani. Ezzel a megoldással törvényi tényállássá téve azokat a speciális szabályokat, amelyek a tevékenységet megelőző környezeti állapot helyreállításával, a társadalom, a társadalom egyes csoportjai vagy az egyének életkörülményeinek romlásából eredő nem vagyoni károkkal és annak az ingatlantulajdonosnak az egyetemleges felelősségével kapcsolatosak, amelyen a jogsértő tevékenységet folytatják. Külön ki kellene mondani az ügyészi közérdekű keresetindítás lehetőségét is.

- a) A hatályos Ptk. 345. § (1) bekezdése szerint a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség szabályait kell alkalmazni arra is, aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz. Ugyanezt az utaló szabályt tartalmazza a környezet védelmének általános szabályairól szóló törvény 103. § (1) bekezdése, a természetvédelmről szóló törvény 81. § (1) bekezdése és a hulladékgazdálkodásról szóló törvény 46. § (1) bekezdése. A vonatkozó törvények azonban csak a felelősség jogalapja tekintetében tartalmazznak utalást, egyébként részletszabályokat fogalmaznak meg a környezetkárosítás *abbahagyására, a tevékenységet megelőző környezeti állapot helyreállítására*, annak az ingatlantulajdonosnak az *egyetemleges felelősségére* vonatkozóan, amelyen a környezetkárosító tevékenységet folytatják. A természet védelméről szóló törvény 81. § (2) bekezdése ezen túl részletezi a természet védelmének szabályai megszegésével okozott károk fogalmi körét és ezen belül egy új kárfajtaként határozza meg *a természeti állapot és minőség károsodásából eredő, illetve a társadalom, annak csoportjai vagy az egyén életkörülményeinek romlásában kifejeződő nem vagyoni kárt*. Indokolt volna a három törvényben hasonlóan megfogalmazott tényálláselemeket *egyetlen közös tényállásba* összefoglalni és a felelősség egyes esetei között az atomkár-felelősség és a termékfelelősség tényállásai *után, külön cím alatt* az új törvénybe foglalni. Ennek keretében ki kellene mondani az ügyészt megillető *közérdekű keresetindítás* lehetőségét és azt is, hogy az ennek alapján megítélt kártérítés *a környezetvédelmi alapot* gazdagítja.
- b) Határozott törekvés mutatkozik az európai deliktuális felelősségi jogi doktrínán belül az *okozatosságra és kártelepítésre* vonatkozó közösségi doktrína kiépítésére. Ezt fejezi ki az összes olyan vegyi tevékenységet folytató potenciális károkozó *kauzális kártérítési felelősségének* bevezetését szorgalmazó indítvány, amely a környezetre nagyfokú kockázatot jelent. (*Indítvány a kauzális felelősségi rendszer bevezetésére az összes nagyfokú kockázatot hordozó vegyi tevékenységgel kapcsolatban*, Abl EG Nr C „v. 12. 1. 1997). Az elv egyébként korábban egyes különleges Irányelvekben, így a *használt olaj kezelésére* vonatkozó 75/439. EKG sz., illetőleg a *mérgező és veszélyes hulladékokról* szóló 78/319. EKG sz. Irányelvekben már megfogalmazódott. Ahogy ez a közösségi jogban meglehetősen megszokott, egy-egy új jogi doktrína – bár rendszerint hosszú ideig tartó vajúdas után – de utóbb mégiscsak joggá válik. Megfontolandó, nem volna-e indokolt a magyar Kódexben *avantgard* jogalkotói lépést tenni.

7. Veszélyes üzemi felelősség

A veszélyes üzemi felelősség körében a törvényben kell kimondani, hogy a károsult közrehatása esetén a közrehatás arányának megállapításánál az üzem veszélyességét is értékelni kell (Legfelsőbb Bíróság PK 38. számú állásfoglalás). Az általános kárfelelősségi szabály objektív alapra helyezése miatt a 346. § (1) bekezdésébe – az általános szabályokra utalás helyett – a felróhatóság kritériumát kell beépíteni.

- a) A magyar Kódex egy – nemzetközi viszonylatban is élenjáró – konstrukciója a *veszélyes üzemi felelősség generálklauzulája*. Ameddig az európai jogokban a veszélyes üzemi felelősség tényállásait tipikusan a nagy Kódexen kívüli külön törvényalkotások esetről esetre teremtik meg, addig a magyar Kódex a fokozott veszéllyel járó tevékenység körének, eseteinek meghatározását a *bírói gyakorlatra* bízta. Mindazonáltal nem elhanyagolható azoknak a *külön jogszabályokban* meghatározott eseteknek a köre, amelyek a veszélyes üzemi felelősség szabályaira utalnak, illetőleg a felelősség alóli kimentés lehetőségét e törvényi rendelkezésre utalással korlátozzák. Megállapítható tehát, hogy a veszélyes üzemi felelősség köre nemcsak a bírói gyakorlat által változik, bővül, hanem a jogalkotás is újabb és újabb tényállásokat szubszumál e szigorú felelősségi szabály alá. A kodifikáció során ezeket a külön jogszabályokat egyenként felül kell vizsgálni és állást kell foglalni abban, hogy indokolt-e a veszélyes üzemi felelősség szigorú szabályának a fenntartása, különösen akkor, ha az általános felelősségi szabály is objektív alapú. Így különösen felülvizsgálandó az alkalmazott felelőssége körében is szabályozható, a **személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény** felelősségi konstrukciója az adatkezelő tekintetében, a kvázi-kontraktuális jogviszonyok körébe tartozó, a **közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény** rendelkezése a gyermeket, tanulót ért kárért való felelősség vonatkozásában, valamint az e szabályozással összhangban azonos felelősséget megállapító a **felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény**. Meg kell vizsgálni a **géntechnológiai tevékenységről szóló 1998. évi XXVII. törvény** utaló szabályát, továbbá a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összefüggésben a **honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvényt**, amely valószínűleg nem is kártérítési, hanem *kártalanítási* kötelezettséget ír elő.
- b) A Legfelsőbb Bíróság PK 38. számú állásfoglalása szerint a károsult felróható közrehatása esetén *az üzem veszélyességét figyelembe kell venni az üzembentartó terhére, amennyiben az a veszélyes üzem károsodásában közrehatott*. Az állásfoglalás egyoldalúan csak a veszélyes üzem károsodását tartja szem előtt, az állandósult bírói gyakorlat azonban az állásfoglalást úgy interpretálja, hogy a károsult közrehatása esetén *a közrehatás arányának a megállapításánál – a másik fél javára – a károsult üzemének a veszélyességét is értékelni kell*. Erre figyelemmel *a veszélyes üzemnek a kárt nagyobb mértékben kell viselnie, mint az önhibás károsultnak, aki nem veszélyes üzemet működtet*. Ennek az elvnek kell az új Kódexben a törvényi alapját megteremteni.
- c) Ha az általános deliktuális kárfelelősségi szabály *objektív alapra helyeződik*, a 346. § (1) bekezdésében a felelősség általános szabályaira való utalást a *felróhatóságon alapuló* rendelkezéssel kell felváltani.

8. Vadkár és vadászati kár

A vadvédelemről, vadgazdálkodásról és vadászatról szóló 1996. évi LV. törvénynek a vadkárról, a vadászati kárról és a vadban okozott kárról szóló rendelkezéseit a Kódexbe kell inkorporálni. Ennek során a vadkárok tekintetében elsődlegesen az az eldöntendő kérdés, hogy a vadkár megtérítése körében kártérítési felelősségről vagy kártalanítási kötelezettségről van-e szó. Eldöntendő továbbá, hogy a vadkárokért való helytállási kötelezettséget nem kell-e újra feltétlen (abszolút) felelősségi jogalapra helyezni.

- a) A vadak által okozott károk tényállásköre legalább olyan tipikus, mint pl. az épületkárok előfordulása, ezért semmi ok nincs arra, hogy a vadkárral kapcsolatos rendelkezéseket ne a magánjogi Kódex, hanem külön jogszabály tartalmazza. A vadkárokkal kapcsolatban azonban voltaképpen dogmatikai alapon eldöntendő kérdés, hogy *jogos* vagy *jogellenes* károkozásról van-e szó. A kérdést nemcsak a terminológiai tisztaság, hanem a szabályoknak a Kódexben történő elhelyezése miatt is el kell dönteni.

A vad természetes életmódjából következik, hogy kárt okoz, és károkozása a vadászatra jogosult magatartásával gyakran nincs közvetlen kapcsolatban. A vadak által ezért a mező- és erdőgazdaságban okozott károkért való helytállási kötelezettséget megállapító rendelkezés voltaképpen *kártelepítési szabály*, amely bizonyos arányban, (95%-5%) megosztja a kárviselést a vadászatra jogosult és a károsult között. Tekintettel azonban arra, hogy a vadgazdálkodás a vadászatra jogosultnak hasznot hajt, nyereséget jelent, indokoltabb a szabályokat a *kártérítés, kárfelelősség* rendszerében meghagyni és nem kártalanítási kötelezettségről rendelkezni.

- b) A vadak által a mező- és erdőgazdálkodáson kívül másnak okozott kárért való felelősségre az új szabályozás a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályokat rendeli alkalmazni. Az erdőkről és a vadgazdálkodásról szóló korábbi, 1961. évi VII. törvény 35. §-a e körben is *feltétlen felelősséget* állapított meg, mentesüléshez – esetleg kármegosztáshoz – csak a károsult *felróható önhibája* vezetett. Mivel e káreset tipikus előfordulása a vad és a gépjármű összeütközése, a bírói gyakorlatnak az *ember védelme* érdekében – kétségtől szellemes – „bakugráshoz” kellett folyamodnia. Ennek során *rendellenesnek* minősítette a vadnak a gyorsforgalmi úton való hirtelen felbukkanását és az esetet a Ptk. 346. § (2) bekezdése alapján oldotta meg (Legfelsőbb Bíróság Pfv. VI. 23 366/1998/2. sz.). Ugyanezt azonban már nem tette meg a vadnak nem gyorsforgalmi úton való váratlan megjelenése esetén (Legfelsőbb Bíróság Pfv. VI. 23 059/1998/4. sz.). A bírói gyakorlat azonban ma már mégis következetesnek tűnik, és a vadászatra jogosult marasztalását *felróhatósági alapon* állapítja meg, kivéve, ha a gépjármű vezetője a vadveszély figyelmen kívül hagyásával a kárbekövetkezésben maga is közrehatott. Helyesebb és dogmatikailag tisztább megoldás volna, ha ebben az esetkörben is visszaállna a törvényhozó a vadászatra jogosult *feltétlen felelősségének* a kimondásához. Ha ez megtörténik, akkor a vadkárokkal kapcsolatos törvényi szabályokat – a szigorúbb felelősségi elvre tekintettel – a veszélyes üzemre vonatkozó rendelkezéseket *megelőzően* kellene a Kódexbe elhelyezni.

9. Az alkalmazott és a megbízott károkozása

A munkáltató kárfelelősségét megállapító szabályt – a szövetkezeteken túl is – általában ki kell terjeszteni minden jogi személyre, illetőleg jogi személyiség nélküli gazdasági társaságra, ha annak vezető tisztségviselője, tisztségviselője, illetőleg tagja – e viszonyával összefüggésben – harmadik személynek kárt okoz. Ki kell mondani, hogy ha az alkalmazott, a megbízott vagy a tag a kárt szándékos bűncselekménnyel vagy szabálysértéssel okozta, a károsult irányában közvetlenül is felel (esetleg a munkáltatóval, illetve a jogi személlyel egyetemlegesen).

- a) A Ptk. alkalmazotti felelősségre vonatkozó hatályos szabálya nincs tekintettel azokra az esetekre, amikor jogi személy megbízottja, képviselője, tagja, alkalmazottja okoz kárt külső harmadik személynek. A Ptk. konstrukciója nyilvánvalóan meghaladott, hiszen az alkalmazotti jogviszonyon kívül a tagsági jogviszonyban okozott károkról csak a szövetkezet relációjában rendelkezik.

A jogi személyiség klasszikus kritériumai között szerepel a jogi személy önálló, a tagtól elkülönült felelőssége. A jogi személy tagjai csak magával a jogi személlyel, társasággal szemben felelősek magatartásukért. A törvényi rendelkezésekben következetesen érvényesül a jogi személy és tagjai *szigorú elválasztását* kimondó elv, amely szerint a polgári jogi kontraktuális vagy deliktuális felelősség kizárólag a jogi személlyel szemben érvényesíthető, ha a jogi személy ügyvezetője, tagja, alkalmazottja a jogi személy nevében, képviselőjében, tevékenységi körében jár el. Ennek az elvnek megfelelően az alkalmazottért való kárfelelősség szabálya kiegészítendő, ahogy ezt a külön törvények a tisztségviselők, vezető tisztségviselők harmadik személyeknek történt károkozásai tekintetében tartalmazzák is. Nyilvánvalóan ugyanez irányadó a jogi személy tagjára is, ha tagsági viszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt okoz.

- b) A szigorú elválasztás elvét azonban az újabb bírói gyakorlat – a nemzetközi trendnek megfelelően – „*áttöri*”. A „*Durchgriff*” azokban a tényálláskörökben jelentkezik, amelyekben a jogi személy képviselői, tagjai – a jogi személyiséggel visszaélve – kifejezetten a jogi személyt használják fel *szándékos bűncselekmény*, illetőleg *szabálysértés* elkövetésére. A jogi személyiséggel való visszaélést megvalósító, valójában a jogrendben ütköző, a jogi személy tagjainak magánvagyonát gyarapító cselekményeknél az *elválasztás szigorú elvének az áttörésével* a jogi személy képviselőjének, tagjának *közvetlen kártérítési felelősségét* is meg kell állapítani. A kérdést a Gt. 56. § (3) és (4) bekezdésével összefüggésben kell átgondoltan megoldani.

A Legfelsőbb Bíróság PK 41. számú állásfoglalása piacgazdasági viszonyok között e szabályozástól függetlenül is meghaladottá vált.

10. Az állam kárfelelőssége

Az államigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség szabálya átalakításra szorul. Eszerint az állam, illetőleg az állami és önkormányzati

szerv a közhatalom gyakorlása során kifejtett szervező- intézkedő tevékenységével, illetőleg ennek elmulasztásával okozott kárt köteles megtéríteni. Nem tehető felelőssé, ha bizonyítja, hogy a kárt tevékenységi, ügyintézési és ellenőrzési körén kívül eső, elháríthatatlan ok, vagy a károsult elháríthatatlan magatartása okozta. A károsult felróható közrehatása kármegosztáshoz vezet. Ezeket a szabályokat kell alkalmazni a jogtalan letartóztatás vagy fogvatartás miatti kártérítési igényekre is. Megfontolandó, hogy az új Kódex megállapítsa az állam jogszabályalkotással okozott károkért való felelősségét kizárólag alkotmányellenes jogalkotás esetén.

a) A Ptk. 349. § – adott szöveggel való – hatályban tartásának ma már nincs értelme, mert az államigazgatási jogkörben okozott kárfelelősség szabálya teljes egészében az alkalmazotti felelősség szabályához, tehát a 348. §-hoz igazodik. Az a többletrendeletkezés, amely szerint meg kell kísérelni a kár rendes jogorvoslattal való elhárítását, egyértelműen következik a 340. § kárenyhítési, kármegelőzési szabályából, így ennek külön kimondása itt felesleges. A Legfelsőbb Bíróság PK 42. számú állásfoglalása azonban a 349. § rendelkezését tartalommal töltötte meg. Eszerint az állam, az önkormányzat, illetőleg ezek szervei kártérítési felelőssége akkor állapítható meg, ha a károkozás a közhatalom gyakorlása során, vagyis közhatalmi-hatósági tevékenység, illetőleg mulasztás keretében történik. A külön rendelkezést tehát a PK állásfoglalás vonatkozó részének a beemelésével mégis fenn kell tartani. Ugyanakkor ki kell mondani, hogy a közhatalom gyakorlójától, amely tehát a „közjó” érdekében tevékenykedik, minden elvárható, ami nem vezet károkozáshoz, hacsak a kárbekövetkezéshez a tevékenységi, ügyintézési és ellenőrzési körén kívül eső elháríthatatlan ok nem vezetett. Ezért az állam kárfelelősségével kapcsolatos szabályt szigorú felelősségi alapra indokolt helyezni.

A jogtalan fogvatartás és előzetes letartóztatás miatti kártalanításról a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény 383. §-a rendelkezik, holott ez *tisztán magánjogi igény*. Egészen nyilvánvaló, hogy a Be. vonatkozó rendelkezése (383. §-a) helyett a szabályt az új Ptk.-ba kell illeszteni. Elméleti, dogmatikai kérdésként is jelentkezik, hogy itt *kártérítésről* vagy *kártalanításról* van-e szó. A tételesjogi szabállyal és számos elméleti állásponttal szemben helyesebbnek tűnik az az álláspont, hogy e tényálláskörben *jogellenes károkozásról* kell beszélnünk. Ez következik az Alkotmány 55. § (3) bekezdéséből, amely *kártérítésről* szól, és ez következik az Európai Emberi Jogi Konvenció 5. Cikk 5. bekezdéséből is. De dogmatikailag is az utólagos értékelés itt felelősségi tényállást takar. Egyébként a Kódexbe a Be. hatályos rendelkezései megfelelően átültethetők.

b) Az állam *jogszabályalkotással okozott károkért* való felelősségének szabályát – amely újabban a MOL Rt. kártérítési keresete folytán újra az érdeklődés középpontjába került – a nemzetközi, európai trendnek megfelelően a Kódexben valamilyen szinten rendezni kell. Ennek során legalább annyi kimondható volna, hogy az utóbb *alkotmányellenesnek ítélt jogszabályon alapuló* egyedi aktusokkal okozott károkért az állam felelősséggel tartozik.

11. Egyéb kárfelelősségi tényállások

A koncepcionális javaslattal nem érintett, a hatályos Ptk.-ban meglevő további kárfelelősségi tényállások változatlan tartalommal és konstrukcióban kerüljenek át az új Kódexbe.

12. Kártalanítás

A fejezet utolsó részében – külön cím alatt – célszerű felvenni azokat a jogszerű károkozással kapcsolatos kártalanítási szabályokat, amelyek a jogviszony jellegénél fogva e fejezetbe integrálhatók, és ahol a kártalanításra vonatkozó szabályok a Ptk. kártérítési felelősségi általános rendelkezéseire utalnak. Tekintve, hogy ezek száma igen nagy, kódexszerkesztési és jogpolitikai kérdés annak eldöntése, hogy az új Ptk. felvegye-e ezeket a rendelkezéseket, vagy pusztán egy – korábban már megfogalmazott – általános szabály körében úgy rendelkezzen, hogy ott, ahol külön jogszabály kártalanítási kötelezettséget állapít meg, a kártalanítás módjára és mértékére nézve a kártérítés általános szabályai az irányadóak.

- a) A kártalanítással kapcsolatos Ptk.-n kívüli jogszabályok – szabályozásuk tárgya alapján – a következőképpen szisztematizálhatók:
- a kisajátítás kapcsán keletkező kártalanítási kötelezettségek;
 - a bányászati tevékenységgel összefüggő kártalanítási kötelezettség;
 - a katasztrófavédelem, az elhárítás és a hatóságok működése során keletkezett kártalanítási kötelezettségek;
 - a magántulajdon és a magánszolgáltatások honvédség vagy fegyveres erők általi igénybevételeivel kapcsolatban keletkező kártalanítási kötelezettség;
 - a pénzintézeti vagy más pénzforgalmi tevékenység kapcsán keletkező kártalanítási kötelezettségek;
 - az egészségügyi (állategészségügyi) tevékenységgel kapcsolatos eljárások során keletkező kártalanítási kötelezettség; végül
 - az állam „mögöttes” kártalanítási kötelezettsége.
- b) A különböző jogalapon fennálló rendelkezések – beleértve a szabályozási szintet is – rendkívül heterogének. Törvénytől egészen PM rendeletig különböző szintű jogszabályok írnak elő kártalanítási kötelezettséget az állam, a károkozó vagy adott esetben a tulajdonos terhére. A jogszabályok általában teljes kártalanítási kötelezettséget írnak elő, esetenként azonban a kártalanítás mértéke korlátozott. A kódexalkotás során alapvetően fontos szempont lehet ezeknek a szétszórt – különböző rangú és értékű – jogszabályoknak a koherens rendszerbe foglalása és a rendszerbe állított, jelentősen megkurtított joganyagnak a Kódexbe integrálása.

ÖTÖDIK RÉSZ: AZ ÉRTÉKPAPÍRKÖTELMEK ÁLTALÁNOS SZABÁLYAI

Az értékpapír fogalmát az új Ptk. normatív módon, az értékpapírok tartalmi ismérveit kidolgozva fogja meghatározni. Ezzel feleslegessé válik annak

megkövetelése, hogy az egyes értékpapírokról szóló külön jogszabályok egyedileg minősítsenek egyes okiratfajtákat értékpapíroknak. Kétséges esetben jogértelmezési kérdésként dönthető el, hogy adott okirat megfelel-e az értékpapír jogszabályban meghatározott kritériumainak.

Az értékpapírnak a polgári jogban elfoglalt helyét, ennek megfelelően pedig a szabályozás szerkezetét és elhelyezkedését az határozza meg, hogy miként definiáljuk az értékpapírokat. Elméletileg több lehetőség is kínálkozik, amelyek mindegyikére találhatunk példát, más jogrendszereket vizsgálva. Megteheti ugyanis egy jogrendszer, hogy az értékpapírok fogalmát normatív módon határozza meg, absztrakt szabályba foglalva azokat a sajátosságokat, amelyek megvalósulása esetén az életbeli jelenséget az értékpapír fogalma alá sorolja. Járható út az is, hogy normatív definíció nélkül, az egyes értékpapírfajtákra vonatkozó szabályok megalkotásakor a jogalkotó minősít értékpapírnak egy-egy okiratfajtát, vagy tagadja meg ezt a minősítést, s a jogrendszer csak azt az okiratot tekinti értékpapírnak, amelyik rendelkezik e jogalkotói minősítéssel. Végül az is megtörténhet, hogy a tételes jog sem normatív, sem pedig egyedi módon nem rendelkezik az értékpapírra minősítés feltételeiről, ám mégis használja a fogalmat, aminek tartalmát – ilyen körülmények között – kizárólag a joggyakorlat, illetve a jogtudomány adhat.

A jelenlegi magyar megoldás két (egymást logikailag kizáró) megoldást is alkalmaz a fenti lehetőségek közül. A hatályos Ptk. 338/A. § (1) bekezdése a kötelmi jogi papírok, a 338/B. § (1) bekezdése viszont általában az értékpapírok normatív definíciójának tekinthető, ám a 338/A. § (2) bekezdése mindezeket „lerontva” úgy rendelkezik, hogy értékpapírnak csak az olyan okirat, illetve adat tekinthető, amelynek meghatározott kellékekkel való kibocsátását, illetve előállítását jogszabály lehetővé teszi. Ezt a szabályt az uralkodó álláspont úgy értelmezi, hogy jelenleg csak az az okirat (adat) lehet értékpapír, amit valamely speciális jogszabály kifejezetten értékpapírnak minősít. Ezzel pedig teljesen feleslegessé válik mindenféle tartalmi definíció, hiszen hiába felelne meg egy okirat e definíciónak, ha hiányzik az a tételes rendelkezés, amely az adott okiratot értékpapírnak nyilvánítja.

Az ismertett szabályozási előzményekre tekintettel nem tűnik reális lépésnek az, hogy mindenféle minősítésre alapot adó szabályt mellőzzünk az értékpapírok szabályozásából, s pusztán a jogtudományra vagy a bírósági gyakorlatra hagyjuk az értékpapír fogalmának tartalommal való kitöltését. E túlzottan nagy és veszélyes ürt keletkeztető megoldás helyett inkább döntenünk kell az új Ptk.-nak abban a kérdésben, hogy fenntartja-e az egyedi, jogalkotói minősítés rendszerét, vagy azt elvetve, áttér a normatív szabályozásra.

Az egyedi minősítésnek kétségtelen előnye, hogy mindenféle jogbizonytalanságot kiküszöböl. Nem ad terepet olyan jogértelmezési vitáknak, hogy egy adott okiratfajta értékpapírnak minősül-e vagy sem, mert elég azt megvizsgálni, hogy van-e olyan jogszabály, amely ezt az okiratot értékpapírnak minősíti, s a kérdés máris eldőlt. (Más kérdés az, hogy a ma hatályos rendszer az egyedi minősítést sem valósítja meg következetesen, hiszen van olyan értékpapír-fajta, amely nemzetközileg elismerten értékpapír, s a gyakorlatban és az elméletben is ilyenként kezelik, mégis hiába keresnénk azt a jogszabályt, amely kimondaná, hogy értékpapírról van szó.) Hátránya viszont az egyedi minősítésnek, hogy nem elég rugalmas, nem képes követni a gazdaság fejlődését, a tőkepiac innovációs eredményeit. Ez pedig kétféle veszélyt is magában rejt. Egyrészt kialakulnak olyan új okiratfajták, amelyek rendelkeznek mindazokkal a

sajátosságokkal, amelyekkel elméletileg az értékpapíroknak rendelkezniük kell, s ugyanolyan gazdasági funkció betöltésére is képesek lennének, mint az értékpapírok, mégsem tudnak jogi értelemben értékpapírként funkcionálni, mert a jogrendszerből hiányzik az a szabály, amely értékpapírrá minősítené őket. A másik veszélyforrás abból adódik, ha a szerződő felek vagy éppen az értékpapírnak nem minősülő okirat kiállítója a szerződési szabadságra alapozott részletes kikötésekkel olyan helyzetet kívánna elérni, amely a leginkább megközelíti az értékpapírok sajátosságait. Ilyenkor – ha ez tömeges méretekben fordul elő – társadalmi méretekben jelentős tranzakciós költségekkel kell számolni, ami a jog hatékonyságát kérdőjelezi meg, ráadásul az ilyen okiratok szükségszerűen kívül kerülnének azoknak a szabályoknak a hatókörén, amelyek az értékpapírokkal kapcsolatos sajátos garanciákat tartalmazzák, s ekként könnyen kijátszhatóvá válnak ezek a normák – tovább rontva a jogi szabályozás hatékonyságát.

Az egyedi minősítési rendszer rugalmatlanságából eredő hátrányok kiküszöbölhetőek a normatív szabályozással. Ha a jogszabály tartalmilag meghatározza, hogy mit kell értékpapírnak tekinteni, akkor pl. egy-egy újabb tőkepiaci terméknek nem kell arra várnia, hogy sikerüljön elismertetnie a jogalkotóval értékpapír mivoltát, hanem elegendő az, ha teljesíti a jogszabályban normatív módon meghatározott kritériumokat. Ezek teljesítésének megítélése pedig jogalkalmazási, jogértelmezési kérdés lesz. Éppen ez a hátránya a normatív rendszernek az egyedi minősítéshez képest: nagyobb a bizonytalanság abban a kérdésben, hogy egy okirat értékpapír-e vagy sem. Ez a hátrány azonban – megítélésünk szerint – jóval kisebb, mint a normatív szabályozással elérhető előnyök. Ráadásul a bizonytalanság csökkenthető is, például azzal, ha továbbra is meglenne a lehetősége az egyes értékpapír-fajtákat szabályozó jogszabályoknak arra, hogy saját maguk értékpapírnak minősítsék a kérdéses okiratot, amennyiben az megfelel az általános kritériumoknak. Ez a rendszer annyiban különbözne a maitól, hogy míg ma az – és csak az – tekinthető értékpapírnak, amit jogszabály értékpapírnak minősít, addig a javasolt megoldás mellett az egyedi értékpapírookra vonatkozó jogszabályok legfeljebb deklarálnák azt, hogy az adott értékpapír megfelel az értékpapírok általános fogalmának, s ettől függetlenül minden más okirat is értékpapír lehet, amely megfelel a normatív követelményeknek.

Ezen felül abban az esetben, ha kellően szigorú garanciák övezik az értékpapírok kibocsátását, akkor feltehetően nem az lesz a jellemző, hogy a piaci szereplők tömegesen kívánnának pusztán azért a normatív értékpapír-fogalom alá eső értékpapírokat kibocsátani, hogy az értékpapírokhoz fűződő előnyöket kihasználják, hiszen ezekkel az előnyökkel szemben a terhes garanciákat is teljesíteni kell.

Az értékpapír definíciójának az értékpapíron alapuló sajátos jogviszonyok jellemzőiből kell kiindulnia, s ennek megfelelően azokat az okiratokat kell értékpapírnak tekinteni, amelyekben a kibocsátó valamely polgári jogi kötelezettség teljesítését a papír által igazolt jogosult számára ígéri meg, s amely okirat úgy rögzíti a kötelezettel szemben érvényesíthető polgári jogi, vagyoni jogosultságot, hogy e jogot bizonyítani, a jogot érvényesíteni vagy azt átruházni kizárólag a papír által lehet.

Az értékpapír definíciójának normatív módszere még egy „hátránnyal” jár, azzal nevezetesen, hogy a jogi normával szemben támasztott követelményeknek megfelelő fogalmat kell alkotni, ami meglehetősen nehéz feladat elé fogja állítani a jogszabály szövegezőit. Konceptcionális szempontból azonban már most rögzíthető, hogy a

fogalomnak tartalmi elemekre kell koncentrálnia, s legfeljebb kiegészítő jelleggel lehet formai követelményeket előírni. A tartalmi ismérveknek olyanoknak kell lenniük, amelyek az értékpapírok sajátosságait olyan szinten általánosítják, hogy kizárják mindazokat az okiratokat az értékpapírok köréből, amelyek nem képesek betölteni az értékpapír gazdasági funkcióit, de a fogalom alá vonják azokat, amelyek megvalósítják e funkciókat. Ezek a fogalmi ismérvek a papírba foglalt jogosultság szempontjából ragadhatók meg elsősorban, s ebből kiindulva mondhatjuk azt, hogy azokat az okiratokat tekintjük értékpapírnak, amelyek valamilyen polgári jogi, vagyoni jogosultságot akként rögzítenek, hogy ezt a jogosultságot bizonyítani, a jogosultságot érvényesíteni, illetve azzal rendelkezni csak a papír által lehet. A kötelezetti oldalról szemlélve az értékpapír a kiállítójának egyoldalú nyilatkozatát, ígérletét tartalmazza arra vonatkozóan, hogy a papír jogosultja számára biztosítja a papírba foglalt kötelezettség teljesítését.

Mivel a 6. pontban tett javaslat szerint az ún. dematerializált értékpapírokra vonatkozóan önálló szabályozást kellene bevezetni, az értékpapírok definíciójánál az okirati formában megjelenő értékpapírokra szorítkoztunk.

Az értékpapírok teljes körű jogi szabályozása több jogág feladata, de az értékpapírból eredő jogviszonyok minden esetben a polgári anyagi jog területére tartoznak. Ezeknek a jogviszonyoknak vannak olyan, hatékonyan általánosítható sajátosságai, amelyeknek szabályozása a polgári jog és ezen belül az új Ptk. feladata. Az egyes értékpapírfajták részletszabályai az értékpapírokra vonatkozó általános szabályozástól elkülönülten, részben a Ptk. más könyveiben, részben más jogszabályokban helyezhetők el.

Az értékpapírr jog nem képez homogén jogterületet, hanem különböző jellegű, különböző módszereket alkalmazó szabálycsoportokból áll össze. Az értékpapírból eredő jogviszonyt szabályozó joganyag – tekintettel arra, hogy definíciószerűen az értékpapírok polgári jogi jogosultságokat/kötelezettségeket testesítenek meg – mindenképpen polgári jogi tartalmú, s a szabályozás módszere is ennek megfelelően a polgári jogban megszokott. De az értékpapírr jog körébe szokás sorolni az értékpapírok kibocsátásával, az értékpapír-piac működésével, felügyeletével kapcsolatos garanciális jellegű, igazgatási, közjogi szabályokat is, amelyek jellegüknél és szabályozási módszerüknél fogva általában nem tartoznak a polgári jogba. Ez utóbbi szabályanyag természetesen nem tartozna a Ptk. értékpapírr jogi szabályozási tárgykörébe, hanem részben a Ptk. más fejezeteiben (pl. az értékpapírok átruházására vonatkozó szerződések speciális szabályai a szerződéskötésre vonatkozó szabályoknál, a tőzsdei ügyletek esetleges speciális szabályai az adásvételi szerződésnél, az értékpapír-bizományi szerződés polgári jogi sajátosságai a bizományi szerződésnél stb.), részben pedig egy vagy több külön törvényben szabályozható. Amivel a polgári jognak értékpapírr jogként foglalkoznia kell, az a nem egészen precíz, de egyre többször használt megjelöléssel az ún. anyagi értékpapírr jog (az elnevezés azért nem pontos, mert anyagi jogi szabályok találhatók a piacot szabályozó normák között is, csak legfeljebb nem polgári anyagi jogi szabályok). Az anyagi értékpapírr jog – meglátásom szerint – az értékpapírból eredő jogviszonyok sajátosságait szabályozó joganyag, beleértve e jogviszonyok változásait is.

Az anyagi értékpapírr jog érdemben két nagy részre osztható. Vannak olyan általános szabályok, amelyek minden fajta értékpapírnál egyformán érvényesülnek, s ezért

– különösen egy kódex esetében – érdemes őket általános szabályként megfogalmazva és hatályukat minden egyes értékpapírra kiterjesztve rögzíteni. Ezen felül pedig szükségszerűen vannak az egyes értékpapír-fajtáknak olyan sajátos szabályaik, amelyek megkülönböztetik őket a többi értékpapírtól.

Megítélésünk szerint elvileg mód lehetne az egész anyagi értékpapírijognak a Ptk.-ban való szabályozására, hiszen itt teljes egészében polgári anyagi jogi szabályokról van szó, de elképzelhető olyan megoldás is, hogy a Ptk. értékpapírijogi része csak az általános szabályokat tartalmazná, s az egyes értékpapír-fajták speciális szabályai pedig más helyen, illetve más jogszabályokban jelennének meg. Az első megoldás előnye lehetne, hogy egy helyen, rendszerbe foglalva lennének az értékpapírijogi szabályok, s kisebb lenne a valószínűsége annak, hogy az általános és különös szabályok ellentétbe kerülnek egymással. Ugyanakkor ez feltételezné azt is, hogy minden egyes nevesített értékpapír-fajta szabályait át kellene tekinteni abból a szempontból, hogy miként viszonyulnak az újonnan megalkotandó általános szabályokhoz.

Hátránya ennek a megoldásnak, hogy az értékpapírijog különös részének a változása minden esetben Ptk.-módosítást igényelne, ami a Kódex stabilitása ellen hatna. Ez azonban nem látszik nagyobb veszélynek, mint az egyes szerződéstípusoknak a Ptk.-ban való szabályozása – aminek létjogosultságát mégsem kérdőjelezi meg senki. Sokkal inkább megfontolandó viszont, hogy egyes értékpapírok igen szorosan kapcsolódnak olyan más jogintézményekhez, amelyek teljes körű szabályozása semmiképpen sem illeszthető be az értékpapírijogi szabályok közé, ezért ezek mindenképpen kimaradnának az értékpapírijog egységesnek szánt különös részéből. Bizonyos ugyanis, hogy pl. a részvényt mint értékpapírt nem lenne szerencsés a részvénytársaságtól elszakítva tárgyalni, de a szövetkezeti üzletrész mint értékpapír szintén nehezen szabályozható a szövetkezetektől elkülönítve. Hasonlóan szoros a viszony a közraktári jegy és a közraktározás intézménye, a befektetési jegyek és a befektetési alapok, a tőkejegyek és a kockázati tőkealapok, a jelzáloglevelek és a jelzálog-hitelintézetek között.

Erre tekintettel mégis az látszik célszerűbbnek, ha a Ptk. értékpapírijogi része csak az általános szabályokra terjedne ki, s az egyes értékpapírok szabályai a Ptk. más részeiben, könyveiben vagy esetleg más jogszabályokban jelennének meg.

Az értékpapírok különböző tartalmú jogok és kötelezettségek rögzítésére alkalmasak, így lehetnek dologi, kötelmi és tagsági jogokat megtestesítő papírok. Ezért az értékpapírok általános szabályai nem köthetők kizárólagosan sem a dologi jog, sem a kötelmi jog, sem pedig a társasági jog anyagához, de egyetlen más jogterület szabályaihoz sem a Ptk.-ban.

Ennek ellenére, mivel a Ptk. értékpapírijogi részébe csak az értékpapírijog általános szabályai kerülnek be, külön értékpapírijogi Könyvre nincs szükség, s kényszermegoldásként az értékpapírijog anyaga a Kötelmi Jogi Könyvben helyezhető el. Az általános szabályokat a kötelmi jogi papírokra kellene modellezni (ezzel megteremtve az indokát a kötelmi jog körében való szabályozásnak), s a dologi jogi és tagsági papírokkal kapcsolatban csak az esetleges különbségekre kellene kitérni az értékpapírijogi rész végén.

Nem megkerülhető kérdés, hogy szerkezetileg hol helyezzük el a Ptk.-ban az anyagi értékpapírijog szabályanyagát. Az értékpapír és az értékpapírijog fogalmáról eddig elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy tartalmát tekintve az értékpapírok különböző jogosultságokat testesíthetnek meg, s ezért általános szabályaik nem is köthetők

egyértelműen és kizárólagosan a tervezett Ptk. egyik Könyvéhez sem. Ezt a dilemmát a jelenlegi Ptk. akként oldja föl, hogy az értékpapírok általános szabályait a kötelmi jog általános részében, a szerződési jog és a kártérítési jog között helyezi el. Ennek megfelelően a pénzkövetelésről szóló értékpapírokra vonatkozó szabályokat tartalmaz, de utal arra, hogy értékpapírt másfajta jogokról is ki lehet állítani, s ezekre az értékpapírokra is a kötelmi jogi papírok szabályait rendeli alkalmazni, ha jogszabály eltérően nem rendelkezik (Ptk. 338/C. §).

Tekintettel arra, hogy az értékpapírból eredő jogok minőségileg mások, mint az alapul fekvő jogviszonyból eredő jogosultságok, ugyanakkor tartalmukat tekintve akár dologi jellegű, akár kötelmi jogi, akár tagsági jogot megtestesítő papírok lehetnek, elvileg felmerülhetne az a lehetőség, hogy a szóban forgó joganyagot külön könyvben helyezzük el. A külön könyv lehetővé tenné azt is, hogy különböző tartalmú értékpapír-jogviszonyokat szabályozzunk az értékpapír-sajátosságok középpontba állításával.

Abban az esetben, ha a Ptk.-ba a teljes (általános és különös) anyagi értékpapírtjogot beillesztenénk, akkor a jelenleg hatályos megoldás semmiképpen sem lenne tartható, hiszen a különös részi szabályokat már nem lehet a kötelmi jog papírokra modellezni. Ez esetben az értékpapírtjognak külön könyvben való szabályozása lenne az adekvát megoldás.

Mivel azonban az előző pontban írottak szerint mégsem a teljes értékpapírtjog kerül be a Ptk.-ba, gyakorlati, technikai okok miatt nagyon is megfontolandóvá válik, hogy lehet-e külön könyvet nyitni ennek a joganyagnak. Ebben az esetben ugyanis olyan kis terjedelmű normaanyagról van szó, ami – a tartalmi elkülönültség ellenére is – lényegében kizárja a külön könyvbe foglalást (feltételezve, hogy nem akarunk egymástól nagyságrendekkel eltérő terjedelmű könyveket alkotni).

Ha az értékpapírtjogot nem önálló könyvben kell elhelyezni, akkor két reális alternatíva kínálkozhat: a dologi jogi vagy a kötelmi jogi könyvben való elhelyezés.

A Koncepció abból indul ki, hogy az eddigi megoldás alkalmazásával okoznánk a legkisebb zavart, vagyis az általános anyagi értékpapírtjogot a kötelmi jogi könyvben kell elhelyezni. Az elméleti ellentmondás ellenére a kötelmi jogba való beillesztés indokolható azzal, ha az értékpapírtjogi szabályokat a kötelmi jogi papírokra modellezzük, s csak mintegy mellékesen utalunk a más tartalmú értékpapírok eltérő szabályaira.

Az értékpapírokra vonatkozó általános szabályok között az értékpapír fogalmán túl rendelkeznie kell a Ptk.-nak

- az alaki legitimáció intézményéről,
- az értékpapírok átruházásáról (ehhez kapcsolódva a sajátos értékpapír letéti rendszerről),
- a kifogáskorlátozásról, és
- az értékpapírok megsemmisítésének anyagi jogi szabályairól.

Megint csak függetlenül attól, hogy kizárólag az anyagi értékpapírtjog általános részét szabályozza-e a Ptk. vagy a teljes anyagi értékpapírtjogot, meg kell határozni azt, hogy melyek azok a szabályok, amelyek az általános rész tartalmát kiadhatják. Ezek a szabályok a jelenleginél szélesebb körűek lehetnek, hiszen az egyes értékpapírok szabályai között több olyan is van, amely ismétlődik, illetve utaló szabályok útján végül is egyetlen – s ezért minden értékpapírnál végső soron azonos – szabályra utal vissza. Kodifikációs szempontból valószínűleg helyesebb

ilyen esetben általános szabályt alkotni, semmint egy speciális szabályként megfogalmazott normára visszautalni több, hasonló szinten lévő különös szabály esetén.

Általános szabályként azokat a kérdéseket kell rendezni, amelyek az értékpapír fogalmához kapcsolódva képesek biztosítani azt a szoros jogi kapcsolatot az okirat és a benne foglalt jog között, ami az okiratot értékpapírrá teszi. E kapcsolathoz elengedhetetlen az ún. alaki legitimáció intézménye, vagyis annak kimondása, hogy az értékpapír-jogviszony jogosultjának az értékpapír-forgalom során azt a jóhiszemű személyt kell tekinteni, akit maga az értékpapír jogosultként igazol – függetlenül attól, hogy hogyan alakul az értékpapírba foglalt joggal kapcsolatos anyagi jogi jogosultság. Ugyanennek a szabálynak a másik oldala, hogy a kötelezett a kötelezettség alóli szabadulás következményével teljesíthet annak, akit az értékpapír jogosultként igazol.

Az alaki legitimációval szoros összefüggésben általános szabályokkal lehet és kell is szabályozni azt, hogy hogyan történhet az értékpapírból eredő jogosultság átruházása, vagyis az alaki legitimáció szabályaira is tekintettel hogyan változhat az értékpapír-jogviszony jogosultja. Ebből a szempontból már az általános szabályok között különbséget kell tenni a bemutatóra szóló, a forgatható, illetve az olyan értékpapírok között, amelyek csak a polgári jogi engedményezés hatályával ruházhatók át (ez utóbbiakat azonban a jelenleg uralkodó terminológiai zavar elkerülése érdekében nem névre szóló értékpapíroknak kellene nevezni).

Az átruházás szabályai között szükséges lehet szabályozni az átruházás jogcímének és magának az értékpapír tényleges átruházásának a kapcsolatát is – különös tekintettel az e téren mutatkozó elméleti és gyakorlati bizonytalanságokra, amelyeket a Legfelsőbb Bíróságnak jogegységi határozattal kellett feloldania. Az 1/2000. PJE sz. jogegységi határozatban a névre szóló részvényekkel kapcsolatban kimondott elveket általános szabályként, minden értékpapírra vonatkoztatva tartalmazhatná az új Ptk.

Tekintettel arra, hogy az értékpapír definíciója szerint a papírból eredő joggal rendelkezni csak a papír által lehetne, természetes módon adódik, hogy az átruházáshoz is szükséges a papír birtokának átruházása. Az értékpapírok tömeges forgalma mellett azonban tarthatatlannak bizonyult az, a korábbi gyakorlat, hogy minden egyes értékpapír-átruházás a papírok fizikai mozgatásával is járjon. Helyette kialakult az értékpapírok immobilizációja, vagyis az a helyzet, amikor a fizikai értelemben még létező (de többnyire már csak összevont címletű értékpapírként, egyetlen okirat formájában megjelenített) értékpapír egy erre szakosodott szervezet vagy szervezetrendszer birtokában van letétként, s az értékpapírok tényleges jogosultjai csak mint letéteményesek szerepelnek, de fizikailag nem birtokolják az értékpapírt (sőt, fizikai értelemben elkülönült értékpapírok a legtöbb esetben már nincsenek is). Ilyen körülmények között az átruházás birtokbaadási mozzanata lényegében a letevői jogok átruházásával valósul meg, ami technikailag letéti számlák közötti átvezetésként jelenik meg. A jogbiztonság, az egyértelmű jogi helyzet és a garanciák megteremtése érdekében szükségesnek látszik e sajátos letéti rendszer polgári jogi szabályozása, vagyis annak kimondása, hogy erre hivatott, állami felügyelet alatt álló egyetlen szervezetnél vagy egységes szervezetrendszerrel nemcsak előállított értékpapírok gyűjtőelvű letéti őrzése lehetséges, hanem összevont címletű értékpapírban megtestesülő értékpapíroké is, amelyekre való jogosultságot letéti számlán tartják nyilván, s az átruházás is a letéti számlák közötti átvezetéssel történik. Az alaki legitimációt is a letéti számla jogosultjához kell kötni, s rendezni kell azt, hogy a letevők egymáshoz való viszonya hogyan alakul (pl. akkor, ha a letett értékpapírok egy

része megsemmisül vagy megsemmisítik). Garanciális okokból szükséges lehet arról is rendelkezni, hogy miként alakul a letett értékpapírok tulajdonjogi sorsa, s ennek megfelelően milyen lesz a letévők helyzete a letéteményes felszámolása esetén.

(Felmerülhet még, hogy a fent körülírt letéti rendszer nemcsak az értékpapíroknál, hanem esetleg más tömegárúknál is alkalmazható. Ebben az esetben a szabályozásra a letéti szerződésnél kellene sort keríteni úgy, hogy az ottani szabályozás az értékpapírokra is alkalmazható legyen.)

Az anyagi értékpapírr jog általános szabályai között kellene rendelkezni arról, hogy az értékpapírt a forgalomban, jóhiszeműen megszerző személlyel szemben milyen kifogásokat hozhat föl az értékpapír kötelezettje. Ezeket a kifogásokat az értékpapírból kitűnő kifogásokra, valamint a jogosult és a kötelezett viszonyából eredő más kifogásokra kellene korlátozni, és semmiképpen sem engedhető meg, hogy a kötelezett bármely előző értékpapír-jogosulttal szemben érvényesíthető, s az értékpapírból nem észlelhető kifogást hozhasson föl.

A fent említett szabályok: az alaki legitimáció, az átruházás szabályai és a kifogáskorlátozás intézménye olyan általános értékpapírr jogi szabályok, amelyek képesek biztosítani azt, hogy az értékpapírok betölthessék a gazdaságban nekik szánt funkciót, vagyis általuk jogokat lehessen biztonságosan mobilizálni. Mivel ez minden értékpapírhoz kapcsolódó követelmény, ezeket a szabályokat az értékpapírr jog általános részében kell rögzíteni.

Végezetül szükséges még annak rendezése, hogy az okirat és a benne foglalt jog közötti kapcsolat, ami az értékpapírt jellemzi, hogyan szüntethető meg, s a megszűnésnek mik az anyagi jogi következményei. Az értékpapírok megsemmisítési eljárása nem feltétlenül a Ptk.-ban szabályozandó (bár ezek is korszerűsítésre szorulnak), azt azonban mindenképpen az anyagi jognak kellene rendeznie, hogy ha a megfelelő eljárásban kimondták az értékpapír megsemmisítését, akkor az értékpapír-jogviszonyból eredő jogosultság megszűnik, s ismét megnyílik a lehetőség az alapul fekvő jogviszonyon alapuló jogérvényesítés előtt, ahol viszont már nem érvényesülnek az alaki legitimációból és a kifogáskorlátozásból eredő kedvezmények.

Tudomásul véve, hogy a modern számítástechnika lehetővé teszi jogosultságoknak nemcsak okirati, hanem elektronikus jel formájában való rögzítését is, ezt a lehetőséget pedig a tőkepiacon ún. dematerializált értékpapírok forgalomba hozatalára használták fel, a Ptk.-nak szabályoznia kell ezt a jelenséget is. A szabályozás nem merülhet ki a dematerializált értékpapírok értékpapírrá minősítésében, hanem az 5. pontban említett kérdéseket a dematerializáció sajátosságaihoz igazodva, többnyire önállóan kell rendezni.

Az eddigiekben az értékpapírok hagyományos fogalmából indultunk ki, vagyis abból, hogy az értékpapír okirat, fizikai léttel bíró dolog. A klasszikus értékpapírr jogi szabályozás is erre épül: az egyébként nem dologi jellegű jogosultságokat dologi léttel ruházta fel, vagyis olyan szorosan köti őket jogi értelemben egy dologhoz (az okirathoz), hogy anélkül valójában nem is létezhetnek. Az ilyen módon értékpapírban rögzített jogok mobilizálása pedig a dologi sajátosságok kihasználásával történik. (Ennek legnyilvánvalóbb példája, hogy a bemutatóra szülő értékpapír átruházása a papír fizikai birtokba adásával történhet, ám ezáltal a papírba foglalt jogosultság is átszáll, vagyis nemcsak dologi jogi változás következik be.)

Az elmúlt néhány évtized technikai fejlődésének eredményeként az okiratba foglalt írás mellett létrejöttek olyan eszközök, amelyek szintén képesek arra, hogy jogosultságokat rögzítsenek viszonylagos biztonsággal, időt és teret is átívelő módon. A számítástechnikai fejlődés eredményeként ma már számítógépben, elektronikus jelként is lehet rögzíteni olyan adatokat, amiket egy hagyományos értékpapír esetén az okirat tartalmaz. A számítógépes rendszerek kialakulása és egyre szélesebb körű hozzáférhetősége miatt megoldottá vált ezeknek az adatoknak az egységes kezelése, az adatok mozgatása számítógépen nyilvántartott értékpapírszámlák között.

Az így előállított „értékpapírokat” a jelenlegi szabályozás dematerializált értékpapíroknak nevezi, s úgy kezeli őket, mintha csupán az értékpapír előállítási módjában különböznének a hagyományos értékpapíroktól. A valóságban azonban az előállítás módja éppen a kérdés lényegét érinti, hiszen az értékpapírszabályozás alapvetően abból indul ki, arra épül, hogy a jogról okiratot állítanak ki, s ennek az okiratnak a dolog mivoltát, fizikai létét felhasználva teszik egyszerűbbé, biztonságosabbá a jogok átruházását. Amennyiben e fizikai léttel bíró dolog tűnik el az értékpapír mögül, akkor az egész értékpapírszabályozás lényegében értelmét veszti. Ezért az új Ptk. nem elégedhet meg azzal, hogy a dematerializált értékpapírt mint az értékpapírok előállításának egyik módját kezeli, hanem az előző pontban vizsgált valamennyi általános kérdésre meg kell találnia a sajátos választ olyan esetekre, amikor a jogok rögzítése nem okiratban, hanem elektronikus jel formájában történt.

Az elvi különbség ellenére nem kellene a Ptk.-nak a már megszokott elnevezés helyett új elnevezést bevezetnie (pl. értékjog), elegendő lenne a tartalmi különbségeknek megfelelő sajátos szabályozás kidolgozása az alaki legitimáció, a kifogáskorlátozás, a dematerializált értékpapírok átruházása és megsemmisítése terén. Ezek a szabályok részben egyezhetnek a valódi értékpapírokra vonatkozó szabályozással, de csak abban a körben, ahol a szabályozás nem a papír fizikai megjelenésére alapoz.

Azokat az értékpapírszabályokat, amelyek nemzetközi egyezmények alapján váltak a magyar jogrendszer részévé, az új Ptk.-nak nem kellene megváltoztatnia, sőt, ügyelni kellene arra, hogy az új szabályozás ne legyen ellentétben ezekkel a szabályokkal. Ez szükség esetén kivételekkel vagy más jogszabályoknak az általános szabályoktól való eltérés megengedésével valósítható meg.

A magyar anyagi értékpapírszabályokban jelentős szerepet játszanak azok a nemzetközi egyezményeken nyugvó jogszabályok, amelyek a váltójogot és a csekkjogot szabályozzák. Ezeknek a szabályoknak a megváltoztatása nem szükséges. Ugyanakkor az vélhetően nem érinti nemzetközi kötelezettségvállalásaink teljesítését, ha a szóban forgó jogszabályok anyagát esetleg a Ptk.-ba helyeznénk, s megszűnnének a külön jogforrások.

Amennyiben e speciális szabályok netán ellentétben állnának a megalkotandó általános szabályokkal, akkor is megoldható, hogy megfelelő kivételekkel vagy felhatalmazással az eltérő szabályozásra a Ptk. általános értékpapírszabályai és a nemzetközi egyezményeken nyugvó külön szabályok egymással összhangban legyenek.

ÖTÖDIK KÖNYV

Öröklési jog¹

I. Bevezetés

1. Egy új Polgári Törvénykönyvnek a 2001-gyel kezdődő évszázadban való megalkotása során sem várható el a Polgári Törvénykönyv egyes részei, egyes könyvei, az azok által szabályozandó kérdések szabályozása vonatkozásában, hogy azok egyenlő mértékben törekedjenek az Európai Unió jogához való közeledésre, a jogharmonizációra. Az új Polgári Törvénykönyv megalkotása során nyilvánvalóan más mozgatórugók kell hogy mozgassák a polgári jognak a gazdasági életet közvetlenül érintő kérdéseinek szabályozását, mint az öröklési jog felülvizsgálatát, újraszabályozását.

Az öröklési jog szabályainak megállapítását illetően előrebecsátást kíván, hogy sem az új Törvénykönyvnek (és ezért a Koncepciónak sem) lehet célja a mai társadalmi-gazdasági viszonyokat is megfelelően szolgáló, a mai alkotmányos elveknek, alkotmányos elvárásoknak is megfelelő szabályoknak feltétlenül újakkal való felváltása.

Ha a Koncepció egyes kérdésekben figyelemmel van is a más országok jogrendszereiben tapasztalható főbb fejlődési tendenciákra, ennek oka elsősorban abban keresendő, hogy az öröklési jog alakulását közvetlenül vagy közvetve befolyásoló családi és demográfiai viszonyok alakulásában, és ma már a tulajdoni viszonyok alakulásában is számos hasonlóság található. Ugyanakkor az azokkal való erőltetett azonosulás ellen szólhat, hogy az *öröklési jogban a polgári jog más területeinél nagyobb jelentősége van* – nem is elsősorban a jogalkotói szándék oldaláról, hanem inkább az *akár az örökhagyói, akár az örökös minőségben érdekelték részéről* –

¹ A Ptk. öröklési jogi könyve koncepciójának kidolgozásához a következő tanulmányok (és azoknak az öröklési jogi munkacsoportban lefolytatott vitája) kerültek felhasználásra:

Az Igazságügyi Minisztérium megbízásából az öröklési jogi munkacsoport részére készült hét tanulmány:

Tóth Aladárné: A házastársi öröklés egyes kérdései és az új Ptk.,

Besenyi Lajos–Gaál Sándor: Az élettárs öröklési jogának kérdése az új Ptk.-ban,

Mecsér Györgyi: Az ági öröklés és az új Polgári Törvénykönyv,

Bókai Judit–Szabó Péter: A végrendelet szabályainak felülvizsgálata az új Ptk.-ra tekintettel,

Sóth Lászlóné: Az öröklési szerződés és az új Ptk.,

Tóth Ádám: Az utóöröklésről,

Bókai Judit: az örökös felelőssége, különös tekintettel a túlterhelt hagyaték kérdésére,

Adorján Livia: A hagyatéki vagyon változásának és az özvegyi jog érvényesülésének gyakorlati problémái,

Besenyi Lajos: De lege ferenda gondolatok az öröklési jog köréből. in: Szabó András Emlékkönyv, Szeged, 1998.,

Weiss Emilia: Néhány gondolat a törvényes öröklés és a kötelesrész szabályainak reformjához. in: Liber Amicorum, Studia L. Vékás dedicata, 1999.,

Weiss Emilia: A végintézkedésen alapuló öröklés néhány kérdése – figyelemmel egy elhatározott új Polgári Törvénykönyvre is. in: Van és legyen a jogban, Tanulmányok Peschka Vilmos 70. születésnapjára, 1999.,

Weiss Emilia: Az öröklési szerződés – az öröklési jog és a szerződési jog határán, Közjegyzők Közlönye 1996. évi 2. sz.

a hagyományokhoz, a megszokotthoz és a megszokottként igazságosnak is ítéltethető ragaszkodásnak.

2. Az öröklésben bekövetkezett változások hazai viszonyaink között elsődlegesen a tulajdoni viszonyokban bekövetkezett változásokban, pontosabban a magántulajdon körének, és ezáltal az örökölheto vagyonok tárgyainak és azok értékének jelentős növekedésében, valamint azok összetételében, rendeltetésében bekövetkezett változásokban fejeződnék ki. Az örökölheto vagyonok jellege, összetétele, rendeltetése adott esetben az öröklési jogi szabályozást is befolyásolhatja, mégsem szükségszerű, hogy befolyásolja.

Említésre érdemes lehet mégis, hogy az öröklött vagyonok növekedésében bekövetkezett és bekövetkező változás, és az öröklés jelentőségének ennek folytán bekövetkező fokozódása nemcsak a magántulajdon körét korábban jelentősen korlátozó volt szocialista társadalmakra jellemző. Egy az európai országok öröklési jogainak főbb kérdéseit bemutató összehasonlító jogi tanulmány arra hívja fel a figyelmet, hogy Európában a következő évtizedekben milliárdok fognak öröklés útján átszállni, hogy csak Németországban a következő tíz évben messze négybillió márka feletti összeg fog öröklésre kerülni. A hagyatékok átlagértéke ugyancsak Németországban az 1998-as évhez viszonyítva 2010-ben ezeknek az értékeknek a megkétszereződését fogja hozni. Hozzáteszi emellett – és a mai magyarországi viszonyokra vagy legalábbis azok többségére talán ez a jellemzőbb – hogy a változást nemcsak a nagy és a középvagyonok növekedése eredményezi, hanem az is, hogy az elmúlt tíz évben a kisebb vagyonok is jelentősen növekedtek.²

Az öröklési jogi szabályok felülvizsgálata tekintetében emellett a családi viszonyokban, valamint a demográfiai viszonyokban bekövetkezett egyes változásoknak is jelentőségük lehet.

Ezeknek a változásoknak a folyománya például az, hogy ma Európában – szemben a korábban uralkodó szemlélettel – a házastárs öröklésének jelentőségét szinte mindenütt a gyermekek, a leszármazók öröklésének jelentősége elé helyezik. Nem azért, mert a szülők kevésbé kívánnak gyermekeikről gondoskodni, hanem azért, mert az életkorok kitolódása folytán is úgy ítélik meg, hogy gyermekeiknek ma korábban, tanulmányaik folytatásához, önálló életkezdésükhöz van inkább szükségük a szülők részéről juttatandó anyagi támogatásra, a gyermekek az egyik szülő halála időpontjában már rendszerint megteremtették – adott esetben akár korábbi szülői segítséggel – önálló egzisztenciájukat, és ebben az időpontban inkább a másik szülő, az egyedül maradó túlélő házastárs az, aki számára a korábbi életvitelének folytatását, folytathatását a hagyatéki vagyon segítségével is biztosítani kell. Emellett a szemlélet mellett mégsem maradhat figyelmen kívül – bár e kérdés megoldására inkább csak törekvés van még, semmint elfogadható, megfelelő „recept” – hogy a házastárs öröklésének ilyen előtérbe helyezése veszélyeztetheti az örökhagyó korábbi házasságából született gyermekeinek az öröklési jogát, hiszen ezek az utóbb elhaló házastárs után maradt hagyatékból már nem örökölnék. A családi viszonyok változásai felvethetik az élettársak, különösen a tartós élettársi kapcsolatban élő élettársak öröklési jogának kérdéseit is, az élettársak törvényes örökössé tételétől azonban, legalábbis ma még, az európai jogrendszerek nagyobb része elzárkózik.

² Walter Pintens: Die Europäisierung des Erbrechts. Kézirat.

3. A tulajdoni, a családi és a demográfiai viszonyok változásai mellett nem hagyható említés nélkül az sem, hogy a ma a magyar öröklési jogban felülvizsgálatra szoruló szabályok egy része voltaképpen *már megalkotásukkor is vitatható volt*, lehetett volna, nem egy közülük azért is, mert feltehetően eleve rossz kompromisszum eredményeként került a törvénybe, más részükről a *Ptk. hatálybalépése óta eltelt negyven év során nem egyszer e változásokra tekintet nélkül derült ki megkérdőjelezhető, korrigálandó voltak*.

4. *Az elmondottakra figyelemmel a Ptk. öröklési jogi könyvének Konceptiója elsősorban a változtatásra szoruló vagy a változtatás igényét esetlegesen felvető kérdésekre, szabályokra helyezi a hangsúlyt. A változtatandónak ítélt kérdések körében esetenként nem koncepcionális súlyú kérdések is felvetésre kerülnek.*

A Konceptió az anyag tárgyalása során a Ptk. öröklési jogi részének mai szerkezeti felépítését vagyis: az öröklés előfeltételei, a törvényes öröklés, a végintézkedésen alapuló öröklés, a kötelesrész és az örökös jogállása fő részeket követi. A készülő Polgári Törvénykönyvben indokoltnak tartja mégis a végintézkedésen alapuló öröklés és a törvényes öröklés sorrendjének megfordítását.

Attól kezdve, hogy a végintézkedési szabadság elismerést nyert, a végintézkedésen alapuló öröklés megelőzi a törvényes öröklés rendjének érvényesülését. Bár az európai jogrendszerek többsége, így a hatályos magyar Ptk. is, szerkezeti felépítésében a törvényes öröklés szabályait a végintézkedésen alapuló öröklés elé helyezi, a Konceptió a sorrend megváltoztatását tartja indokoltnak.

II. Az öröklés előfeltételei

Az öröklés előfeltételei, az öröklésből való kiesés szabályai alapvetően helyesen megállapítottak a hatályos Ptk.-ban. Néhány – ha nem is koncepcionális – kérdésben módosításuk indokolt lehet.

1. *A kiesési okok közül:*

a) A Ptk. 600. § a) pontját a mai szöveg helyett fogalmazza úgy a Ptk., hogy kiesik az öröklésből, aki nem éli túl az örökhagyót.

Ilyen megfogalmazás mellett az egyszerre elhalt személyek utáni öröklési viták megelőzhetőek.

Ehhez kapcsolódóan meggondolást érdemel egy olyan kiesési oknak a meghatározása, amely a „közös veszélyben”, ma már inkább közös balesetben, vagy más hasonló közös esemény folytán mégsem teljesen egyidejűleg elhaltak egymás utáni öröklését – a később elhaltnak a korábban elhalt utáni öröklését – ilyen esetben kizárja.

Ez a kérdés ma már vélelmekkel nem oldható meg, ilyen szabály nélkül mégis feltűnően igazságtalan eredmények születhetnek. Különösen áll ez a leszármazók nélkül elhalt házastársak utáni öröklésre, ahol az egyiküknek a bármilyen rövid idővel való túlélése, rendszerint anélkül, hogy a később elhalt akár csak az eszméletét is visszanyerné, mindkettőjük vagyont az ily módon utóbb elhalt házastárs családjának juttatná. Az ilyen balesetek sajnos ma egyáltalán nem kivételesek.

Közjegyzői vélemény szerint az *érdemtelenégi okok kiegészítendők volnának az olyan személy, az olyan örökös érdemteleniségének megállapításával, aki az örökhagyó végintézkedését meghamisítja. A Konceptió abból indul ki, hogy ez az eset belefér a Ptk. 602. § (1) bekezdés b) pontjában megfogalmazott tényállásba.*

b) A Ptk. 600. § b) pontjában meghatározott kiesési okot: „Kiesik az öröklésből, aki a hagyatékot az öröklés megnyílásakor törvénynél fogva nem szerezheti meg.” törölni kellene.

E törvényhely megalkotása során a Ptk. miniszteri indokolása szerint a jogalkotó elsősorban a külföldi személy öröklése kizárásának vagy korlátozásának kívánt utat nyitni, lehetőséget biztosítani. Ezt ma már mint gondolatot is nyugodtan el lehet vetni.

A külföldiek termőföldre jutásának korlátozása nem elsődlegesen az öröklés útján való tulajdonszerzésre kell hogy irányuljon. Az öröklés útján való tulajdonszerzés ebben a vonatkozásban legfeljebb azzal a korlátozással járhatna, hogy amennyiben a külföldi örökös a hazai termőföldtulajdon szerzés feltételeinek nem felel meg, őt a termőföldtulajdon védő szabályok – és nem a Ptk. – az így megörökölt termőföld visszsterhes elidegenítésére kötelezhessék.

c) A különélő házastárs öröklésből való kiesésének idesorolt esetei nem ide valók.

A különélő házastársnak a törvényes öröklésből való kiesését a Ptk. a törvényes öröklés szabályai körében mondja ki.

A végrendeleti öröklésből való „kiesését” pedig felesleges kimondani, az belefér a végrendelet érvénytelenségének a Ptk. 649. § (1) bek. b) pontjában megfogalmazott abba az okába, amely szerint érvénytelen a végrendelet, ha az örökhagyót annak megtételére valaminek a téves feltevése vagy valamely utóbb megghiúsult várakozás indította, de megfogalmazható az ilyen végrendelet vagy végrendeleti rendelkezés hatálytalanná válásának egyik eseteként is.

2. Az érdemtelenségre vonatkozó szabályok kiegészítést igényelnének annyiban, hogy azokban az esetekben, amikor az érdemtelenségi okot megvalósító és ennek folytán kieső örökös helyébe akár a törvényes öröklés rendjén, akár törvényes helyettes-örökösként még kiskorú leszármazója lép, az ilyen kieső örököst törvény zárja ki ennek a vagyonnak, ennek az örökségnek a tekintetében a szülőt egyébként megillető vagyonkezelői jogból. Ugyanez áll a kötelesrésze jogosult örökös kitagadása miatti kiesése esetére is.

III. A törvényes öröklés

1. A törvényes öröklés rendjének hagyományos, többségében szokásjogként élő szabályaiban a Ptk. 1959. évi kodifikációját megelőzően 1946-ban, illetve 1953-ban három lényeges változtatás történt. Az 1946. évi XVIII. törvény az oldalági rokonok törvényes öröklését a nagyszülői leszármazókra korlátozta, az 1946. évi XXIX. törvény – bár nem elsődlegesen öröklési jogi célzattal jött létre – öröklési jogi vonatkozásban is egyenlő jogállást biztosított a házasságból és a házasságon kívül született gyermeknek, és végül a Legfelsőbb Bíróság egy 1953. évi elvi döntése az addig a törvényes öröklés rendjén csak a túlélő feleséget megillető özvegyi haszonélvezeti jogot a túlélő férjre is kiterjesztette.

Mindhárom változtatást – helyesen – a Ptk. is átvette. A családi viszonyok mai alakulása mellett a távoli oldalrokonok számára nem indokolt a törvényes öröklés rendjén öröklési jogot biztosítani (ha az örökhagyó bármelyiküket magához mégis közelállónak tartja, végrendelettel természetesen juttathatja). Ami a házasságon kívül született gyermek jogállásának rendezését illeti, ebben megelőztünk számos nyugat-európai jogot, ma azonban már ezt a követelményt az Emberi Jogok Európai Bírósága

az Európa Tanács valamennyi tagja irányában megfogalmazza. Ami pedig az özvegyi jogban bekövetkezett változtatást illeti, ha a házastársi öröklés széles körben vallott alapgondolata ma is a túlélő feleségről való gondoskodás, a házastársak öröklése közötti olyan különbségtételt, amelyet a korábbi magyar öröklési jog tett, egyetlen európai jog sem tett meg, nem is szólva arról, hogy olyan szabályt, amely szerint leszármazó örökösök mellett a túlélő férj – legalább a hagyaték egy részének hasznélvezeti jogát – ne örökölte volna, már hosszú ideje szintén nem ismer egyetlen európai jog sem.

A Ptk. alkotása során – mint ez köztudott – a törvényes öröklés kérdéskörében két kérdés volt különösen vitatott, az egyik: a most már mind a két házasfelet megillető házastársi hasznélvezeti jog fenntartása vagy eltörlése, a másik: az ági öröklés fenntartása vagy eltörlése. Az eredmény ismert: az özvegyi jog szabályainak szinte változatlan fenntartása, az ági öröklés jelentős korlátozással való fenntartása. És ismert az is, hogy míg az özvegyi jog tekintetében a szinte változatlan fenntartás okozott igen hamar problémákat, az ági öröklés kérdéskörében éppen az ági vagyon körének jelentős megszorítása okozott ugyancsak hamar problémákat. Míg azonban az özvegyi jog tekintetében a Ptk. 1977. évi Novellája a felmerült problémákat, ha nem is tökéletesen, de nagyban-egészben orvosolta, az ági öröklés megkurtításából folyó anomáliákat csak egy szűk körre nézve küszöbölte ki a Legfelsőbb Bíróságnak egy PK állásfoglalása.

Újraszabályozásra, és ismételten módosításra is kerültek ezen kívül az örökbefogadás öröklési jogi hatásai.

A törvényes öröklésnek a készülő Polgári Törvénykönyvben való újraszabályozása most sem kerülheti el sem az özvegyi jog, sem az ági öröklés fenntartásának vagy fenn nem tartásának újbóli átgondolását, fenntartásuk esetén ismertté vált hibáinak, hiányosságainak korrigálását, és az örökbefogadás öröklési jogi hatásait rendező szabályok is felülvizsgálatot igényelnek.

Emellett a tulajdoni, a családi és a demográfiai viszonyok változásai a törvényes öröklés szabályai megállapításának néhány új kérdését is felvetik.

2. A törvényes öröklés általános rendjének szabályozását megelőzően felmerült a kérdés, hogy *a hagyatékot képező egyes vagyontárgyak vagy vagyoni jogok speciális jellege, illetve meghatározott rendeltetése nem igényel-e ezekre a vagyontárgyakra vagy vagyoni jogokra nézve külön szabályozást.*

A kérdés elsősorban a szerzői jogok öröklése vonatkozásában merült fel, mégpedig egyfelől arra az esetre, amikor a szerzői hagyatékon hasznélvezet-öröklés is fennáll, másfelől azokra is, amikor több örökös társ örökli a szerzői hagyatékot. Mindkét esetkörben a felhasználásról való rendelkezés szorul vagy szorulhat külön szabályozásra. A szerzői jogon fennálló hasznélvezet voltaképpen nem kíván a más dolgon vagy jogon fennálló hasznélvezettől eltérő elbírálást, a hasznélvező hasznosítás útján gyakorolt rendelkezési joga azonban nem sértheti az állagörökös utóbb megnyíló rendelkezési jogát. A több örökös társ által örökölt szerzői hagyaték az örökös társak belső viszonyában a közös tulajdon szabályaihoz igazodó lehet, a felhasználásról való rendelkezés azonban külön szabályozást igényel. Ennek a rendelkezésnek az örökös társaknak a felhasználásról való megegyezése hiányában közös képviselő jogszabályban meghatározott módon való kijelölésével és a kijelölt közös képviselőnek az ARTISJUS-szal való közlésével a közös képviselő útján kell történnie.

Indokolt a kérdéskörnek a Ptk.-ban való szabályozása.

A vagyon speciális jellege vethet fel öröklési jogi kérdéseket egyes társasági formák esetén a társasági vagyonban vagy a társasági vagyon hozadékában való részesedés tekintetében. *Ezeket a kérdéseket – amennyiben speciális szabályozást igényelnek – a Ptk. társasági jogi szabályai körében indokolt szabályozni.*

Más okokból kívánhatnak az öröklés rendjében külön elbírálást – és e tekintetben elég széles körű az európai jogalkotásokban a külön elbírálás alá vonás – a túlélő házastárs által házastársával közösen lakott lakás, és a lakás szokásos mértékű berendezési, felszerelési tárgyai. Ezt a külön elbírálást ma a magyar jogban a házastárs haszonélvezet-öröklésének azok a szabályai, amelyek ezek tekintetében nem engedik meg a haszonélvezet megváltását, megfelelően biztosítják. Amennyiben azonban a kodifikáció során olyan döntés születne, hogy a házastárs haszonélvezet-öröklését a törvényes öröklés rendjén állagöröklése váltsa fel, ezekre a vagyontárgyakra nézve külön szabályok megállapítása mindenképpen szükséges lesz.

3. A leszármazók törvényes örökléséhez:

A leszármazók törvényes öröklése a törvényes öröklés általános rendjén a házastársi öröklés szabályozásának függvényében kell hogy alakuljon. Túlélő házastárs hiányában a hatályos szabályok nem kívánnak változtatást.

4. A házastárs törvényes örökléséhez:

A házastársi öröklés két irányban szorul újragondolásra: Az egyik, hogy leszármazó örökösök mellett megmaradjon-e főszabályként a házastárs haszonélvezet-öröklése – természetesen a megváltás lehetőségével, vagy akár a megváltás lehetőségének bővítésével, a másik, hogy felmenő és oldalági örökösök mellett, de különösen felmenő örökösök mellett megmaradjon-e a túlélő házastárs számára ma igen széles körben biztosított egyedüli örökösi jogállás. Ezt ma a köztudottan igen erősen leszűkített értelmezésű ági öröklés korlátozza csak.

Ami a házastárs haszonélvezet-öröklésének, az özvegyi jognak a fenntartását vagy elvetését illeti, a haszonélvezet ellen és az amellet szóló érvek széles körben ismertek.

A házastárs haszonélvezet-öröklése ellen szóló érvek közül csak a leglényegesebbek: szaporodnak a hagyatékokban az olyan jellegű vagyontárgyak, mint például készpénz, takarékbetétkönyv, értékpapírok, üzleti részesedés, amelyekben egyfelől a haszonélvezet-öröklés és másfelől a haszonélvezettel terhelt állag öröklése egyik fél számára sem tűnik kedvező megoldásnak, és esetleg az ilyen vagyonoknak a gazdasági életben való mozgását is akadályozza. Emellett a technika gyors fejlődése folytán, de részben erre tekintet nélkül is szaporodnak a hagyatékok tárgyát képező olyan, akár jelentős értékű ingóságok, amelyek hosszabb időn át fennálló haszonélvezeti jog esetén a dolog állagát illetően akár pusztán az idő múlásával értéküket veszítik. A családi viszonyok változása köréből pedig elég arra utalni, hogy növekszenek azok az esetek, amelyekben az öröklésben az örökhagyó új házastársa és korábbi házasságából született gyermekei konkurálnak, ahol az ebből eredő függő helyzet, a haszonélvezet-öröklés és az állagöröklés konfliktusa sokkal erősebben jelentkezik, és ahol emellett az sem kivételes, hogy a haszonélvezetet öröklő új házastárs és az örökhagyó korábbi házasságából született gyermeke(i) között alig van korkülönbség, és így a korábbi házasságból született gyermekeknek akár esélyük sincs haszonélvezettől mentes örökséghez való jutásra.

A házastárs haszonélvezet-öröklése mellett szól viszont, hogy a házastárs haszonélvezet-öröklése a magyar öröklési jog egyik leginkább ismert, leginkább elfogadott intézménye, amelyet az örökösök jelentős része (talán nem az egymással mostohaszültő-mostohagyermeki viszonyban állók) ma is helyesnek, ma is igazságosnak és olyannak tart, amely leginkább képes biztosítani az özvegy számára a korábbi megszokott környezetében maradást, esetleg, a hagyatéki vagyon jellegétől függően a korábbi életvitele folytatását is.

Kérdés, vajon a házastársi haszonélvezet 1977 óta elismert megváltása, ha részben a törvény hiányosságaiból folyó, részben a bírói gyakorlat által (különösen a Legfelsőbb Bíróság 84. sz. PK állásfoglalásában) kialakított hibáit egy új Polgári Törvénykönyv kiküszöböli, képes-e a haszonélvezet-öröklés negatív vonásait megfelelő mértékben kiküszöbölni, vagy indokolt-e a negatívumokra figyelemmel inkább a házastársi öröklésnek ezzel a hagyományos formájával az új Ptk.-ban szakítani.

Az öröklési jogi munkacsoport tagjainak jelentős része a *házastársi haszonélvezet korrigált*, különösen a megváltási jog szabályait és gyakorlatát illetően *korrigált fenntartása mellett foglalt állást*, de nem tagadható, hogy *létezik más álláspont is*.

A Koncepció elkészítéséhez ezért (figyelemmel arra, hogy a haszonélvezeti jog megváltása iránti kérelmeknek a közjegyzők előtt folyó hagyatéki eljárásban kell jelentkeznük) az Igazságügyi Minisztérium megkereste a Magyar Országos Közjegyzői Kamarát, hogy tájékoztatást kapjon a haszonélvezeti jog megváltása iránti igények alakulásáról, gyakoriságáról, a hagyatéki vagyonok jellege, összetevői, valamint az örökösök személye szerinti esetleges sajátosságairól. Bár a beérkezett válaszok viszonylag kis száma általánosításra nem jogosított, néhány következtetés mégis levonható volt belőlük. Mindenekelőtt az, hogy bár a haszonélvezeti jog megváltására irányuló igény viszonylag ritka, ennek, amennyiben a hagyaték ingóságból, például gépkocsiból, értékpapírokból stb. áll, nem a haszonélvezeti jog fenntartása az oka, hanem az, hogy ezeket a hagyatéki vagyontárgyakat a túlélő házastárs és a leszármazó örökösök gyakran osztályos egyezség keretében osztják meg egymás között. Ingatlanokra ez nem jellemző, de azokra a haszonélvezeti jog megváltása sem jellemző.

Anélkül, hogy ilyen kérdés a feltett kérdések között szerepelt volna, és annak ellenére, hogy jelentősebb értékű ingó dolgok tekintetében a haszonélvezeti jog fennmaradása kevésbé jellemző, több közjegyző is a haszonélvezeti jog fenntartása mellett emelt szót, és ugyancsak többen felvetették a haszonélvezeti jog megváltása mai szabályainak néhány hiányosságát is.

5. A Koncepció végül nem foglal állást az özvegyi haszonélvezeti jog fenntartása vagy elvetése kérdésében, abban azonban igen, hogy a haszonélvezeti jog fennmaradása esetén annak több ma hatályos szabálya módosításra szorul, és módosításra szorul a megváltás tekintetében kialakult bírói gyakorlat is. A módosítás során erősíteni kell a haszonélvezeti jog megváltásának lehetőségét és a megváltás alanyi jogi jellegét.

A módosításoknak különösen az alábbi kérdésekre kell kiterjedniük:

a) Meg kell szüntetni a haszonélvezeti jog megváltásának a Ptk.-ban előírt határidőhöz kötését, méghozzá igen rövid határidőhöz kötését.

b) El kell törölni a hatályos törvénynek azt a szabályát, amely szerint az özvegyi haszonélvezeti jog az özvegy új házasságkötésével – minden kielégítés nélkül – megszűnik.

c) El kell vetni a haszonélvezeti jog megváltása kérdésében a Legfelsőbb Bíróság 84. sz. PK állásfoglalásában foglalt, a megváltáshoz való jog alanyi jogi jellegét megkérdőjelező jogértelmezését.

d) Ki kell küszöbölni a haszonélvezeti jog megváltása és korlátozása közötti szabályok közötti indokolatlan ellentmondásokat.

e) Ki kell küszöbölni a törvénynek a Ptk. 607. § (1) bekezdésében és (4) bekezdésében kifejezésre jutó azt a látszatát, amely szerint a törvényes örökösök első osztályában csak a leszármazók örökölnék, és csak amennyiben leszármazó örökös nincs, örököl a házastárs.

ad a) A haszonélvezeti jog határidőhöz kötése általában is megkérdőjelezhető, de különösen is méltánytalan azokban az esetekben, amelyekben az állagörökös a hagyaték megnyílásakor még kiskorú. Ilyen esetben annál inkább meg kell nyitni számára azt a lehetőséget, hogy nagykorúsága elérését követően a haszonélvezeti jog megváltását követelhesse, mert kiskorúsága alatt nevében a gyámhatóság által kirendelt ügygondnok jogosult dönteni a kérdésben, aki a tapasztalatok szerint a haszonélvezeti jog megváltását nem kéri, mert a kiskorú által örökölt vagyonnak a csökkentését látja ebben. A hagyatéki vagyon jellege szólhat a haszonélvezeti jog határidő nélküli megváltása mellett a hagyaték tárgyát képező készpénz, takarékbetétkönyv vagy értékpapír tekintetében. De e minimálisként jelzett esetkörökön túl, jogos érvek szólnak a megváltáshoz való jog határidőhöz való kötésének általános eltörlése mellett is.

Megjegyzést kíván – anélkül, hogy ez volna a határidőhöz kötés eltörlésének alapvető indoka – hogy a haszonélvezeti jog korlátozásának kéréséhez való jogot a Ptk. nem köti határidőhöz. A Ptk. egy korábbi Kommentárjában kifejtettek szerint azért, mert utóbb is felmerülhetnek olyan körülmények, amelyek a korlátozást indokolják. *Vajon a haszonélvezet megváltását illetően nem merülhetnek fel ilyen körülmények?* Egyébként, ha abból a dogmatikai tételből indulunk ki, hogy az öröklési igény nem évül el, ebből dogmatikailag is levezethető, hogy a haszonélvezet megváltásához való igény sem évül el.

ad b) A Ptk. szabályai szerint új házasságkötéssel a házastárs haszonélvezeti joga bármiféle kielégítés nélkül megszűnik. Az özvegyi haszonélvezeti jog új házasságkötéssel való megszűnésének történeti alapjai a házastársi haszonélvezeti jog tartási rendeltetésében keresendők. *Ma* azonban, ha hangsúlyozott is a házastársi öröklés gondoskodási rendeltetése, *olyan megoldást, amely új házasságkötése esetén a túlélő házastársat minden öröklési jogától megfosztaná, Európa egyetlen jogrendszerében sem találunk.* Ma már valamennyi jogrendszer úgy juttat a törvényes öröklés rendjén a túlélő házastársnak leszármazó örökösök mellett is a hagyatékból – akár haszonélvezeti jogot, akár teljes tulajdont –, hogy azt nem teszi függővé attól, hogy a házastárs özvegyen vagy új házasságban fogja leélni hátralevő életét, hogy öröklési jogi hátrányok kilátásba helyezésével sem özvegyiségben maradást, sem síron túli hűséget nem követel tőle.

A hatályos jogi szabályozásnak csak nagyon sokadrendű hibája, hogy kedvezőbb helyzetbe hozza azt a túlélő házastársat, aki élettársi viszonyra lép, mint aki új házasságot köt.

Emellett a leszármazók nélkül elhalt örökhagyó házastársát ilyen hátrány – helyesen – ma sem érheti vagy csak igen szűk körben érheti. Ő a nem ági vagyon tekintetében változatlanul a hagyaték egyedüli örököse marad.

A haszonélvezeti jog határidőhöz kötésének eltörlése egyébként megnyitná az utat ahhoz, hogy a haszonélvezeti jog megváltásának kérésére a házastárs új házasságkötése is okul szolgálhasson. De a haszonélvezeti jog ezen a címen való megváltásának lehetőségét akkor is el kellene ismerni, ha a haszonélvezeti jog megváltásának határidőhöz kötése – valamilyen oknál fogva – nem kerül eltörlésre.

ad c) A Ptk. 616. § (3) bekezdésének fogalmazása: „Mind a házastárs, mind az örökösök *kérhetik* a házastárs haszonélvezeti jogának megváltását” a bírósági gyakorlatban olyan értelmezést kapott, hogy a „kérhetik” kifejezés nem erre irányuló igényt fejez ki, hanem a bírói gyakorlat mérlegelésétől függő, vagy teljesítendő vagy nem teljesítendő kívánságot – talán többet, mint jámbor óhajt!! (A 84. sz. PK állásfoglalás indokolása szerint: a jogszabály *csak lehetőséget nyújt a kérelem előterjesztésére*, de nem teszi kötelezővé a közjegyző, illetőleg a bíróság számára azt, hogy a kérelemnek feltétlenül helyt adjon.)

A törvényhozói elképzelés nyilvánvalóan nem az volt, ahová ez a törvényi rendelkezés a Legfelsőbb Bíróság értelmezése folytán vezetett. *Egy új Ptk.-nak legfeljebb annak kimondásáig, a mai szabály azzal való kiegészítéséig kellene ebben a kérdésben elmennie, hogy a haszonélvezeti jog megváltásának a haszonélvező és az állagörökösök méltányos érdekeinek figyelembevételével kell történnie.*

ad d) Ilyen ellentmondás nemcsak a megváltáshoz való jog határidőhöz kötése és a korlátozás határidő nélkül megengedett volta között van. De nincs szabály például arra az esetre nézve, hogy azoknak a vagyontárgyaknak a tekintetében, amelyeken a megváltás nem kérhető, vajon a korlátozás kérhető-e, vagy hogy amennyiben az egyik fél részéről a megváltás és a másik fél részéről a korlátozás iránti igény mértékükben nem járnának azonos eredménnyel, van-e valamelyiküknek elsőbbsége.

ad e) Hogy az, ami a házastárs öröklési helyét illetően a Ptk. 607. § (1) bekezdésében és (4) bekezdésében kifejezésre jut csak látszat, az a Ptk. 615. és 616. §-ainak a házastárs haszonélvezeti jogát rendező szabályaiból kitűnik ugyan, de ettől ez a látszat még a ma Magyarország határain kívül széles körben uralkodó társadalmi szemlélettel ellentétes látszat marad. Emellett vannak esetek, amelyekben a *ma hatályos szabályok mellett a házastársnak csak az örökösök második osztályába való sorolásának a látszata valósággá válik, vagy valósággá válhat.*

A látszat valósággá válásának fontosabb esete azzal, hogy a házastárs új házasságkötésével nem veszíti el minden kielégítés nélkül a hagyatékból leszármazó örökösök mellett való részesedési jogát, megszűnik, *de a pusztán látszat valósággá válhat* a hatályos szabályoknak a *haszonélvezeti jog korlátozásának mértékét* olyan módon meghatározó szabálya által is, amely szerint e tekintetben a házastárs által örökölt vagy nonon kívül a házastárs saját vagyonát és munkájának eredményét is figyelembe kell venni. Az a körülmény, hogy a házastársi öröklés a túlélő házastársról való megfelelő gondoskodást hivatott szolgálni, nyilvánvalóan nem jelentheti azt, hogy amennyiben ő saját vagyona vagy különösen munkája eredménye alapján erre a gondoskodásra nem szorul rá, őt az örökösök első osztályában való öröklésből ki lehessen zárni.

A haszonélvezeti jog korlátozott mértékének megállapítása során ezért a házastárs saját vagyonának és keresetének figyelembevételétől el kell tekinteni. Ugyanennek kell egyébként állnia a házastársat haszonélvezeti jog formájában megillető kötelesrész tekintetében is.

Felmerült a gondolat, hogy az alól a szabály alól, amely szerint a haszonélvezeti jog megváltása ne terjedhessen ki az özvegy által lakott lakásra tehessen kivételt a törvény arra az esetre, ha az özvegynek ugyanabban a földrajzi helységben más

megfelelő méretű beköltözhető lakása van. A gondolat mellett szólhat, hogy számos hagyatékban éppen az özvegy által lakott lakás a legnagyobb értékű vagyron, ellene szól viszont, hogy az özvegyen maradt házastársat megszokott környezete elhagyására lehetne ezáltal kötelezni.

A házastárs törvényes öröklésének leszármazó örökösök mellett az özvegyi jog eltörlésével és a hagyatéki vagyron végleges megosztásával való rendezése egyfelől a házastárs örökrésznének meghatározása tekintetében kíván szabályozást, másfelől külön rendezést igényel erre az esetre a házastárs által lakott lakás és az általa használt berendezési és felszerelési tárgyak öröklése.

Már nem jogalkotói feladat, de külön kérdés volna ebben az esetben mind a potenciális örökhagyók, mind a potenciális örökösök körében végzendő széles körű felvilágosítás a megszokott öröklési renddel való szakításról.

6. Felmenő és oldalági örökösök mellett a túlélő házastárs ma talán az indokoltnál szélesebb körben válik egyedüli örökössé. Az ági öröklés jövőbeli sorsától függetlenül is meggondolást érdemel, hogy a túlélő házastárs az örökhagyó szüleivel, de nem a szülői leszármazókkal, még osztozzék a hagyatékban úgy, hogy a szülő számára az özvegy haszonélvezetétől mentes hagyatéki hányad kerüljön biztosításra.

Leszármazók nélkül elhalt fiatalabb örökhagyók esetén a törvény ilyen módosítását az is indokolhatja, hogy a fiatalabb házások vagyronában a mai életviszonyok között rendszerint jelentős súlya van a szülőktől származó anyagi támogatásnak – nem feltétlenül csak az olyan jellegű anyagi támogatásnak, amely utóbb ági vagyronként figyelembe jöhet –, abban az esetben pedig, ha a gyermektelenül elhalt örökhagyó idős szülőt is hátrahagyott az, hogy az ilyen idős szülő elveszített gyermekében adott esetben támogatóját is elveszíthette. A haszonélvezetétől mentes hagyatéki hányad juttatásának pedig az az indoka, hogy az örökhagyó szülője és túlélő házastársa között az esetek tipikusnak mondható többségében meglévő korkülönbség miatt az özvegy haszonélvezetével terhelt hagyaték a szülő életében az esetek feltehető többségében fel sem szabadulna a haszonélvezet alól.

A javasolt megoldás a magyar öröklési jog hagyományaitól csak részben idegen, részben azonban kétségtelenül az. Feltehető mégis, hogy az elfogadása esetén a közgondolkodásnak, a lakosság jelentősebb többsége igazságérzetének megfelelő, azzal összeegyeztethető megoldás lenne.

Talán a leszármazók nélkül elhalt házastárs egyedüli örökössé válása veti fel legerősebben azt a II. alatt már tárgyalt kérdést, hogy indokolt a „közös veszélyben”, ma inkább közös balesetben vagy más közös halált okozó körülmény folytán mégsem teljesen egy időben elhaltak utáni öröklés külön rendezése.

És szintén a II. alatt már tárgyaltakra visszautalva *az új Ptk.-nak a házastársi öröklés kérdéskörében és nem a mai helyén kell a különélő házastársnak a törvényes öröklésből való kiesését rendezni.* Tartalmilag a mai szabály ellen nem vethető fel kifogás.

7. A felmenő és az oldalági örökösök örökléséhez:

A felmenő és oldalági rokonok öröklésének kérdéskörében a törvényes öröklés általános rendjén főszabályként a parentéláris öröklés mai szabályai fenntartandók. Ezek csak abban a már említett kérdésben kívánnak változtatást,

hogy a szülők már a gyermektelenül elhalt örökhagyó házastársa mellett is részesedjenek a hagyatékából.

E kérdéskör jelentősebb megválaszolásra szoruló kérdése az ági öröklés fenntartása vagy eltörlése. A kérdés ma már nyilván nem politikai kérdés – 1959-ben részben még az volt – és nyilván nem az öröklési jog olyan centrális kérdése, amilyen a korábbi magyar magánjogban volt.

A kérdés talán elsősorban úgy tehető fel, vajon van-e kellő indoka egy a más európai jogrendszerekétől kétségtelenül idegen, a magyar öröklési jogban, a magyar közgondolkodásban mégis elfogadott, helyesnek ítélt jogintézmény eltörlésének. A Konceptió az intézmény eltörlésére nem lát indokot, az ági öröklés fenntartása mellett foglal állást. Ezt az állásfoglalást erősíti, hogy a közjegyzői és a bírósági gyakorlat is arról tanúskodik, hogy a lakosság körében általában él az igény az ági öröklés intézményének fenntartására.

Emellett az intézménnyel szembeni esetleges érv: nevezetesen az ági öröklés feudális eredete már régen a feledés homályába merült. Így az intézmény ellen alighanem gyenge érv volna annak megkérdőjelezése, hogy egy ilyen, ma már sehol sem található öröklési jogi intézménnyel jó-e egy a 2001-gyel kezdődő időszakra szóló Polgári Törvénykönyv öröklési jogába belépni.

Az ági öröklés mai szabályai azonban olyan igazságtalanságokat hordoznak, amelyek feltétlenül orvosolandóak, és emellett, ha nem is ilyen mértékű igazságtalanságot hordoznak, néhány további módosítás is meggondolásra érdemes lehet.

A múlt ági öröklésének egyik leginkább támadott kérdése az ági vagyon redintegrációjának, szurrogációjának túlhajtása volt. Ezt a Ptk. 1959-ben azzal „küszöbölte ki”, hogy az ági vagyon redintegrációját és szurrogációját mindenestől elvetette – nem törődve azzal, hogy ez a megoldás éppen a másik irányban vezethet igazságtalan eredményre.

Az ági öröklés intézményének fenntartása mellett az ági vagyon redintegrációját, illetve szurrogációját, az ági vagyon helyébe lépett vagy az ági vagyon értékén vásárolt, az örökhagyó halálakor még meglévő vagyon tekintetében vissza kell hozni. Ne legyen azonban helye az ági vagyon pótlásának az elpusztult, elhasználódott, felélt vagy akár az elajándékozott ági vagyontárgyak tekintetében. Ezek már meghaladnák az ági vagyon redintegrációjának vagy szurrogációjának szükséges vagy akár méltányos határait.

Az ági vagyon körének ilyen bővítése a maiénál szélesebb körben veti fel az ági vagyon és a nem ági, a szerzeményi vagyon keveredésének, összevegyülésének kérdését.

Az ági vagyon redintegrációjának és szurrogációjának törvényi elismerése esetén ez a kérdés *megfelelő jogértelmezéssel feltehetően elbírálható lesz, de ha szükségesnek tűnik, jogszabállyal is rendezhető.* Amit ma ebben a kérdésben a Legfelsőbb Bíróság PK állásfoglalásai igaz néha kényszerű megoldásként követnek, az nyilván nem tartható.

Az ági vagyon körének szűkítése indokolt viszont a háztartás szokásos berendezési és felszerelési tárgyainak a túlélő házastárs irányában az ági vagyon köréből való kivonását illetően. Ezek a Ptk. mai szabályai szerint csak 15 évi házasság után nem esnek az ági öröklés szabályai alá. Ezek a vagyontárgyak egy új szabályozás esetén e nélkül a korlátozás nélkül volnának az ági vagyon köréből kivonandók.

Meggondolást érdemel, hogy olyan esetben, *amikor az ági vagyon nem öröklött, hanem ajándékozott vagyon, és a juttató még él, nem volna-e helyesebb, nem volna-e indokolt – függetlenül a törvényes öröklés rendje által egyébként előírt sorrendtől – ezt a vagyont az öröklés rendjén neki visszajuttatni.*

És ugyancsak meggondolást érdemel, hogy *fenntartandó-e* a felmenő és oldalági örökösök általános öröklési rendje és az ági vagyonban való öröklésükre vonatkozó öröklési rend közötti az a különbségtétel, hogy míg az öröklés általános rendjén az oldalági örökösöknek két parentélában van öröklési joguk, az ági vagyonban az ági öröklés jogcímén *csak a szülői parentélában van öröklési joguk.*

8. Az örökbefogadás öröklési jogi hatásához:

A Ptk. 1959. évi szabályai óta ismételten változtak *az örökbefogadás öröklési jogi hatásait a törvényes öröklés rendjén rendező szabályok.* A korábbi magyar joghoz képest az első lényeges változást – helyesen – maguk a Ptk. szabályai hozták, figyelembe véve az örökbefogadás céljában, rendeltetésében bekövetkezett változásokat. Ami azóta többször vitatottá vált, és többször módosításra is került, az az, *vajon maradjon-e a törvényes öröklés rendjén öröklési joga az örökbe fogadott gyermeknek eredeti vérrokonai családjá után is* (az csak zárójelben kíván megjegyzést, hogy ez esetben voltaképpen kötelesrészhez való joga is van), sőt hogy más örökös hiányában maradjon-e a vérrokonai családnak öröklési joga az örökbefogadott gyermek után.

A Ptk. csak rokon örökbefogadás esetén ismerje el az örökbefogadottnak a vérrokonai családjá utáni öröklési jogát – és a viszonzosság alapján a vérrokonoknak az örökbefogadott utáni öröklési jogát.

A ma hatályos szabályok a kérdést attól függően rendezik, hogy a *gyermek nyílt vagy titkos örökbefogadással került-e örökbefogadásra.* Ennek a szabálynak nem az a hibája, hogy nyílt örökbefogadás esetén kettős öröklést biztosít az örökbefogadottnak, hanem az, hogy *a nyílt és a titkos örökbefogadás különbsége nem abban áll, hogy nyílt örökbefogadás esetén az örökbefogadottnak bármiféle kapcsolata is fennmaradna a vérszerinti családdal, míg a titkos örökbefogadás ezt a kapcsolatot megszünteti,* hanem kizárólag abban, hogy nyílt örökbefogadás esetén a gyermekét örökbeadó szülő ismeri – nem egyszer az örökbefogadás utolsó fázisában megismeri – gyermeke örökbefogadó szüleit, *anélkül, hogy ez akár az ő számára, akár az örökbefogadott gyermek számára azt a lehetőséget is biztosítaná, hogy egymással a jövőben kapcsolatban maradjanak (!),* míg titkos örökbefogadás esetén a vérszerinti szülő meg sem ismerheti gyermeke örökbefogadó szüleit.

A családon belüli, az új házastárs vagy a rokon részéről történő örökbefogadásokra a Családjogi törvény részben eltérő szabályokat állapít ugyan meg, de ezek sem a vérszerinti család és az örökbefogadott közötti kapcsolattartást hivatottak biztosítani. Legfeljebb a törvényben meghatározott igen szűk körben marad fenn a vérszerinti család, általában inkább csak a nagyszülő kapcsolattartási lehetősége az örökbeadott gyermekkel.

A vérszerinti szülő és örökbefogadott gyermeke, és fordítva az örökbefogadott gyermek és vérszerinti családjá közötti kapcsolat tudatos megszüntetésén az sem változtat, hogy a Családjogi törvény és a Gyámrendelet 1997. évi szabályai szerint az örökbefogadottnak szélesebb körben van joga a vérszerinti származása megismerésére. A megismerés ugyanis alapvetően a személyi adatok megismerésére vonatkozik és csak

kölcsönös kívánság, kölcsönös beleegyezés esetén vonatkozhat a személyes megismerkedésre.

Az elmondottakra figyelemmel, ha egyáltalán valahol, akkor is kizárólag a rokoni örökbefogadás esetén lehet indokolt, lehet elfogadható az örökbefogadottnak a vérrokoni család utáni törvényes öröklési joga.

9. Az élettársi kapcsolat öröklési jog hatásához:

A tartós élettársi kapcsolatok gyakorivá válása mellett ma már egyáltalán nem állítható, hogy ezt az életformát azért választják az így együtt élők, hogy kapcsolatukhoz semmiféle jogi hatás ne fűződjék. Magyarországon is szaporodik azoknak a jogszabályoknak a száma, amelyek az élettársaknak, vagy a túlélő élettársaknak a házastársakéhoz hasonló, vagy azokat megközelítő jogokat biztosítanak, akár a túlélő élettársról való gondoskodási jelleggel is. Az élettársi kapcsolat megítélésének ez a változása szükségképpen felvetette a kérdést: *illesse-e valamelyes öröklési jog a haláláig élettársával együtt élő élettársat, különösen hosszabb élettársi kapcsolat esetén a törvényes öröklés rendjén.*

A Koncepció hosszabb élettársi kapcsolat esetén öröklési jogi jogcímen kívánja a túlélő élettársnak az általa élettársával közösen lakott, a hagyatékhoz tartozó lakás továbbhasználati jogát dologi jogi lakáshasználati jog formájában biztosítani, valamint a lakás berendezési és felszerelési tárgyainak továbbhasználati jogát akkor is, ha ez adott esetben elhasználódással jár. Ezek a jogok a túlélő élettársat a házastársat megillető öröklési jog „ranghelyén” illessék meg. A lakáshasználati jog korlátozásának csak akkor legyen helye, ha az élettársnak ugyanabban a földrajzi helységben megfelelő beköltözhető lakása van.

IV. A végintézkedésen alapuló öröklés

1. A végintézkedési szabadság a magyar jogban 1861 óta elismert. Nem jogalkotói feladat sem a törvényes öröklés elsődlegességének hirdetése, és ezért törvényes örökösök léte esetén a mások javára való végrendelkezés jogi eszközökkel való korlátozására, visszaszorítására való törekvés, sem a fordítottja, a végintézkedés törvényes örökösök létre vagy nem létre tekintet nélküli szélesebb körű támogatása. Az azonban a végintézkedési szabadság elismerése esetén már jogalkotói feladat is, hogy jogi eszközökkel is előmozdítsa a *végrendelkező örökhagyó akaratának* – tegyük hozzá befolyásmentes, átgondolt akaratának – *minél szélesebb körű érvényesüléshez jutását.*

A végintézkedés szabályainak megalkotása során ezért *a favor testamenti elve elősegítésének* fontos szerep jut. Ezt a szerepet vagy legalábbis ebből annyit, amennyi a jogalkotón múlik, a hatályos Ptk. a közjegyzői és a bírói gyakorlat segítségével többé-kevésbé igyekszik is betölteni, *egy új Polgári Törvénykönyv megalkotása során mégis bőven akad ezen javítani való.* Részben kiegészítésre, részben felülvizsgálatra szorulhatnak e tekintetben is *a végrendelet értelmezésére vonatkozó szabályok*, és mind *a végrendelet egyes alaki, mind egyes tartalmi szabályai is.* A végintézkedés *tartalmi korlátai* emellett abból a szempontból is figyelmet érdemelhetnek, vajon mai szemmel, mai megítélésünk szerint *nem húznak-e indokolatlan falakat az örökhagyó akaratának érvényesülése elé.*

Ugyanakkor az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az *örökhagyó végakarata* „manipulálható” is. Akár, még az örökhagyó életében, például a végrendelet megtétele során gyakorolt tisztességtelen befolyásolással, akár halála után, például az írásbeli végrendelet eltüntetésével, vagy szóbeli végrendelet esetén a végrendeleti tanúk összejátszásával. Ezek mégis olyan, bár kétségtelenül negatív lehetőségek, amelyek csak jogalkotói eszközökkel teljesen nem küszöbölhetők ki, és emellett a kiküszöbölésükre irányuló törekvés során az sem maradhat figyelmen kívül, hogy az indokolatlanul szigorú eszközök, különösen a befolyásolás, a manipulálás eleve feltételezése a tisztességesen, befolyásmentesen kialakult örökhagyói szándék érvényesülésének útjában is állhat. *A helyes egyensúly megtalálása ebben a kérdésben nem könnyű jogalkotói feladat.*

Az 1950-es évek második felében, a Ptk. megalkotása során a végrendelkezői akarat indokolatlan megghiúsulásának kiküszöbölése érdekében jelentősen enyhültek a végintézkedés korábbi alaki szabályai – hogy minden tekintetben helyesen-e, az már az azóta szerzett tapasztalatok alapján nem állítható. A végintézkedés tartalmi korlátai viszont inkább erősödtek, bővültek. E bővülő körből akad ami bevált, ami azóta sem okozott fennakadást, de van olyan is, ami egy új Polgári Törvénykönyv megalkotása során átgondolást igényel.

2. A Polgári Törvénykönyvnek rendelkeznie kell a végintézkedések értelmezési szabályáról, arról nevezetesen, hogy a végintézkedés értelmezése tekintetében az akarat elvnek kell érvényesülnie, hogy a végintézkedéseket úgy kell értelmezni, hogy lehetőség szerint az örökhagyó valóságos akarata érvényesüljön.

A végintézkedések értelmezésének ez a szabálya a favor testamenti elvéből folyik, és noha a bírósági és a közjegyzői gyakorlat eddig is igyekeztek ezt az értelmezési elvet követni, ennek törvényben való kimondása annál inkább indokolt, mert míg az élők közötti szerződések értelmezési szabálya a Ptk.-ban megfogalmazásra került, a végintézkedések tekintetében – ahol éppen az élők közötti szerződésekével ellentétes elven alapuló értelmezési szabály a kívánatos – ez a szabály ma hiányzik. Sajátos, hogy ezt ma az ítélkezési gyakorlat egy a házastársi öröklés kérdéskörében alkotott PK állásfoglalás indokolásából – nem is az állásfoglalás, igaz az indokolással ellentétesen hangzó rendelkező részéből – merített idézetekkel támasztja alá.

3. A végintézkedés, pontosabban a végrendeletek fajait hagyományosan a végrendeletek alakiságai szerint osztályozza a magyar jog. Eszerint megkülönböztet közvégrendeletet, írásbeli magánvégrendeletet, ennek is három alfaját, a közjegyzőnél letett írásbeli magánvégrendeletet, a holográf és az allográf végrendeletet, és végül kivételes, időbeli hatályát illetően korlátozott időre szóló szóbeli végrendeletet. Noha a magánvégrendeletek valamennyi fajtája vet fel különböző súlyú problémákat, megfelelő korrekciókkal a magánvégrendeletek valamennyi eddig elismert formáját, mint létező, megszokott végrendelkezési formát a készülő Polgári Törvénykönyvnek is fenn kell tartania.

4. A végrendelet egyes alaki érvényességi szabályai a gyakorlat tanúsága szerint nem egyszer indokolatlanul akadályozzák az örökhagyó akaratának érvényesülését, és azt eredményezik, hogy szemben az örökhagyó akaratával a végrendeleti öröklés helyett a törvényes öröklés jut érvényesüléshez, sőt, hogy az ilyen alakilag hibás végrendelet

egy korábbi, ezzel a végrendelettel hatályon kívül helyezni kívánt végrendelet feléledésére vezet. Emellett az sem kivételes, hogy a vitatott alaki kellékek meglétének vagy meg nem létének értelmezésében a gyakorlat erősen megkérdőjelezhető eredményekre jut.

A közjegyzői és a bírói gyakorlat tanúsága szerint az írásbeli magánvégrendeletek alaki szabályai közül különösen a *végrendeletek keltezése körüli hiányosságok*, a végrendelet kelte helyének és idejének magából az okiratból való kitűnése, valamint a több különálló lapból álló végrendelet többlet alaki érvényességi kelléke vetnek fel problémákat.

Az új Ptk.-ban a keltezés helyét mint a végrendelet alaki érvényességi feltételét el kell hagyni. A keltezés időpontjának feltüntetésétől azonban a jogalkotó nem tekinthet el. A több különálló lapból álló végrendeletnek attól a többlet alaki szabályától, hogy annak minden lapját az örökhagyónak és a tanúknak alá kell írniuk a saját kezűleg folyamatosan írt végrendelet tekintetében el lehet tekinteni, az allográf végrendelet tekintetében azonban nem lehet eltekinteni.

A végrendelet keltezésének a helye olyan követelmény, amelynek érvényességi kellékként való megkívánása teljesen felesleges és egy új Ptk.-ban ilyen kellékként való előírása mindenképpen elhagyandó. A végrendelet keltezési helyének legfeljebb azokban a feltehetően ritka esetekben volna érdemi jelentősége, amikor az örökhagyó külföldön végrendeletet készít, de a törekvés e tekintetben is egyre inkább az, hogy a végrendelet alaki érvényességét, akár ha az a végrendelet tétele helye szerinti jognak megfelelő, akár a magyar jog szabályainak megfelelő, a magyar jog elismerje.

A végrendelet kelte időpontjának már nagyobb jelentősége lehet: egyfelől feltétlen jelentősége van akkor, ha az örökhagyó után több végrendelet maradt, de másfelől jelentősége lehet akkor is, ha az örökösök, vagy a végrendeletben mellőzött örökösök azt vitatják, hogy az örökhagyó a végrendelet tételkor még belátási képességének birtokában volt-e vagy éppen hogy végrendelete megtételkor már nem volt belátási képességének birtokában. Ezekre az esetekre tekintettel az új Polgári Törvénykönyv sem tekinthetne el a keltezés időpontjának a végrendeletben való feltüntetésétől. Megjegyzést kívánhat mégis, hogy van olyan külföldi jog, amely abban az esetben amennyiben a keltezés időpontjának a végrendelet megítélése szempontjából nincs érdemi jelentősége, ezt nem tekinti alaki érvényességi kelléknek.

A több különálló lapból álló végrendeletre nézve megállapított az a szabály, hogy annak minden lapja folyamatos sorszámozással látandó el mindenképpen jogos követelmény, attól a követelménytől, hogy annak minden lapját az örökhagyónak, illetve, hogy amennyiben a végrendelet érvényességéhez tanúk alkalmazása is szükséges, minden egyes lapját a tanúknak is alá kell írnia holográf végrendelet esetén el lehet tekinteni, allográf, géppel írt vagy különösen szövegszerkesztővel készített végrendeletnél azonban, amely utóbbi esetben az egyes lapok kicserélésének technikai lehetősége nehézség nélkül adott, ettől az érvényességi kelléktől már nem indokolt eltekinteni.

5. Több vonatkozásban kiegészítést és pontosítást kívánnak a Ptk.-nak a végrendelet alkotásában közreműködő személyek számára vagy azok hozzátartozói számára való végrendeleti juttatás érvényességének szabályai.

Törvényi szabályozásra szorul a közreműködés, a közreműködő fogalma, és a törvény e helyén kíván rendezést, hogy ki minősül a végrendelet tételében

közreműködő olyan hozzátartozójának, akinek a javára szóló végrendeleti juttatás a közreműködő javára szóló végrendeleti juttatással egyenlő elbírálás alá esik. A közreműködő fogalma, szemben a mai bírói gyakorlattal, szűkítendő annyiban, hogy a végrendelet pusztá leírója ne minősüljön eleve közreműködőnek, bővítendő viszont annyiban, hogy a közreműködő fogalmát a jogi személy alkalmazottjára, más dolgozójára vagy akár társadalmi munkására is ki kell terjeszteni az e szervezetek javára szóló végrendeleti juttatások tekintetében.

A közreműködő számára – és a tanúk számára – való végrendeleti juttatást korlátozó szabályok nyilván a végrendelkező befolyásolástól mentes akaratát hivatottak védeni.

Az a többlet-előfeltétel, amelyet az írásbeli magánvégrendelet közreműködője vagy annak hozzátartozója részére szóló juttatást illetően a Ptk. előír – hogy nevezetesen a végrendeletnek ezt a részét az örökhagyó saját kezűleg írja és aláírja – több mint életidegen, és nagyfokban valószínű, hogy ezt a szabály a laikus örökhagyók nem is ismerik. A szabály azonban nem ebben a vonatkozásban vált vitatottá.

A közreműködés fogalmát a bírói gyakorlat alakította ki, igény merült fel azonban arra nézve, hogy ez a Ptk. megalkotása során törvényben kerüljön rendezésre. A bírói gyakorlat szerint – helyesen – közreműködőnek azt kell tekinteni, aki a végrendelet megalkotásában tevékenyen, olyan mértékben vett részt, hogy a végrendelet tartalma tekintetében meghatározó szerepe volt. Ez azonban a gyakorlat állandóan követett álláspontja szerint – már kevésbé helyesen – azzal is kiegészül, hogy a végrendelet leírása, fogalmazása a közreműködés fogalmát eleve kimeríti, függetlenül attól, hogy az ilyen módon „közreműködő” személynek a végrendelet tartalmának kialakításában volt-e szerepe vagy sem! Ezekben az esetekben a gyakorlat eleve feltételezi, mintegy megdönthetetlen vélelemként kezeli, hogy pusztán a végrendelet leírása, vagy akár az örökhagyói akarat megfelelő formába öntése, ha azt az öröklésben érdekelt személy végzi, akadályozza az örökhagyói akarat szabad, befolyásolástól mentes alakulását. Ez a szemlélet, különösen azokban az esetekben, amelyekben a nem ügyvéd vagy közjegyző közreműködésével végrendelkező örökhagyó valamely családtagjának diktálja le végrendeletét, életidegen, és nem veszi figyelembe azt sem, hogy az így eljáró örökhagyó előtt sem ismert, hogy ezzel az eljárásával az így „közreműködő” családtagját rövidíti meg az öröklésben. Más kérdés, hogy amennyiben az örökhagyó tisztességtelen befolyásolása bizonyítható, ezen a címen, de nem előre felállított megdönthetetlen vélelem címén, a végrendelet megtámadható lesz.

Az az igény, hogy a közreműködés fogalma a készülő Ptk.-ban törvényi megfogalmazást kapjon, jogos, de a közreműködés fogalmából a végrendelet pusztá leírását ki kellene venni. Jogos igény merült fel arra nézve is, hogy a készülő Polgári Törvénykönyv a közreműködés szabályai körében sorolja fel azokat a közeli hozzátartozókat vagy hozzátartozókat, akiket a juttatás vonatkozásában a közreműködő hozzátartozóinak tekint, és ebben a vonatkozásban ne elégedjék meg azzal, hogy a törvénykönyv a záró rendelkezéseiben amúgy is meghatározza a közeli hozzátartozók és a hozzátartozók körét.

Indokolt a közreműködők fogalmának olyan értelmű kiterjesztése, amely ebbe a körbe vonja a jogi személy vagy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet alkalmazottjának, dolgozójának, akár társadalmi munkásának a közreműködését az e szervezetek javára szóló végrendeletek készítésében, elsősorban az örökhagyónak a szervezet irányában gyakran meglévő mentális kiszolgáltatottsága miatt, de akár erre tekintet nélkül is.

6. Az új Polgári Törvénykönyv a nem vitásan előforduló visszaélések ellenére kivételes végrendeletként változatlanul ismerje el a szóbeli végrendeletet, és tartsa fenn annak ma hatályos feltételeit is. Annyiban mégis szigorítsa a mai szabályokat, hogy a szóbeli végrendelet hatályát az e végrendelet tételének feltételéül szolgáló helyzet megszűnését követő harminc napban és ne három hónapban szabja meg.

A szóbeli végrendelet elismerésének kérdése minden bizonnyal több mint a végrendeletek egyszerű alaki érvényességének kérdése. A közjegyzői gyakorlat tanúsága szerint egyáltalán nem kivételes ugyan, hogy az örökhagyó által soha meg nem tett, esetleg mégis megtenni ígért végrendeletet adnak elő a „végrendeleti tanúk”, a szóbeli végrendelet elismerése és milyen feltételek melletti elismerése kérdésében mégis a visszaélések megakadályozása vagy legalábbis lehető korlátozása és a szóbeli végrendelet tételére valóban ráutaltak végrendeleti akarata érvényesülésének biztosítása között kell a jogalkotónak a megfelelő összhangot megteremtenie. A Konceptió a felmerült javaslatokat mérlegelve a szóbeli végrendelet tétele lehetőségének eltörlését vagy akár feltételei szigorítását nem tartja indokoltnak, hatályának lerövidítését azonban javasolja.

7. Ugyancsak messze nem pusztán alaki kérdés a *közös végrendelet alkothatása elismerésének kérdése*. A Ptk. ezt a lehetőséget eltörölte, *a közjegyzői gyakorlat bizonyos körben visszahozandónak ítéli*. Közös végrendeletet a korábbi magyar jogban is csak házastársak alkothattak, és ez a szabály ma is azokban a külföldi jogokban, amelyek közös végrendelet alkotására lehetőséget biztosítanak. *Így a közös végrendelet „visszahozatala” esetén is fenntartandó az a szabály, hogy azt csak házaspár tehetnek*.

A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban felmerült erre irányuló igényre tekintettel ismerje el kizárólag házastársak számára közös végrendelet tételének lehetőségét, és azt is, hogy az ebben a közös végrendeletben egymás javára tett végintézkedések vonatkozásában a túlélő házastárs halála esetére utóörököst (maradék-utóörököst) nevezhessenek.

Házassági vagyoni jogi szerződésbe foglalt halál esetére szóló rendelkezés azonban, amely ennyiben voltaképpen közös végrendelet volna, ne legyen elfogadott.

A közös végrendelet tételének újbóli elismerése emellett *számos további kérdés rendezését igényli* – különösen az egymás rendelkezésére tekintettel tett, kölcsönös, viszonyos végrendeletek vonatkozásában. Egyértelműbb a közös végrendelet „sorsa”, *ha a házaspár között utóbb az életközösség megszűnt, vagy házasságukat fel is bontották*. Ebben az esetben a közös végrendelet hatályát kell hogy veszítse. *De rendezésre szorulnak többek között olyan kérdések: visszavonhatja-e egyikük a közös végrendeletet azzal a jogkövetkezéssel, hogy akkor ez a másikukra sem kötelező már, mennyiben korlátozza a közös végrendelet a házaspárnak a vagyonukkal való életközösségi rendelkezési szabadságát* – a korábbi magyar jogban, legalábbis a közös viszonyos végrendeletek esetében az *ingyenes rendelkezés* tilalom alá esett stb.

8. A Ptk. eltörölte – pontosabban *érvénytelennek mondta ki* – az *utóörökösnevezést* – igaz, az utóhagyomány-rendelés lehetőségét változatlanul elismeri, és a hagyományul rendelhető vagyon köre, nem feltétlenül a ténylegesen utóhagyományul is

rendelt vagyon, elég tág maradt. Az utóöröklés intézményében a Ptk. alkotói különösen azt ítélték kárhóztatandónak, hogy az az örökhagyó rendelkezési (végrendekezési) szabadságát a halála utáni időre is meghosszabbítja, és ezzel az előörökösöket korlátozza az ilyen korlátozással öröklött vagyon tekintetében a tulajdonjogukban, megfosztva őket e vagyon tekintetében a végrendekezési joguktól is. A végrendekezési szabadság helyes értelme – a törvény indokolásában hangsúlyozottak szerint – csak az lehet, hogy az örökhagyó vagyontárgyai felett halála esetére egyszeri rendelkezési jogot nyerjen, de azt ne gyakorolhassa több ízben, örököseit is megkötve ezáltal.

Az utóöröklés intézménye akár jogszabályi rendelkezés folytán, akár csupán a végrendekezési gyakorlatban számos országban visszaszorulóban van. Ugyanakkor meghatározott szűk körben változatlanul van rá igény a külföldi jogokban is és volna rá igény a magyar gyakorlatban is.

A Polgári Törvénykönyv meghatározott szűk körben ismerje el újból az utóörökös-nevezés, illetve a maradék-utóörökösnevezés lehetőségét. Így ismerje el egyfelől, hogy házastársak egymás javára akár közös végrendeletben, akár nem közös végrendeletben úgy is végrendelezhessenek, hogy a végrendeletben örökösül nevezett házastárs előörökös legyen, és halála után a még meglévő örökséget utóörökösként akár az első örökhagyó családjához tartozó, akár más általa megnevezett személy örökölje – ez az ún. maradék-utóöröklés az ingyenes rendelkezés kivételével az előörökösnek az öröklött vagyonnal való rendelkezési jogát ne korlátozza – és ismerje el másfelől a *substitutio pupillaris* intézményét, vagyis azt a lehetőséget, hogy az örökhagyó végrendeletében a végrendekezésre képtelen leszármazójának utóörököst rendelhessen arra az esetre, ha a leszármazó végrendekezésre képtelen életkorban vagy állapotban hal meg.

Az utóörökös-nevezés ennél szélesebb körű, általános elismerése változatlanul nem indokolt, a házastárs javára szóló végrendeletben ilyen rendelkezés lehetővé tétele azonban több tekintetben már eddig is indokolt lett volna.

Az ilyen utóörökös-nevezés megengedettsége adna megoldást például *a szerzői jogok öröklése* rendezhetésének arra a jogirodalomban többször is felvetett kérdésére, amely módot adna a szerzőnek arra, hogy az *öt halála után 70 évig túlélő szerzői jogokat úgy hagyhassa túlélő házastársára, hogy házastársa halála után ne házastársa családja, hanem az ő családja örökölhessen azt.* Ebben az esetben voltaképpen az előörökös rendelkezési jogainak korlátozásáról sincs szó, hiszen az előörökös halála után esedékessé váló jogokban történik az utóöröklés.

De megoldást biztosítana ez a szabály arra az esetre is, amikor *házastársak egyetlen jelentős értékű vagyontárgyuk fejében kötnek eltartójukkal öröklési szerződést, amikor is a feltehető akaratauk az, hogy az eltartó csak az utóbb elhalt házastárs halála után szerezze meg, örökölje meg ezt a vagyontárgyat.*

9. A Ptk.-nak a végrendelet tartalmára vonatkozó szabályai egy kérdésben kívánnak pontosítást. Szűkíteni kell a hagyomány fogalmát és mértékét.

A Ptk. hatályos szabályai szerint akár ingatlan is lehet hagyomány tárgya, a gyakorlat szerint pedig az egy-egy hagyományosnak juttatott hagyomány értéke akár a hagyaték egynegyedét is kiteheti, az egész hagyatékna pedig akár a felét is lehet hagyomány formájában juttatni. Ez a megoldás a hagyatéki tartozásokért felelős örökösök irányában minden bizonnyal hátrányos lehet.

Egyébként a Ptk.-nak a végrendelet tartalmát rendező fejezetében a végrendeletek tartalmi elemeiként felsoroltak nyilván *nem törekszenek kizárólagosságra, hanem a végrendelet tipikus tartalmi elemeit szabályozzák.* Feltehetően az új Polgári Törvénykönyv sem kíván majd gátat szabni annak, hogy végrendeletben is lehessen alapítványt rendelni – ez azonban a végrendeletnek egy olyan lehetséges tartalma, amely nem kíván feltétlenül az öröklési jogban említést. A végrendelet tartalmazhat emellett nemcsak az örökhagyó vagyonára vonatkozó rendelkezést – ilyen például a családjogi szabályokban rendezett gyámnevezéshez való jog – amelynek azonban szintén nem az öröklési jogban van a helye. *A közérdekű meghagyás* fogalmi köre a társadalmi viszonyok változása folytán nyilván változott, e fogalom törvényi meghatározására még sincs szükség.

10. Az új Ptk.-nak fel kell oldania azt az ellentmondást, hogy míg a végrendelet visszavonásához a formátlan megsemmisítés is elegendő, amennyiben a végrendelet visszavonásának új végrendelet alkotása a formája, akkor ennek az új végrendeletnek akár bármely alaki hibája is elegendő ahhoz, hogy szemben az örökhagyó nyilvánvaló akaratával a visszavonni kívánt végrendelet érvényben maradjon, sőt, hogy az az érvénytelenség megállapításának időpontjában újból feléledjen.

A végrendelet érvénytelenségét és hatálytalanságát rendező egyéb szabályok nagyban-egészben helyesek. A közös végrendelet valamint az utóörökös-nevezés korlátozott körű elfogadása, ha ez megtörténik, természetesen ezeknek a ma még érvénytelenségi okoknak az érvénytelenségi okok közül való kiemelését igényli.

Nem a koncepció körébe tartozó kérdés, de annak örökössé nevezése, aki az örökhagyó halálakor még meg sem fogant, inkább ennek a rendelkezésnek a hatálytalanná válását kellene hogy eredményezze. Ugyanígy, amennyiben a Ptk. 601. §-a, a házastársnak az életközösség megszakadása esetén az öröklésből való kiesése, ott elhagyásra kerül, a végintézkedés ezen okból bekövetkező hatálytalanná válása ebben a körben volna kimondható.

Szintén nem koncepcionális kérdés, de a Ptk. jelenlegi 633. §-a, amely emellett a „közös rendelkezések az írásbeli végrendeletekre” tartalmához képest semmitmondó címet viseli, a végrendelet hatálytalansága cím alatt volna elhelyezendő, az mintegy a 651. § alóli kivételtől szorosan kapcsolódik ehhez a rendelkezéshez.

11. Az öröklési szerződés szabályozásával kapcsolatos kérdések:

Az öröklési szerződés szabályai számos vonatkozásban felülvizsgálatra, újragondolásra szorulnak.

A Ptk. az öröklési szerződés jogintézményét arra az esetre tartotta fenn, ha az örökhagyó vagyonának ilyen módon való örökül hagyásával kíván eltartásáról gondoskodni. A Ptk. szerint: Öröklési szerződéssel az örökhagyó arra kötelezi magát, hogy *a vele szerződő felet tartás vagy életjáradék fejében örökösévé teszi.* Az öröklési szerződés kötésének erre a körre korlátozása – noha ez számos nyugati ország jogától eltér – a gyakorlatban többé-kevésbé bevált, és ha a kör valamelyest bővítendő is, az, hogy az öröklési szerződés alapvetően ilyen célt szolgáljon, nem vált megkérdőjelezetté. *Az öröklési szerződés ebben a körben maradása – megfelelő korrekciókkal – az új Polgári Törvénykönyvben is elfogadható.*

Az ilyen öröklési szerződés részben több és részben más is azonban, mint az élők közötti tartási és életjáradéki szerződésnek egy olyan változata, amelyben az eltartók

nem a szerződéskötéskor, hanem *csak az örökhagyó vagy örökhagyók halála után kapják meg az „ellenszolgáltatást”*. Az új Polgári Törvénykönyvnek a *jogintézmény öröklési jogi jellegére* a mainál *fokozottabb mértékben figyelemmel kellene lennie* – még akkor is, ha bizonyos kérdésekben az élők közötti tartási és életjáradéki szerződés szabályainak analóg alkalmazásától nem feltétlenül indokolt elzárkózni.

A Ptk. az öröklési szerződést alapjaiban mai rendeltetésével tartsa fenn. Lehetséges tartalmát mégis egészítse ki egyfelől azzal, hogy öröklési szerződést tartási és életjáradéki szerződés mellett gondozási kötelezettség teljesítéséért is lehessen kötni, másfelől azzal, hogy öröklési szerződéssel az ezt a szerződést kötő örökhagyó(k) ne csak saját tartásukról, gondozásukról gondoskodhassanak, hanem haláluk esetére tartásra szoruló kiskorú gyermekük, vagy még inkább tartásra, gondozásra szoruló fogyatékosága, egészségi állapota vagy más okból sérült nagykorú gyermekük tartásáról, gondozásáról is. Ezekben az esetekben az öröklési szerződés az örökhagyó halála után, amikor a szerződéses örökös megszerzi a hagyatékot, a tartásra, gondozásra jogosultak irányában tartási, illetve tartási és gondozási szerződésként él tovább.

Az az igény, hogy öröklési szerződés gondozás fejében is köthető legyen, elég régi, és különösen akkor érdemel figyelmet és elismerést, ha tartósan beteg vagy idős személy szorul gondozásra, annál inkább, mert az ilyen gondozás ma egyre nehezebben megfizethető és egyre jelentősebb anyagi értékű szolgáltatás is, és emellett a csak gondozásra, ápolásra szoruló idős személy otthon ápolása nemcsak számos idős, kórházi ápolásra nem szoruló beteg kívánságával, hanem az állam, a kórházak törekvésével is egybeesik.

Azt az igényt, hogy az örökhagyó(k) haláluk esetére gyermekük tartásáról, gondozásáról gondoskodhassanak öröklési szerződéssel, a gyakorlat vetette fel, az öröklési szerződés ilyen rendeltetésének elismerése mindenképpen jogos.

12. Az élők közötti tartási, életjáradéki szerződés és az öröklési szerződés tartalmának lényeges különbsége, hogy míg az élők közötti tartási és életjáradéki szerződést egy meghatározott vagyontárgy, rendszerint valamely ingatlan tulajdonjoga fejében kötik a szerződő felek, *öröklési szerződés esetén az örökhagyó szerződéses örökösére meghatározott vagyontárgyat is hagyhat, de egyszerűen örökösévé is nevezheti eltartóját, gondozóját. Ez utóbbi esetben az örökhagyó feltehető akarata minden bizonnyal az, hogy halálakor meglévő minden vagyona, akár az öröklési szerződés megkötését követően szerzett vagyona örökösévé is eltartóját tegye.* Ez a feltehető örökhagyói akarat mégis több, részben megválaszolásra és szabályozásra is szoruló kérdést vet fel. Az egyik, vajon *jelenti-e ez azt, hogy az örökhagyó az öröklési szerződés megkötését követően többé semmilyen vagyonával nem rendelkezhet* – a Ptk. hatályos szabályai szerint az örökhagyó arról a vagyonáról, amelyet öröklési szerződéssel lekötött, sem élők között sem halála esetére nem rendelkezhet. Vagy amennyiben az öröklési szerződésben ilyen vagyon nem került lekötésre és *ilyen szándékot sem az örökhagyó, sem a leendő örökös oldalán nem lehet feltételezni, lehet-e az ilyen öröklési szerződést úgy is értelmezni, hogy a szerződő felek kölcsönösen megbíztak egymásban annyira, hogy nem kívánták az örökhagyó vagyonát „lekötni”*.

Az öröklési szerződéssel lekötött ingatlanra a hatályos Ptk. szerint a szerződő fél javára az ingatlan-nyilvántartásban *elidegenítési és terhelési tilalmat kell bejegyezni*. Ez a szabály a gyakorlatban *már eddig is értelmezési problémákra vezetett, elegendő volna*

annak kimondása, hogy az ilyen ingatlanra a szerződéses örökös erre irányuló kérésére kell az elidegenítési és terhelési tilalmat bevezetni.

Mondja ki a Ptk., hogy az örökhagyó ingatlanára a szerződéses örökös erre irányuló egyoldalú kérelmére az ingatlan-nyilvántartásba elidegenítési és terhelési tilalmat kell bejegyezni, és biztosítsa a szerződéses örökösnek azt a jogot, hogy ilyen kérelmet ne csak a szerződés megkötésekor, hanem a szerződés fennállása alatt bármikor előterjeszthessen.

13. Az a szabály, hogy *házastársak mint örökhagyók közös okiratban köthetnek öröklési szerződést egy új Polgári Törvénykönyvben nyilván törvényben, és nem az életbeléptető jogszabályban való kimondást kíván.* Jelenleg azért van a Ptk.-ben, mert a Ptk.-ból egyszerűen kimaradt.

A házastársak mint örökhagyók által kötött öröklési szerződés, különösen akkor, ha örökségül a házastársak közös vagyona kerül átruházásra, felveti a kérdést, vajon a szerződéses örökös csak mindkét házastárs halála után váljék-e az egész vagyon örökösévé, vagy a hagyaték felét – a lekötött vagyon felét – szerezze-e meg már az elsőként elhalt házastárs halálával.

Ennek a kérdésnek a megoldására legyen mód olyan öröklési szerződés kötésére, amelyben az örökhagyók csak az utóbb elhalt örökhagyó halála után teszik az eltartót örökösükké. Ilyen szerződéses kikötés hiányában pedig biztosítson a Ptk. a túlélő házastársnak a szerződéses örökös által megörökölt hagyatéki hányadon törvényes haszonélvezeti jogot.

Rendezésre szorulhat az a kérdés is, *mi legyen a túlélő házastárs sorsa akkor, ha az öröklési szerződést az egyik – utóbb nem túlélőnek bizonyuló vagy egészségi állapota folytán szinte biztosan nem túlélővé váló – házastárs köti, a saját tartásának, saját különvagyona fejében való biztosítására, és ez a vagyon a házastársak életében a házastársak közös otthonául is szolgált.*

Megoldásul kínálkozik annak törvényben való kimondása, hogy az ilyen örökségnek az öröklési szerződés alapján való megnyílása ne korlátozhassa az öröklési szerződés megkötésekor az ingatlanban (családi házban vagy lakásban) már benne lakók lakhatási, lakáshasználati jogát.

14. Az öröklési szerződés alapján való szerzés *teljes mértékben visszterhes voltának túlhangsúlyozása, az öröklési szerződés szerencse-szerződés jellegének túlhangsúlyozása egyfelől olyan következményeket is maga után von, amelyek az örökhagyó akaratának sem felelnek meg, másfelől széles körben vezet e szerződések visszaélésszerű kötésére – különösen kitagadási okot meg nem valósító kötelesrészre jogosult örökösök kötelesrészüktől való megfosztására, de vezethet más hagyatéki terhek alól való mentesülésre is.* A szerencse-jelleg túlhangsúlyozásából eredő következmények kiküszöbölésére több javaslat is felmerült. A Koncepció ezek közül a következőt tartja követendőnek:

Mondja ki a Ptk., hogy az öröklési szerződés alapján való szerzés a kötelesrészre jogosultak és más hagyatéki hitelezők irányában csak a nyújtott tartás értéke erejéig tekintendő visszterhes szerzésnek. Az öröklött vagyon többi része tekintetében ezeknek a kötelezettségeknek a szempontjából a szerződéses örököst a végrendeleti örökös jogállása illeti meg.

A visszaélések teljes kiküszöbölését pusztán jogalkotási eszközökkel aligha volna lehetséges biztosítani, de legalább egyesekre, így különösen *azokra a korántsem*

kivételes esetekre, amikor az öröklési szerződés megkötésére az örökhagyó igen közeli halálának tudatában kerül sor, adódhatna jogi lehetőség.

A törvény nem kíván eleve elzárkózni azoknak az eseteknek az elismerése elől, amikor az öröklési szerződés kötése súlyos beteg örökhagyó feltehetően rövid ideig tartó ápolása, gondozása szem előtt tartásával kerül sor, vannak azonban és nem is kivételes számban olyan esetek, amikor öröklési szerződés kötése otthon már el sem látható, csak kórházban gyógykezelhető, ápolható örökhagyó igen közeli halálának tudatában kerül sor. A visszaélések tipikus előfordulási esete az olyan *színlelt öröklési szerződés is*, amely mögött sem tartásra vagy gondozásra irányuló igény, sem ténylegesen nyújtott tartás vagy gondozás nincs. Ez esetben a *szerződés színlelt volta címén való megtámadása* állhat rendelkezésre.

15. Kérdéses lehet, hogy *szükség van-e a Polgári Törvénykönyvben rendezni* azt a kérdést, hogy az *öröklési szerződés érvénytelenségére mennyiben alkalmazandók az öröklési jogi jogszabályok mellett a szerződési jog szabályai is*. A hatályos Ptk. csak két vonatkozásban ad e tekintetben az öröklési jogi szabályokat kiegészítő szabályt.

Az öröklési jogban való *külön rendezés nélkül* is változatlanul mód lesz az *öröklési szerződés színlelt voltának vagy jó erkölcsbe ütköző voltának megállapítására*, és annak tisztázására is, hogy az *öröklési szerződés érvénytelenségének vagy részleges érvénytelenségének megállapítása esetén mennyiben kerüljenek az öröklési jog, és mennyiben a szerződés érvénytelenségének jogkövetkezményeit rendező szabályok alkalmazásra*. Az érvénytelenség okától függően az érvénytelenség egyes eseteiben az sem lehet kizárt, hogy az érvénytelen öröklési szerződés érvényes végrendeletként megállhasson.

V. A kötelesrész

1. A kötelesrész intézménye az angolszász jogrendszerek kivételével Európa valamennyi jogrendszerében ismert, és ha a német és osztrák rendszerű kötelesrészt, amit a magyar jog is követ, a jogtudomány képviselőinek jelentősebb része nem is tekinti „öröklés”-nek, azt hogy ennek a jogintézménynek az öröklési jogban van a helye, és hogy erre az öröklési jog szabályai alkalmazandók, senki sem vonja kétségbe.

Ami a legutóbbi időben mégis kétségbevonásra került, azaz, hogy *egyáltalán indokolt-e még, szükséges-e még a kötelesrész intézményének fenntartása*. A kötelesrész kötelező *fenntartása ellen* felhozott érvek különbözőek. Az egyik érv a kötelesrész tartási funkciójának különösen a gyermekek, a leszármazók irányában bekövetkezett megszűnésére apellál, azzal, hogy a demográfiai viszonyok változásával, az életkorok kitolódása folytán a gyermekek ma rendszerint nem az örökhagyó halálakor szorulnak a szülői vagyontól támogatásra, hogy a szülők gyermekeik irányában tartási kötelezettségük teljesítésével, ideértve taníttatási költségeik viselését is, ennek a támogatásnak korábban már eleget tettek. Ehhez hozzáfűzik, hogy erre figyelemmel nincs kizárva, hogy a házastársak minden lehetségest megtesznek azért, hogy azzal a szándékkal kerüljék meg a gyermek számára biztosítandó kötelesrészt, hogy ezzel túlélő házastársuk öröklési jogi helyzetét javítsák. Emellett az örökhagyónak azt a szándékát is elismerendőnek tartanák, hogy egyik gyermekét a másikkal szemben bármi okból kedvezményezze. Említésre méltó lehet e körben, hogy Németországban, ahol a

kötelesrész alkotmányos védelem alatt áll, az Alkotmánybíróság előtt alkotmányjogi panasz van folyamatban azzal a céllal, hogy az Alkotmánybíróság az egész kötelesrészhez való jogot nyilvánítsa alkotmányellenesnek, mert az örökhagyó végrendelezési szabadságának ilyen korlátozása, legalábbis a panasz előterjesztői szerint, ma már meghaladott. A német Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatának ismeretében a jogtudomány álláspontja szerint mégsem várható, hogy az alkotmánybírósági panasz a maga egészében sikeres lesz, az azonban a jogirodalomban képviselt álláspont szerint vizsgálendő lesz vagy lehet, hogy nagyobb hagyatékok esetén a végrendelezési szabadságnak a kötelesrész intézményéből folyó korlátozása nem sérti-e az arányosság követelményét.

A magyar jogtudományban a kötelesrész intézménye ellen felvetett érv elsősorban a tulajdonnal való élők közötti és halál esetére szóló szabad rendelkezést helyezné a kötelesrész intézményének elfogadása elé, és voltaképpen úgy teszi fel a kérdést, vajon jogszerű-e és célszerű-e ez a korlátozás. Emellett felhívja a figyelmet arra – bár ez aligha érv a kötelesrész intézménye ellen – hogy hatályos jogszabályaink mind a nem a kötelesrészre jogosult javára rendelt nagy összegű életbiztosítás, mind az ugyanezek javára ugyancsak nagy összegű takarékbetétben elhelyezésre kerülő összeggel törvényes lehetőséget nyújtanak a kötelesrész, és így a kötelesrészes megrövidítésére.

Mégis a nyugati jogtudományban is erősen képviseltek a *kötelesrész melletti érvek is*, amelyek közül különösen valamennyi gyermek egyenjogúságának a biztosítása kerül hangsúlyozásra, de más etikai, természetjogi és filozófiai érvek is felsorakoztatottak, és a magyar jogtudományban a kötelesrész eltörlése mellett szót emelő szerző sem kívánná, legalábbis ma még, a kötelesrész intézményének eltörlését.

Joggal állapítható meg mindenesetre, hogy ha foglalkoztatja is a jogtudományt, vagy annak szűkebb vagy tágabb körét az a kérdés, hogy indokolt-e még a kötelesrész intézményének fenntartása, *ma még egyetlen, az intézményt ismerő, szabályozó jogrendszer sem szakított vele.*

2. A Polgári Törvénykönyv is tartsa fenn a kötelesrész intézményét, és ne változtasson sem a kötelesrészre jogosultak körén, sem – egy kivétellel – a kötelesrész mai mértékén. Felülvizsgálendő azonban, hogy indokolt-e a kötelesrész alapjához számítandó ajándékokat 15 évre visszamenően a kötelesrész alapjához hozzászámítani, valamint az ajándékozás kezdő időpontja szempontjából releváns kötelesrészre jogosító kapcsolat kezdete számításának mai szabályozása. A társadalmi igazságérzetnek megfelelően bővítendők továbbá a Ptk.-ban a kitagadási okok.

Amellett, hogy a kötelesrész eltörlését a Konceptió nem tartja indokoltnak, külön is megjegyzést kívánhat, hogy *a gyermekek, a leszármazók kötelesrész iránti igényének eltörlése két esetkörben könnyen járhatna nem kívánatos eredménnyel:*

Az egyik, és talán ez a jelentősebb, az örökhagyó felbontott házasságából, korábbi házasságából származó gyermeke irányában, akit nem egyszer éppen az örökhagyó volt házastársa, vagy volt házastársának új házastársa idegenít el az örökhagyótól, ahol reális is a veszélye annak, hogy az örökhagyó új házastársát, új élettársát, vagy éppen az új kapcsolatából született gyermekeit tenné a korábbi házasságából származó gyermekét teljesen kizárva örökösévé.

A másik az örökhagyó házasságon kívül született gyermeke – különösen akkor, ha az ilyen gyermek jogi státuszának rendezése nem az apaság elismerésével, hanem

peres úton történt. A kötelesrész intézményének teljes eltörlése esetén de iure nem történik ugyan az ilyen gyermekkel szemben diszkrimináció, de facto valószínűleg mégis igen. Az már más kérdés, és nemcsak a kötelesrésszel, hanem a törvényes örökléssel is összefüggő kérdés, hogy a pusztán az örökössé válás, az örökségben való részesedés érdekében megindított, nem egyszer utóbb megnyílt jelentősebb értékű póthagyaték esetén akár hosszú évekkel az örökhagyó halálát követően megindított apasági pereknek, vagy legalábbis ezek öröklési jogi vonzatainak nem lehetne-e valahol gátat szabni. Az osztrák jog az öröklési jogi hatásokat illetően ismer hasonló megoldást.

Igaz ugyan, hogy a kötelesrész a magyar jogban is széles körben elveszítette tartási rendeltetését, *a kötelesrésznek a tartásra való rászorultságtól való függővé tétele* azonban – a házastárs *haszonélvezet-kötelesrészétől eltekintve* – *a magyar jogtól idegen.* *Egy ilyen megoldást a jövőre nézve sem volna kívánatos. És ugyanígy több hátránnyal, mint előnnyel járhatna kötelesrész helyett a tartásra szoruló tartási igényének az örökösökkel szembeni hagyatéki teherként való szabályozása.*

A házastársat haszonélvezet formájában megillető kötelesrész mértékére azonban a törvényes öröklés körében a házastársi haszonélvezet korlátozására vonatkozóan írtak megfelelően állnak. A házastárs haszonélvezet-kötelesrésze *a haszonélvezeti jog korlátozott mértéke, amelynél azonban „munkájának eredményét” nem volna szabad figyelembe venni.*

3. Az örökhagyó részéről történő ajándékok juttatásának *15 évre visszamenően a kötelesrész alapjához számítása* tekintetében – egyes külföldi kodifikációk példája nyomán – *a magyar jog is visszafogottabb lehetne.* Az örökhagyó életében juttatott ajándékoknak a kötelesrész számítása szempontjából való figyelembevétele a német jogban az örökhagyó halálát megelőző 10 év, a holland és a svájci jogban 5 év, az osztrák jogban 2 év, a holland és az osztrák jogban azonban ez a korlátozás nem vonatkozik arra az esetre, ha az ajándékozás kötelesrésze jogosult leszármazó javára történik. Ez utóbbi esetben időbeli korlátozásra tekintet nélkül valamennyi, az örökhagyó életében ezek javára történt ingyenes juttatás a kötelesrész számításánál figyelembe jön.

A rövidebb idő mögött az a megfontolás áll, hogy ez esetben az ajándékozás mögött már aligha áll a kötelesrészes kijátszására irányuló szándék, valamint az a gondolat is, hogy az örökhagyótól nem várható el, hogy egész életén át vagyonának a kötelesrésze jogosult örökösök javára való megtartásáról gondoskodjék.

A Ptk. alkotása során indokolt megvizsgálni, indokolt-e még az örökhagyó által nem kötelesrésze jogosultaknak juttatott ajándékoknak 15 évre visszamenően a kötelesrész alapjához való hozzászámítása. A 15 éves határidő lerövidítése esetén viszont azt indokolt mérlegelni, hogy holland és osztrák mintára más elbírálás alá essék-e a kötelesrésze jogosult számára történő ilyen juttatás. Ez utóbbi megoldás állna egyébként közelebb az osztályrabocsátás és a kötelesrész alapjának eltérő megítélés alá eső számítása kérdésében.

A Ptk.-nak az a szabálya, hogy ne tartozzék az örökhagyó részéről nyújtott ingyenes juttatás a kötelesrész alapjához, ha a juttatásra a kötelesrésze jogosultságot létrehozó kapcsolat keletkezését megelőzően került sor [Ptk. 667. § (1) bek. b) pont] indokolt és ezért fenntartandó. A kötelesrésze jogosító kapcsolat keletkezésének időpontját rendező szabályok [Ptk. 667. § (2) bek.] azonban több vonatkozásban is nyilvánvalóan elhibáztak, és túllőnek a jogszabály célján: a

kötelesrészes kötelesrészének az ingyenes juttatásokkal szembeni védelmén. A szabálynak ott kell megállnia, ahol ezt a célt szolgálja.

Így a második vagy a harmadik házasságból született gyermek kötelesrészét nem feltétlenül indokolt az első házasságtól számítani – elsősorban akkor nem, ha a korábbi házasságokból egyáltalán nem született gyermek, de talán akkor sem mindig, ha az örökhagyónak az első (korábbi) házasságából is született gyermeke. Aligha indokolt például, hogy ilyen esetben az örökhagyó részéről a korábbi házastársának adott ajándékok az utóbbi házasságából született gyermekei kötelesrésze alapjához hozzátartozzanak. De ugyanígy semmilyen elfogadható indok nem szól amellett, hogy örökbefogadott gyermek tekintetében ez a határidő az örökbefogadás létrejöttét megelőző időtől kezdődjék. A ma hatályos jog szerint ez függetlenül az örökbefogadás időpontjától házastársak által történt örökbefogadás esetén a házasságkötéstől, egyedülálló által történő örökbefogadás esetén a gyermek (hadd tegyük hozzá rendszerint időben pontosan meg sem határozható!) fogamzása időpontjától számítandó.

Ezek a szabályok emellett nemcsak azért helytelenek, mert semmiféle jogi alapjuk nincs, és így indokolatlanul növelhetik a kötelesrész alapját, hanem azért is, mert ezek az utóbb vagyontalanul elhalt, vagy csak csekély vagyont hátrahagyó örökhagyó esetén sérelmesek lehetnek a korábban megajándékozottakkal szemben, indokolatlanul állapíthatnak meg a terhükre a kötelesrészt felelősséget.

Különösen hosszabb idővel korábban történt adományozásnál illuzórikus lehet a kötelesrész alapja szempontjából főszabályként az adományoknak a juttatáskori tiszta értékén számítása [Ptk. 666. § (1) bek.], még ha a 666. § (2) bekezdése jogot is ad a bíróságnak arra, hogy ettől, ha ez bármelyik érdekeltre súlyosan méltánytalan volna, eltérhessen. A kérdés egyébként az osztályrabocsátás körében [Ptk. 620. § (2) bek.] is élő, valamint a ma ugyan nem szabályozott ági és szerzeményi vagyon vegyülése körében, és az ági vagyon redintegrációjának elismerése esetén feltehetően ott is fel fog merülni.

A juttatáskori értékre való hivatkozást valamennyi ezt tartalmazó rendelkezésből el kell hagyni. Az érték megállapítását – amennyiben a felek között ebben a kérdésben vita van – a bírói gyakorlatra lehet bízni.

4. *A kötelesrésztől való megfosztás jogos, elfogadott eszköze a kitagadás. Az öröklési jog kevés ma hatályos szabályával szemben fogalmazódott meg olyan egyhangú kritika, mint a Ptk.-nak a kitagadást rendező szabályaival szemben, amiért ezek túl szűken vonják meg a kitagadási okok körét. E tekintetben társadalmi közfelfogás, közjegyzői és bírói gyakorlat és a jogirodalom álláspontja szinte egységes.*

A Polgári Törvénykönyvnek a kitagadási okokat a társadalmi igazságérzetnek megfelelően ki kell szélesíteni. Kitagadási okként kell elismerni a kötelesrésze jogosultnak az örökhagyó irányában tanúsított durván hálátlan vagy durván sértő magatartását is. Emellett a büntetőjogias elemeket a szabályozásból mellőzni kell.

A gyakorlat e kérdéskörben rendszerint azokkal az esetekkel találkozik, amelyekben a felnőtt gyermek szülőjével szemben nem egyszer a legalapvetőbb gyermeki kötelezettségeit is elmulasztja – kivételesen, amikor a felnőtt unoka mulasztja el ezeket az őt szülei helyett felnevelő nagyszüleivel szemben.

A ma hatályos Ptk. az öröklésre való érdemtelenység esetein kívül két ebbe a körbe vonható kitagadási okot ismer: az örökhagyó sérelmére elkövetett súlyos bűncselekményt [Ptk. 663. § (1) bek. b) pont] és az örökhagyó irányában fennálló

törvényes eltartási kötelezettség súlyos megsértését [Ptk. 663. § (1) bek. d) pont]. *A bírói gyakorlat mind a két kitagadási okot illetően egy a törvényesség határait súroló kiterjesztő értelmezéssel igyekszik a kitagadási okoknak egy a társadalmi igazságérzettel inkább összeegyeztethető megfogalmazását adni.*

Az örökhagyó sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmény tekintetében az ítélkezési gyakorlat egységes a tekintetben, hogy a kitagadás jogosságának vizsgálatánál nem a cselekmény büntetőjogi megítéléséből kell kiindulni, hanem azt kell vizsgálni, hogy a cselekmény az örökhagyó és a kötelesrészre jogosult közötti viszonyra tekintettel milyen súlyosnak minősül és ennek alapján elismeri, hogy a büntetőjogi megítélés szerint vétségnek minősülő magatartás is minősülhet súlyos bűncselekménynek, hogy a kitagadás jogossága szempontjából a szülő terhére elkövetett akár könnyű testi sértés vagy a szülő terhére elkövetett rágalmozás vagy becsületsértés is súlyos bűncselekménynek minősül. *Az örökhagyó irányában fennálló törvényes eltartási kötelezettség súlyos megsértését* illetően pedig ugyancsak több bírói ítélet is ebbe a körbe vonja az ápolásra, gondozásra szoruló örökhagyó, rendszerint az erre szoruló szülő irányában elmulasztott ápolási, gondozási kötelezettséget is.

A törvényesség határait súroló e kiterjesztő bírói jogértelmezés helyett a kitagadási okoknak egy olyan kiegészítése indokolt, amely kitagadási oknak minősíti a gyermeknek (a felnőtt gyermeknek) szülőjével szemben tanúsított – vagy az unokának a nagyszülőjével szemben tanúsított – durván sértő, durván hálátlan magatartását is. Hogy ebbe a magatartásba mi fér bele és mi nem, hogy adott esetben hogyan értékelendő magának a szülőnek a gyermekével szembeni magatartása, vagy a gyermeke esetleges közeledésétől való teljes elzárkózása, az már a bírói gyakorlatra volna bízható.

Az öröklésre való érdemtelenség szabályai körében már ismertett megoldásnak megfelelően a kitagadás címén való kiesés szabályaira is megfelelően alkalmazandóként mondja ki a Polgári Törvénykönyv, hogy amennyiben a kitagadás miatt kieső örökös helyébe örökösként vagy kötelesrészre jogosultként a kitagadott szülői felügyelete alatt álló, még kiskorú gyermeke lép, a kiskorú által így örökölt vagyon tekintetében a szülőt törvény zárja ki a vagyonkezelés jogából.

5. Az öröklési szerződés szabályai körében már említésre került a Polgári Törvénykönyvben kimondandó az a követelmény, hogy kötelesrészre jogosultak irányában az öröklési szerződés címén való szerzés csak a nyújtott tartás erejéig legyen visszterhesnek tekintendő.

Hogy valóban a kitagadási okok indokolatlanul szűk köre az oka-e annak, hogy egyesek azért kötnek – visszaélésszerű – öröklési szerződést, hogy a kötelesrészt kikerüljék talán túlzott megállapítás, de hogy van a megállapításban igazság, az nem vitatható. Az azonban, hogy ma öröklési szerződéssel annak indoklására, a nyújtandó tartás feltehető időbeli tartamára, sőt nem egyszer előre láthatóan, tudottan igen rövid időtartamra szólóan és emellett nem egyszer a tartást vállaló tényleges tartási lehetőségére, tartási készségre tekintet nélkül is tényleges kitagadási ok nélkül megfosztható a kötelesrészre jogosult a kötelesrészétől, mégsem hagyható említés nélkül. Erről a kérdésről az öröklési szerződés felülvizsgálandó szabályai körében már volt szó, megemlítése és az orvoslás módja itt is szükségesnek tűnt.

VI. Az örökség megszerzése és az örökös jogállása

1. Ebben a témakörben néhány kisebb súlyú kérdés mellett érdemi kérdésként a hagyatéki tartozásokért való felelősség kérdésében merült fel igény a valamelyes változtatásra.

Az öröklés *ipso jure* megnyílásának a Ptk.-ban kimondott szabálya mellett a hagyaték megszerzésének, az örökösi minőség tanúsításának számos szabálya a hagyatéki eljárásról szóló IM rendeletben került szabályozásra. Felülvizsgálatra szorulna, hogy a He szabályai közül *akár érdemben változatlanul, akár, ahol szükséges korrigálva, melyeknek volna a Ptk.-ban a helyük.*

Az örökös jogállását rendező szabályokhoz való szoros kapcsolódása miatt a He-nek az osztályos egyezségekre vonatkozó szabályainak a Ptk.-nak az örökös jogállását rendező szabályában (Ptk. 682. §) van a helye.

2. Az örökség megszerzéséhez kapcsolódó volta miatt indokolt volna annak a Ptk.-ban való kimondása, *hogy az öröklési igény nem évül el, a kötelesrész iránti igény viszont az általános elévülési időn belül elévül.*

További kérdés, hogy szükség van-e vagy nincs az álörökös jogállásának törvényben való rendezésére.

3. Az örökös jogállását rendező fejezetnek a Ptk. jelenlegi 682. §-ával kellene kezdődnie, a már mondottak szerint kiegészítve azt az osztályos egyezségekre vonatkozó szabályokkal, és ezt kell hogy kövessék a hagyatéki tartozásokra vonatkozó rendelkezések.

4. A hagyatéki tartozásokért való felelősség kérdései köréből:

a) *A hagyatéki tartozásokért való felelősségnek az a hagyományos szabálya, hogy azokért az örökösök csak örökségük erejéig felelnek, a közjegyzői gyakorlat tapasztalatai szerint felülvizsgálatot kíván azokra az esetekre, amelyekben az örökhagyók jelentős adósságtömeget hagynak hátra, a hitelezők számára azonban nem adatik meg a hagyatéki vagyontárgyak felderítésének lehetősége, és az ellen sincsenek védve, hogy az örökösök erről a vagyonról ne adjanak számot, hogy ezt az örökséget már a hagyatéki leltárból, majd később a hagyatéki eljárás során a fedezetül szolgáló vagyon köréből kivonják.*

Megoldási lehetőségül kínálkozik, a több európai országban ismert, legutóbb a holland Ptk.-ban is szabályozott az a szabály, *hogy az akár tudottan, akár előreláthatóan túlterhelt hagyatékok esetében az örökösöknek a hagyaték erejéig fennálló felelőssége csak azokra az örökösökre vonatkozzék, akik a „leltározás kedvezményével” vették át a hagyatékot, vagyis hogy ilyen esetben az örökösök az ezen túlmenő felelősségük kizárása érdekében a hagyaték teljes leltározását legyenek kötelesek elvégeztetni.* Ennek a procedúrának természetesen csak a tudottan vagy előreláthatóan túlterhelt hagyatékok esetén volna jelentősége.

A leltár kedvezményével való öröklés tekintetében „a jó gazda gondosságával” való vagyonkezelés és a hitelező irányában való számadási kötelezettség terhelné az örökösöket, a hagyatéki vagyontárgyaknak az örökösök részéről történő szándékos vagy rosszhiszemű eltitkolása pedig a „leltározás kedvezményének” elvesztésével járna.

A vagyontárgyak adott esetben szakértőt is igénylő, ezért költséges értékelésének költségeit mégsem lehetne egyoldalúan az örökösökre hárítani.

b) Arról, hogy hogyan alakuljon annak az örökösnek a hagyatéki tartozásokért való felelőssége, aki a hagyatékot öröklési szerződéssel szerezte meg, az öröklési szerződés körében már szó esett.

c) A hagyatéki hitelezők, különösen az ismeretlen hagyatéki hitelezők felhívása nem kellően megoldott, a mai viszonyokat szem előtt tartva messze nem életszerűen rendezett. Ezt a feladatot azonban nem a Ptk.-nak kell megoldania.

K Ö Z L E M É N Y

A Magyar Hivatalos Közlönykiadó a Magyar Közlöny különszámaként megjelentette az

1990. ÉVI XCIII. TÖRVÉNY AZ ILLETÉKEKRŐL ÉS A KAPCSOLÓDÓ FONTOSABB JOGSZABÁLYOK

című, A/4 formátumú, 56 oldal terjedelmű kiadványt.

A kiadvány az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény 2002. január 1-jétől hatályos szövegét, az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény módosításáról, valamint a hiteles tulajdonlap-másolat igazgatási szolgáltatási díjáról szóló 1996. évi LXXXV. törvény kivonat szövegét, az illetékekkel kapcsolatos ügyiratok kezeléséről, az illetékek kiszabásáról, elszámolásáról és könyveléséről szóló 32/1999. (XII. 22.) PM rendeletet, az új illetékbélyegek forgalomba hozataláról szóló 18/2000. (V. 9.) PM rendeletet, továbbá az illeték megállapításának mellőzéséről szóló 18/1999. (VIII. 18.) PM rendeletet és a 40/2001. (XI. 7.) PM rendeletet tartalmazza.

A kézirat lezárva: 2001. december 7-én.

Ára: 560 Ft áfával.

A megrendeléseket a Magyar Hivatalos Közlönykiadó címére (1085 Budapest, Somogyi Béla u. 6.) lehet feladni. Fax: 338-4746 vagy 267-2780.

MEGRENDELŐLAP

Megrendeljük az

1990. ÉVI XCIII. TÖRVÉNY AZ ILLETÉKEKRŐL ÉS A KAPCSOLÓDÓ FONTOSABB JOGSZABÁLYOK

című kiadványt példányban.

A megrendelő (cég) neve:

Címe (város, irányítószám):

Utca, házszám:

Az ügyintéző neve, telefonszáma:

A megrendelő (cég) bankszámlaszáma:

A megrendelt példányok ellenértékét a postaköltséggel együtt, a szállítást követő számla kézhezvétele után, 8 napon belül a Magyar Hivatalos Közlönykiadónak a számlán feltüntetett pénzforgalmi jelzőszámára átutaljuk.

Keltezés:

.....
cégszerű aláírás

K Ö Z L E M É N Y

A Magyar Közlöny különszámaként megjelent az

**I.
SZÁMVITELLEL KAPCSOLATOS
JOGSZABÁLYOK**

(2000. évi C. törvény a számvitelről)

című, A/4 formátumú, 88 oldal terjedelmű kiadvány.

A kézirat lezárva: 2001. október 1.

Ára: 588 Ft áfával.

A megrendeléseket a Magyar Hivatalos Közlönykiadó címére (1085 Budapest, Somogyi Béla u. 6.) lehet feladni. Fax: 338-4746 vagy 267-2780.

MEGRENDELŐLAP

Megrendeljük az

**I.
SZÁMVITELLEL KAPCSOLATOS
JOGSZABÁLYOK**

(2000. évi C. törvény a számvitelről)

című kiadványt példányban.

A megrendelő (cég) neve:

Címe (város, irányítószám):

Utca, házszám:

Az ügyintéző neve, telefonszáma:

A megrendelő (cég) bankszámlaszáma:

A megrendelt példányok ellenértékét a postaköltséggel együtt, a szállítást követő számla kézhezvétele után, 8 napon belül a Magyar Hivatalos Közlönykiadónak a számlán feltüntetett pénzforgalmi jelzőszámára átutaljuk.

Keltezés:

.....
cégszerű aláírás

K Ö Z L E M É N Y

A Magyar Közlöny különszámaként megjelent a

II. SZÁMVITELLEL KAPCSOLATOS JOGSZABÁLYOK

című, A/4 formátumú, 376 oldal terjedelmű kiadvány.

A kötet a 2001. január 1-jétől hatályos, a számvitelről szóló 2000. évi C. törvény végrehajtására kiadott kormányrendeleteket tartalmazza, így a különböző gazdálkodók (a biztosítók; a betétbiztosítási és az intézményvédelmi alapok, valamint a befektetővédelmi alap; a befektetési alapok; a kockázatiitőke-társaságok és a kockázatiitőke-alapok; a Pénztárak Garancia Alapja; az egyházi jogi személyek; az ÁPV Rt.; az árutőzsde, az értékpapírtőzsde és az elszámolóházak; az MNB; a magánnyugdíj-pénztárak; az önkéntes nyugdíjpénztárak; az államháztartás szervezetei; a hitelintézetek és a pénzügyi vállalkozások; a befektetési vállalkozások; az önkéntes kölcsönös egészség- és önszegélyező pénztárak; a Magyar Államkincstár; illetve egyes egyéb szervezetek) beszámolóképzési, könyvvezetési kötelezettségének sajátosságairól, továbbá a felszámolás és a végelszámolás számviteli feladatairól rendelkező jogszabályokat.

A kézirat lezárva: 2001. április 2-án.

Ára: 2380 Ft áfával.

A megrendeléseket a Magyar Hivatalos Közlönykiadó címére (1085 Budapest, Somogyi Béla u. 6.) lehet feladni. Fax: 338-4746 vagy 267-2780.

MEGRENDELŐLAP

Megrendeljük a

II. SZÁMVITELLEL KAPCSOLATOS JOGSZABÁLYOK

című kiadványt példányban.

A megrendelő (cég) neve:

Címe (város, irányítószám):

Utca, házszám:

Az ügyintéző neve, telefonszáma:

A megrendelő (cég) bankszámlaszáma:

A megrendelt példányok ellenértékét a postaköltséggel együtt, a szállítást követő számla kézhezvétele után, 8 napon belül a Magyar Hivatalos Közlönykiadónak a számlán feltüntetett pénzforgalmi jelzőszámára átutaljuk.

Keltezés:

.....
cégszerű aláírás

Tisztelt Előfizetők!

Tájékoztatjuk Önöket, hogy a kiadónk terjesztésében levő lapokra szóló előfizetésüket folyamatosnak tekintjük. Csak akkor kell változást bejelenteniük a 2002. évre vonatkozó előfizetésre, ha a példányszámot, esetleg a címlistát módosítják, vagy új lapra szeretnének előfizetni (pontos szállítási, név- és utcacím-megjelöléssel).

Azesetleges módosítás szíveskedjenek levélben vagy faxon megküldeni.

Felhívjuk szíves figyelmüket, hogy a lapszállításról kizárólag az előfizetési díj beérkezését követően intézkedünk. Fontos, hogy az előfizetési díjakat a megadott 10300002-20377199-70213285 sz. számlára utalják, illetve a kiadó által kiküldött készpénz-átutalási megbízáson fizessék be.

Készpénzes befizetés kizárólag a Közlönyboltban (1085 Budapest, Somogyi B. u. 6.) lehetséges. (Levélcím: Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 1394 Budapest 62. Pf. 357. Fax: 318-6668.)

A 2002. évi lapárak

Magyar Közlöny	56 784 Ft/év	Magyar Közigazgatás	5 376 Ft/év
Az Alkotmánybíróság Határozatai	10 752 Ft/év	Nemzeti Kulturális Alapprogram Hírlevele	2 688 Ft/év
Bányászati Közlöny	2 688 Ft/év	Oktatási Közlöny	13 776 Ft/év
Belsőügyi Közlöny	14 448 Ft/év	Önkormányzatok Közlönye	3 360 Ft/év
Cégek Közlöny	59 136 Ft/év	Pénzügyi Közlöny	18 144 Ft/év
Egészségügyi Közlöny	14 784 Ft/év	Pénzügyi Szemle	13 104 Ft/év
Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Értesítő	10 416 Ft/év	Statisztikai Közlöny	7 728 Ft/év
Határozatok Tára	13 104 Ft/év	Szociális és Munkavédelmi Közlöny	10 416 Ft/év
Házi Jogtanácsadó	2 688 Ft/év	Turisztikai Értesítő	6 720 Ft/év
Hírközlési Értesítő	3 696 Ft/év	Ügyességi Közlöny	4 032 Ft/év
Hivatalos Értesítő	8 400 Ft/év	Vízügyi Értesítő	7 392 Ft/év
Ifjúsági és Sport Értesítő	2 688 Ft/év		
Igazságügyi Közlöny	9 072 Ft/év	Élet és Tudomány	6 384 Ft/év
Gazdasági és Foglalkoztatási Közlöny	13 776 Ft/év	Ludové Noviny	1 680 Ft/év
Környezetvédelmi Értesítő	8 064 Ft/év	Neue Zeitung	2 688 Ft/év
Közlekedési és Vízügyi Értesítő	13 776 Ft/év	Természet Világa	3 696 Ft/év
Kulturális Közlöny	11 088 Ft/év	Valóság	4 032 Ft/év
Külgazdasági Értesítő	11 424 Ft/év		

Az árak a 12%-os áfát is tartalmazzák.

A **Házi Jogtanácsadó** című lap előfizetésben megrendelhető a Magyar Hivatalos Közlönykiadó címen:

Budapest VIII., Somogyi B. u. 6. 1394 Bp. 62. Pf. 357 vagy faxon: 318-6668, vagy a www.mhk.hu/hj internetcímen található megrendelőlapon.

Telefon: 266-9290/234, 235 mellék.

Éves előfizetési díja 2688 Ft áfával.

A CD-JOGÁSZ hatályos jogszabályok hivatalos számítógépes gyűjteménye 2002. évi éves előfizetési díjai:

Önálló változat	48 000 Ft	25 munkahelyes hálózati változat	96 000 Ft
5 munkahelyes hálózati változat	64 000 Ft	50 munkahelyes hálózati változat	112 000 Ft
10 munkahelyes hálózati változat	80 000 Ft	100 munkahelyes hálózati változat	128 000 Ft

Egyszeri belépési díj: 6000 Ft. (Áraink az áfát nem tartalmazzák.)

Facsimile Magyar Közlöny. A hivatalos lap 2001. évfolyama jelenik meg CD-n az eredeti külalak megőrzésével, de könnyen kezelhetően.

Hatályos jogszabályok online elérése: a 3 naponta frissített adatbázis az interneten keresztül érhető el a www.mhk.hu címen. További információ kérhető a 06 (80) 200-723-as zöldszámon.

Szerkeszti a Miniszterelnöki Hivatal, a szerkesztőbizottság közreműködésével.

A szerkesztőbizottság elnöke: dr. Bártfai Béla.

A szerkesztésért felelős: dr. Müller György. Budapest V., Kossuth tér 1—3.

Kiadja a Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Felelős kiadó: dr. Korda Judit vezérigazgató.

Budapest VIII., Somogyi Béla u. 6. Telefon: 266-9290.

Előfizetésben megrendelhető a Magyar Hivatalos Közlönykiadónál

Budapest VIII., Somogyi Béla u. 6., 1394 Budapest 62. Pf. 357, vagy faxon 318-6668.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Hivatalos Közlönykiadó a FÁMA Rt. közreműködésével. Telefon/fax: 266-6567.

Információ: tel./fax: 317-9999, 266-9290/245, 357 mellék.

Példányonként megvásárolható a kiadó Budapest VIII., Somogyi B. u. 6. (tel./fax: 267-2780) szám alatti közlönyboltjában, illetve megrendelhető a www.mhk.hu/kozlonybolt internetcímen.

2002. évi éves előfizetési díj: 56 784 Ft. Egy példány ára: 140 Ft 16 oldal terjedelemig, utána + 8 oldalanként + 112 Ft.

A kiadó az előfizetési díj évközbéli emelésének jogát fenntartja.

HU ISSN 0076—2407

02.0203 — Nyomja a Magyar Hivatalos Közlönykiadó Lajosmizsei Nyomdája. Felelős vezető: Burján Norbert.